Coperta de I. OPRIŞAN

Coperta I: E. Gallé, *Anemone sălbatice*, vază, 1900.
Coperta IV: 1. Capitel ionic, Acropole (Propilee);
2. Mozaic funerar roman, Tunisia (Muzeul Naţional Bardo).

Referent ştiinţific:
MARIA PĂUN
(Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti")

Editura SAECULUM I.O.
ISBN 973-642-099-x

© Toate drepturile sunt rezervate Editurii SAECULUM I.O.

Octavian Laiu-Despău

DICȚIONAR DE EPONIME

De la nume proprii la nume comune

Ediție revizuită, augmentată

Editura SAECULUM I.O.

București – 2007

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
LAIU-DESPĂU, OCTAVIAN
Dicţionar de eponime : de la nume proprii la nume comune /
Octavian Laiu -Despău. – Ed. a 2-a, rev. augumentată - Bucureşti:
Saeculum I.O., 2006
Bibliogr.
ISBN (10) 973-642-099-x ; ISBN (13) 978-973-642-099-3

81'374.2:811.135.1'373.2=135.1
81'374.2:811.135.1'373.6=135.1

Motto:

„Venea olanda din Olanda,
venea cașmirul din Cașmir;
.....
De la Berlin venea berlina
și indigoul, de la Ind;
.....
Sardinele, din marea sardă,
din Persia, piersica venea;"

din *Balada baionetei din Bayonne,*
de Șerban Foarță

Cuvânt înainte
Ce sunt eponimele?

Se întâmplă uneori în limbă ca plecând de la un nume propriu să se ajungă la un nume comun. Procedeul are loc necontenit de-a lungul timpului în istoria unei limbi. Avem astfel cuvinte derivate de la nume proprii moștenite din latină (ex. Cipru > lat. *cyprium* > rom. *cupru*, Ceres > lat. *cerealia* > rom. *cereale*) și, de asemenea, cuvinte mai noi (*jacuzzi*, *alain-delon*, *paparazzo*). Unii lingviști numesc aceste cuvinte *deonime* sau *deonomastice*, termeni prin care se sugerează pierderea calității de nume propriu. În lucrarea de față am adoptat denumirea de *eponime*, după modelul întâlnit în alte limbi (în principal engleză și franceză). Potrivit DEX, prin *eponim* se înțelege: termenul „care dă numele său unui oraș, unei regiuni etc." Particularizând, se poate afirma că *eponimele* sunt „numele proprii care stau la baza unor nume comune". Unii autori merg și mai departe și consideră *eponim* orice apelativ sau termen generic provenit de la un nume propriu. Precizăm că în engleză, majoritatea dicționarelor de eponime tratează doar cuvintele provenite de la nume de persoane (reale, legendare sau personaje literare). În franceză nu există această distincție.

Am considerat necesară realizarea unui astfel de dicționar, având în vedere că în limba română nu există o lucrare dedicată în întregime problemei cuvintelor derivate de la nume proprii. Subiectul a fost tratat doar într-un număr redus de articole sau capitole din alte lucrări. Astfel, procedeul trecerii de la propriu către uzul comun a fost studiat mai pe larg de Lazăr Șăineanu în *Semasiologia limbii române* (1887) în capitolul *Generalizarea numelor proprii*, de Al. Graur în *Nume de persoane* (1965) în capitolul *De la numele de persoane la nume comune* și în *Nume de locuri* (1972) în capitolul *Nume de obiecte*. Exemple nu-

meroase se întâlnesc *passim* și în cartea lui Sorin Stati, *Cuvinte românești* (1964). Printre autorii de articole ce tratează tematica deonomastică românească se numără: Carlo Tagliavini, Fulvia Ciobanu, Elena Barborică, Ion Nuță, Cătălina Frâncu, Mioara Avram ș. a. (v. Bibliografia).

Trecerea de la propriu la comun este un fenomen cu o evoluție mai lungă sau mai scurtă, după caz, în final numele comun pierzându-și mai mult sau mai puțin legătura cu numele propriu de bază. Orice fel de nume proprii pot fi implicate în acest proces: nume de persoane, de locuri, de popoare și chiar nume de firme sau titluri de cărți. O marcă a faptului că numele propriu s-a transformat în nume comun o reprezintă ortografia cu inițială minusculă, iar în cazul substantivelor, apariția articolului nehotărât și variația după număr (ex. *un amfitrion, o chivuță, doi huligani* etc.). Uneori există o inconsecvență în scriere, mai ales atunci când numele propriu este foarte puternic în mintea vorbitorului (ex. *adonis* vs. *Adonis, ducipal* vs. *Ducipal, lolită* vs. *Lolită* ș. a.).

Există mai multe mijloace prin care se poate ajunge la un nume comun plecând de la un nume propriu. Iată câteva dintre ele:

• numele unor obiecte derivă de la locul de origine:

– ex.: *faianță* de la orașul Faenza, *șampanie* de la regiunea Champagne, *olandă* de la Olanda, *cupru* de la insula Cipru etc.

• numele unor obiecte derivă de la numele unor inventatori sau descoperitori:

– ex.: *blacheu* de la Blakey, *jacard* de la Jacquard, *vernier* de la Vernier etc.

• pentru a cinsti memoria unor oameni celebri (în general oameni de știință și personalități istorice), numele lor a fost transferat unor unități de măsură (ex. *newton, ohm, watt*...), monede (ex. *balboa, bolivar*...), produse alimentare (*jofră* < Joffre), băuturi (*macmahon* < Mac-Mahon), fructe (*renglotă* < reine-Claude) ș. a.

• numele unor personaje istorice, mitologice sau literare devin caracteristice pentru calitățile sau defectele unui tip de oameni și se transformă în nume comun prin *antonomază* (folosirea unui nume propriu în locul unui nume comun):

– ex.: *crai* < Karl (Carol cel Mare), *mentor* < Mentor, *robinson* < Robinson Crusoe etc.

• nume proprii care și-au extins semnificația de la un obiect al unei clase la întreaga clasă:

– ex.: – Geysir, numele unui anumit gheizer din Islanda, a devenit numele comun *gheizer*;

– Malamuc, localitatea unde se afla un ospiciu, a devenit *balamuc*, sinonim cu „ospiciu";

– Gherla, localitatea unde se afla o închisoare celebră, a devenit numele comun *gherlă*, sinonim în limbaj popular cu „închisoare";

– în această subcategorie intră și unele denumiri comerciale care cu timpul și-au lărgit aria semantică de la o anumită marcă de obiecte la o întreagă clasă de obiecte: ex. *cariocă*, *drujbă*, *xerox* etc.

• o categorie vastă este cea a cuvintelor derivate cu sufixe (și mai puțin cu prefixe). Majoritatea eponimelor aparțin acestei categorii.

– ex.: *magnolie* < Magnol, *sadism* < Sade, *patefon* < Pathé, *amazonit* < Amazon, *salmonelă* < Salmon, *platonic* < Platon etc.

În ceea ce privește legătura cu numele proprii de bază:

1. Cuvinte care reproduc exact numele propriu de la care derivă (ex. *jacuzzi, manila, marghiloman, napoleon, newton, panama, sisal, tripoli* etc.). Considerăm că în această categorie pot fi incluse și unele eponime adaptate ortografiei românești (ex.: *decovil* < Decauville, *cașmir* < Kashmir, *șrapnel* < Shrapnel ș. a.).

2. Cuvinte în care numele proprii apar modificate (prin evoluție, prin prescurtare, prin derivare etc.). Majoritatea eponimelor se încadrează în această categorie.

Ex.: *muselină* < Mosul, *fazan* < Phasis, *masochism* < Masoch, *ducipal* < Bucefal, *gherghină* < Georgi etc.

3. Cuvinte în care numele propriu originar este practic de nerecunoscut (datorită evoluției îndelungate și/sau prezenței altor elemente în structura cuvântului).

Ex. *baldachin* < Bagdad, *blugi* < Genova, *benzină* < Java, *crepdeșin* < China, *sorg* < Siria, *gitană* < Egipt ș. a.

Uneori din numele propriu nu se mai păstrează decât o literă: *rezerpină* < Rauwolf, *relon* < România, *delco* < Dayton.

Din punct de vedere al originii lor, multe eponime au un caracter internațional (*boicota, dalie, diesel, uraniu, volt* etc.).

Dintre eponimele împrumutate din franceză, fără a avea un

caracter internațional, amintim: *barem, breton, decovil, grevă, pubelă, sosie.*

Împrumuturi turcești: *misir* < Misir – numele turcesc al Egiptului, *iminei* < Yemen, *sacâz* < Sakiz – numele turcesc al insulei Chios, *stambol* < Istanbul ș. a.

Prin intermediul vechii slave au intrat: *armindeni, crai, cristelniță, cumpănă* ș. a.

Împrumuturi din germană: *debrețin, holendru, parizer, ștaier* ș. a.

Din rusește provin: *caterincă, catiușă, manilovism, oblomovism.*

Există o serie de cuvinte provenite de la nume proprii care s-au format pe teren românesc. Dintre acestea amintim următoarele: *americă, balamuc, brașoavă, chivuță, gabrovean, gălățene, gherlă, ileană, joben, lipscan, marghiloman, penteleu, stancă* ș. a.

După cum se vede, eponimia nu este un fenomen izolat și neînsemnat, ci reprezintă o sursă importantă de înnoire și îmbogățire a lexicului.

„Dicționarul de eponime" cuprinde peste 1200 de cuvinte-titlu. La selectarea cuvintelor am ținut seama de răspândirea acestora, de circulația lor, de certitudinea sau incertitudinea etimologiilor și, nu în ultimul rând, de pitorescul și insolitul istoriei unor cuvinte. Marea majoritate a cuvintelor se regăsesc în dicționarele uzuale (DEX, DN, DLRM, Dicționar Enciclopedic). Unele cuvinte citate, e drept, nu multe la număr, nu apar (încă) în dicționare (ex. *lolită, potemkinadă, skanderbeg*), dar sunt utilizate în limbajul comun și în mass-media. De asemenea, am adăugat unele arhaisme și regionalisme (încă) menționate de dicționare (ex. *cârjaliu, cocie, lipscan, misir* ș. a.). Altele, rare, le-am exclus (ex. *lahur* – „un fel de șal din **Lahore** (India)", *parigină* – „sobă de fier" < **Paris**, *halep* – „cot de **Alep** (Siria)", *anadol* – „pisică de Angora" < **Anadol** (= Asia Mică) ș. a.).

Am omis acele cuvinte care se raportează direct la un nume propriu: adjective relaționale (cum ar fi *arghezian, dostoievskian, rafaelic*), nume de locuitori (ca *belgian, madrilen, timișorean*), substantive care denumesc curente/mișcări/teorii/doctrine/religii și pe adepții lor (de ex. *calvinism, lamarckism, marxism, pumnism, hitlerist*). Totuși, dacă astfel de cuvinte au un sens suplimentar

față de cel evident, ele au fost introduse (de ex. *ardeleana*, *caragialesc*, *iacobin*, *machiavelic*, *trapist*).

Deși numele de popoare și de locuitori nu sunt considerate nume proprii în limba română, totuși am inclus și derivatele unor astfel de cuvinte (ex. *nemțișor*, *tătăresc*, *țigănuș* ș. a.).

În general, fiecare articol este structurat în șase părți:

1. **Definiția**. Cuvintele sunt scrise în conformitate cu ortografia actuală DOOM[2].

2. Este de obicei scurtă, dintr-o singură frază. Am ales o definiție mai dezvoltată doar în cazul în care aceasta este relevantă pentru filiația etimologică și/sau explicarea contiguității cu numele propriu. Cuvintele polisemantice au definițiile separate prin cifre arabe. Cuvintele-titlu sunt însoțite de o indicație gramaticală (partea de vorbire la toate, genul la substantive și conjugarea la verbe). Omonimele sunt tratate în articole diferite marcate cu indici numerici (ex. *friză*[1], *friză*[2], *friză*[3]).

3. **Etimologia**. Este urmărită filiația etimologică până la numele propriu de bază, marcat în text cu caractere aldine. Prin semnul „<" se înțelege „provine din". La realizarea acestui dicționar am încercat să selectăm cuvintele cu o etimologie cât de cât sigură (adică fără contradicții între diverși autori). Totuși, am adăugat și o serie de termeni cu etimologie nesigură, controversată sau ipotetică (ex. *alabastru*, *bluză*, *calambur*, *spinetă*, *vodevil* ș. a.). Am exclus acele cuvinte care, dovedit aproape sigur, nu provin de la nume proprii, deși au fost considerate ca atare (ex. *sedan* < Sedan, *cezariană* < Cezar, *narcisă* < Narcis). Etimologia a fost scrisă ca în limba de origine.

4. S-a indicat pronunțarea numai în cazul cuvintelor incomplet adaptate la limba română. Sensurile cuvintelor sunt precedate de indicații stilistice (înv., livr. etc.).

5. **Date despre numele propriu de bază**: scurte informații biografice în cazul unor personalități, repere geografice în cazul numelor de locuri, apartenența la o operă și un autor în cazul personajelor literare etc.

6. **Explicarea legăturii** dintre numele propriu originar și numele comun (acolo unde este necesar și unde se cunoaște).

În scopul completării informației, în unele situații s-a făcut trimiterea de la un termen la altul.

Această carte reprezintă, de fapt, a doua ediție a lucrării

Dicționar de eponime, de la nume proprii la nume comune (Editura *Eurostampa*, Timișoara, 2003, 222 p.). Față de prima ediție au fost adăugate încă aprox. 90 de cuvinte (> 8%). Printre ele se numără *asasin*, *canibal*, *grobian*, *mirobolant*, *pavăză* sau *zaibăr*. Altele sunt derivate de la nume comerciale (*nes*, *rimel*, *vermorel* ș. a.), iar alții sunt termeni argotici și familiari (*frit*, *hamleți*, *țais* ș.a.). Au fost revizuite anumite informații, s-au completat unele etimologii, a fost extinsă bibliografia selectivă și, în plus, s-a alcătuit un index cu numele proprii citate. Este de prisos să mai adăugăm că orice sugestii, adăugiri sau comentarii din partea cititorilor sunt benefice și binevenite.

Timișoara,
aprilie, 2006

Abrevieri

adj. = adjectiv
ar. = limba arabă
art. = articulat
bg. = limba bulgară
c. = circa
d. = decedat
d. H. = după Hristos
engl. = limba engleză
et. = etimologie
ex. = exemplu
fam. = familiar
fig. = figurat
fr. = limba franceză
germ. = limba germană
gr. = limba greacă
invar. = invariabil
it. = limba italiană
î. H. = înainte de Hristos
înv. = învechit
lat. = limba latină
livr. = livresc
mat. = matematică
n. = născut
ngr. = limba neogreacă
p. ext. = prin extensiune
pl. = plural
pop. = popular
pr. = pronunţat
p. rest. = prin restricţie
reg. = regional
sec. = secol
s. f. = substantiv feminin
sl. = limba slavă, slavonă
s. m. = substantiv masculin
s. n. = substantiv neutru
s. pr. = substantiv propriu
sp. = limba spaniolă
suf. = sufix
ş. a. = şi altele
tc. = limba turcă
ucr. = limba ucraineană
v. = vezi

A

abelián, *abelieni, -e* adj. – (mat.) (despre corpuri, grupuri, inele) care au membrii comutativi în operațiile binare. Et.: fr. *abélien*. Termenul provine de la numele matematicianului norvegian Niels Henrik **Abel** (1802–1829). Abel a fost o fire pasională și originală, a murit tânăr, dar în scurta sa viață a adus contribuții valoroase la știința matematicii. El a studiat integralele care îi poartă numele și a arătat că ecuațiile de gradul 5 sau mai mare nu pot fi rezolvate algebric.

abrudeánca s. f. art. – dans popular ardelenesc cu mișcare moderată. Este numit după orașul **Abrud** din Transilvania.

academíe, *academii*, s. f. – 1. Instituție superioară culturală, creată pentru a ajuta la progresul științelor și artelor. 2. Nume dat unor școli de învățământ superior. Et.: fr. *académie*, lat. *academia* < gr. *Akademeia*, grădină din apropierea Atenei unde Platon și-a întemeiat școala sa filosofică în c. 387 î. H. La rândul său, grădina a fost numită după eroul **Akademos** din mitologia greacă. Akademos i-a ajutat pe dioscurii Castor și Pollux să o găsească pe sora lor Elena, ascunsă în Atica de către Teseu, v. și ateneu, liceu.

acheróntic v. **aheróntic.**

adamáscă, s. f. – (înv.) stofă scumpă de mătase, țesută cu flori. Et.: rusă *adamaska* < lat. *(a)damascus* – „din **Damasc**“, capitala Siriei, v. damasc.

adamsítă – gaz de luptă lacrimogen care provoacă strănutul. Et.: fr. *adamsite*. Este numit după inventatorul său, chimistul american Roger **Adams** (1889–1971). Maiorul (Dr.) Roger Adams a lucrat pentru departamentul de arme chimice al armatei Statelor Unite și a obținut adamsita în 1918, spre sfârșitul Primului Război Mondial.

adídas, *adidași*, s. m. – încălțăminte comodă de sport. La început *adidașii* desemnau

pantofii de sport marca *Adidas*, dar ulterior termenul s-a generalizat definind orice tip de încălțăminte sportivă. Povestea firmei *Adidas* a început în 1920 când Adolphe (**Adi**) **Dassler** (1900–1959), un cizmar german, a inventat niște pantofi cu crampoane pentru antrenamente care aveau o stabilitate mai mare pe teren sau pe pistă. Patru ani mai târziu, Adi împreună cu fratele său Rudolph (Rudi) au înființat compania germană de pantofi de sport *Gebrüder Dassler OHG*. În 1948, datorită unor neînțelegeri între cei doi frați, compania s-a divizat în două firme rivale: Rudi a fondat *Puma*, iar Adi și-a împrumutat numele firmei *Adidas*. Cele două nume au rămas până în prezent în topul celor mai renumiți producători de încălțăminte sportivă.

adónic, *adonice*, adj. n. *vers adonic* – vers antic format dintr-un dactil și un spondeu sau un troheu, folosit în versificația greacă și latină. Et.: fr. *adonique* < lat. (*versus*) *adonius* < **Adonis**, divinitate din mitologia greacă. Despre versul adonic se spune că a fost compus întâia oară pentru cântecele de jale cântate de femei în timpul sărbătorii lui Adonis.

adónis, *adonișI*, s. m. – nume dat unui tânăr foarte frumos. După **Adonis**, un tânăr din mitologia greacă renumit pentru frumusețea sa neîntrecută. Însăși Afrodita, zeița iubirii și a frumuseții, s-a îndrăgostit de el. Adonis a fost omorât la vânătoare de un mistreț sălbatic asmuțit asupra lui de gelozia zeului Ares. Adonis a fost adorat ca divinitate a naturii, simbolizând moartea și renașterea ciclică a vegetației în fiecare an, a naturii în general, v. și Venus.

adulâr, *adulare*, s. n. – piatră fină, transparentă, incoloră, cu reflexe argintii, numită și *piatră de lună*. Et.: fr. *adulaire* < it. *adularia*. Numele pietrei provine de la muntele **Adula** din SE Elveției, unde a fost descoperită de către fizicianul italian Ermenegildo Pini în 1783.

afgán, *afgani*, s. m. – ogar dintr-o rasă cu părul lung, crescut ca și câine de agrement. Et.: fr. *Afghan*, după **Afganistan**, de unde este originar și unde este folosit la vânătoare sau pentru apărare. În trecut, când străinii încercau să cumpere un câine din Afganistan, localnicii răspundeau că „ogarul afgan nu este un câine, e un Afgan... și nu e de vânzare“. Conform legendei, ogarul afgan descinde direct

din zei, fiind trimis pe pământ să păzească haremul unui sultan gelos.

afgháni, *afgani*, s. m. – unitate monetară principală în Afganistan. Et.: fr. *afghani*, prescurtare din **Afghanistan**, stat din Asia Centrală.

áfro adj. invar., adv. – (despre freză) cu părul capului lung și creț, cum e întâlnită în mod natural la persoanele de culoare. Et.: fr. *afro*, engl. *Afro*, prescurtare din **Africa**.

afrodiziác, -ă, *afrodiziaci, -ce*, adj., s. n. – (substanță) care stimulează dorința sexuală și permite realizarea actului sexual. Et.: fr. *aphrodisiaque* < gr. *aphrodisiakos* – „referitor la dragoste", după **Afrodita** (în gr. Aphrodite), zeița dragostei și frumuseții în mitologia greacă. Conform unei versiuni, Afrodita era fiica lui Zeus și a Dionei. Potrivit altei opinii, ea s-ar fi născut din spuma mării (*aphros*), v. și aprilie.

afuzalí s. m. – soi de viță-de-vie originar din Asia Mică, cu ciorchini grei până la 2 kg și boabe mari, galben-verzui. Et.: tc. *Afuz-Ali* (*üzümü*) – „(strugure din soiul) Afuz Ali", unde *Afuz* desemnează o calitate oficială sau socială pe lângă numele propriu masculin **Ali**.

agareán, *agareni*, s. m. – (înv.) păgân, turc sau tătar; mahomedan. Et.: sl. *agarěaninŭ* < ngr. *agarinos*, după **Agar**, sclavă egipteană din *Vechiul Testament*, concubina legală a lui Avraam. Din unirea lor, s-a născut Ismael, recunoscut de tradiție ca strămoș al tuturor arabilor.

agaricacée, *agaricacee*, s. f. – (la pl.) familie de ciuperci, cu picior și pălărie prevăzută la partea inferioară cu numeroase lamele cu spori. Et.: fr. *agaricacées* < fr. *agaric* – „specie de ciupercă comestibilă" < lat. *agaricum* < gr. *agarikon* – „(ciupercă) din **Agaria**", oraș în Sarmatia.

agát, agate, s. n. – piatră semiprețioasă extrem de dură, cu benzi paralele, divers colorate. Et.: fr. *agate* < lat. *achates* < gr. *akhates*. Potrivit filosofului grec Teofrast, numele pietrei vine de la râul **Achates** (sau Akhates) din S Siciliei (în prezent râul Drillo), în apropierea căruia vechii greci au descoperit-o întâia oară în sec. al V-lea.

acheróntic/acheróntic, *aherontici/acherontici, -ce*, adj. – subpământean. Et.: fr. *achérontique*, germ. *acherontisch*,

după **Acheron**, râu subteran din Infern în mitologia greacă, cu ape tulburi și noroioase. Peste râul Acheron trecea Charon în luntrea sa sufletele morților în împărăția subpământeană.

Tot de la numele râului Acheron provine și denumirea generică a fluturelui cap-de-mort – ***Acherontia***.

ahileán, adj. – referitor la tendonul lui Ahile (ex. reflexul *ahilean*). Prin tendonul lui Ahile, cel mai puternic tendon al corpului, mușchii gambei se inseră pe călcâi. Sintagma anatomică face referire la celebrul erou **Ahile** (sau Achilles) din mitologia greacă. Când s-a născut, mama sa, zeița Thetis, l-a scufundat în apele râului Styx din Infern pentru a-l face nemuritor. Singurul punct slab a rămas călcâiul de care era ținut și care a rămas neudat. Ahile a murit în timpul războiul troian, fiind rănit tocmai în călcâiul vulnerabil de o săgeată otrăvită. De aici și expresia *călcâiul lui Ahile* folosită pentru a desemna punctul slab, locul vulnerabil al unei persoane.

akermanít, *akermanite*, s. n. – silicat natural de calciu și de magneziu. Et.: rusă *akermanit*. Mineralul a fost descoperit în 1884 și a fost denumit în onoarea lui Anders Richard **Akerman** (1837–1922), metalurgist suedez.

alabandínă, s. f. – sulfură naturală de mangan, care se găsește sub formă de mase compacte, negricioase și cu luciu aproape metalic. Et.: fr. *alabandine* < lat. (*gemma*) *alabandina* – „(piatră prețioasă) din **Alabanda**“, oraș din vechea regiune Caria din Asia Mică.

alabástru, s. n. – varietate de ghips cu aspect de marmură albă străbătută de vine transparente, din care se fabrică obiecte de ornament. Et.: it. *alabastro* < lat. *alabastrum* < gr. *alabastron* – „vas pentru mir“. Se spune că e derivat de la **Alabastron**, numele unei regiuni din Egipt. Potrivit altor sugestii, originea cuvântului se găsește în egipteanul *a-la-baste* – „vas al zeiței **Bastet**“ (în gr. Bubastis). Bastet era pisica sfântă din mitologia egipteană, zeița Lunii și a fecundității.

alain-delon, s. m. – (fam.) cojoc de piele, lung până la genunchi, cu guler îmblănit în exterior. Poartă numele celebrului actor francez **Alain Delon** (n. 1935), care, în filmele sale, mai ales de prin anii '60, purta adesea o astfel de haină.

alcâic, -ă, *alcaici, -ce*, adj. – vers alcaic = vers greco-latin, de un ritm foarte armonios. – *strofă alcaică* = strofă compusă din patru versuri. Et.: fr. *alcaïque*, lat. *alcaicus*, după **Alceu** (Alkaios) (c.611-c.580 î. H.), poet liric din Grecia antică, creator al acestui vers.

aldín, -ă, *aldine*, adj., s. f. – (caracter sau literă tipografică) cu conturul mai plin decât acela al caracterelor obișnuite; literă grasă. Et.: it. *aldino*, după **Aldo** (diminutiv din *Teobaldo*) Manuzio (cunoscut și sub forma latinizată Aldus Manutius) (1449–1515), tipograf și editor umanist italian din Veneția, care a folosit pentru prima oară acest tip de caractere în 1499, v. și italic.

aldrin s. n. – insecticid extrem de otrăvitor ce conține clor. Et.: engl. *aldrin*, după Kurt **Alder** (1902–1958), chimist german și profesor universitar la Köln, care împreună cu Otto Diels (1876–1954) au descoperit în 1928 reacția Diels-Alder, o metodă importantă pentru sinteza unor compuși organici, inclusiv aldrinul. Pentru realizările lor cei doi chimiști au primit Premiul Nobel pentru chimie în 1950, v. și dieldrin.

alemándă, *alemande*, s. f. – vechi dans popular german, cunoscut încă din sec. al XVI-lea, la început cu caracter vesel, vioi, pus pe note uneori de către Haydn, Mozart și Beethoven, ulterior moderat, grav. Et.: fr. (*danse*) *allemande* – „(dans) german", după **Allemagne**, numele francez al Germaniei.

alestáncă/halastáncă, s. f. – (reg.) un fel de țesătură de bumbac; stambă. Et.: rusă *holstinka* – „din **Holstein**", vechi principat german, de unde provenea produsul, v. și holstein.

alexandrín, -ă, *alexandrini, -e*, adj. – *poezie alexandrină* = poezie de tip rafinat, erudit și uneori ezoteric, care a înflorit între epoca lui Alexandru Macedon (356–323 î. H.) și cea a lui Octavianus Augustus (63 î. Hr.–14 d. H.), mai ales în **Alexandria**, vechi oraș din Egipt, în sec. al III-lea î. H. la curtea lui Ptolemeu. Stilul împodobit, subtil și uneori obscur, propriu poeților greci din perioada *alexandrină* a fost denumit *alexandrinism*.

vers alexandrin = vers iambic de douăsprezece silabe. Et.: fr. *alexandrin*, lat. *alexandrinus*, după *Roman d'Alexandre*, culegere de poeme franceze din sec. al XII-lea despre Alexandru Macedon

(356–323 î. H.), regele Macedoniei, unde a fost folosit acest tip de vers. Culegerea a fost începută de Lambert-li-Cors și continuată de Alexandre de Paris. Versul *alexandrin* a fost metrul dominant în poezia franceză până în sec. al XVI-lea, și a fost mult folosit de Racine și Corneille.

alexandrít, *alexandrite*, s. n. – piatră semipreţioasă, fină, cu proprietatea remarcabilă de fi verde la lumina zilei și purpurie la lumină electrică; crisoberil. Et.: fr. *alexandrite*, germ. *Alexandrit*. A fost descoperită inițial în 1831, în Munții Ural, în ziua de naștere a țarului Rusiei **Alexandru** II (1818–1881), și a fost numită în cinstea acestuia. Alexandritul era foarte la modă în Rusia imperială atât datorită asocierii cu numele țarului, cât și faptului că roșu și verde erau culorile imperiale.

algonkián, *algonkiene*, s. n. – eră geologică între arhaic și paleozoic; precambrian. Et.: fr. *algonkien*, engl. *Algonkian*. Perioada a fost denumită astfel în 1890 de geologul american J. W. Powell după **Algonkini**, populație amerindiană din America de Nord, în prezent trăind în rezervații din SUA și Canada.

algorítm, *algoritme*, s. n. – ansamblu de reguli și de operatori pentru efectuarea unui sistem de operații într-o ordine dată în vederea rezolvării unor probleme de un anumit tip. Et.: fr. *algorithme* < fr. veche *algorisme* < lat. medievală *algorismus* – în Evul Mediu, procedeu de calcul efectuat cu ajutorul cifrelor arabe și în sistemul decimal. Felul cum se scrie astăzi *algoritm*, față de vechiul și mai corectul *algorismus*, se datorează influenței cuvântului gr. *arithmos* – „număr". Termenul de *algoritm* provine în cele din urmă din deformarea numelui lui Abu Jafar Muhammed ibn Musa **al-Horezmi** (sau al-Kharezmi, al-Kwarizmi) (c.780–c.850), , matematician, astronom și geograf arab. Lucrările lui Al-Horezmi au introdus sistemul decimal indian, folosirea cifrei zero și conceptele algebrei în matematica europeană. Este interesant de menționat că de la cuvântul *al-jabr* care apare în titlul unui important tratat al său, *Kitab al-jabr wa al-mukabala* („Scurtă carte despre calculul prin completare și reducere"), derivă termenul actual de *algebră*.

alicánte s. n. – soi de viță-de-vie cu struguri roșietici de

mărime mijlocie și boabe sferice, uniforme; p. ext. vin produs din soiul de viță-de-vie descris mai sus. Et.: fr., sp. *alicante*, după **Alicante**, provincie din SE Spaniei, unde se cultivă acest soi.

Aliotmán s. pr. n. – (pop.) turcime. Et.: tc. *Ali Osman* – „dinastia lui **Osman**", v. otoman.

almandin s. n. – granat de culoare roșie-brună, folosit ca abraziv sau ca piatră semiprețioasă.

Are aceeași etimologie ca și *alabandină* (v.).

alpín, -ă, *alpini, -e*, adj. – care aparține regiunilor muntoase înalte. Et.: fr. *alpin*, it. *alpino* < lat. *alpinus*, după **Alpes** (Alpi), principalul masiv muntos din Europa (înălțimea maximă – vf. Mont Blanc, 4807 m).

alsacián, -ă, *alsacieni, -e*, adj., s. m. – *lup alsacian* = rasă de câini de pază de talie mare, numită și ciobănesc german. Et.: fr.: *alsacien* – „din **Alsacia**", provincie din NE Franței. Numele de *alsacian* a fost adoptat pentru a evita asocierea cu denumirea de *german*, deși rasa nu are nimic de a face cu Alsacia.

altaít, *altaite*, s. n. – mineral de plumb. Et.: fr. *altaïte*, după **Altai**, munți din Rusia, unde a fost descoperit.

alúnă, *alune*, s. f. – fructul alunului. Cuvântul derivă probabil din lat. (*nux*) *abellana* – „(nucă) din **Abella**" (sau Avella), oraș din Campania, Italia.

amarilis – plantă erbacee cu bulb și cu flori mari, colorate în portocaliu, roz sau roșu. Et.: fr. *amaryllis* < lat. științifică *Amaryllis*, după **Amaryllis**, numele unei păstorițe amintite în scrierile lui Teocrit, Vergiliu și Ovidiu.

amazonít s. n. – piatră semiprețioasă și de ornament, fină, verde și aproape opacă. Et.: fr. *amazonite*. A fost descoperită în Rusia și SUA. La mijlocul sec. al XIX-lea a fost descoperit un mineral asemănător, tot de culoare verde, de-a lungul fluviului **Amazon**, în America de Sud, și care a fost numit *piatră-de-Amazon* sau *amazonit*. Mai târziu s-a dovedit a fi o varietate de jad, însă numele de *amazonit* a rămas atașat pietrei descoperite mai devreme.

américă – denumire dată în trecut unei pânze de bumbac de calitate inferioară. Numele provine de la faptul că, în trecut, negustorii ambulanți

care vindeau această pânză se lăudau că o aduceau de la mari depărtări, tocmai din **America**, v. și anglie.

americiu, s. n. – element chimic radioactiv artificial. Et.: fr. *américium*, engl. *americium*. Este numit după **America** (prin analogie cu *europiu*), continentul unde a fost obținut în 1944 de către patru oameni de știință americani: Glenn T. Seaborg, Ralph A. James, Leon O. Morgan și Albert Ghiorso, v. și europiu.

amerindián, -ă, *amerindieni, -e*, s. m. și f. – (la pl.) persoană care aparține populațiilor băștinașe din cele două Americi. Mai sunt numiți și *indieni* sau *piei-roșii*. Et.: fr. *amérindien* < ***America*** + ***indien*** – „indian". Când Columb a descoperit America la sfârșitul sec. al XV-lea, el a crezut că a găsit un nou drum către Indii, așa că i-a numit pe locuitori *indieni*. Mai târziu, pentru a nu exista confuzii cu *indienii* din India, a fost preferat termenul de *amerindian*.

amfitrión, -oánă, *amfitrioni, -oane*, s. m. și f. – stăpân al unei case; gazdă. Et.: fr. *amphitryon*, după **Amfitrion** (gr. Amphitryon), tatăl convențional al lui Hercule și soțul Alcmenei în mitologia greacă. În timp ce Amfitrion era plecat la război, Alcmene e vizitată de Zeus, care apare sub înfățișarea soțului ei. Însă în aceeași noapte sosește și adevăratul Amfitrion. În urma unirii duble cu Zeus și cu soțul său, Alcmene naște doi fii: pe Hercule cu Zeus și pe Iphicles cu Amfitrion. De-a lungul timpului povestea lui Amfitrion a fost pusă în scenă de mai mulți dramaturgi printre care se numără și Plaut (sec. II–III î. H.) sau Molière (1668). La un moment dat, în piesa lui Molière, evoluează în același timp cei doi Amfitrion care își dispută dreptul de stăpân al casei. Dând glas opiniei servitorilor și oaspeților, un personaj rezolvă rapid situația spunând: *Le véritable Amphitryon est l'Amphitryon où l'on dîne* – „Adevăratul Amfitrion este Amfitrion-ul care ne invită la cină" (indiferent dacă este sau nu stăpânul casei). Odată cu această replică memorabilă s-a născut și un nou nume comun care desemnează o gazdă – *amfitrion*, v. și sosie.

amoniác s. n. – gaz incolor, sufocant, cu miros înțepător, format din hidrogen și azot (NH_3). Et.: fr. *ammoniac* < lat. (*sal*) *ammoniacum* – „(sare)

din **Ammonia**", o regiune din Deșertul Libiei situată în jurul oazei egiptene Siwa, unde se găsea un faimos templu și oracol al lui **Amon** (sau Ammon), zeu din mitologia veche egipteană. Substanța numită de romani *sal ammoniacum* era obținută în această oază și era preparată prin distilare din urina și balega cămilelor care veneau aici pentru a se adăpa.

amonít, *amoniți*, s. m. – moluscă fosilă cu cochilia în spirală sau rectilinie. Et.: fr. *ammonite*, după lat. modernă (*cornu*) *Ammonis* – „(cornul) lui **Amon**", datorită formei spiralate a fosilei, asemănătoare cu un corn de berbec. Amon (sau Ammon) era un vechi zeu egiptean, identificat la un moment dat cu zeul soarelui Ra. Era adesea reprezentat cu un cap de berbec.

ampér, *amperi*, s. m. – unitate de măsură a intensității curentului electric. Et.: fr. *ampère*. A fost definită întâia oară la Congresul Electricienilor, ținut la Paris, în 1881 și a fost numită în onoarea lui André-Marie **Ampère** (1775–1836), fizician și matematician francez, membru al Academiei de Științe din Paris. Ampère a avut o tinerețe nefericită, pierzându-și tatăl, iar mai târziu soția. Aceste evenimente tragice l-au determinat să se dedice pe deplin muncii și științei. El a inventat galvanometrul și primul telegraf electric, a folosit cuvintele *curent* (atunci se numea *conflict*) și *tensiune*, a descoperit (1827) legea interacțiunii curenților electrici cu câmpul magnetic și a fost unul dintre întemeietorii electromagnetismului.

anacreóntic, -ă, *anacreontici, -ce*, adj. – lejer, grațios, vesel și delicat, în maniera poeziilor atribuite lui Anacreon. Et.: fr. *anacréontique* < lat. *anacreonticus*, după **Anacreon** (c.560-c.478 î. H.), poet liric antic grec, autor al unor cântece erotice și de petrecere. Stilul anacreontic a fost adesea imitat, începând din epoca elenistică.

andaluzít s. n. – mineral de aluminiu cristalizat, folosit în industria ceramicii. Et.: fr. *andalousite*, după **Andaluzia**, regiune din Spania, unde a fost descoperit în 1789.

andezít, *andezite*, s. n. – rocă vulcanică, neagră sau cenușie, folosită ca piatră de pavaj și de construcție. Et.: fr. *andésite*, după **Andes** – Anzi, lanț muntos în America de Sud, unde a fost descoperită. Tot în munții Anzi a fost descoperit în 1841, în Columbia, un mi-

neral alcătuit din silicat de sodiu și de calciu, care a fost denumit **andezin**.

andrea – v. **undrea**.

andromedídă, *andromedide*, s. f. – ploaie periodică de meteoriți, care se produce pe la mijlocul lunii noiembrie din direcția constelației **Andromeda**. Fenomenul a fost observat întâia oară în 1872. Numele constelației vine de la **Andromeda** din mitologia greacă, fiica lui Cefeu, regele Etiopiei, pe care Perseu a salvat-o de un monstru marin și a luat-o de soție. La moartea ei, zeii au transformat-o pe Andromeda într-o constelație din emisfera boreală, v. și cefeidă, perseide.

angleză s. f. – dans de origine engleză din sec. al XVIII-lea, care se execută în grup, dansatorii schimbându-și necontenit locul prin repetarea aceleiași figuri; contradans. Et.: fr. *anglaise* – „din **Anglia**".

anglíe s. f. – (înv.) numele unei stofe de calitate inferioară. Negustorii ambulanți din trecut care vindeau stofa se lăudau că o aduc de la mare depărtare, tocmai din **Anglia**, de unde și numele acesteia, v. și americă.

angóra s. f. – 1. Denumire dată unor specii de animale (pisică, iepure sau capră) cu păr lung și mătăsos, aparținând unor rase din Turcia asiatică. 2. Lâna prelucrată din părul acestor animale. Et.: fr. *angora*, după **Angora**, vechea denumire a orașului Ankara din Asia Mică, capitala Turciei din 1923.

ångström, *ångstromi*, s. m. – unitate de măsură pentru lungimi de undă egală cu 10^{-10} m, folosită în fizica atomică și nucleară. Et.: fr. *angström*. A fost numită în cinstea lui Anders Jonas **Ångström** (1814–1874), fizician și astronom suedez, care, într-o lucrare din 1866 referitoare la spectrul solar, a folosit o unitate având această lungime. Ångström a realizat determinări exacte ale liniilor spectrale solare și a fost primul care a folosit analiza spectrală în studiul stelelor.

antihríst, *antihriști*, s. m. – om nelegiuit, pervers, vicios. După Antihrist, căpetenie nefastă, opusul lui Iisus Hristos care, potrivit *Bibliei*, va veni pe pământ înainte de sfârșitul lumii (*1 Ioan*, cap. 2, verset 18). Et.: sl. *antihristu* < lat. ecleziastică *antichristus* < gr. *antichristos* < *anti-* („împotriva") + ***Christos*** (Hristos).

antonícă, *antonici*, s. f. –

plantă erbacee cu flori albe și fructe aromatice, care crește în pădurile de munte (*Chaerophyllum*). Numele provine de la *Anton* + sufixul *-ică*. Planta este utilizată în medicina populară și este dedicată Sfântului **Anton**. Anton (sau Antonie) (251–356) a fost un călugăr ascet egiptean, fondatorul monahismului creștin și ulterior canonizat. În Evul Mediu era un sfânt extrem de popular, fiind considerat tămăduitor al oamenilor și al animalelor. Este pomenit la 17 ianuarie, v. și cristofor.

apáș, *apași*, s. m. – (fig.) derbedeu, haimana; hoț, bandit. Et.: fr. *apache*, nume dat de ziariștii francezi de la începutul sec. al XX-lea membrilor bandelor de răufăcători din Paris, după **Apache**, un trib războinic de amerindieni din America de Nord, renumiți odinioară pentru ferocitatea lor, dar care în prezent mai locuiesc doar în câteva rezervații.

apolínic, -ă, *apolinici, -ce*, adj. – (despre artă și cultură) orientat spre ordine, rigoare, claritate, măsură și armonie, caracterizat printr-o contemplare senină, detașată; lucid, rațional. Et.: germ. *apollinisch*, după **Apollo**, zeul luminii, al poeziei și artelor în mitologia greacă. Identificat cu lumina solară, Apollo era socotit ocrotitorul orașelor, al familiei și al muncilor agricole. Termenul *apolinic*, alături de *dionisiac* (v.), a fost introdus și consacrat în filosofia artei și culturii de către filosoful german Nietzsche, în lucrarea sa *Nașterea tragediei din spiritul muzicii* (1872), v. și dioni-siac.

aprílie – a patra lună a anului. Et.: sl. *Aprili* < gr. *Aprilios* < lat. *Aprilis* (*mensis*), a doua lună din calendarul roman, dedicată zeiței Venus. Se pare că originea cuvântului se găsește în gr. *Aphro*, prescurtat din *Aphrodite* – **Afrodita**, zeița dragostei în mitologia greacă, identificată de romani cu Venus. Asocierea cu zeița iubirii se explică probabil datorită intensei activități a păsărilor și albinelor din această perioadă a anului.

arabésc, -ă, 1, 3 *arabescuri*, s. n. (2) *arabește*, s. f. – 1. Motiv decorativ ornamental cu linii și curbe înclinate bizar, constând din diverse figuri (linii, frunze, flori etc.) împletite simetric. 2. Ornament muzical; p. ext. scurtă compoziție muzicală cu caracter grațios și avântat. 3. Una din figurile de balet (inspirată din dansul oriental). Et.: fr. *arabesque* < it. *arabesco* < it.

arabo – „**arab**". Motivele figurative sunt specifice artei arabe, întrucât religia islamică interzice reprezentarea ființelor vii.

aragáz, *aragaze*, s. n. – mașină de gătit. Numele provine de la „Aragaz" – combustibil comprimat în butelii speciale compus dintr-un amestec de gaze lichefiate. *Aragaz* este un nume comercial format din inițialele firmei *Astra Română* și cuvântul *gaz*. Societatea *Astra Română* a fost întemeiată în 1910 și se găsea sub controlul trustului anglo-olandez Royal Dutch Shell. A avut ca obiect exploatarea te-renurilor petrolifere, prelucrarea și desfacerea petrolului, devenind în circa 30 de ani cea mai puternică societate petrolieră din România. În 1948 *Astra Română* a fost naționalizată.

aragonéză, *aragoneze*, s. f. – dans popular de origine spaniolă. Et.: fr. *aragonaise*, după provincia **Aragon** din N Spaniei.

aragonít s. n. – carbonat de calciu natural, cristalizat, din care se confecționează obiecte ornamentale. Et.: fr. *aragonite*. Mineralul a fost numit de către geologul german Abraham Gottlob Werner în 1797 după locul descoperirii, regiunea **Aragon** din N Spaniei.

araucária s. f. – specie de conifer din America de Sud și Australia, cultivat la noi ca plantă decorativă de apartament. Et.: fr., sp. *araucaria* < lat. științifică *Araucaria*, după **Arauco**, provincie din Chile, de unde arborele a fost adus în Europa.

arcádic, -ă, *arcadici, -ce*, adj. – pastoral, idilic, țărănesc, simplu. Et.: it. *arcadico*. Adjectivul derivă de la numele provinciei **Arcadia** din Grecia antică, în centrul Peloponesului. Regiune muntoasă și izolată, Arcadia este locuită în cea mai mare parte de păstori și reprezintă în poezia elenistică și latină spațiul unei vieți bucolice, idilice.

ardeleána, ardeleneásca art. s. f. – numele unor dansuri populare din **Ardeal**.

ardenéz, *ardenezi*, s. m. – rasă de cai de tracțiune. Et.: fr. *ardenais* – „din **Ardeni**", masiv muntos situat în Franța, Belgia și Luxemburg, de unde este originară rasa.

areopág, *areopaguri*, s. n. – ansamblu, grup de persoane eminente, scriitori, savanți, magistrați etc. Termenul derivă de la Areopag – tribunal suprem de judecată și control din Atena antică (sec. al VII–V-lea î. H.). Et.: fr.

aréopage, lat. *areopagus* < gr. *Areios pagos* – „Colina lui **Ares**" din Atena, unde se întrunea în Antichitate consiliul. Ares era zeul războiului în mitologia greacă.

argonaút, *argonauți*, s. m. – 1. Specie de moluscă cefalopodă care trăiește în mările calde (*Argonauta argo*). 2. (Fig.) Navigator îndrăzneț. Et.: fr. *argonaute* < gr. *Argonautes* – „navigatori pe (corabia) **Argo**". Argonauții erau cei 50 de eroi din mitologia greacă, membrii echipajului corabiei *Argo* (construită de **Argos**), care l-au urmat pe Iason în Colhida, în căutarea *Lânii de Aur*.

árgus, *arguși*, s. m. – 1. Om cu privire ageră, pătrunzătoare, iscoditoare; păzitor vigilent. 2. Pasăre înrudită cu fazanul din India și Malaiezia. 3. Nume dat unor diverse animale: fluturi, pești, păianjeni, cu un desen ocelat pe corp. Et.: fr. *argus*, după **Argus** din mitologia greacă, un monstru cu o sută (sau o mie) de ochi, presărați pe tot corpul, din care doar jumătate se închideau în timp ce dormea. A fost însărcinat de către Hera să o păzească pe rivala ei, nimfa Io, transformată în vacă, dar a fost ucis de Hermes, trimis de Zeus. Drept recunoștință, Hera a mutat cei o sută de ochi ai lui Argus pe coada păunului.

arhilóc, *arhilocuri*, adj. *vers argiloc* (și substantivat, n.) – vers antic format din șapte sau din trei picioare. Denumirea versului vine de la numele poetului antic grec **Arhiloh** (Archilochus) (712-c.664 î. H.) din Paros, autorul unor poeme satirice și considerat creatorul versului ce-i poartă numele.

aristárh s. m. – critic sever, dar drept. Et.: fr. *aristarque* < lat. *Aristarchus*. Cuvântul, folosit în sens figurat încă din latină, derivă de la numele lui **Aristarh** din Samothrace (c.215– 145 î. H.), celebru critic și filolog grec, autor al peste 800 de titluri, ediții critice, comentarii ale autorilor antici, tratate de gramatică. El a scris recenzii critice și comentarii ale operelor lui Homer, Hesiod, Sofocle, Herodot, Aristofan, Pindar ș. a., v. și zoil.

arlechín, *arlechini*, s. m. – personaj comic din vechea comedie italiană, care purta mască și un costum mulat, pestriț, de un colorit foarte viu. Et.: fr. *arlequin*, it. *arlecchino*, după fr. veche **Herlequin**, **Hellequin**, conducătorul unei cete legendare de călăreți demonici nocturni. La rândul

său, acesta se pare că își are originea în engl. veche *Herla cyning* – „regele **Herla**", un personaj mitic identificat cu zeul scandinav Odin, v. și paiață, pantaloni.

Armaghedon s. n. – câmp de luptă unde ar urma să se desfășoare bătălia finală dintre bine și rău la sfârșitul lumii, în ziua Judecății de Apoi, conform cu *Noul Testament* (*Apocalipsa*, cap. 16, verset 16). Et.: gr. *Armageddon*, probabil din ebraică *Har Megiddon* – „ținutul muntos de la **Megiddo**", oraș din Palestina, locul unde s-a desfășurat o bătălie importantă în istoria izraeliților.

armeneásca s. f. art. – numele unui dans popular. Denumirea sa derivă de la numele poporului **armean**.

Armínden/Armíndeni, s. pr. n. – 1. Sărbătoare populară de primăvară la români ținută în unele zone la 1 Mai, ziua proorocului Ieremia. 2. Pom sau crengi verzi care se pun în ziua de 1 Mai, în unele regiuni, la poarta, ușa sau ferestrele caselor. Numele sărbătorii provine din sl. *Ieremiinŭ dĭnĭ* – „ziua (sfântu)lui **Ieremia**". Ieremia (c. 650–c.580 sau 570 î. H.) era unul dintre cei patru mari profeți evrei. El a fost martor al distrugerii Ierusalimului și al căderii poporului evreu în robia babiloneană. Este prăznuit la 1 mai, v. și ieremiadă.

arnăút, *arnăuți*, s. m. – ostaș mercenar din garda domnească în Moldova și Țara Românească în Evul Mediu. Et.: tc. *Arnaut*, *Arnaud* < gr. *Arnavitis*, *Arvanitis*, *Alvanitis* – „din **Albania**". Majoritatea arnăuților erau de origine albaneză. Derivate:

– **arnăuțéasca**, s. f. art. – un vechi dans popular românesc, jucat în trecut de arnăuți.

– (adjectival) *grâu arnăut* – o varietate de grâu.

arteziánă s. f. – fântână țâșnitoare, decorativă, care aruncă apa în sus cu presiune. Et.: fr. *artésien* – „din **Artois**", provincie din NE Franței, unde asemenea fântâni sunt cunoscute din sec. al XVIII-lea.

asasín, -ă, *asasini*, *-e*, s. m. și f. – persoană care ucide cu premeditare pe cineva. Et.: fr. *assassin* < it. *assassino*, după **Hashishin**, numele unei temute secte musulmane din vremea Cruciadelor (sec. al XI–XIII-lea). Membrii săi erau organizați sub forma unei societăți secrete și erau implicați în răspândirea terorii și săvârșirea de asasinate poli-

tice. Potrivit unei opinii larg răspândite, denumirea sectei s-ar traduce prin „consumatorii de hașiș". Această interpretare se bazează în primul rând pe relatările lui Marco Polo. Vestitul călător venețian scria că întemeietorul sectei își droga adepții cu hașiș, iar apoi îi trimitea în misiuni ucigașe, promițându-le intrarea în Paradis. Se pare că aceasta este doar o legendă, iar unii cercetători afirmă că numele sectei ar fi fost de fapt *Hassassini*, care însemna, pur și simplu, „adepții lui Hassan". Este vorba despre **Hassan** bin Sabbah (c. 1034–1124), un misionar ismailit care a înființat secta în anul 1090 și a pus stăpânire pe cetatea Alamut, devenită cartier general. De aici, „Bătrânul din munte", cum i se mai spunea conducătorului, și-a extins autoritatea pe aproape întreg teritoriul Iranului prin teroare și crime politice.

asclepiád[1], *asclepiazi*, s. m. – plantă erbacee perenă cu flori albastre parfumate și cu fructul îngroșat și cărnos. Aparține familiei *asclepiadacee*. Et.: lat. *asclepias* – „(planta) lui **Asclepios**" (sau Asklepios), zeul tămăduirii în mitologia greacă, fiul lui Apollo. În reprezentări poartă un toiag și e însoțit mereu de un șarpe, v. și esculap.

asclepiád[2], *asclepiade*, adj. – *vers asclepiad* = vers compus dintr-un spondeu sau troheu, doi sau trei coriambi și un iamb. Et.: fr. *asclépiade* < lat. *asclepiadeus* (*versus*) < gr. *asclepiadeion* (*metron*), după **Asclepiade** din Samos, poet antic grec din sec. al III-lea î. H. care a folosit acest tip de vers în special în epigrame.

aspirínă, *aspirine*, s. f. – medicament antipiretic și calmant. Et.: germ. **Aspirin**, denumirea comercială a substanței acid acetilsalicilic, comercializată de compania farmaceutică germană *Bayer AG* începând din 1899. Marca s-a identificat în așa măsură cu produsul, încât a intrat în limbajul curent, devenind un nume comun. Totuși, firma *Bayer AG* – posesorul inițial – își menține dreptul privativ asupra numelui.

astrahán, (2) *astrahanuri*, s. n. – 1. Blană mătăsoasă și buclată, obținută de la mieii din rasa caracul. 2. Haină de iarnă lucrată dintr-o astfel de blană. Et.: fr. *astrakan* sau direct din rusă, după orașul **Astrahan** din S Rusiei, port fluvio-maritim în delta Volgăi, un important centru al indus-

triei textile și a pielăriei, v. și caracul.

aşkenazi – grup de evrei stabiliți în Evul Mediu în țările germane, de unde au migrat mai târziu în V și E Europei. Et.: ebraică *Ashkenazi*, după **Ashkenaz**, unul din urmașii lui Noe (*Facerea*, cap. 10, verset 3).

atenéu, *atenee*, s. n. – clădire publică în care au loc manifestații cultural-artistice. Et.: fr. *athénée* < lat. *Athenaeum* – o faimoasă instituție romană de studiu al retoricii și scrierii grecești fondată la Roma de împăratul Adrian în jurul anului 133, după gr. *Athenaion* – templu din Atena antică consacrat cultului zeiței **Atena**, unde se adunau filosofii și oratorii. v. și academie, liceu.

átic, atice, s. n. – 1. Parte a unei construcții situată deasupra cornișei, menită să mascheze marginea acoperișului. 2. Etaj scund situat imediat sub acoperiș. Et.: fr. *attique* < lat. *atticus*, gr. *attikos*, după **Atica**, peninsulă din SE Greciei mijlocii, al cărei principal centru a fost încă din antichitate orașul Atena. *Ordinul atic* desemna în arhitectura clasică o coloană decorativă, mică, pătrată, folosită adesea deasupra fațadei – caracteristică asociată cu regiunea din jurul Atenei. Ulterior termenul *atic* a ajuns să fie întrebuințat cu sensul actual.

Scriitorii din sec. V–VI-lea î. H. din Atena antică (situată în Atica) aveau un stil caracteristic, denumit *aticism*, definit prin măsură, eleganță, puritate și rafinament. De aici și expresiile:

frumusețe ***atică*** – frumusețe desăvârșită.

sare ***atică*** – ironie subtilă, spirit fin.

atlánt, *atlanți*, s. m. – statuie înfățișând un bărbat care susține un antablament. Et.: fr. *atlante* < it. *atlante*, după titanul **Atlas** din mitologia greacă, care sprijinea pe umeri bolta cerească. (v. atlas[1]), v. și cariatidă.

atlás[1], *atlase*, s. n. – colecție de hărți geografice (însoțite uneori de explicații și date în legătură cu regiunile respective). Et.: fr. *atlas*. Prima referire la cuvântul *atlas* apare în colecția de hărți a cartografului flamand Gerardus Mercator (1512– 1594), intitulată *Atlas, sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura* (1585). Termenul provine de la numele titanului **Atlas** din mitologia greacă. Împreună cu frații săi, Atlas a participat la lupta împotriva olimpienilor.

Învins de către aceştia din urmă, Atlas a fost condamnat de Zeus să poarte veşnic pe umeri bolta cerească. Imaginea lui Atlas în această postură a apărut pe frontispiciul colecţiei lui Mercator, iar apoi a fost adesea reprezentată şi pe coperta altor colecţii de hărţi. Cu timpul termenul *atlas* şi-a extins sensul, desemnând orice lucrare care conţine o colecţie de desene, figuri, stampe etc. (ex. atlas botanic).

atlás[2], *atlase*, s. n. – prima vertebră a gâtului. Et.: fr. *atlas*. Termenul a fost ales de anatomistul francez Théophile Gelée în 1612 cu referire la titanul **Atlas** din mitologia greacă: aşa cum Atlas poartă pe umeri povara bolţii cereşti, la fel prima vertebră susţine greutatea craniului (v. atlas[1]).

atropínă s. f. – alcaloid toxic extras din mătrăgună. Et.: fr. *atropine* < lat. ştiinţifică *Atropa* (*beladona*), numele generic al mătrăgunei, după **Atropos** („Inflexibila"), una dintre cele trei zeiţe ale sorţii în mitologia greacă, numite şi Moire. Una dintre ele (Clotho) torcea, alta (Lachesis) depăna, iar cea de-a treia – Atropos – curma firul vieţii muritorilor. Adesea Atropos era reprezentată cu o unealtă de tăiat, ea simbolizând încetarea ireversibilă a vieţii. Planta a fost numită astfel datorită proprietăţilor sale toxice, v. şi clotoidă.

áugust s. m. – a opta lună a anului. Et.: lat. *Augustus* (*mensis*), după Octavianus **Augustus** (63 î. H.–14 d. H.), primul împărat roman. Titlul de *Augustus* („Venerabilul") i-a fost conferit de către senat pentru serviciile deosebite aduse statului. Înaintea lui Octavianus, luna numită *Quintilis*, a fost schimbată în *Iulius* (iulie), după numele lui Iulius Caesar. Nevrând să rămână mai prejos, Augustus a dorit să aibă şi el o lună după propriul nume. Astfel că el a ales luna *Sextilis* şi i-a schimbat numele în *Augustus*. Mai mult decât atât, Augustus a luat o zi din februarie şi a adăugat-o lunii sale, pentru că nu dorea ca luna lui Iulius Caesar să aibă mai multe zile decât a sa. De atunci lunile iulie şi august au ambele 31 de zile, v. şi iulie.

austenítă – component al aliajelor din fier şi carbon. Et.: fr. *austénite*, denumit în cinstea metalurgistului englez Sir William Chandler Roberts-**Austen** (1843–1902), cunoscut pentru cercetările sale asupra proprietăţilor fizice ale metalelor şi ale aliajelor lor.

avrámă, *avrame*, s. f. – (reg.) varietate de prune. Et.: ngr. *avramilon* – o varietate de prune din Cipru. Influența numelui propriu **Avram** este evidentă, însă nu poate fi privită decât ca un produs al etimologiei populare, fenomen care se pare că a acționat chiar și în limba greacă.

áxel s. n. – figură în patinajul artistic care constă într-o săritură în timpul căreia patinatorul efectuează o rotație și jumătate în aer. Et.: germ. *Axel*, engl. *axel*. Poartă numele patinatorului norvegian **Axel** Rudolph Paulsen (1855–1938), primul care a executat această săritură în anul 1882, la Viena, v. și lutz.

B

babesii – microorganisme protozoare care produc la animale boala numită *babesioză* ce poate fi transmisă ocazional și omului. Et.: lat. științifică *Babesia*. Agentul patogen a fost denumit în cinstea medicului și bacteriologului român Victor **Babeș** (1854–1926), care l-a descoperit în 1888 la bovine. Profesor universitar la București, Babeș a fost unul dintre fondatorii bacteriologici moderne. A descoperit peste 50 de microorganisme noi, a introdus vaccinarea antirabică și a pus bazele seroterapiei în România.

babilonie, *babilonii*, s. f. – vorbire, scriere sau situație confuză, dezordonată, haotică. Termenul provine de la **Babilon** („Poarta Zeilor"), oraș antic din Mesopotamia, capitala statului babilonean. Potrivit *Vechiului Testament* (*Facerea*, cap. 11, versetele 1–9), urmașii lui Noe au vrut să construiască la Babilon un turn gigantic, numit Babel, sperând astfel să ajungă până la cer. Pentru îndrăzneala lor, Dumnezeu a amestecat limbile constructorilor, făcându-i să nu se mai poată înțelege între ei. Drept urmare construcția nu a mai putut fi dusă până la capăt. Astfel, Turnul Babel a rămas simbolul confuziei, al întreprinderii sortite eșecului.

babít s. n. – aliaj pe bază de staniu, stibiu și cupru, folosit la confecționarea căptușelilor de cuzineți pentru a diminua fricțiunea. Et.: engl. *babbitt* (*metal*), după inventatorul american Isaac **Babbitt** (1799–1862), cel care a patentat acest tip de aliaj în 1839.

bacántă, *bacante*, s. f. – (fig.) femeie destrăbălată. Et.: fr. *bacchante* < lat. *bacchantes* – preotese ale cultului lui **Bachus**, în vremea romanilor. Bachus era zeul vinului, al viței-de-vie și al beției în mitologia romană. Bacantele celebrau sărbătorile nocturne numite **bacanale**. Acestea se țineau la Roma cu jocuri, cântece și dansuri și adesea degenerau în orgii și dezordini. Au fost interzise printr-un de-

cret al Senatului roman în anul 186 î. H. În sens figurat, *bacanala* a ajuns să însemne o petrecere zgomotoasă și destrăbălată, v. și bahic.

bacará, bacarale, s. f. – cristal sau obiect de cristal de calitate superioară. Et.: fr. *baccarat*, după Manufactura din **Baccarat**, localitate din NE Franței, unde au fost produse inițial asemenea cristale în 1819.

bachelítă s. f. – rășină sintetică cu proprietăți izolatoare folosită pentru confecționarea unor obiecte tehnice sau de uz casnic. Et.: fr. *bakélite*, după *Bakelite*, denumire comercială. Materialul a fost botezat de însuși inventatorul său, Leo Hendrik **Baekeland** (1863–1944), chimist american de origine belgiană, care l-a produs în 1909. Datorită succesului obținut și a cererii crescute de bachelită, Baekeland a înființat și a devenit președintele corporației *Bakelite* (1910–1939).

bacitracínă s. f. – antibiotic izolat dintr-un bacil, folosit mai ales în tratarea infecțiilor cutanate. Et.: engl. *bacitracin*, format din *baci*(*llus*) + *Tracy* + sufixul *-in*. Margaret **Tracy** a fost o fetiță americană născută în c. 1936, internată în spital pentru o rană infectată. Din secrețiile acestei răni a fost izolat și identificat pentru prima oară, în 1945, antibioticul bacitracină.

badminton (pr. *bédminton*) s. n. – sport asemănător cu tenisul, de origine orientală, practicat cu o minge mică prevăzută cu pene, care se aruncă cu racheta. Et.: fr., engl. *badminton*. În 1872 ducele de Beaufort aduce din India o „minge cu pene" la **Badminton** House, proprietatea sa din Gloucestershire, în V Marii Britanii. Împrumutând numele proprietății, jocul s-a răspândit în Anglia și apoi în toată lumea.

baedeker (pr. *bédicăr*) s. n. – ghid turistic. Et.: germ. *Baedeker*, după Karl **Baedeker** (1801–1859), librar și editor german, faimos pentru ghidurile de călătorie pe care le-a publicat. Editura lui Baedeker a fost fondată în 1827, iar până la 1872 a publicat ghiduri pentru toată Europa. Urmașii lui Karl Baedeker i-au continuat munca până în zilele noastre, în prezent existând *Baedekeruri* pentru întreaga lume.

bagdadíe, *bogdadii*, s. f. – (reg.) plafon, tavan. Et.: tc. *bağdadi* < ar. *bagdadi* – „plafon din grinzi de lemn", literal „de **Bagdad**", capitala Irakului, v. și baldachin.

báhic, -ă, *bahici, -ce*, adj. – referitor la băutură, la chef (de ex. cântec *bahic* – cântec de petrecere). Et.: lat. *bacchicus*, de la numele lui **Bacchus**, zeul vinului, al viței-de-vie și al beției în mitologia romană, v. și bacantă.

bain-marie (pr. *bénmari*) s. n. – fel de a fierbe ori de a coace ușor un aliment, un corp, constând în a plasa recipientul în care este conținut în apa ce se încălzește direct. Et.: fr. *bain-marie* < lat. medievală *balneum Mariae*. În Evul Mediu termenul era folosit în alchimie și denumea o metodă prin care metalele erau supuse la un proces de încălzire lentă, încercând astfel să se reproducă condițiile naturale și factorii de mediu la care acestea ar fi fost supuse. Se presupune că procedeul a fost denumit după **Maria** Evreica, o alchimistă din vechime, identificată tradițional cu profetesa **Miriam**, sora lui Moise și a lui Aaron (*Vechiul Testament*, *Ieșirea*, cap. 15, verset 20).

baionétă, *baionete*, s. f. – armă albă cu lama scurtă, tăioasă, care se poate fixa la țeava puștii pentru a putea fi folosită în lupta corp la corp. Et.: fr. *baïonette*, care la început a desemnat un pumnal scurt și plat. Este numită după **Bayonne**, un oraș din SV Franței, unde această armă s-a fabricat pentru prima dată pe la mijlocul sec. al XVI-lea. Baioneta fixă a fost folosită întâia oară de către scoțieni împotriva armatei engleze în bătălia de la Killiecrankie din 1689, v și maioneză.

balamúc, *balamucuri*, s. n. – 1. Ospiciu. 2. (Fam.) Gălăgie, dezordine mare. Cuvântul provine de la numele localității **Malamuc** situată la c. 40 km N de București, unde se afla schitul Malamuci (căruia i s-a spus apoi Balamuci), construit de vel logofătul Popa în sec. al XVII-lea. În acest așezământ au fost adăpostiți bolnavii psihici până în anul 1845, când au fost transferați la Mănăstirea Mărcuța lângă București. Termenul a fost preluat de tradiția populară și a devenit sinonim cu spitalul de psihiatrie, v. și gherlă.

baláș, *balașuri*, s. n. – (înv.) varietate de spinel de culoare roșie, folosită ca piatră semiprețioasă, confundată în trecut cu rubinul. Et.: it. *balascio* < lat. medievală *balascus* < ar. *balakhsh*, după **Badakhshan**, o regiune din NE Afganistanului, de unde provenea piatra.

balboá s. m. – unitate monetară principală în Panama. Et.: fr. *balboa*, după Vasco Nuñez

de **Balboa** (c.1475–1517), explorator și conchistador spaniol, care în 1513 a descoperit Oceanul Pacific, străbătând istmul Panama.

baldachín, *baldachine*, s. n. – acoperământ format din perdele, situat deasupra unui pat, unui amvon etc. Et.: fr. *baldaquin* < it. *baldacchino* – inițial „stofă de mătase de Bagdad, împletită cu aur", apoi „cort", „acoperiș de tron făcut din același material", după **Baldacco**, vechiul nume italienesc al orașului Bagdad, capitala Irakului, de unde provenea materialul, v. și bagdadie.

banatít s. n. – grup de roci magmatice, folosite ca piatră de construcții. Et.: fr. *banatite*. S-au format în **Banat** și în Munții Apuseni. Termenul a fost introdus de geologul german Bernhard von Cotta (1864), care a studiat acest tip de roci în țara noastră.

bandrabúrcă s. f. – (reg.) cartof. Se pare că la origine cuvântul derivă de la numele **Brandenburg**, oraș și land din E Germaniei, de unde se importau cartofi în cantități mari. v, și brandenburg, bulughină.

bántam s. n. – 1. Rasă de găini pitice, originare din insula Java. 2. Categoria „cocoș" la box (boxeri cu o greutate între 51 și 54 de kg). Et.: engl. *bantam*, după districtul **Bantam** din NV insulei Java, de unde se presupune că este originară rasa.

barbitúric, -ă, *barbiturici, -ce*, adj., s. n. – (medicament) cu acțiune calmantă asupra sistemului nervos central, derivat din acid barbituric. Et.: fr. *barbiturice* < germ. *Barbitursäure* – „acidul barbituric", obținut în 1864 de chimistul german Adolf von Baeyer. Substanța a fost numită după prenumele feminin **Barbara**. Există mai multe versiuni asupra originii numelui. Cea mai plauzibilă este aceea că von Baeyer și colegii săi s-au dus să sărbătorească descoperirea într-un local unde se afla și garnizoana orașului care sărbătorea ziua Sf. **Barbara** – patroana artileriștilor. În alte variante Barbara ar fi fost o barmaniță care l-a fermecat pe tânărul savant sau o femeie care a donat probe de urină pentru experimente.

barbotínă s. f. – roată a vinciului sau cabestanului având pe coroană șanțuri în care intră zalele lanțului de ancoră. Et.: fr. *barbotin*, după numele inventatorului, căpitanul de vas francez Benoît **Barbotin**, care

a descris acest mecanism în 1835.

barém, *bareme*, s. n. – 1. Carte, registru etc. care conține calcule gata făcute; tabele de calcul. 2. Minimum de rezultate care trebuie obținute pentru a promova un examen sau pentru a putea trece dintr-o etapă de concurs (sportiv) la etapa imediat următoare. Et.: fr. *barème*. Termenul derivă de la numele lui Bertrand François **Barrême** (1640–1703), matematician francez, expert la Curtea de Conturi din Paris și autorul unor apreciate lucrări, printre care *Livre des comptes faits* (1682), un mic manual de aritmetică elementară și *Comptes faits du grand commerce* (1670), un manual în care putea fi găsit echivalentul unităților de măsură din principalele orașe ale lumii, precum și cursul monedelor din mai multe state europene.

bariș, *barișe*, s. n. – 1. Broboadă de lână subțire și foarte ușoară. 2. Stofă fină și subțire de lână. Et.: fr. *barège*, după localitatea **Barèges**, din Pirinei în SV Franței, unde materialul a fost produs prima oară.

basc/báscă, *bascuri/băști*, s. n./s. f. – beretă cu marginile îndoite înăuntru. Et.: fr. (*béret*) *basque* – „(beretă) bască", beretă cum poartă țăranii **basci**. Bascii alcătuiesc o populație ce trăiește într-o regiune situată în Munții Pirinei, în Franța și Spania, denumită țara Bascilor.

básedow/basedów – boală a tiroidei, manifestată prin bulbucarea ochilor, palpitații, insomnii, nervozitate etc. Et.: fr. (*maladie de*) *Basedow*, după medicul german Karl Adolf von **Basedow** (1799–1854), care a descris această afecțiune în 1840. Bolnavul ce suferă de această boală se numește **basedowian**.

batíst s. n. – țesătură fină și subțire de bumbac sau de in. Et.: fr. *batiste*. Cuvântul derivă, potrivit unei ipoteze, de la numele lui **Baptiste** de Cambrai, un țesător din sec. al XIII-lea din Franța, despre care se spune că ar fi fost primul fabricant. *Batistă*, cu sensul „bucată mică, pătrată de pânză folosită la ștersul nasului sau al feței" reprezintă o evoluție semantică românească, v. și chembrică.

batologíe s. f. – repetiție de cuvinte, fraze sau idei inutile și plictisitoare. Et.: it., ngr. *battologia*, după numele regelui **Battos** I (Aristoteles) (631– 599 î. H.), întemeietorul vechiului oraș-stat grec Cirene

de pe litoralul Africii de N (pe teritoriul actual al Libiei). Potrivit istoricului antic grec Herodot, Battos era bâlbâit și repeta adesea același cuvânt.

baud (pr. *bo*) s. m. – unitate de măsură a vitezei de semnalare, în liniile de transmisie. Et.: fr. *baud*. A fost introdusă în 1929 și a fost numită în cinstea lui Émile Maurice Jean **Baudot** (1845–1903), inginer francez, inventatorul telegrafului imprimator care îi poartă numele (1874) și al unui aparat de transmisie automat (1894).

bauxită s. f. – rocă sedimentară, sub formă de mase compacte, exploatată ca sursă de aluminiu. Et.: fr. *bauxite*, după Les **Baux**-de-Provence, un sat lângă Arles în S Franței, unde au fost semnalate primele zăcăminte de bauxită în 1821.

bazált, *bazalturi*, s. n. – rocă vulcanică de culoare închisă. Et.: fr. *basalte* < lat. *basaltes*, variantă a lui *basanites*, care însemna, potrivit unei ipoteze, „(piatră) din **Basan**", numele unei regiuni din Palestina, unde putea fi găsit acest tip de rocă.

Bazná – numele unei rase de porci. Își trage numele de la localitatea **Bazna** din județul Sibiu.

bărăgán, *bărăganuri*, s. n. – șes întins, prezentând caractere de stepă, secetos vara și cu viscole iarna. După **Bărăgan**, zona estică a Câmpiei Române, cuprinsă între văile Mostiștei, Dunării, Buzăului și regiunea subcarpatică, câmpie mare, aridă, cu climat de stepă.

bârsână, *bârsane*, s. f. – 1. (Despre oi) cu lâna lungă și aspră. 2. (Despre lâna acestor oi) lungă și aspră. Et.: țara **Bârsei**, regiune din SE Transilvaniei, locul de origine al unei rase de oi.

becquerel s. m. – unitate de măsură pentru activitatea unei surse radioactive. Et.: fr. *becquerel*. A fost adoptată în 1975 și a fost numită în onoarea lui Henri Antoine **Becquerel** (1852–1908), fizician francez. Becquerel a rămas faimos prin descoperirea în 1896 a fenomenului de radioactivitate la uraniu. În 1903 a obținut Premiul Nobel pentru fizică alături de Pierre și Marie Curie. Tot după numele său, un mineral radioactiv de uraniu a fost numit **becquerelit**.

begónie, *begonii*, s. f. – plantă ornamentală cu flori frumoase și frunze mari, de diferite culori. Et.: fr. *bégonia* < lat. științifică *Begonia*. Genul a fost botezat în 1690 de bota-

nistul Charles Plumier în cinstea contemporanului său, Michel **Bégon** (1638–1710), intendent general al coloniei franceze Saint-Domingue (în prezent Haiti) din Marea Caraibilor. Ca botanist amator, Bégon s-a ocupat cu studiul plantelor din insulă. Printre plantele găsite era și cea numită acum în cinstea lui. Mai târziu el a adus begoniile înapoi în Franța unde le-a prezentat botaniștilor și horticultorilor vremii.

bel, *beli*, s. m. – unitate de măsură ce servește la evaluarea intensității unui sunet. În mod uzual se utilizează submultiplul *decibel*. Et.: fr. *bel*. Unitatea a fost numită în onoarea lui Alexander Graham **Bell** (1847–1922), inventator și fizician american de origine scoțiană. El a efectuat cercetări privind fiziologia auzului care l-au condus la inventarea telefonului (1876).

belinográf, *belinografe*, s. n. – aparat care permite transmiterea la distanță a unor fotografii, texte, desene etc. prin rețeaua telefonică obișnuită (*belinograme*). Et.: fr. *bélinographe*, după Edouard **Belin** (1876–1963), inginer și fizician francez, cel care a inventat acest aparat în 1907 și a perfecționat procedeul transmiterii la distanță a imaginilor fixe.

belótă s. f. – joc de cărți care se joacă pe puncte cu 32 de cărți, între doi, trei sau patru jucători. Et.: fr. *belote*. Originea cuvântului este incertă. După părerea unora, belota ar fi fost denumită după un francez, un oarecare F. **Belot**, care ar fi stabilit primele reguli ale jocului.

bémberg s. n. – țesătură din mătase artificială, folosită ca lenjerie. Et.: *Bemberg* – denumire comercială, după compania germană *JP Bemberg AG*, prima care a produs fibrele bemberg. Aceasta își are originea într-o mică companie de vopsitorie a firelor textile fondată în 1792 de Kaufmann Johann Peter **Bemberg**, un negustor din Elberfeld, Germania.

béndix, *bendixuri*, s. n. – mecanism care permite angrenarea pinionului demarorului cu coroana dințată de pe volantul motorului, la automobile, avioane etc. Et.: (*demaror*) *Bendix*, după numele lui Vincent Hugo **Bendix** (1882–1945), inginer și inventator american care a patentat acest mecanism în 1910.

benedictínă s. f. – lichior fin,

galben, cu gust dulce. Et.: fr. *bénédictine* < fr. *bénédictin* – călugăr aparținând ordinului religios înființat de Sf. **Benedict** de Nursia (c.480-c.547) în 529 la Montecassino în Italia. Băutura a fost obținută prima oară în 1510 de călugărul venețian Don Bernardo Vincelli aflat la mănăstirea benedictinilor din Fécamp, în N Franței. În timpul Revoluției Franceze din 1789 mănăstirea a fost distrusă, iar rețeta secretă folosită la prepararea lichiorului s-a pierdut. În 1863 un comerciant de vinuri, francezul Alexandre le Grand, a regăsit rețeta originală și a început să fabrice benedictina într-o distilerie înființată pe locul fostei mănăstiri.

bengál, *bengale*, adj. n. – *foc. bengal* = foc de artificii, puternic și viu colorat, care se aprinde pe străzi cu ocazia unor serbări populare. Et.: fr. (*feu de*) *Bengale* – „(foc de) **Bengal**", regiune din India (v. bengali).

bengáli/bengalí, *bengali*, s. m. – pasăre mică, asemănătoare cu vrabia, cu penajul colorat în albastru sau cafeniu, care trăiește în regiunile calde ale Africii, Arabiei și Indiei. Et.: fr. *bengali*, după *bengali*, un cuvânt hindi însemnând „originar din Bengal". **Bengal**, o fostă provincie indiană, este în prezent o regiune ce corespunde cu Bangladesh și statul indian Bengalul de Vest.

benjamín, *benjamini*, s. m. – (livr.) cel mai mic copil al unei familii; cel mai tânăr membru al unui grup. Et.: fr. *benjamin*, după personajul biblic **Benjamin**, cel mai mic dintre cei doisprezece copii ai lui Iacob și preferatul acestuia (*Facerea*, cap. 35, verset 18).

bentonít s. n. – rocă sedimentară, argiloasă, cu o mare putere decolorantă. Et.: fr. *bentonite*. Este numită după Fort-**Benton**, oraș din Montana, SUA, unde a fost descoperită în straturile geologice din zonă.

benzínă, *benzine*, s. f. – amestec de hidrocarburi folosit drept combustibil, solvent etc. Et.: fr. *benzine* < fr. *benjoin* – rășină aromatică obținută dintr-un arbore (*Styrax benzoin*) din Asia de S și Indonezia, folosită în parfumerie și medicină. La rândul său, *benjoin* derivă, prin sp., it. sau portugheză, din ar. *luban djawi* – „tămâie de **Java**" (de fapt Sumatra), insulă din Indonezia, *lu* inițial fiind confundat în limbile romanice cu articolul hotărât.

beoțián, -ă, *beoțieni, -e*, adj., s. m. și f. – **1.** (Locuitor) din Beoția. **2.** (Om) ignorant, lipsit total de preocupări intelectuale. Et.: fr. *béotien*, după **Beoția**, regiune antică din Grecia centrală, aluzie la proasta reputație a locuitorilor săi în ochii vecinilor lor – atenienii.

bergamótă[1]**/pergamótă**, s. f. – fructul *bergamotierului* (*Citrus bergamia*), care conține în coajă un ulei foarte parfumat. Et.: it. *bergamotta*, după orașul și provincia **Bergamo** din NV Italiei, unde uleiul a fost comercializat întâia oară.

bergamótă[2]**/pergamótă**, s. f. – varietate de pere sferice, galbene, zemoase, parfumate și foarte gustoase. Cuvântul își are originea fie în tc. *beg armudi* – „pere domnești" și influențat de numele orașului **Bergamo** din Italia, fie provine de la **Bergama**, denumirea turco-arabă a orașului Pergam din Asia Mică.

berginizáre s. f. – procedeu de hidrogenare a unor hidrocarburi grele pentru a obține hidrocarburi ușoare. Et.: conform fr. *berginisation*. Metoda a fost pusă la punct în 1921 și este denumită după inventatorul său, Friedrich **Bergius** (1884–1949), chimist și tehnolog german, profesor universitar la Heidelberg și laureat al Premiului Nobel pentru chimie în 1931.

berîl s. n. – piatră prețioasă de diverse culori. Et.: fr. *béryl*, lat. *beryllus* < gr. *berullos* < sanscrită *vaidurya* – „din **Vidura**" (în prezent Belur), un oraș din S Indiei, în apropierea căruia au fost descoperite odinioară depozite de pietre prețioase.

Din lat. *beryllus* („beril") au derivat it. *brillare* și fr. *briller* care înseamnă „a străluci", precum și germ. *Brille* – „ochelari", deoarece în timpurile medievale lentilele pentru ochelari erau fabricate din beril. Având la bază verbul fr. *briller* în românește s-au format cuvintele *briliant* (diamant șlefuit), *briant* (strălucitor), *bria* (a străluci), *briantină* (preparat cosmetic).

Un element chimic care intră în constituția berilului a fost denumit *beriliu*.

berk s. m. – rasă ameliorată de porci creată în Anglia, de culoare neagră cu extremitățile albe. Se mai numește și *berkșhire* < engl. *Berkshire* (*pig*), după **Berkshire**, un comitat din S Marii Britanii, la vest de Londra.

berkéliu s. n. – element chimic artificial, radioactiv. Et.: fr. *berkélium*, engl. *berkelium*.

Este numit după Universitatea California de la **Berkeley**, oraș în V SUA, unde a fost produs în 1949 de Stanley G. Thompson, Albert Ghiorso și Glenn T. Seaborg. La rândul său, orașul a fost numit după filosoful, teologul și episcopul irlandez George **Berkeley** (1685–1753), v. și californiu.

berlínă, *berline*, s. f. – trăsură mare, închisă, în formă de cupeu, cu 4 locuri, la modă în sec. al XIX-lea. Et.: fr. *berline*, după **Berlin**, capitala Prusiei în acea vreme, unde a fost construită prima berlină pe la 1670 de către un arhitect italian aflat în serviciul prințului elector de Brandenburg. Începând din 1928 prin *berlină* se înțelege un automobil cu caroserie închisă, cu 4 uși și 4 geamuri mobile laterale.

bermúdă, *bermude* – pantaloni scurți până la genunchi. Et.: engl. *Bermuda* (*shorts*), prin care se înțelegea la început un tip de pantaloni scurți purtați de americanii aflați în vacanță sau care practicau yachtingul în insulele **Bermude** din V Oceanului Atlantic. La rândul său, arhipelagul a fost botezat în cinstea exploratorului spaniol Juan de Bermudez, care l-a descoperit pe la 1515, v. și bikini.

bernardín – v. **Saint-bernard**.

bértă, *berte*, s. f. – broboadă croșetată din lână, cu ciucuri, purtată de femei deasupra unui decolteu sau pe umeri. Et.: fr. *berthe*, după **Berthe**, prenume feminin francez. Potrivit tradiției populare, este vorba despre regina **Berthe** a Franței (d. 783), soția lui Pepin cel Scurt și mama lui Carol cel Mare, model al femeii sfioase, modeste și înțelepte.

bertilonáj s. n. – sistem de măsurători antropometrice, folosit mai ales în scopul identificării criminalilor. Et.: fr. *bertillonnage*, după criminologul francez Alphonse **Bertillon** (1853–1914), care a creat acest sistem în 1880 la Paris. Mai târziu metoda a fost surclasată de identificarea cu ajutorul amprentelor digitale.

bertón, *bertoane*, s. n. – barcă cu vâsle, din pânză cauciucată, care se poate strânge după ce a servit pe apă. Et.: fr. *berthon*, numită după inventatorul său, reverendul englez Edward Lyon **Berthon** (1813–1899).

beșamél s. n. – sos alb făcut cu smântână. Provine din fr. (*sauce*) *béchamel* și e numit după economistul francez, marchizul Louis de **Béchamel** (1630–1703), intendent al lui

Ludovic al XIV-lea al Franței. Béchamel era renumit în vremea sa ca un expert într-ale mâncării și se spune că ar fi inventat sosul care îi poartă numele.

biblio- – element de compunere cu semnificația „carte" (ex. în *bibliografie*, *bibliomanie*, *bibliotecă* etc.). Provine din gr. *biblion* – „cărticică", diminutiv din *biblos* – „carte / papirus", după **Byblos**, oraș fenician antic și port la Marea Mediterană (în prezent Jubayl în Liban), de unde se exportau în Grecia mari cantități de papirus în primul mileniu î. H. Byblos a fost cel mai important centru economic și religios al Feniciei în mileniul 3 î. H. și în prima jumătate a mileniului al II-lea î. H. Aici s-a dezvoltat alfabetul fenician care stă la baza actualului alfabet latin.

bic s. n. – instrument de scris alcătuit dintr-un tub de pastă colorată cu o mică bilă în vârf; pix. Et.: fr. *Bic*, numele unei companii franceze întemeiată în 1950 de baronul Marcel **Bich** (1914–1994), după ce a obținut patentul unui stilou cu bilă conceput de inventatorul maghiar Lazlo Biro în 1938.

Biedermeier (pr. *bidărmaier*) s. pr. n. – stil de mobilier și de decorație interioară apărut în Germania și Austria între 1815 și 1848, caracterizat printr-un aspect solid și forme simple, armonioase. Inițial *Biedermeier* a fost un termen peiorativ deoarece provenea de la numele lui Gottlieb **Biedermeier**, personaj fictiv, autor de poeme, întruchipare a scriitorului naiv, lipsit de imaginație și a filistinului burghez. El a fost imaginat în 1855 de către scriitorului german Ludwig Eichrodt (1827–1892).

bignónia s. f. – arbore decorativ, cu frunze foarte mari în formă de inimă și flori albe originar din America sau din Asia. Et.: fr. *bignonia* < lat. științifică *Bignonia*. Genul a fost botezat în 1694 de botanistul francez Joseph Pitton de Tournefort în onoarea lui Abbé Jean-Paul **Bignon** (1662–1743), protectorul său, președinte al Academiei de Științe și bibliotecar la curtea regelui Ludovic al XIV-lea al Franței.

bikíni, *bikini*, s. m. – costum de baie feminin format dintr-un slip și dintr-un sutien de dimensiuni reduse. Modelul a fost introdus la 5 iulie 1946 de către industriașul francez Louis Réard. Primul bikini a fost purtat de Micheline Bernardini, dansatoare goală la Cazinoul din Paris, toate

manechinele profesioniste solicitate înainte refuzând oferta. Moda s-a răspândit cu repeziciune, inițial pe plajele Rivierei franceze, iar apoi și în alte țări. Cuvântul provine de la faimosul atol **Bikini** din insulele Marshall, în N Oc. Pacific, unde marina militară americană a efectuat o serie de teste nucleare, prima detonare având loc la 1 iulie 1946, cu câteva zile înainte de lansarea modelului. De ce minusculul costum de baie francez poartă numele atolului din Pacific nimeni nu știe cu siguranță. Se pare că atunci când primele femei au apărut pe plajă purtând bikini, trupurile aproape complet dezbrăcate au avut un efect „exploziv", similar cu acela produs de detonarea unei bombe atomice. În 1964, în America a apărut moda *topless*, iar de la *bikini* s-a format cuvântul **monokini** (din *mono* + *kini*) care desemnează doar jumătatea de jos a costumului, *bi*-ul din *bikini* fiind înțeles ca și prefixul latin *bi*-, „dublu", „de două ori".

bilharzíe s. f. – vierme parazit care provoacă la om o boală gravă, *bilharzioza*. Et.: lat. științifică *Bilharzia*, după parazitologul german Theodor **Bilharz** (1825–1862), care l-a descoperit și descris în 1851, în urma unei călătorii în Egipt.

biót, *bioți*, s. m. – unitate de măsură tolerată pentru intensitatea curentului electric, egală cu 10 amperi. Et.: fr. *biot*. A fost numită în onoarea lui Jean-Baptiste **Biot** (1774–1862), fizician și astronom francez care a adus contribuții în domeniul electromagnetismului și al polarizării luminii. Legat de numele său este cunoscută în fizică *legea Biot-Savart*. Ca un omagiu adus studiilor lui Biot asupra proprietăților optice ale unor minerale, J. F. L. Hausmann a botezat în 1847 **biotit** o mică de culoare neagră, brună sau verde din compoziția rocilor eruptive, v. și amper, savart.

birmanéză, *birmaneze*, s. f. – rasă de pisici cu mască specifică și coadă stufoasă, originară din Asia de SE. Denumirea rasei vine de la **Birmania**, stat din Asia de SE.

bísel, *bisele*, s. n. – dispozitiv folosit la osiile unor locomotive, care ajută la înscrierea lor în curbe. Et.: fr. *bissel* < engl. *Bissell* (*truck*), după Levi **Bissell** (scris și *Bissel*) (c. 1800–1873), inginer american care a inventat acest mecanism în anul 1857.

bisturíu, *bisturie*, s. n. – cuțit

special folosit la incizii în operațiile chirurgicale sau la disecții. La origine cuvântul derivă, se pare, de la numele orașului **Pistoia** (în lat. Pistorium, în prezent Pistoja), din Toscana, în V Italiei, faimos odinioară pentru industria metalurgică și a armurilor. Orașul era cunoscut pentru lamele de cuțite și pumnale ce se fabricau aici. Din it. *pistorino* („din Pistoia"), a derivat cuvântul francez *bistorit*, amintit deja în 1464, ce desemna un pumnal sau un brici. Mai târziu, din fr. actuală *bistouri*, am împrumutat și noi cuvântul *bisturiu*, v. și pistol.

bizantín, -ă, adj., s. m. și f. – **1.** (Locuitor) din Bizanț. **2.** (Om) intrigant; perfid, corupt. Et.: fr. *byzantin* < lat. *byzantinus* – „din **Byzantium** (Bizanț)" (Constantinopol), capitala Imperiului Bizantin (330–1453). Termenul face aluzie la maniera locuitorilor Bizanțului medieval, pasionați de discuții excesiv de subtile, sterile și fără importanță, mai ales gramaticale sau teologice (de ex. se punea problema dacă slujbele trebuiau oficiate în latină sau în greacă). Modul de a acționa în viața publică și particulară prin intrigi, prin subtilități inutile sau frivole, a rămas cunoscut sub numele de *bizantinism*.

blachéu, *blacheuri*, s. n. – piesă de metal care se aplică pe tocul sau pe vârful tălpii încălțămintei pentru a le proteja. Et.: engl. *blakey*, după numele primului producător din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, englezul John **Blakey** din Leeds, Anglia.

blugi s. m. pl. – pantaloni strâmți, confecționați dintr-un material special, foarte rezistent, cu buzunare la spate, pe care de obicei sunt atașate embleme sau fraze ad-hoc, purtați de tineri mai ales. Denumirea e o prescurtare din engl. *blue-jeans*, după *blue* – „albastru" și *jean* – „material de bumbac" < fr. veche ***Janne(s)***, vechiul nume francez al orașului **Genova**, port în NV Italiei, unde materialul a fost fabricat prima oară (sec. al XV-lea), fiind folosit la început pentru pantalonii purtați de marinarii genovezi.

Engl. *jeans* a dat în românește *jeanși* (scris și *ginși*) sinonim cu *blugi*.

blúză, *bluze*, s. f. – haină pentru partea superioară a corpului. Et.: fr. *blouse*. Originea cuvântului francez este incertă. O ipoteză îl explică ca derivând din lat. medievală

pelusia – „un fel de stofă, provenită din **Pelusium**", vechi port pe Nil în Egipt (în prezent Tell el-Farama).

bodóni s. n. – caracter de literă cu contrast mare între liniile de bază și cele secundare, având picioruțe subțiri și drepte. Et.: it., germ. *Bodoni*, după numele tipografului italian Giovanni Battista (Gianbattista) **Bodoni** (1740–1813), creator de caractere tipografice vestite pentru frumusețea lor, adoptate de numeroase tipografii din Europa. În 1788 a publicat un valoros îndreptar tehnic – *Manuale tipografico*.

boém, -ă, *boemi, -e*, s. m. și f. – artist care duce o viață de vagabond, de azi pe mâine, manifestându-și astfel noncomformismul față de societate. Viața *boemă* este o viață dezordonată, de un romantism desuet, lipsită de mijloace, de siguranța zilei de mâine. Cuvântul e preluat din fr. *bohéme*, *bohémien*, termen aplicat țiganilor, încă de când și-au făcut apariția în sec. al XV-lea, deoarece se credea că veneau din **Boemia** sau că au intrat în Europa prin această țară. Boemia este denumirea teritoriului unui vechi stat din Europa centrală, ce se suprapune în prezent părții occidentale a Cehiei. În sec. al XIX-lea, cuvântul și-a schimbat în limba franceză sensul pentru a desemna un vagabond, o persoană cu o viață și obiceiuri neregulate, precum viața nomadă a țiganilor cerșetori sau ghicitori. Sensul actual al cuvântului datorează mult și romanului lui Henri Murger, *Scènes de la vie de Bohéme* („Scene din viața de boem", 1847–1849), care a inspirat mai târziu opera *Boema* (1896) a lui Puccini.

bogdán s. m. – (înv.) moldovean. Cuvântul vine de la prenumele masculin **Bogdan**, la origine nume slav. Se pare că a fost împrumutat din slavă, fiind denumirea pe care slavii au dat-o în trecut moldovenilor.

a boicotá, *boicoteáză*, vb. I – a refuza în mod organizat orice legături economice sau politice cu o țară, cu o întreprindere sau o persoană etc. ca ripostă la o anumită acțiune a lor și în scopul de a le izola, cauzându-le astfel prejudicii. Et.: fr. *boycotter* < engl. *boycott*, după numele unui proprietar irlandez, căpitanul Charles Cunningham **Boycott** (1832– 1897). După ce s-a retras din armata britanică, Boycott a fost angajat ca administrator al moșiilor contelui Erne în comitatul Mayo din

Irlanda. În 1880 *Liga Arendașilor*, dorind o reformă agrară, a propus reducerea taxelor, declarând că proprietarii care refuză să accepte astfel de taxe vor fi ostracizați. Căpitanul Boycott a refuzat să se supună acestor revendicări, devenind prima victimă a campaniei de izolare. Lucrătorii și servitorii l-au părăsit, comercianții și negustorii au încetat să-l mai aprovizioneze, corespondența i-a fost oprită, astfel încât, după un an, familia Boycott a fost silită să se refugieze în Anglia. Primul „boicot" a fost deci un succes. Întâmplarea a avut un răsunet atât de mare, încât numele nefericitului ofițer englez a ajuns sinonim cu izolarea și constrângerea economică. Din engl. *boycott*, cuvântul s-a răspândit rapid și în alte limbi, inclusiv în japoneză (*boikotto*).

Substantivul **boicot** este un derivat regresiv al verbului *a boicota*.

bolivár/bolívar, *bolivari*, s. m. – unitate monetară principală în Venezuela. Et.: fr., sp. *bolivar*, după Simón **Bolívar** (1783–1830), general și om politic sud-american. Bolívar a fost unul dintre conducătorii mișcării de eliberare a popoarelor din America Latină de sub dominația spaniolă și a reușit să elibereze Venezuela, Columbia, Ecuador și Peru. Congresul Național din Venezuela l-a proclamat în 1813 „El Libertador". În 1825 Perú de Sus a devenit un stat independent, luând numele de **Bolivia** în onoarea lui Simón Bolívar, care mai târziu a devenit președintele acestei țări.

Tot după numele lui Bolívar a fost denumită și **boliviano** – unitatea monetară din Bolivia, v. și sucre.

booleánă adj. f. – *algebră booleană* = parte a logicii matematice care cuprinde calculul propozițiilor, claselor și relațiilor. Este denumită după George **Boole** (1815–1864), matematician și logician englez, care a întemeiat acest tip de algebră în anii 1850 împreună cu A. De Morgan. Boole a adus contribuții în domeniul logicii simbolice, algebrei și teoriei ecuațiilor diferențiale.

bordó adj. invar. – roșu-închis. Et.: fr. *bordeaux*, după **Bordeaux**, oraș în SV Franței, aluzie la culoarea renumitelor vinuri roșii de Bordeaux.

boreál, -ă, *boreali, -e*, adj. – din emisfera nordică; septentrional. Et.: fr. *boréal*, lat. *borealis* < lat. *boreas* – „vânt de nord" < gr. **Boreas**, zeu per-

sonificând vântul de nord în mitologia greacă.

borium s. n. – elementul chimic cu nr. 107. A fost produs pe cale artificială în 1981 de o echipă germană condusă de P. Armbruster și G. Münzenberg la Institutul din Darmstadt. Et.: engl., fr. *bohrium*. Elementul a fost numit în onoarea fizicianului danez Niels **Bohr** (1885–1962). Profesor la Copenhaga, Bohr a adus numeroase contribuții în fizica nucleară și mecanica cuantică: a imaginat modelul atomic, a elaborat teoria fisiunii nucleare și a emis în 1913 postulatele care îi poartă numele. În 1922 a obținut Premiul Nobel pentru fizică.

borneól s. n. – compus organic obținut în principal din arborele de camfor din Borneo. Et.: fr. *bornèole*, după **Borneo**, insulă din Indonezia.

boscár, *boscari*, s. m. – (reg.) scamator. Cuvântul derivă de la numele lui Bartolomeo **Bosco** (1793– 1862), celebru (la vremea sa) prestidigitator italian, care a avut reprezentații în Iași în 1826.

bosón, bosoni, s. m. – denumire generică a particulelor cu spin întreg (foton, mezon etc.) care se supun statisticii Bose-Einstein. Et.: germ. *Boson*, engl. *boson*, după numele fizicianului indian Satyendra Nath **Bose** (1894–1974). Bose a elaborat în 1924 bazele statisticii cuantice aplicată inițial la fotoni, iar ulterior aplicată și la bosoni de către A. Einstein, de unde și numele de statistică Bose-Einstein.

bóston[1], *bostonuri*, s. n. – vechi joc de cărți asemănător cu whist-ul. Et.: fr. *boston*. Jocul a fost imaginat în 1775 de marinarii francezi care participau la asediul orașului **Boston** din NE Americii, aflat atunci în mâinile englezilor, în timpul Războiului de Independență. Termenii tehnici ai jocului sunt termeni de asediu.

bóston[2], *bostonuri*, s. n. – dans lent în mișcare ternară, asemănător valsului. Et.: fr., engl. *boston*, după orașul american **Boston**, de unde este originar și de unde a fost introdus în Europa în 1874.

bóston[3] s. n. – presă manuală pentru imprimarea cărților de vizită, a ferparelor, a afișelor de format redus. Et.: germ. *Boston(presse)* – „presă de **Boston**“, oraș din NE SUA, unde a fost fabricată.

bovarísm s. n. – stare de insatisfacție a unei persoane față de propria condiție și care

tinde să-şi făurească o personalitate fictivă, ideală, corespunzătoare cu aspiraţiile sale. Et.: fr. *bovarysme*. Termenul a fost creat şi pus în circulaţie de filosoful francez Jules de Gautier într-un eseu din 1892 (*Le Bovarysme. La Psychologie dans l'œuvre de Flaubert*), cu referire la Emma Bovary, eroina titulară a romanului *Madame Bovary* (1857) scris de prozatorul francez Gustave Flaubert (1821–1880). Emma Bovary era căsătorită cu un medic de ţară în provincia Normandia. Aspirând spre o viaţă mai romantică şi mai sofisticată ea este atrasă în vâltoarea unor aventuri amoroase. Când Léon, al doilea iubit al ei, o părăseşte, romantismul comun al eroinei se spulberă în faţa mediocrităţii vieţii şi a bărbaţilor, ajungând în cele din urmă la decădere morală şi la un sfârşit tragic: sinuciderea.

Alte derivate de la numele eroinei sunt adjectivul ***bovaric*** şi verbul a ***bovariza***.

box s. n. – piele de bovine special prelucrată pentru încălţăminte şi diverse obiecte de marochinărie. Et.: fr., engl. *box(-calf)*, după Joseph **Box**, un cizmar din Londra din sec. al XIX-lea.

bradford s. n. – sistem englezesc de clasificare a lânurilor, după calitate, în cifre care reprezintă numărul de sculuri obţinute dintr-o livră de lână. Et.: engl. *bradford*, după oraşul **Bradford** situat în centrul Marii Britanii, un mare centru al industriei lânii.

Bráhma s. pr. f. – rasă de găini grele originară din Asia. Îşi trage numele de la fluviul **Brahmaputra** din Asia, ce trece prin China, NE Indiei şi Bangladesh.

braille (pr. *brai*) – scriere în relief utilizată de nevăzători adoptată în lumea întreagă. Poartă numele profesorului şi inventatorului francez Louis **Braille** (1809– 1852). Devenit orb la vârsta de 3 ani în urma unui accident, el a urmat o şcoală pentru nevăzători unde a perfecţionat (1834) un sistem de scriere şi tipărire format din puncte proeminente, care permite nevăzătorilor să descifreze textul prin pipăire. Braille a rămas în şcoală ca profesor şi şi-a folosit veniturile pentru a tipări cărţi în noul alfabet. Prima carte tipărită în sistemul Braille a fost „Istoria Franţei".

Derivat:

– **braillográmă** (pr. *braiogramă*), *braillograme*, s. f. – comunicare transmisă pentru

nevăzători utilizând sistemul Braille.

brand, *branduri*, s. n. – (înv.) aruncător de proiectile; p. ext. proiectilul respectiv. Numele provine de la modelul de mortiere franțuzești folosit în al Doilea Război Mondial, denumit *Brandt*, după francezul Edgar **Brandt** (1889–1960), care l-a proiectat. Brandt a a realizat obiecte de artă din fier foarte apreciate, dar a fost și un important fabricant de arme.

brandenbúrg, *brandenburguri*, s. n. – șnur sau găitan care se coase ca podoabă pe pieptul unor haine, în dreptul butonierelor. Et.: fr. *brandebourg*, care la început însemna o haină împodobită cu galoane purtată odinioară de către soldații armatei din **Brandenburg**, veche provincie istorică din Germania, v. și bandraburcă, găitan.

brașoávă, *brașoave*, s. f. – minciună, palavră. Cuvântul provine evident de la orașul **Brașov**, însă felul în care s-a trecut de la numele propriu la cel comun nu este tot atât de clar. Potrivit opiniei celei mai răspândite, negustorii brașoveni de odinioară, ducându-și marfa de proastă calitate la țară, o prezentau cu tot felul de laude și reclame deplasate și exagerate. Totuși această explicație nu corespunde cu adevărul istoric, Brașovul fiind cunoscut ca un producător de marfă de calitate superioară. Conform altei ipoteze, mai plauzibilă, *brașoavele* erau un fel de covrigi cu sare care se produceau la Brașov. De aici s-a trecut la sensul de „palavre, minciuni gogonate" (similar cu expresia *a vinde gogoși*, cu același înțeles).

În trecut, mărfurile tipice de Brașov (în special fierărie), precum și prăvălia negustorilor care le vindeau purtau numele de **brașovenie** (în mod similar s-a format și termenul *lipscănie* – v. lipscan).

brașoveáncă, *brașovence*, s. f. – căruță sau trăsură mare și încăpătoare, cu coviltir. Denumirea vine de la orașul **Brașov**, de unde proveneau aceste trăsuri. Brașoveanca a fost introdusă în 1841 ca mijloc de transport pentru serviciul de poștă.

Cuvântul *brașoveancă* mai are și sensul de „ladă de zestre".

braunít s. n. – mineral cu luciu semimetalic, constituind o importantă sursă de mangan. Et.: fr. *braunite*. A fost denumit în cinstea mineralogului și naturalistului german Kammerath **Braun** (1790–1872).

brăileánca s. f. art. – dans popular românesc asemănător cu hora, răspândit în jurul **Brăilei**, oraș în E Câmpiei Române, port la Dunăre.

breáza s. f. art. (sau *ca-la-Breaza*) – dans popular românesc, răspândit în zona subcarpatică munteană și în S Transilvaniei, cu ritm sincopat. Este denumit după orașul **Breaza** din județul Prahova.

bretón, *bretoane*, s. n. – păr lăsat pe frunte și tăiat în linie dreaptă. Et.: fr. (*á la*) *breton* – „(în felul) bretonilor", care obișnuiau să pună o strachină pe cap, retezând părul împrejurul marginilor. **Bretonii** sunt descendenți ai vechilor celți și alcătuiesc o populație ce ocupă Peninsula **Bretagne** din NV Franței, cuprinsă între Oc. Atlantic și Marea Mânecii.

brewster – unitate de măsură tolerată a constantei fotoelastice. Et.: engl. *brewster*. A fost numită în cinstea fizicianului scoțian Sir David **Brewster** (1781–1868). Brewster a studiat polarizația și dubla refracție în cristale, a descoperit legile polarizării prin reflexie, a inventat caleidoscopul, un polarimetru și un tip de stereoscop.

brístol s. n. – hârtie albă, lucioasă, de calitate superioară, din care se fac coperți de cărți și cărți de vizită. Et.: fr. *bristol* < engl. *Bristol* (*board*) – „(carton) de **Bristol**", oraș în SV Marii Britanii, unde se fabrică această hârtie de la începutul sec. al XIX-lea și poate chiar dinainte.

bromeliacée s. f. pl. – familie de plante din țările tropicale, având ca tip ananasul. Et.: fr. *bromeliacées* < lat. științifică *Bromelia* – un tip de ananas, botezat de naturalistul suedez Linné în onoarea compatriotului său, botanistului Olaf **Bromel** (1639–1705), autorul lucrării *Flora orașului Göteborg*.

bronz – aliaj al cuprului cu unul sau mai multe metale, rezistent la coroziune și cu variate utilizări tehnice. Et.: fr. *bronze* < it. *bronzo* < lat. medievală *bronzium*, probabil din lat. (*aes*) *Brundusinum* – „(aramă/bronz) din **Brundisium**" (actualul Brindisi), un mic oraș și port la Marea Adriatică, în SE Italiei, unde erau confecționate obiecte din bronz.

browniánă (pr. *brauniană*) adj. f. *mișcarea browniană* – mișcare neîncetată a particulelor microscopice, aflate în suspensie într-un lichid, datorată agitației moleculare. Et.: fr. *brownien*, după numele bo-

tanistul scoțian Robert **Brown** (1773–1858), care a observat această mișcare dezordonată la microscop în 1827.

browning (pr. *bráuning*), *browninguri*, s. n. – pistol automat cu încărcătorul în mâner. Et.: engl. *Browning*, după inventatorul său, John Moses **Browning** (1855–1926), constructor american de arme de foc. Pistolul a fost patentat în 1896 în Belgia și se află și în dotarea armatei române.

brucelóză s. f. – boală contagioasă transmisă omului de la unele animale domestice, care se manifestă prin febră mare, prin dureri de cap, transpirații, mărirea splinei etc. Et.: fr. *brucellose* < lat. științifică *Brucella*, numele agentului infecțios, o bacterie numită după medicul scoțian de origine australiană Sir David **Bruce** (1855–1931). După ce și-a obținut doctoratul la Edinburgh, Bruce a intrat în armata regală ca și chirurg și a fost trimis în Malta unde în 1887 a descoperit agentul infecțios al febrei de Malta, denumită ulterior *bruceloză*.

brucínă s. f. – alcaloid foarte toxic extras din nuca vomică, utilizat în medicină și farmacie. Et.: fr. *brucine* < lat. științifică *Brucea*, numele unui arbust din Abisinia, descoperit de către James **Bruce** (1730–1794), călător și explorator scoțian care a cercetat izvoarele Nilului Albastru.

buhúr, *buhururi*, s. n. – (înv.) stofă de lână fină sau de mătase. Et.: tc. *buhur*, probabil după **Buhara**, oraș din Uzbekistan, de unde era adusă odinioară stofa.

bujíe, *bujii*, s. f. – dispozitiv de producere a scânteii electrice pentru aprinderea carburantului motoarelor cu explozie. Cuvântul e preluat din fr. *bougie*, care inițial avea sensul de „ceară fină pentru lumânări“, apoi doar de „lumânare“. Ceara era adusă din **Bougie**, oraș din N Algeriei (în prezent Bejaia), port la Marea Mediterană, unde era produsă și exportată.

bulgăríe, *bulgării*, s. f. – (reg.) grădină sau teren cu culturi de zarzavat. Numele se explică prin ocupația preferată de **bulgarii** ce veneau în Muntenia și Moldova.

Tot de la numele poporului bulgar derivă și **bulgăreasca**, denumirea unui dans popular.

bulughínă, *bulughine*, s. f. – (reg.) cartof. Et.: probabil maghiară *borgonya*, după **Bourgogne** (Burgundia), o

regiune din E Franței, de unde se importau cartofi, v. și barabulă.

bungalów (pr. *bungalou*), *bungalow-uri*, s. n. – locuință din lemn sau împletitură de trestie, cu un singur etaj și înconjurată de verande și de vegetație. Et.: engl. *bungalow*, cuvânt derivat de la **Bangla** (Bengal), fostă provincie indiană, în prezent o regiune ce corespunde cu Bangladesh și statul indian Bengalul de Vest. Primele bungalovuri au fost construite de europeni în India în sec. al XIX-lea. v, și foc bengal, bengali.

burbón s. n. – whisky distilat din porumb și secară. Et.: engl. *bourbon*, după comitatul **Bourbon** din Kentucky, SUA, unde a fost produs inițial spre sfârșitul sec. al XVIII-lea.

búrsă, *burse*, s. f. – instituție a economiei de piață unde se negociază și se tranzacționează titluri de valori mobiliare, valute, mărfuri căutate foarte mult etc. Et.: fr. *bourse*. Originea cuvântului este obscură. Potrivit unor surse, provine de la numele familiei Van der **Burse** (sau Buerse, Borsa) din Brugge în NV Belgiei, care deținea un hotel unde se întruneau adesea negustorii în sec. al XVI-lea pentru a stabili legături de afaceri sau pentru a afla ultimele noutăți comerciale.

C

cabotín, -ă, *cabotini, -e*, s. m. și f. – persoană care urmărește succese ușoare prin mijloace ieftine. Inițial cuvântul avea sensul de actor lipsit de talent, dar afectat și înfumurat, care urmărește să obțină efecte teatrale cu mijloace facile, de prost gust. Et.: fr. *cabotin*. În trecut, în Franța, cuvântul desemna un simplu actor ambulant, probabil după **Cabotin**, numele unui celebru comedian ambulant, director de teatru și șarlatan din timpul lui Ludovic al XIII-lea (1610–1643).

cadmíe s. f. – oxid de zinc impur, care se depune pe pereții furnalelor sau cuptoarelor în care se elaborează zincul. Et.: fr. *cadmie* < lat. *cadmia* – „oxid de zinc" < gr. *kadmeia (ge)* – „pământ din **Cadmea**" (citadela orașului Teba), deoarece minereul de zinc era extras în apropiere de Teba. Conform unei legende din mitologia greacă, **Cadmos** (sau Cadmus, Kadmos) a fost un prinț fenician care a ucis un dragon și apoi a semănat un ogor cu dinții fiarei. Din această sămânță a răsărit o armată de războinici care s-au luptat între ei până au rămas doar cinci. Cu ajutorul acestor cinci oameni, Cadmos a întemeiat cetatea Teba, numită și Cadmea în onoarea sa.

După lat. *cadmia* a fost numit și elementul chimic **cadmiu**, deoarece acest metal se găsește adesea în asociere cu zincul.

Tot din lat. *cadmia*, printr-o evoluție fonetică destul de obscură, provine și cuvântul **calamină** – reziduu provenit din arderea combustibilului într-un motor cu ardere internă, care se depune pe pereții interiori.

caiáfă, *caiafe*, s. f. – persoană fățarnică, ipocrită. Cuvântul face aluzie la cunoscutul personaj biblic **Caiafa**, mare preot al iudeilor între anii 18–36. În *Noul Testament*, *Ioan*, cap. 18, se spune că Iisus Hristos a fost trimis la judecată în fața lui Ana (sau Anna), socrul lui Caiafa. Șovăind să-l judece pe Hristos, Ana l-a trimis în fața lui Caiafa. La

rândul său, Caiafa l-a trimis pe Hristos la procuratorul roman Pilat din Pont. De aici a rămas și expresia *a trimite de la Ana la Caiafa*, cu sensul de „a trimite (un solicitator) dintr-un loc în altul (purtându-l cu vorba)".

calambúr, *calambururi*, s. n. – joc de cuvinte întemeiat pe echivocul ce rezultă din asemănarea ca formă a unor cuvinte deosebite ca sens. Provine din fr. *calembour* a cărui origine nu a fost stabilită cu certitudine. Potrivit unor opinii, cuvântul ar deriva de la „Glumeţul din **Kahlenberg**", al cărui nume era Wigand von Theben, un personaj din *Tyll Eulenspiegel*, o povestire populară comică germană. Acesta era un conte, ambasador german la curtea lui Ludovic al XV-lea (1715–1774) al Franţei, care nu stăpânea bine limba franceză. Din această cauză el pronunţa incorect și stâlcea cuvintele, provocând râsul celor din jur. Totuși, nu există argumente solide care să susţină această etimologie.

calamínă – v. **cadmiu**.

calaverít s. n. – telurură naturală de aur, ce conţine și argint. Et.: fr. *calaverite*. Mineralul este denumit după comitatul **Calaveras**, din California, SUA, unde a fost descoperit în 1861.

calcedónie s. f. – varietate de silice, translucidă sau colorată, mult folosit în Antichitate ca piatră semipreţioasă, la confecţionarea unor bijuterii, obiecte de artă etc. Et.: fr. *calcédoine* < lat. *c(h)alcedonius* < gr. *khalkedon*, probabil după **Chalcedon**, oraș antic din NV Asiei Mici, în apropierea actualului Istanbul, de unde se spune că provenea.

calicó s. n. – pânză care imită pielea, folosită mai ales la legarea de cărţi. Et.: engl., fr. *calico*, după **Calicut** (în prezent Kozhikode), oraș și port în SV Indiei, de unde era exportat acest material. În sec. al XVI-lea Calicut era al doilea port ca importanţă din India pentru comerţul european, după Goa.

califórniu s. n. – element chimic artificial, radioactiv. Et.: engl., fr. *californium*. A fost numit după Universitatea **California** de la Berkeley, oraș în V SUA, unde a fost obţinut în 1950 de echipa condusă de Glenn T. Seaborg, v. și berkeliu.

calvádos s. n. – rachiu distilat din cidru. Et.: fr. *calvados*. Băutura poartă numele departamentului **Calvados** din N

Franței, unde se fabrică după o tradiție foarte veche.

calvar, *calvaruri*, s. n.– suferință, durere îndelungată; încercare grea. Et.: fr. *calvaire*, lat. **Calvarium**, după *calva* – „craniu", calchiat după ebraicul *Golgotha* („Că-pățâna"), numele unei coline de lângă Ierusalim, unde, potrivit *Bibliei*, Iisus Hristos a fost crucificat (*Matei*, cap. 27, verset 33), v. și golgotă.

cambrián s. n. – prima perioadă a epocii paleozoice, în care au apărut viețuitoarele. Et.: fr. *cambrien*. A fost numită în 1836 după **Cambria**, numele latinizat al țării Galilor, unde s-au studiat straturile geologice aparținând acestei perioade.

camélie, *camelii*, s. f. – arbust decorativ cu frunze totdeauna verzi, cu flori mari, albe sau roșii, originar din Asia. Et.: fr. *camélia* < lat. științifică *Camellia*, după numele farmacologului și botanistului austriac Georg Joseph **Kamel** (1661–1706), cunoscut și sub forma latinizată, **Camellus**. Călugăr iezuit, Kamel a fost trimis ca misionar în Filipine și a făcut cunoscută în Europa flora acestor insule, în special planta numită „bobul Sfântului Ignațiu", din care se extrage stricnina și „trandafirul japonez", botezat ulterior *camelie* de către botanistul suedez Linné.

camembért (pr. *camanber*) s. n. – brânză fermentată, moale, grasă, preparată din lapte de vacă, produsă mai ales în Normandia (NV Franței). Et.: fr. *camembert*, după localitatea **Camembert**, din Normandia, unde acest tip de brânză a fost fabricat inițial în 1791.

campanílă, campanúlă – v. **cumpănă**.

canadiánă, *canadiene*, s. f. – haină de vânt scurtă, făcută dintr-un material impermeabil. Et.: fr. *canadienne*, după **Canada**. A fost inspirată de vestele purtate de vânătorii de animale cu blană din Canada.

canár, *canari*, s. m. – mică pasăre cântătoare, migratoare, cu pene variat colorate. Et.: fr. *canari* < sp. *canario*, după **Canarias**, numele spaniol al Insulelelor Canare, de unde este originară. Insulele Canare alcătuiesc un arhipelag situat în Oc. Atlantic, în largul coastelor de NV ale Africii. Numele insulelor a fost dat de romani: *Canariae Insulae* – „Insulele Câinilor" datorită faptului că pe una din insule trăia o rasă de câini mari. Câinii nu erau indigeni insulei,

ci au fost aduși de către cuceritori din Africa.

canibál, *canibali*, s. m. – sălbatic care mănâncă carne de om. Et.: fr., it. *cannibale*, sp. *canibal*, după *Canibales*, termen folosit de Cristofor Columb, derivat de la **Caniba**, nume dat în limba arawak populației de Caribi (sau Caraibi) care trăiau în insulele Antilele Mici pe vremea conchistei spaniole și despre care se spunea că erau antropofagi.

canículă, *canicule*, s. f. – căldură dogoritoare, specifică celor mai fierbinți zile de vară. Et.: fr. *canicule* < lat. *canicula*, după **Canicula** („Cățelul"), alt nume al lui Sirius, principala stea din constelația *Câinele Mare*. Numele de *canículă* a fost dat perioadelor foarte calde deoarece, acum 3000 de ani, Sirius răsărea și apunea împreună cu Soarele în primele zile ale lui iulie, iar anticii îi atribuiau o influență nefastă, datorită bolilor provocate de căldură. În prezent, datorită fenomenului numit precesie, perioada în care Sirius și Soarele răsar împreună este dincolo de zilele caniculare din plină vară.

canópă, *canope*, s. f. – vas funerar din Antichitate care avea modelat pe capac un cap de om sau de animal și în care se păstrau măruntaiele morților. Et.: fr. *canope* < lat. *Canopus*, după **Canopus**, vechi oraș din Egipt în Delta Nilului (azi Abukir), unde au fost descoperite astfel de vase.

cantál s. n. – varietate de brânză preparată după o rețetă franțuzească. Et.: fr. *cantal*, după locul de proveniență, regiunea **Cantal** din centrul Franței.

cantalúp, *cantalupi*, s. m. – varietate de pepene galben, foarte dulce și cu coaja groasă. Et.: fr. *cantaloup*, după **Cantalupo** (Cantaluppi), vilă papală în apropiere de Roma, unde s-a cultivat prima oară acest soi, fiind introdus din Armenia.

cánter s. n. – galop de încercare, scurt și ușor. Cuvânt englez, abreviere din *Canterbury gallop* (sau *pace*) – „galop (sau pas) de **Canterbury**", cu referire la mersul lent al cailor pelerinilor ce mergeau să viziteze mormântul sfânt al martirului Thomas Becket din celebra catedrală din Canterbury, un oraș situat în SE Marii Britanii.

caolín s. n. – rocă argiloasă albă sau ușor colorată, folosită în industria ceramicii, a sticlei, în medicină. Et.: fr. *kaolin* < chineză *kaoling*, după **Gaol-**

ing („Dealul înalt"), numele unui munte situat la NV de orașul Jingdezhen în SE Chinei, unde au fost descoperite primele zăcăminte de caolin încă din Antichitate.

caracul (pr. *caracül*) **(1)** s. m., **(2)** *caraculuri*, s. n. – 1. Rasă de oi din Asia Centrală, ai căror miei au blana lungă și buclată. 2. Blăniță de miel aparținând acestei rase din care se fac paltoane, căciuli etc. Et.: fr. *caracul*, după **Karakul**, toponim comun în Asia Mică, regiune de unde este originară rasa, v. și astrahan.

caraghiós, -oásă, *caraghioși, -oase*, adj. – care provoacă râsul, ridicol, comic; care nu merită să fie luat în serios. Odinioară, *caraghios* sau *caraghioz* desemna un măscărici de la curțile domnești din Țara Românească și din Moldova. Et.: tc. **Karagöz** (literal „Ochi negru"), personaj comic, măscărici din teatrul popular turc. Needucat, dar înzestrat cu istețime înnăscută, Karagöz poartă un turban enorm, care, atunci când este doborât, îi dezvăluie capul complet chel, fapt ce provoacă râsul de fiecare dată.

caragialésc, -éască, *caragielești*, adj. – burlesc, exagerat; comic șarjat. Adjectivul derivă de la numele lui Ion Luca **Caragiale** (1852–1912), dramaturg și prozator român. În scrierile sale (*D-ale carnavalului, O scrisoare pierdută, Momente, Schițe ușoare* ș. a.) autorul satirizează moravurile sociale și politice ale epocii, utilizând comicul de situație și limbaj, burlescul, precum și un umor tipic, inconfundabil.\, v. și mitică.

cardán, *cardane*, s. n. – sistem de suspensie sau de articulație, care permite uneia dintre părțile lui să-și păstreze o anumită poziție sau direcție indiferent de mișcările suportului ei. Et.: fr. *cardan*, după numele lui Gerolamo **Cardano** (1501–1576), matematician, mecanicist, medic, astrolog și filosof renascentist italian. Cardano a studiat mișcarea proiectilelor, proprietățile pârghiilor fizice și a stabilit formula pentru rezolvarea ecuațiilor de gradul 3. S-a ocupat de articulații și de transmisii, iar în 1550, în lucrarea sa *De subtilitate rerum* („Subtilitatea lucrurilor"), a descris un sistem ingenios de suspensie mecanică, denumită, mai târziu, suspensie **cardanică**, după numele său.

cárdigan, *cardigane*, s. n. – jachetă de sport cu mâneci lungi, încheiată cu nasturi în

față. Et.: fr., engl. *cardigan*, după numele ofițerului englez de cavalerie James Thomas Brudenell, al 7-lea conte de **Cardigan** (1797–1868). Haina a fost purtată prima oară de către soldații englezi în timpul iernii geroase din Crimeea. Contele de Cardigan a fost cel care a condus atacul Brigăzii Ușoare în timpul faimosului Război al Crimeii, lângă satul Balaclava, la 25 octombrie 1854.

cariatídă, *cariatide*, s. f. – statuie reprezentând o femeie care susține o cornișă, o intrare etc., înlocuind o coloană. Et.: fr. *cariatide*, lat. *caryatides* < gr. *karyatides* – „femei din **Caryae**", un oraș din Laconia, în S Greciei. Cariatidele erau dansatoare și fecioare-preotese ale zeiței Artemis, supranumită *Caryatis*, deoarece la Caryae se găsea un faimos templu închinat ei, v. și atlant.

cariócă, *carioci*, s. f. – instrument pentru scris în formă de creion, având în interior o fâșie de pâslă îmbibată cu tuș de diferite culori. Et.: **Carioca**, denumirea comercială a unui stilou cu vârf moale lansat pe piața românească în anii '60 de firma italiană *Universal*.

carlín, *carlini*, s. m. – rasă de câini de agrement de talie mică, cu botul scurt și negru, numită și mops. Et.: fr. *carlin*, după numele actorului italian Carlo Bertinazzi, zis **Carlin** (1713–1783), care, din 1742 și până aproape de moartea sa, a jucat la Teatrul Italian din Paris în rolul Arlechinului, purtând o mască neagră.

carmaniólă, *carmaniole*, s. f. – 1. Cântec și dans francez din timpul revoluției franceze. 2. Vestă scurtă purtată în timpul revoluției franceze. Et.: fr. *carmagnole*, numele dat unui fel de jachetă purtată în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea în SE Franței, unde a fost introdusă de italienii veniți din **Carmagnola**, un oraș din Piemont în NV Italiei. Carmaniola a fost adoptată în Franța de către revoluționari după 1792, și de la ea vine numele „Carmaniola" (în fr. *La Carmagnole*), un cântec cu autor necunoscut pe care revoluționarii îl cântau și îl dansau la Paris.

carmelít, -ă, *carmeliți, -te*, s. m. și f. – călugăr catolic care aparține unui ordin religios din sec. al XII-lea. Et.: fr. *carmélite*, după **Carmei**, munte din Palestina, aproape de actalul port Haifa, locul unde s-a constituit ordinul într-o comunitate de eremiți, pe la 1155.

carnabát s. n. – rasă de oi cu

lâna semifină, de culoare roșcat-cafenie, având carnea fără miros caracteristic. Et.: bg. *karnabat*. Își trage numele de la localitatea **Karnabat** din E Bulgariei, de unde este originară.

carnalít s. n. – amestec natural de clorură de potasiu și de magneziu, folosit ca îngrășământ chimic. Et.: fr. *carnalite*. Este numit în onoarea lui Rudolf von **Carnall** (1804–1874), inginer german al minelor.

carnotít s. n. – mineral de uraniu și vanadiu, puternic radioactiv. Et.: fr. *carnotite*. A fost numit în cinstea lui Marie Adolphe **Carnot** (1839–1920), chimist și inspector general francez al minelor.

caronádă, *caronade*, s. f. – vechi tun naval de calibru mare, scurt, făcut din fontă. Et.: fr. *caronade* < engl. *carronade*. Arma își trage numele de la uzina metalurgică **Carron** de lângă Falkirk, în NE Marii Britanii (Scoția), unde a fost fabricată inițial în 1779.

carst, *carsturi*, s. n. – eroziune a calcarelor și a ghipsurilor de către apă, însoțită de formarea de pâlnii, peșteri sau râuri subterane. Relieful astfel format poartă denumirea de relief **carstic**. Et.: fr. *karst*, germ. *Karst*, după **Karst** (în it. Carso, în slovenă Kras), numele german al unei regiuni de platouri calcaroase din SV Sloveniei, pe coasta orientală a Mării Adriatice, unde astfel de formațiuni au fost studiate pentru prima oară.

cárter, *cartere*, s. n. – înveliș metalic de protecție care acoperă anumite părți în mișcare ale unui motor. Et.: fr. *carter*, după mecanicul englez J. Harrison **Carter** (d. 1903), care prin 1889 a realizat o carcasă ce conținea o mică baie de ulei pentru lubrifierea lanțului de la bicicletă. Ulterior învelișul a fost folosit și la vehiculele cu motor.

cartezián, -ă adj. *coordonate carteziene* – sistem de numere care definesc poziția unui punct în raport cu două sau trei axe perpendiculare între ele. Et.: fr. *coordinées cartésiennes*, după Renatus **Cartesius**, numele latinizat al lui René **Descartes** (1596–1650), filosof, matematician și om de știință francez, care le-a introdus (1637) la studiul curbelor plane. Descartes este considerat unul dintre întemeietorii filosofiei moderne. El este autorul celebrei afirmații filosofice *Cogito ergo sum* – „Cuget deci exist". În matematică și fizică a adus

contribuții remarcabile: a pus bazele geometriei analitice, a introdus, printre primii, noțiunile de funcție și mărime variabilă, a descoperit legea refracției luminii și a formulat legea conservării impulsului.

Produsul cartezian al două mulțimi reprezintă o altă sintagmă din matematică legată de numele său.

casandră s. f. – persoană care prevestește nenorociri, dar ale cărei preziceri și sfaturi sunt ignorate. În mitologia greacă, **Cassandra** era fiica lui Priam, regele Troiei. Zeul Apollo a înzestrat-o cu darul profeției în schimbul făgăduinței dragostei ei. Dar Cassandra nu și-a respectat promisiunea, iar Apollo, mânios, a osândit-o ca nimeni să nu dea crezare spuselor ei. Într-adevăr, ea a profețit căderea și distrugerea Troiei, însă în zadar, căci nimeni nu a luat-o în seamă. Mai târziu a ajuns roaba regelui Agamemnon, iar în final, în ciuda profeției sale necrezute, au fost uciși amândoi de Clitemnestra.

Casanova s. m. – nume dat unui cuceritor romantic, adesea lipsit de scrupule. Cuvântul face trimitere directă la aventurierul italian Giovanni Giacomo **Casanova** de Seingalt (1725–1798). Spre deosebire de Don Juan ale cărui cuceriri sunt mai mult rodul imaginației scriitorilor și compozitorilor, Casanova a dus o viață activă de seducător și aventurier cât se poate de reală. S-a născut la Veneția, iar la vârsta de 16 ani a fost exmatriculat de la un seminar de călugări ca urmare a comportamentului său imoral. Și-a continuat viața în mai multe orașe europene, unde a lucrat printre altele ca predicator, filosof, diplomat, soldat, spion, publicist, jucător sau violonist. Casanova a rămas faimos pentru escapadele și aventurile sale amoroase, a fost implicat în nenumărate legături romantice și a câștigat și pierdut averi și prieteni pe oriunde îl purta viața sa tumultuoasă. În cele din urmă s-a stabilit ca bibliotecar în Boemia, unde și-a scris „Memoriile" (în 12 volume). Acestea conțin amănunte din viața picantă a italianului, precum și detalii semnificative ale moravurilor epocii, v. și donjuan.

casiopéiu – v. **lutețiu**.

castánă, *castane*, s. f. – fructul castanului. Et.: lat. *castanea* < gr. *kastanea*, prescurtat din *kastaneion* (*karion*) – „(nucă) din **Castanea**". Orașul grec inițial la care face referire denumirea fructului ar putea fi fie Castanea din Pontus, fie

Castanea din Tesalia. După alții însă, ambele localități sunt numite după arborii respectivi, și nu invers, iar cuvântul ar fi mult mai vechi, probabil împrumutat dintr-o limbă din Asia Mică.

cașmír (2) *cașmiruri*, s. n. – 1. Rasă de capre crescută în Kashmir și în Tibet pentru părul lor foarte fin și mătăsos. 2. Țesătură fină care se făcea la început din părul acestei rase de capre. Et.: fr. *cachemire*, după **Kashmir**, regiune în NV Indiei.

cateríncă, *caterinci*, s. f. – flașnetă. Et.: ucr. *katerinka*. Cuvântul provine de la un vechi cântec german care începea cu cuvintele *Charmante Katherine* – „Încântătoare **Caterina**", cântat odinioară la flașnete.

catilináră, *catilinare*, s. f. – apostrofă vehementă la adresa cuiva. Et.: lat. *catilinarius*, fr. *catilinaire* < lat. *Catilinariae*, cele patru discursuri ale oratorului și omului politic roman Cicero împotriva lui Lucius Sergius **Catilina** (c.108–62 î. H.), om politic roman care a pus la cale o conspirație împotriva Senatului. Demascat în 63 î. H. de Cicero, consul în acea vreme, Catilina a părăsit Roma, dar a fost înfrânt și omorât în lupta de la Pistoia.

catiușă s. f. – (pop.) lansator de proiectile multiple sovietic din al Doilea Război Mondial. După *Katiușa*, denumirea neoficială a unui model rusesc de lansatoare de rachete folosit de armatele sovietice contra trupelor germane, în luptele de la Smolensk, în 1941. Numele provine de la **Katiușa**, titlul unui cântec popular rusesc din timpul războiului. În acest cântec este vorba despre o fată care suferă de dorul iubitului plecat în armată. **Katiușa** este un hipocoristic rusesc din prenumele feminin Ecaterina.

catónic, -ă, *catonici, -ce*, adj. – aspru, sever. Et.: it. *catonico*, după numele lui Marcus Porcius **Cato**, zis „cel Bătrân" (234–149 î. H.), om politic și scriitor roman de o severitate rămasă proverbială. Cato a luptat cu îndârjire împotriva luxului, a viciului și corupției. De asemenea era un înverșunat dușman al Cartaginei, vechea rivală a Romei, privită ca o primejdie pentru romani. Toate discursurile sale se încheiau, indiferent de subiect, cu aceleași cuvinte: „De altfel, consider că trebuie distrusă Cartagina !"

catrínță, *catrințe*, s. f. – șorț sau fustă alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară de stofă împodobită cu alesături, paiete

etc. care aparține portului național al femeilor românce. Este posibil ca numele să derive, ca o formă de diminutiv, de la prenumele feminin **Catrina**.

caudíne adj. *a trece prin furcile caudine* – expresie folosită cu sensul de a umili, a impune condiții umilitoare (după o înfrângere totală). P. ext. a căpătat sensul de critică severă. *Furcile caudine* (din lat. *Caudinae furculae*) era un defileu muntos (identificat, se pare, în prezent cu Valea Arienzo-Arpaia) din apropierea unui vechi orășel din S Italiei, **Caudium** (actualul Montesarchio). În acest defileu au fost atrase trupele romane în 321 î. H. de către samniții conduși de generalul Gavius Pontius. Samniții erau un popor războinic antic din centrul Italiei. Pentru a fi lăsați să iasă din capcană, romanii au fost nevoiți să depună armele și să treacă prin acest pas muntos sub tirul umilitor al strigătelor trupelor samnite. Posteritatea a păstrat din această întâmplare istorică expresia *a trece prin furcile caudine*, ce desemnează acceptarea silită a unor condiții josnice, umilitoare.

cáuper, *caupere*, s. n. – instalație pentru preîncălzirea aerului la furnale cu ajutorul gazelor de ardere. Et.: fr. *cowper*, după inginerul englez Edward Alfred **Cowper** (1819–1893), care a inventat-o în 1857.

cârjalíu, *cârjalii*, s. m. – (înv.) haiduc, hoț, tâlhar. Sensul arhaic era acela de soldat din oastea de rebeli turci conduși de pașa Pazvan-Oglu, care în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea au prădat Serbia, Bulgaria și Oltenia. Denumirea lor provine de la localitatea **Kyrgali** din Rumelia (numele fostelor posesiuni otomane din Pen. Balcanică), de unde s-au adunat bandele de tâlhari. v. și pazvangiu

ceaslá – v. **șasla**.

cefeídă, *cefeide*, s. f. – stea cu strălucire variabilă, cu perioada de 1–50 zile. Et.: fr. *céphéide*, după constelația **Cepheus** (Cefeu) în care a fost descoperită în 1784 prima dintre aceste stele. La rândul său, constelația a fost numită după **Cepheus**, rege al Etiopiei și tatăl Andromedei în mitologia greacă. Potrivit legendei, zeul Poseidon l-a transformat pe Cepheus după moarte într-o constelație din emisfera boreală, v. și perseide, andromedide.

Celsius – grad de temperatură

pe scara centezimală. Poartă numele lui Anders **Celsius** (1701–1744), astronom și fizician suedez, profesor universitar la Uppsala. În 1742 Celsius a introdus o scară de temperatură în care 0 grade corespunde punctului de fierbere al apei, iar 100 de grade reprezintă punctul de îngheț al apei. La scurtă vreme după moartea sa în 1744 cele două puncte fixe au fost inversate, iar scara a devenit cunoscută sub numele de scară centigradă, v. și Fahrenheit.

centaură – v. **țintaură**.

cenușăreásă, *cenușărese*, s. f. – fată nedreptățită în familie, pusă la muncile cele mai grele; persoană oropsită sau valoare neglijată și lăsată uitării. După **Cenușăreasa**, eroina unei povești populare cunoscută în peste 500 de variante doar în Europa. Cenușăreasa este o tânără fată persecutată de mama și surorile vitrege și geloase, dar cu ajutorul unei intervenții supranaturale ajunge în final să se căsătorească cu un prinț chipeș. Numele eroinei și cea mai cunoscută versiune se datorează poveștii lui Charles Perrault, *Cendrillon* („Cenu-șăreasa"), apărută în 1697. Mai târziu, la începutul sec. al XIX-lea, povestitorii germani frații Grimm au reluat basmul sub numele *Aschenputtel*, care are același înțeles.

cérber, *cerberi*, s. m. – paznic neînduplecat, sever, care apără cu strășnicie un lucru. Et.: fr. *cerbère* < lat. **Cerberus** (gr. Kerberos), monstru înfricoșător din mitologia greacă, înfățișat ca un câine cu trei capete (după unii cu 50 sau 100), cu șerpi vii ce i se încolăceau în jurul gâtului și cu coadă de șarpe. Cerberus era paznicul incoruptibil al porților Infernului, el nu lăsa să intre decât pe morți și nu permitea nimănui ieșirea în lumea umană. Singurii care au reușit să înșele vigilența temutului câine au fost Hercule și poetul Orfeu.

cereálă, *cereale*, s. f. – grup de plante din familia gramineelor (grâu, orez, porumb etc.), ale căror semințe servesc ca hrană oamenilor și animalelor sau în diferite industrii. Et.: fr. *céréales* < it. *cereale* < lat. *cerealia*, derivat de la numele zeiței **Ceres** din mitologia romană. Ceres era zeița recoltei și a grâului, patroana simbolică a pâinii calde.

cériu s. n. – element chimic, metal strălucitor, moale și ductil din familia pământurilor rare. Et.: fr. *cérium*. A fost denumit după asteroidul **Ce-**

res descoperit în 1801 de astronomul italian Piazzi, cu puțin înaintea elementului. Numele a fost creat în 1803 de către descoperitorii metalului, cercetătorii suedezi Jöns Berzelius și Wilhelm Hisinger, v. și paladiu, uraniu.

certozín, *certozini*, s. m. – om retras, singuratic, cu referire la călugării *certozini* ce aparțineau unui ordin întemeiat în 1084 de sfântul Bruno în Alpii francezi. Et.: it. *certosino*, după **Certosa**, denumirea italiană a mănăstirii La Grande Chartreuse din SE Franței, unde a fost înființat ordinul, v. și chartreuse.

ceviánă, *ceviene*, s. f. – (mat.) dreaptă care unește un vârf al unui triunghi cu un punct al laturii opuse. Et.: fr. *cévienne*. Termenul a fost propus de profesorul francez A. Poulain (1888) și derivă de la numele matematicianului italian Giovanni **Ceva** (1648–1734). Ceva este autorul unor lucrări de geometrie, precum și al teoremei care îi poartă numele.

cezár, *cezari*, s. m. – titlu dat împăraților romani; p. ext. împărat. Et.: lat. *Caesar*; la origine, **Caesar** era porecla ginții Iulia căreia îi aparțin Iulius Caesar, Octavianus Augustus, Tiberiu, Cali-gula. Claudiu a fost primul împărat roman străin familiei Iulia care a preluat titlul de Caesar, și de atunci înainte a fost purtat de toți împărații.

Titlul de **kaizer**, adoptat de împărații Sfântului Imperiu Roman și apoi de împărații Germaniei și Austriei, derivă, în final, tot de la numele Caesar.

De asemenea, cuvântul **țar**, ce desemnează titlul purtat de diferiți monarhi ai statelor slave în Evul Mediu și în epoca modernă, provine, în ultimă instanță, tot de la numele Caesar. Titlul de țar a fost adoptat pentru prima oară în 1547 de către împăratul rus Ivan IV cel Groaznic (1530–1584), v. și crai.

Contrar unei opinii larg răspândite, cuvântul *cezariană* („intervenție chirurgicală abdominală pentru a extrage fătul din uter") *nu* provine de la numele lui (Iulius) Caesar. De fapt, termenul este împrumutat din fr. *césarienne*, un derivat savant din lat. *caesar*, provenit la rândul lui din lat. *caedere* – „a tăia".

chardonnay (pr. *șardoné*) s. n. – soi de viță-de-vie nobilă, de origine franceză, cu ciorchini lungi, cilindrici, cu boabe rotunde, galbene-verzui, care produce vinuri dulci; p.

ext. vin obținut din acest soi. Et.: fr. *chardonnay*, după locul de origine, **Chardonnay**, un sat din est-centrul Franței.

chárleston (pr. *ciárlston*), *charlestonuri*, s. n. – dans american de salon cu ritm binar și mișcare rapidă, împrumutat din folclorul negrilor, răspândit prin anii '20. Et.: engl. *charleston*. Poartă numele locului de origine, orașul **Charleston** din Carolina de Sud, în E SUA. Începând de la sfârșitul sec. al XVIII-lea Charleston devine un important port la Oc. Atlantic, centrul unui trafic intens cu bumbac, tutun, lemn, pește, cauciuc. Aici era o mare concentrare de negri, dintre care mulți lucrau ca docheri și hamali.

chartreuse (pr. *șartrőz*), *chartreuse*, s. f. – băutură alcoolică fină, preparată din ierburi alpine macerate în alcool dublu rafinat. Et.: fr. *chartreuse*. A fost obținută inițial în anii 1850 de călugării din La Grand **Chartreuse**, mănăstire fondată de sfântul Bruno în 1084 în inima masivului Chartreuse din Alpii francezi, lângă Grenoble în Franța, v. și certozin.

chateaubriánd (pr. *șatobrián*), *chateaubriand-uri*, s. n. – specialitate culinară, preparată din mușchi de vacă. Et.: fr. *chateaubriand*, după numele scriitorului francez François-René, viconte de **Chateaubriand** (1768–1848). Chateaubriand este considerat unul din reprezentanții de seamă ai romantismului timpuriu francez. Capodopera sa rămâne lucrarea autobiografică *Memorii de dincolo de mormânt*. În timpul domniei lui Ludovic al XVIII-lea a fost ambasador francez la Londra (1822). Se spune că produsul culinar a fost special preparat pentru Chateaubriand de către bucătarul său, Montmireil, la ambasada franceză din Londra.

chémbrică, *chembrici*, s. f. – țesătură subțire de bumbac, vopsită într-o singură culoare și bine apretată, folosită la legătorii sau la confecționarea de rochii ușoare de vară. Et.: engl. *cambric*, după Kamerijk, numele flamand al orașului **Cambrai**, din N Franței, de unde provenea țesătura (sec. al XVIII-lea).

chiánti s. n. – varietate de vin italian. Et.: it. *chianti*, după **Chianti**, regiune viticolă din Toscana, Italia.

chihuahua – rasă de câini, cea mai mică din lume, unele exemplare având sub un kilogram. Et.: engl., fr. *chihuahua*,

după orașul minier **Chihuahua**, centru administrativ al statului cu același nume din Mexic. Potrivit părerii specialiștilor, chihuahua este de origine asiatică (din China) și a fost adus în Mexic de către navigatorii care obișnuiau să aducă din Orient tot felul de curiozități exotice.

chinezărie, *chinezării*, s. f. – (fam.) obiect de artă chinezesc sau migălos lucrat. Et.: fr. *chinoiserie*, după *Chine* – **China**. Obiecte din ceramică de calitate superioară au fost aduse din China în Europa în sec. al XVI-lea de către portughezi care au denumit materialul *porțelan*. Începând de la sfârșitul sec. al XVIII-lea porțelanul a început să fie produs și în Europa. În limba engleză porțelanul sau obiectele făcute din porțelan poartă denumirea de *china*, termen ce mai păstrează încă numele locului de origine. v, și sinie, crepdeșin.

chioveán, *chioveni*, s. m. – (înv.) cărăuș. Cuvântul derivă de la **Chiov**, vechiul nume al orașului Kiev din Ucraina. În trecut, transporturile cu care dinspre și spre Kiev erau frecvente datorită bunelor relații comerciale.

Chippendale (pr. *cípăndeil*), s. pr. n. – stil compozit în arta mobilierului. Poartă numele creatorului său, Thomas **Chippendale** (1718–1779), ebenist și designer de mobilier englez. Chippendale a înființat în 1749 o fabrică de mobilă la Londra, iar în 1754 a publicat un catalog cuprinzător de modele de mobilier ce combina cu fantezie stilurile rococo, gotic, chinezesc etc.

chirílic, -ă, *chirilici, -ce*, adj. *alfabet chirilic* – vechi alfabet folosit în scrierile slavone, care a servit drept bază pentru alfabetele folosite de popoarele slave ortodoxe. Originea alfabetului este controversată, dar clasic se admite că a fost creat în jurul anului 850 de către doi frați bizantini, Sf. **Chiril** (827–869) și Sf. Metodiu (820–885), în cursul traducerii a numeroase cărți bisericești din limba greacă în limba slavonă. Alfabetul chirilic derivă din cel grecesc la care s-au adăugat litere ebraice corespunzând sunetelor care nu apar în limba greacă. La noi a fost întrebuințat (oficial) până în 1860. – *literă chirilică* = literă din alfabetul chirilic.

chivúță, *chivuțe*, s. f. – (reg.) femeie (de obicei țigancă) care se îndeletnicește cu spoitul caselor cu bidineaua. După **Chivuța**, prescurtat din

Paraschiva, prenume feminin românesc, v. și părăscuță.

cícero[1] s. n. – corp de literă de 12 puncte tipografice. Et.: fr. *cicéro*. A fost introdus în 1775 de tipograful și librarul francez François Ambroise Didot (1730–1804). Denumirea provine de la un tip de caractere de imprimerie folosite în 1465 la tipărirea ediției princeps *De oratore* a lui **Cicero**, om politic și orator roman (v. cicerone).

cícero[2] adj. invar., adv. – (despre un gen de tunsoare bărbătească) care este scurtă. După numele lui **Cicero**, aluzie la frizura acestuia din reprezentările plastice (v. cicerone).

ciceróne, *ciceroni*, s. m. – călăuză care însoțește vizitatorii unui oraș, ai unui muzeu etc. pentru a-i conduce, pentru a le da explicații etc. Et.: it. *cicerone*, fr. *cicérone*, după numele lui Marcus Tullius **Cicero** (106–43 î. H.), om politic, orator, filosof și scriitor roman. A fost considerat cel mai mare orator latin. Inițial termenul de *cicerone* a fost aplicat ghizilor din Roma, faimoși pentru limbuția lor.

ciclópic, -ă, *ciclopici, -ce*, adj. – uriaș, gigantic. Adjectivul derivă de la **Ciclopi** (în lat. Cyclopes, gr. Kyklopes), ființe uriașe din mitologia greacă, puternice și cu câte un singur ochi mare în mijlocul frunții. Erau meșteri făurari, pricepuți în tehnica metalelor și erau socotiți creatorii unor construcții făcute din blocuri mari de piatră brută, denumite *ziduri ciclopice*.

cinconínă s. f. – alcaloid extras din arborele de chinină. Et.: fr. *cinchonine* < lat. științifică *Cinchona*, numele arborelui de chinină dat în cinstea prințesei spaniole din Peru, contesa Ana de **Chinchón** (1576–1639). Pe la 1638 contesa a fost atinsă de o febră tropicală care nu putea fi vindecată de medicii europeni. Singurul remediu a fost praful obținut din scoarța unui arbore indigen. Aceasta a fost trimisă în Spania, unde a devenit cunoscută ca și *scoarță-de-Peru* sau *scoarța-contesei*. Mai târziu, în 1742, genul plantei a fost botezat *Cinchona* de către botanistul suedez Linné în onoarea contesei.

Cinzano – vermut italian de reputație mondială, denumit după frații Carlo Stefano și Giovanni Giacomo **Cinzano**, care în 1757 la Torino, în Italia, vindeau un aperitiv foarte apreciat făcut din in-

fuzia mai multor feluri de plante aromatice.

ciréș, *cireși*, s. m. – pom fructifer. Et.: lat. *cerasus* < gr. *kerasos*, derivat, se zice, de la **Cerasus** (Cerasos) – vechi oraș din Pont, la Marea Neagră (în prezent Giresun, port la Marea Neagră în Turcia), faimos în Antichitate pentru pădurile sale de cireși sălbatici. Se spune că de aici generalul roman Lucullus a introdus în sec. 1 î. H. primii cireși în Italia. Totuși, este posibil ca orașul să fi fost numit după cireșii ce creșteau în zonă, și nu invers, iar cuvântul să aibă o origine mult mai veche, provenind probabil dintr-o limbă din Asia Mică.

cistercián, *cistericeni*, s. m. – ordin de călugări benedictini din Franța, datând din sec. al XI-lea. Et.: fr. *cistercien* < **Cistercium**, forma latinizată a localității Cîteaux, lângă Dijon, în E Franței, unde a fost înființat ordinul în anul 1098.

ciufút, **-ă**, *ciufuți*, *-te*, adj., s. m. și f. – zgârcit, avar; cu toane, prost dispus. Et.: tc. *șufut*, *șifut* – nume de batjocură dat unui evreu < ar. *gehud*, *jehud* – „evreu" < ebraică *Jehuda* – **Iuda**, personaj biblic, fiul lui Iacob, întemeietorul tribului *iudeu* din care provine poporul evreu.

clark s. n. – conținutul mediu al elementelor dintr-un anumit sistem geochimic sau cosmic, exprimat în procente atomice sau de greutate. Et.: engl. *clark*, după numele geochimistului american Frank Wigglesworth **Clarke** (1847–1931), care a calculat pentru prima oară (1889) compoziția chimică medie a scoarței terestre.

claxón, *claxoane*, s. n. – dispozitiv de avertizare sonoră, folosit mai ales la automobile. Et.: fr. *klaxon*, după denumirea companiei americane **Klaxon**, care producea astfel de dispozitive. Compania a fost înființată la începutul sec. al XX-lea de către americanul F. W. Lowell și a fost numită *Klaxon* după cuvântul gr. *klaxein* care înseamnă „a striga, a țipa".

clementínă, *clementine*, s. f. – fruct citric, varietate roșie-portocalie de mandarine. Et.: fr. *clémentine*, după preotul francez Vincent Rodier **Clément** (1829–1902), care a cultivat și a obținut acest hibrid în 1902 la Misserghin, lângă Oran, în Algeria. Clément voia să obțină mandarine pentru copiii de la orfelinatul pe care îl avea

în grijă, și în mod accidental a produs o nouă varietate. Noul fruct a fost botezat „clementină" de către societatea de horticultură din Alger în semn de recunoștință față de cel care l-a obținut.

clotoídă s. f. – (mat.) curbă plană a cărei curbură într-un punct este proporțională cu lungimea arcului cuprins între alt punct fix al curbei și cel considerat. Et.: fr. *clothoïde*, germ. *Klothoide*. Apreciată drept una dintre cele mai frumoase curbe din matematică, clotoida a fost denumită după **Clotho**, una dintre cele trei zeițe ale sorții din mitologia greacă, cea care torcea firul vieții, v. și atropină.

cóbalt s. n. – element chimic, metal alb-argintiu, mai dur decât fierul. Et.: fr. *cobalt* < germ. *Kobalt*, numit astfel pe la 1735 de chimistul suedez Georg Brandt, după **Kobold** – spiriduș din miturile și superstițiile germane, considerat adesea păzitor al comorilor și al metalelor prețioase din pământ. În limbajul minerilor germani din Harz și Erzgebirge zăcământul de cobalt se numea *kobold*, deoarece îl considerau o substanță cu efecte nefaste asupra sănătății și lipsită de valoare, pusă în minereurile de argint de către spiritele munților după ce au furat argintul. Aceste efecte se datorau de fapt arsenului și sulfului cu care cobaltul este adesea combinat, v. și nichel.

cochinchína s. f. – rasă de găini originară din China. Et.: engl. *Cochinchina*. Își trage numele de la **Cochinchina**, vechea denumire dată de francezi părții de S a Vietnamului.

cocle, *cocii*, s. f. – (reg.) trăsură (ușoară); căruță. Et.: maghiară *kocsi* (*szekér*) – „(căruță) din **Kocs**", o localitate din NV Ungariei, unde au fost construite întâia oară aceste trăsuri. Kocs era un releu de poștă între Viena și Pesta în sec. al XV–XVI-lea. Din maghiară, cuvântul s-a răspândit și în alte limbi europene: fr. *coche*, engl. *coach*, germ. *Kutsche*, sp. *coche* etc.

colchicínă s. f. – alcaloid extras din semințele de brândușă, folosit la tratarea gutei, dar foarte toxic în doze mari. Et.: fr. *colchicine* < lat. științifică *Colchicum*, numele generic al brândușei < lat. *colchicum* < gr. *kolkhikon* – „(plantă) din **Kolchis**" (sau Colhida), ținut pe țărmul Mării Negre, în S Caucazului. Acesta era considerat locul de naștere al faimoasei vrăjitoare Medeea din mitologia greacă, cea care l-a

ajutat pe argonautul Iason să obțină Lâna de Aur. Cu aspect exotic, inteligentă și perfidă, Medeea era neîntrecută în arta otrăvurilor și a unguentelor magice.

colofóniu s. f. – produs obținut prin prelucrarea reziduului de la distilarea terebentinei, folosit în industria hârtiei, a lacurilor, a cauciucului etc., numit și sacâz. Et.: ngr. *kolofónion*, germ. *Kolophonium* < lat. (*resina*) *colophonia* < gr. *kolophonion* – „(rășină de) **Colophon**", oraș antic din Lidia în Asia Mică, locul de origine al acestei substanțe, v. și sacâz.

colón, *coloni*, s. m. – unitate monetară principală în Costa Rica și în Salvador. Et.: fr. *colon* < sp. *colón*, după Cristobal **Colon**, numele spaniol al lui Cristofor Columb (1451–1506), celebrul navigator genovez. Columb a descoperit insula San Salvador (Watling) în ziua de 12 octombrie 1492, dată memorabilă, considerată data descoperirii Americii. Costa Rica a fost descoperită tot de Columb în 1502.

colónie, *colonii*, s. f. – amestec parfumat de alcool și uleiuri vegetale, folosit în cosmetică, numit și *apă de Colonia*, traducere din fr. *eau de Cologne*. **Cologne** este numele francez (și englez) al orașului **Köln** din V Germaniei, renumit pentru produsele sale de parfumerie. Colonia a fost produsă prima oară la Köln de către chimistul italian Johann Maria Farina, care s-a stabilit aici în 1709.

colt, *colturi*, s. n. – pistolet automat american de calibru 11,43 mm. Et.: engl. *Colt*, fr. *colt*, după inventatorul său, inginerul american Samuel **Colt** (1814–1862). Colt și-a patentat invenția în 1835, iar ulterior a înființat o fabrică de arme. Pistolul a fost folosit în special în războiul mexican (1846–1848), apoi adoptat de Marina Regală, iar o versiune modificată a fost utilizată de armata și marina americană până în 1945.

columbácă, *columbace*, adj., *muscă columbacă* – insectă asemănătoare unei musculițe, care transmite prin mușcătura ei un venin mortal pentru animale (mai ales vite) sau chiar pentru copii (*Simullium columbacensis*). Este denumită după **Columbaci**, numele românesc al localității Golubac din Serbia, situată aproape de granița cu România.

colómbiu s. n. – vechiul nume al elementului chimic niobiu. Et.: fr. *columbium*. A fost descoperit în 1801 de către

chimistul englez Charles Hatchett într-un specimen de minereu (*columbit*) adus în Anglia din Massachusetts, SUA, în 1801. Acesta a botezat elementul *columbiu*, după **Columbia**, denumirea poetică a Statelor Unite ale Americii, în memoria lui Cristofor **Columb**, descoperitorul Americii (1492). Elementul a fost redescoperit în 1844 de chimistul german Heinrich Rose și redenumit *niobiu* (v.).

cónga s. f. – 1. Dans latino-american de origine africană. 2. Tobă înaltă, îngustă, acționată cu degetele și cu podul palmei. Et.: fr. *conga* < sp. *conga*, după numele statului **Congo** din Africa Ecuatorială.

cóniac, *coniacuri*, s. n. – băutură alcoolică tare, care se obține prin distilarea vinului și păstrarea produsului în butoaie de stejar. Et.: fr. *cognac*, după orașul și regiunea viticolă **Cognac** din Charente în V Franței, unde a fost obținută inițial. Băutura este atribuită unui cavaler din Croix-Marrons de la sfârșitul sec. al XVI-lea, primul care a avut ideea să încălzească vinul pentru a obține rachiul.

conté s. n. – creion gros, negru, din plombagină artificială, folosit în grafică. Et.: fr. (*crayon*) *Conté*, după numele chimistului și mecanicului francez Nicolas-Jacques **Conté** (1755– 1805). În 1792, din cauza întreruperii relațiilor cu Anglia, plombagina începuse să lipsească. În 1794 Conté a inventat creionul de lemn cu mină alcătuită din plombagină artificială, un amestec de grafit și argilă, iar ulterior a deschis o fabrică ale cărei produse erau cunoscute sub numele de *creioane Conté*.

corasan s. n. – 1. (înv.) ciment, mortar. 2. (înv.) pelinița (*Artemisia*). Et.: tc. *khorasan*, după **Corasan** (sau Horasan), o provincie a Persiei, de unde proveneau aceste produse.

córdoba, *cordoba*, s. f. – unitate monetară principală în Nicaragua. Et.: sp. *cordoba*. Cuvântul derivă de la numele lui Francisco Fernandez de **Córdoba** (c.1475–c.1525), soldat și explorator spaniol. În 1523–1524 Cordoba a cucerit Nicaragua și a devenit guvernatorul acestei noi posesiuni a Spaniei.

cordován, *cordovane*, s. n. – (înv.) piele fină de capră sau de oaie, folosită pentru încălțăminte de lux și marochinărie. Et.: it. *cordo-vano* – „din **Cordoba**“, oraș în S Spaniei, un renumit centru al prelucrării pieilor în Evul Mediu.

corîntic, -ă, *corintici, -ce*, adj. *ordin corintic* – ordin arhitectonic din vechea Grecie caracterizat prin coloane zvelte, decorate cu caneluri și cu capitel împodobit cu sculpturi reprezentând foi de acantă în volută. Este denumit după **Corint**, oraș-stat din Grecia antică situat în istmul Corint care desparte Peloponesul de Atica, v. și doric, ionic – *coloană corintică* = coloană care aparține acestui ordin.

Córnwall (pr. *cronuol*) s. pr. m. – rasă de porci creată în Anglia, denumită și marele negru. Își trage numele de la peninsula **Cornwall** din SV Marii Britanii, de unde este originară.

cosón (sau **koson**) s. n. – numele unei monede dacice de aur. Denumirea provine de la inscripția KOSON, scrisă cu litere grecești pe aversul monedei. Se presupune că aceste monede au fost bătute în Dacia, în timpul regelui dac Coson (sau Koson), un urmaș al lui Burebista care a domnit în jurul anului 30 î. H.

costándă, *costande*, s. f. – veche monedă de argint care a circulat în Țările Române în sec. al XVII–XVIII-lea. Et.: bg. *kostandinka*, după numele împăratului roman **Constantin** cel Mare (a domnit între 306–337) care își avea efigia pe aceste monede, efigie care se găsea adesea pe monedele din bazinul Dunării.

cotnári s. n. – denumire dată vinului produs în renumita podgorie din comuna **Cotnari**, județul Iași.

coulómb (pr. *culomb*), *coulombi*, s. m. – unitate de măsură a sarcinii electrice. Et.: fr. *coulomb*. A fost definită întâia oară la Congresul Electricienilor, ținut la Paris, în 1881 și a fost numită în cinstea lui Charles-Augustin de **Coulomb** (1736–1806), fizician francez. Coulomb a stabilit (1785) bazele experimentale și teoretice ale electrostaticii și magnetostaticii, a inventat balanța de torsiune și a introdus noțiunile de *moment magnetic* și *polarizare*. A enunțat legea interacțiunii dintre corpuri electrizate, cunoscută ulterior sub numele de *legea lui Coulomb*.

covelínă s. f. – sulfură naturală de cupru, metalică, moale, de culoare albastră-violet. Et.: fr. *covelline*, it. *covellina*. Mineralul a fost numit în 1832 în onoarea mineralogului italian Niccola **Covelli** (1790–1829), care l-a descoperit în lava vulcanului Vezuviu.

cracáuer s. n. – salam prepa-

rat din carne de bovine, de porc și din slănină prin afumare la rece după fierbere. Et.: germ. *Krakauer* – „din **Krakau**", numele german al Cracoviei, regiune din Polonia, unde s-a produs acest mezel.

cracoviánă (sau **cracoviác**), *cracoviene, cracoviace*, s. f. / s. n. – dans popular polonez cu caracter vioi și pași săriți. A fost foarte răspândit ca dans de salon în sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Numele provine de la orașul și regiunea poloneză **Cracovia** (în poloneză Krakow), unde a apărut inițial și de unde s-a răspândit în toată țara, v. și polcă, poloneză, mazurcă.

crai, *crai*, s. m. – 1. Împărat, rege (azi doar poetic sau în basme). 2. Bărbat ușuratic, care se ține de chefuri, de aventuri amoroase etc. Et.: sl. *krali* < germ. ***Karl*** – echivalentul german al numelui Carol, cu referire la Carol cel Mare (747–814), rege al francilor (768–814) și împărat al Occidentului (800–814). Carol a reformat armata, justiția, administrația și a sprijinit cultura și biserica. În timpul conducerii sale hotarele statului franc s-au lărgit considerabil. Cu timpul numele împăratului a devenit un nume comun, sinonim cu acela de monarh, suveran, v. și cezar.

Derivat:

– **craidón**, *craidoni*, s. m. – (înv.) crai (sens 2.). După *crai* + ***don(Juan)***. v. donjuan.

cravátă, *cravate*, s. m. – bucată îngustă de mătase, de stofă etc. care se poartă înnodată la gât, mai ales de către bărbați. Et.: fr. *cravate* < germ. *Krawat* < sârbo-croată *Hrvat* – „**croat**, originar din Croația". Primele cravate erau eșarfe purtate în jurul gâtului de mercenarii croați care serveau în armata franceză în timpul Războiului de 30 de Ani (1618–1648). Începând din anii 1650 cravatele au fost adoptate de casele de modă franceze și au început să fie purtate și de civili.

crâsnic, *crâsnice*, s. n. – unealtă de pescuit în formă de cruce. Et.: bg. *krăst*, derivat *krăstnik* < vechea sl. *kristu* – „cruce", după numele lui Iisus **Hristos**, v. și cristelniță.

cremónă, *cremone*, s. f. – dispozitiv metalic construit din două vergele dispuse în prelungire și acționate cu un mâner, fixat la o fereastră sau la o ușă, folosit pentru închiderea acestora. Et.: fr. *crémone*, posibil după **Cre-**

mona, oraș în N Italiei, fără a fi clară legătura.

crepdeșín s. n. – crep. Et.: fr. *crêpe de Chine* – stofă de mătase naturală adusă din **China**.

crésus s. m. – om foarte bogat. Et.: fr. *crésus*, după **Cresus** (gr. Kroisos) (c. 560–546 î. H.), rege antic al Lidiei (țară din Asia Mică). Datorită traficului comercial intens și a minelor de aur pe care le stăpânea, Cresus a ajuns de o bogăție rămasă legendară.

cretín, -ă, *cretini, -e*, adj., s. m. și f. – (om) stupid, imbecil, idiot. Et.: fr. *crétin* < fr. elvețiană *creitin*, *crestin* < lat. *Christianus* – „creștin", derivând în cele din urmă de la numele lui Iisus **Hristos**. Denumirea de *cretin* a fost aplicată la început persoanelor retardate și diforme care trăiau în unele văi din munții Alpi. Ei erau numiți „creștini" pentru că, deși handicapați, erau totuși ființe umane și nu animale.

cretón, cretoane, s. n. – țesătură imprimată fabricată din fire de in sau de bumbac, rezistentă și deasă, folosită pentru draperii și fețe de pernă. Et.: fr. *cretonne*. Cuvântul provine fie de la **Creton**, un mic sat în NV Franței, în Normandia, fie, mai probabil, de la toponimul **Courtonne** din Courtonne-la-ville și Courtonne-la-Meurdrac, două orășele, tot din Normandia, cunoscute pentru filaturile lor din sec. al XVI–XVII-lea.

cristélniță, *cristelnițe*, s. f. – vas mare, de forma unei cupe, umplut până la jumătate cu apă, în care preotul afundă copilul la botez. Et.: vechea sl. *krŭstilĭnica*, derivat din *kristu* – „cruce", după numele lui Iisus **Hristos**.

cristiánă, *cristiane*, s. f. – oprire la schi printr-o întoarcere bruscă, cu schiurile apropiate; viraj la schi. Et.: fr. *christiania* < norvegiană *christiania*, după **Christiania**, numele mai vechi al capitalei norvegiene Oslo, cu referire la faptul că schiorii norvegieni au fost primii care au pus în practică această mișcare. Numele capitalei provenea de la regele Danemarcei **Christian** IV (a domnit între 1588–1648), care a reconstruit orașul mistuit de un incendiu devastator în 1624. Din 1925 capitala poartă numele Oslo.

cristofór (sau **cristoforíță**), *cristofori/cristoforițe*, s.m./s. f. – plantă erbacee folosită în medicina populară (*Actaea spicata*). Odinioară era folosită

ca plantă de leac împotriva ciumei, a bolilor de piele și a altor afecțiuni. Se mai numește *iarba-Sfântului-Cristofor*, după Sfântul **Cristofor**, martir creștin din sec. al III-lea, care, potrivit tradiției, era un om de o statură uriașă. El era invocat împotriva inundațiilor, a furtunilor și a ciumei, dar mai ales împotriva morții subite, v. și antonică.

cúmpănă, *cumpene*, s. f. – 1. Dispozitiv format dintr-o bârnă mobilă de lemn, așezată pe un stâlp înalt, având legată la un capăt o greutate pentru echilibru și la celălalt o găleată, cu ajutorul căruia se scoate apa din fântână. 2. Cântar format dintr-o pârghie cu brațe egale și o limbă care oscilează la cea mai mică aplecare a brațelor. Et.: sl. veche *konpona* < lat. *campana* – „vas din bronz din **Campania**", p. ext. „clopot". Campania este o regiune istorică din S Italiei, în jurul orașului Napoli. Bronzul obținut din această regiune era folosit în Antichitate pentru confecționarea de clopote.

Tot din lat. *campana* derivă și cuvintele:

– **campanúlă**, *campanule*, s. f. – plantă erbacee cu flori frumoase, albastre sau violete, numită și clopoței.

– **campanîlă**, *campanile*, s. f. – clopotniță în formă de turn înalt, construită de obicei separat de biserică și întâlnită mai ales în Italia.

cúpru s. n. – metal de culoare roșiatică, foarte maleabil, ductil și bun conducător de electricitate. Provine din lat. târzie *cuprum* < lat. clasică *Cyprium* (*aes*) – „(aramă/bronz) din **Cyprus** (Cipru)" – insulă în Marea Mediterană, renumită în toată lumea antică pentru minele sale de cupru, de unde se exportau lingouri către Egipt și Mesopotamia.

curaçáo (pr. *cürasao*) s. n. – lichior făcut din coji de portocale amare, zahăr și alcool. Et.: fr. *curaçao*, după **Curaçao**, insulă din Antilele Olandeze, în Marea Caraibilor, unde băutura a fost fabricată inițial de olandezi la începutul sec. al XVIII-lea.

curie (pr. *cürî*), *curie*, s. m. – unitate de măsură pentru radioactivitate. Et.: fr. *curie*. A fost adoptată la Congresul Internațional de Radiologie și Electricitate din Bruxelles în 1910 și a fost numită în onoarea fizicianului și chimistului francez Pierre **Curie** (1859–1906), care decedase doar cu câțiva ani în urmă. Printre membrii adunării din

1910 se afla și Marie Curie (1867–1934), soția lui Pierre Curie, de asemenea fiziciană și chimistă. Profesor universitar la Sorbona, Pierre Curie a adus numeroase contribuții în domeniile radioactivității și magnetismului. Împreună cu soția sa a descoperit elementele radiu și poloniu, iar în 1903 ambii au primit Premiul Nobel pentru fizică.

cúriu s. n. – element chimic radioactiv artificial. Et.: fr. *curium*. A fost descoperit în 1944 de către o echipă condusă de Glenn T. Seaborg. Acesta a numit noul element în onoarea fizicienilor și chimiștilor francezi Pierre **Curie** (1859–1906) și Marie **Curie** (1867–1934), soția celui dintâi (v. curie).

cuterizáre s. f. – sistem de clasificare și de depozitare a cărților într-o bibliotecă. Metoda este numită după bibliotecarul american Charles Ammi **Cutter** (1837–1903), care, în lucrarea sa *Expansive Classification* (1891–1893), a prezentat un sistem de clasificare a cărților care mai târziu a format baza sistemului de clasificare a Bibliotecii Congresului American.

D

dacián s. n. – etaj geologic al pliocenului identificat în SE Europei. Et.: fr. *dacien*, după **Dacia**, vechiul teritoriu ocupat de geto-daci, care corespunde aproximativ cu zonele unde au fost descoperite depozitele daciene.

Alte cuvinte derivate de la numele Daciei sunt:

– **dacít** s. n. – rocă magmatică, cenușie, utilizată ca piatră de construcție descoperită în regiunea fostului teritoriu al Daciei. A fost numită astfel în 1863.

– **dacítă** s. f. – exploziv din categoria dinamitelor, folosit în minele de cărbuni sau în cariere.

– **daciádă** s. f. – termen ieșit din uz care desemna o competiție sportivă românească, cu caracter de masă, organizată din doi în doi ani, cu etape finale pe țară.

dáfnie, *dafnii*, s. f. – crustaceu de 1–4 mm lungime ce trăiește în apele dulci. Et.: fr. *daphnie* < lat. științifică *Daphnia*, după **Dafne** (sau Daphne), fiica zeului fluviului Peneus în mitologia greacă, o nimfă de o rară frumusețe, care a fost transformată de tatăl său într-un laur pentru a scăpa de urmărirea lui Apollo, care se îndrăgostise de ea.

dágă, *dăgi*, s. f. – (franțuzism înv.) pumnal cu lama scurtă și groasă, în trei muchii și cu vârf ascuțit. Et.: fr. *dague* < it. *daga*, probabil din lat. *daca* (*ensis*) – „(sabie) dacică, din **Dacia**".

daghérotip, *dagherotipuri*, s. n. – aparat folosit pentru a obține imagini printr-un vechi procedeu, astăzi abandonat, de fixare a imaginilor pe plăci de cupru argintate, sensibilizate cu vapori de iod. Et.: fr. *daguerréotype*, după numele inventatorul său, Louis Jacques Mandé **Daguerre** (1787–1851), artist francez. Daguerre a inventat diorama în 1822, iar în 1839 a brevetat *dagherotipia*, primul procedeu fotografic, la care a lucrat împreună cu inventatorul francez Nicéphore Niépce. Invenția lui Daguerre a cunoscut un succes

răsunător și a contribuit la creșterea interesului publicului pentru fotografie.

daiquiri – băutură alcoolică făcută din rom, suc de lămâie etc. Et.: engl. *daiquiri*. Poartă numele districtului **Daiquiri** din SE Cubei, unde se produce rom.

dálie, *dalii*, s. f. – plantă ornamentală, cu flori divers colorate, foarte frumoase, dar fără miros. Et.: fr. *dahlia* < lat. științifică *Dahlia*. Dalia este originară din Mexic și America Centrală, iar primii bulbi au fost trimiși în Europa în 1789 profesorului Antonio Cavanilles, directorul Grădinii Botanice din Madrid. Acesta a denumit planta în onoarea botanistului suedez Andreas **Dahl** (1751–1789), discipol al botanistului suedez Linné și autorul lucrării *Observationes botanicae*, v. și gherghină.

Dalilă – epitet dat trădătoarei, femeii perfide și fatale care îi poate distruge pe bărbații cei mai puternici. În *Vechiul Testament* **Dalila** era o curtezană filisteană din Gaza care l-a sedus pe Samson, bărbatul cu o forță herculeană care îi înspăimânta pe filisteni. Prins în mrejele fermecătoarei Dalila, Samson îi destăinuiește că secretul puterii sale impresionante e ascuns în pletele sale lungi. Într-o zi, în timp ce Samson dormea cu capul pe genunchii ei, Dalila a poruncit să i se taie șapte șuvițe din păr. Lipsit de putere, Samson a fost lăsat pradă filistenilor care l-au orbit și l-au făcut prizonier (*Cartea Judecătorilor*, cap. 16).

dalmátic, -ă, *dalmatici, -ce*, adj. – Referitor la Dalmația. *Țărm dalmatic* – țărm format din golfuri, peninsule și insule de forme alungite și cu creste muntoase. Et.: fr. *dalmatique*. Termenul provine de la regiunea muntoasă **Dalmația**, de pe litoralul estic al Mării Adriatice în Croația și Iugoslavia, cu țărm dantelat, dublat de numeroase insule alungite.

dalmátică, *dalmatici*, s. f. – 1. Mantie albă, cu margini de purpură, purtată de împărații romani. 2. Mantie specială a regilor Franței. 3. Veșmânt liturgic catolic, cu mâneci scurte, purtat de diaconi. Et.: lat. *dalmatica* (*vestis*) – „(haină de lână) din **Dalmația**“, regiune istorică pe litoralul estic al Mării Adriatice în Croația și Iugoslavia.

dalmáțian, -ă, *dalmațiéni, -e*, s. m. și f. – câine de agrement cu părul scurt, alb cu nu-

meroase pete mici, negre sau brune. Et.: fr. *dalmatien*. Este denumit după regiunea **Dalmația**, de pe coasta Mării Adriatice. Deși standardul este iugoslav, se pare că, potrivit opiniei specialiștilor, la origine rasa nu provine din Dalmația. – (adjectival) *câine dalmațian*.

dalton s. n. – unitate de măsură a masei atomice. Et.: fr., engl. *dalton*. A fost numită în onoarea fizicianului și chimistului britanic John **Dalton** (1766–1844). Dalton a elaborat în 1808 prima teorie atomică, bazată pe aspectele cantitative ale reacțiilor chimice, v. și daltonism.

daltonísm s. n. – defect al vederii care constă în incapacitatea de a deosebi anumite culori una de alta, în special roșu de verde. Et.: fr. *daltonisme*. Numele afecțiunii provine de la John **Dalton** (1766–1844), om de știință britanic care a studiat-o, atât el cât și fratele său suferind de această boală. Rezultatele cercetărilor sale au fost publicate în anul 1794 într-un eseu intitulat *Fapte extraordinare referitoare la vederea culorilor*, v. și dalton.

damásc s. n. – țesătură de in, de bumbac, de mătase etc. cu desene mari în relief, folosită la confecționarea fețelor de masă, a lenjeriei de pat etc. Et.: fr. *damas*, it. *damasco*, lat. *(a)damascus*, după **Damasc**, capitala Siriei, important centru meșteșugăresc și comercial medieval, v. și adamască, mischiu, șam.

damaschináj s. n. – procedeu de origine orientală de încrustare a unor fire de aur sau de argint într-un obiect metalic, de fildeș sau de os. Et.: fr. *damasquinage* < fr. veche *damasquin* – „din **Damasc**“, capitala Siriei. Orașul Damasc era renumit pentru săbiile de calitate ce se realizau în trecut aici. Aceste săbii erau rezistente și flexibile și prezentau pe suprafață desene în formă de vine șerpuite și ramificate.

damigeánă, *damigene*, s. f. – vas mare de sticlă cu gâtul scurt, în care se ține sau se transportă vin, țuică etc. și care este învelit de obicei într-o împletitură de nuiele. Et.: it. *damigeana* < fr. *dame-jeanne*, propriu-zis „Doamna **Jeanne**“, denumire atestată de la sfârșitul sec. al XVII-lea. Numele a fost dat în glumă datorită asemănării dintre forma recipientului și o femeie corpolentă în costumul vremii. Jeanne este un prenume feminin francez foarte răspândit.

danaídă, *danaide*, s. f. – deschizătură calibrată a unei con-

duete, folosită în măsurarea cu precizie a debitelor de lichid. Et.: germ. *Danaiden*, fr. *danaïde*. Invenţia aparţine francezului Mannoury d'Ectot, iar termenul de *danaidă* a fost introdus în 1813 de comisia Academiei Franceze de Ştiinţe, cu referire la vasul legendar al Danaidelor. **Danaidele** erau cele 50 de fiice, foarte frumoase ale lui **Danaos**, regele Argosului, în mitologia greacă. La îndemnul tatălui lor ele şi-au ucis soţii în noaptea nunţii. Pentru fapta lor, zeii le-au pedepsit ca după moarte, în Infern, să umple veşnic cu apă un vas uriaş, fără fund.

dandy (pr. *déndi*), *dandy*, s. m. – tânăr elegant, îmbrăcat după ultima modă; p. ext. bărbat de o eleganţă exagerată. Et.: engl., fr. *dandy*, prescurtare din *jack-a-dandy* – „om spilcuit, fandosit", unde **Dandy** este un hipocoristic al prenumelui masculin englez **Andrew**.

darcy s. n. – unitate de măsură pentru permeabilitate. Et.: fr., engl. *darcy*. A fost propusă în 1933 şi a fost numită în cinstea fizicianului francez Henri Philibert Gaspard **Darcy** (1803–1858), care a studiat dinamica apelor subterane şi curgerea fluidelor în materialele poroase.

darmstadtiu s. n. – element chimic artificial. Et.: engl., fr. *darmstadtium*. A fost numit în 2003 după oraşul **Darmstadt** din Germania, unde a fost produs în 1994.

dărwin s. n. – unitatea ratei de evoluţie a unui taxon. Termenul a fost creat în 1949 de către biologul şi eseistul britanic J. B. S. Haldane în onoarea marelui naturalist englez Charles Robert **Darwin** (1809–1882). Darwin a susţinut originea animală a omului, iar în 1859 şi-a formulat teoria conform căreia speciile actuale de plante şi animale provin prin selecţie naturală din evoluţia altor specii care au trăit în trecut pe Pământ. Concepţia sa evoluţionistă, cunoscută sub numele de *darvinism*, a avut un mare impact asupra filosofiei cunoaşterii. Deşi iniţial Darwin s-a lovit de prejudecăţile vremii, fiind ridiculizat şi criticat, ulterior a fost reabilitat şi apreciat la adevărata sa valoare.

debreţín, *debreţini*, s. n. – cârnat preparat din carne tocată de vită şi porc, introdus în intestine subţiri de porc, care se consumă prăjit sau fript la grătar. Din germ. *Debreziner* – „din **Debreţin**", oraş în E Ungariei.

debye (pr. *debái*) s. m. – unitate de măsură a momentului electric. Et.: engl., fr. *debye*. A fost numită în onoarea fizicianului și chimistului olandez Petrus (Peter) Josephus Wilhelmus **Debye** (1884–1966). Debye a elaborat mai multe teorii moleculare și cuantice. În 1936 a primit Premiul Nobel pentru chimie.

decibél, *decibel*, s. n. – unitate de măsură a intensității sonore a sunetului, corespunzând unei zecimi de bel.

Pentru originea cuvântului v. bel.

decovíl, *decovile*, s. n. – cale ferată îngustă care poate fi ușor montată sau demontată, folosită pentru exploatări locale și temporare; impropriu, cale ferată îngustă, stabilă. Et.: fr. *decauville*, după numele lui Paul **Decauville** (1846–1922), industriaș francez, care a creat prima oară în 1876 un tip de cale ferată, cu linie îngustă, cu distanța dintre șine între 40 și 60 de cm, mai îngustă decât normal.

dedál, *dedaluri*, s. n. – labirint; (fig.) încurcătură, învălmășeală. Et.: fr. *dédale*, it. *dedalo*, după **Dedal** (sau Daedalus), meșteșugar priceput în arta sculpturii și arhitecturii din mitologia greacă. La porunca regelui Minos al Cretei, el a construit *Labirintul* în care a fost închis monstrul Minotaur. Regele Minos a ordonat să fie zidită intrarea în Labirint, Dedal rămânând împreună cu fiul său, Icar, înăuntru. Cei doi reușesc însă să evadeze, zburând cu ajutorul unor aripi lipite cu ceară.

délco/delcóu, *delcouri*, s. n. – cap distribuitor la motoarele cu aprindere internă. Este denumit după ***Delco***, din inițialele cuvintelor ***Dayton Engineering Laboratories Company***, o firmă din orașul **Dayton** în NE SUA (Ohio), care producea și comercializa sisteme electrice de aprindere și pornire pentru automobile. Firma *Delco* a fost înființată în 1910 de către inventatorii acestor sisteme, inginerii americani Charles F. Kettering și Edward Deeds. În 1916 *Delco* a fost cumpărată de corporația *General Motors*.

derby/derbi, *derby-uri/derbiuri*, s. n. – cursă de călărie ce se desfășoară anual în mai sau iunie la hipodromul din Epsom, în Anglia. Et.: engl., fr. *derby*. A fost organizată pentru prima oară în 1780 de către englezul Edward Smith Stanley, al 12-lea conte de **Derby** (1752–1834). Derby este un oraș și un comitat din Anglia. Astfel de curse s-au organizat

și în alte țări, iar *derby* a devenit un termen generic pentru o cursă de specială de cai, care are loc o dată pe an. P. ext. *derby* a ajuns să semnifice o întrecere sportivă de mare importanță ai cărei participanți sunt de valori foarte apropiate.

devón, *devoni*, s. m. – peștișor artificial de metal prevăzut cu un cârlig de undiță, folosit la prinderea peștilor răpitori. Et.: engl., fr. *devon*, prescurtare din **Devonshire**, un comitat din S Marii Britanii unde se folosește acest peștișor.

devonián s. n. – a patra perioadă a epocii paleozoicului, în care a avut loc trecerea de la viața acvatică la cea terestră. Et.: fr. *dévonien* < engl. *devonian*. A fost denumită în 1837 după **Devon** (sau Devonshire), comitat din S Marii Britanii, unde au fost studiate straturile geologice aparținând acestei perioade.

dieldrin s. n. – insecticid obținut prin oxidarea aldrinului. Et.: engl. *dieldrin*. Substanța a fost numită după chimistul german Otto **Diels** (1876–1954), profesor universitar la Berlin și Kiel. În 1928, împreună cu Kurt Alder (1902–1958), au descoperit o reacție chimică, numită ulterior reacția Diels-Alder, prin care se pot sintetiza o serie de substanțe organice, inclusiv dieldrinul. Cei doi chimiști au obținut Premiul Nobel pentru chimie în 1950, v. și aldrin.

diesel (pr. *dizăl*), *diesele*, s. n. *motor diesel* (și eliptic) – motor cu ardere internă la care combustibilul, injectat în cilindru, se aprinde din cauza temperaturii ridicate realizate prin comprimare. Et.: fr. *diesel*, germ. *Diesel*. Poartă numele inginerului german Rudolf Christian Karl **Diesel** (1858–1913). La 28 februarie 1892 Diesel a patentat ideea construirii unui motor cu ardere internă, iar în 1897 a construit un nou tip de motor cu aprindere prin compresiune, cu randament crescut, cunoscut ulterior sub numele de motor *diesel*. Diesel și-a construit motorul la fabricile Krupp din Essen (Germania). În prezent motorul diesel este larg folosit în industrie, transporturi rutiere, feroviare și maritime.

diofántic, -ă adj. *ecuații diofantice* – (mat.) ecuații cu coeficienți întregi și cu soluții în numere întregi. Sunt numite după **Diofant** (Diophantus) (325–409), matematician grec din Alexandria, autorul unor lucrări de algebră și de teoria numerelor și cel care a studiat acest tip de ecuații.

dionisiác, -ă, *dionisiaci, -ce*, adj. – zbuciumat, plin de fervoare și pasiune. Et.: fr. *dionysiaque* < lat. *Dionysiacus* < gr. *Dionysiakos*, după **Dionysos**, zeul fructelor, al viței-de-vie, al vinului, beției și petrecerilor vesele, în mitologia greacă. Era acompaniat mereu de un alai de bacante, sileni, satiri etc. În cinstea sa, la culesul viilor, se celebrau serbările numite *dionisiace*, la care participa toată lumea cu jocuri, cântece și dansuri care adesea degenerau în adevărate orgii, v. și bahic.

În filosofia artei și culturii termenul *dionisiac*, prin opoziție cu *apolinic* (v.), denumește o atitudine afectivă extatică, pasionată, exprimând impulsurile irațională ale vieții. În această accepțiune cuvântul a fost introdus și consacrat de către filosoful german Nietzsche, în lucrarea sa *Nașterea tragediei din spiritul muzicii* (1872), v. și apolinic.

Dioscorea s. f. – gen de plante agățătoare tropicale și subtropicale. Et.: lat. științifică *Dioscorea*, nume dat de botanistul suedez Linné în onoarea medicului și botanistului grec **Dioscorides** Pedanios (c.50-c.90). În lucrarea sa *De materia medica* (c.77), Dioscorides a adunat informații despre circa 600 de plante și proprietățile lor medicale. În această lucrare sunt amintite și echivalentele dacice ale unor plante medicinale.

ditroít s. n. – mineral, varietate de sienit, utilizat ca piatră de construcție. Și-a luat numele de la comuna **Ditrău** din județul Harghita, deoarece a fost descoperit în exploatările de minereuri din apropierea acestei localități.

díxieland (sau **dixie**) (pr. *díxilend*), *dixielanduri*, s. n. – stil din epoca de început a jazzului. Et.: engl. *dixieland*. Termenul provine de la numele primei orchestre, *Original Dixieland Jazz Band* (1917), la rândul său numită după **Dixieland** („țara **Dixie**"), denumire populară dată în sec. al XIX-lea Statelor din Sud din SUA, se pare după linia Mason-**Dixon**, granița dintre Pennsylvania și Maryland care separa statele sclavagiste de cele libere, v. și new orleans.

dóberman, *dobermani*, s. m. – câine de pază, vigilent, agresiv, musculos, cu păr scurt, închis la culoare. Et.: engl. *doberman*, germ. *Doberman*, după germanul Friedrich Ludwig **Dobermann** (1834–1894). Acesta lucra în administrația comunală din orașul

Apolda din Thuringia, în Germania, având mai multe funcții: hingher, paznic de noapte al unui adăpost public pentru câini, perceptor de impozite și alte taxe etc. Meseria de perceptor, nefiind lipsită de pericole, l-a determinat pe Dobermann să obțină prin anii 1860, folosind mai multe încrucișări, o rasă canină viguroasă și feroce care să-l apere și să-l ajute în îndatoririle sale. În prezent dobermanii sunt larg utilizați ca și câini da pază, de apărare, de companie și utilitari.

dóboș, *doboșuri*, s. n. – tort făcut din foi de aluat suprapuse cu cremă de ciocolată între ele și cu foaia de deasupra având o glazură de zahăr ars. Et.: germ. *Dobos(torte)*, după cofetarul maghiar Jozsef C. **Dobos** (1847–1924), care a prezentat pentru prima oară acest tort la o expoziție în 1885.

dolár, *dolari*, s. m. – unitatea monetară principală din SUA, Canada, Australia etc.

Pentru originea cuvântului v. taler.

dálby s. n. – sistem electronic folosit pentru reducerea zgomotului de fond al sunetelor transmise sau înregistrate. Et.: engl. *Dolby* (*system*) – „(sistem) Dolby". Poartă numele inginerului american Ray Milton **Dolby** (n. 1933), care a inventat acest sistem în 1967.

dólly s. n. – cărucior cu macara cu braț mic, folosită pe platourile de filmare pentru execuția unor cadre panoramice de la mică înălțime. Et.: engl. *dolly* < engl. *doll* – „păpușă", după **Doll**, hipocoristic din prenumele feminin englez **Dorothy**.

dolomítă s. n. – mineral alcătuit din carbonat de calciu și de magneziu, care intră în constituția unor mari masive muntoase (ex. Alpii Dolomitici din N Italiei). Et.: fr. *dolomite*. A fost numit în cinstea mineralogului, geologului și inginerului francez Déodat de Gratet de **Dolomieu** (1750–1801), care l-a descris în 1791 în urma unor studii efectuate în munții Alpi (1789–1790).

donátă, *donate*, s. f. – nume dat cărților imprimate înainte de invenția tiparului, a căror imprimare se realiza cu ajutorul unor matrițe de lemn acoperite cu cerneală. Et.: fr. *donat*, după numele lui Aelius **Donatus**, gramatic latin din sec. al IV-lea, ale cărui lucrări au fost considerate cele mai influente în Europa până în sec. al XII-lea.

donquijotísm (pr. **donchihotism**) s. n. – purtare extravagantă a unui om care urmărește scopuri fantastice și irealizabile, pentru care desfășoară un eroism steril în luptă cu obstacole imaginare. Et.: fr. *donquichottisme*, după numele lui **Don Quijote** de la Mancha, celebrul personaj din romanul *Iscusitul hidalgo Don Quijote de la Mancha*, publicat în două părți (1605 și 1615) al scriitorului spaniol Miguel de Cervantes (1547–1616). Eroul, inspirat de lectura cărților cavalerești, se simte chemat să cutreiere lumea în căutarea unor nobile aventuri. Călare pe mârțoaga Rosinanta și însoțit de scutierul său Sancho Panza, Don Quijote pornește să salveze domnițe în primejdie, se luptă cu morile de vânt, luându-le drept uriași, iar hanul la care trage este în închipuirea lui un falnic castel. El joacă rolul cavalerului rătăcitor cu suflet nobil, în realitate fiind grotesc, ridicol și demn de milă v. și dulcinee, maritornă.

donjuán, donjuani, s. m. – bărbat ahtiat după aventuri amoroase. Et.: fr. *donjuan*, după **Don Juan**, un personaj legendar din vechile cronici spaniole medievale, celebru prin aventurile sale amoroase. Potrivit legendei, tânărul aventurier Don Juan Tenorio din Sevilla seduce o tânără de familie nobilă și îl omoară într-un duel pe comandorul din Sevilla, tatăl acesteia, care încercase să o răzbune. Mai târziu, Don Juan vine la mormântul comandorului și invită în batjocură statuia acestuia să ia masa cu el. Însă statuia prinde viață și îl târăște pe seducător în infern. Povestea lui Don Juan a intrat pentru prima oară în literatură odată cu comedia *Seducătorul din Sevilla* (1630) atribuită dramaturgului spaniol Tirso de Molina (1583–1648). Don Juan este tipul seducătorului galant și lipsit de scrupule, simbol al libertinajului. El a inspirat numeroase alte opere literare și muzicale (de Mozart, Strauss, Molière, Byron, G. B. Shaw, Pușkin etc.), v. și Casanova.

dóric, -ă, *dorici, -ce*, adj. stil (sau *ordin*) *doric* – stil arhitectonic din vechea Grecie caracterizat prin coloane fără bază și cu capitel lipsit de ornamente. Et.: fr. *dorique* < lat. *doricus* < gr. *dôrikos*, după **Doris** (sau Dorida), vechi district din Grecia centrală, considerat patria dorienilor, v. și corintic, ionic.

dóxă s. f. – (fam.) minte, pricepere, inteligență. Cuvântul face trimitere la cunoscutele ceasuri elvețiene ale firmei **Doxa**, renumite prin precizia și calitatea lor excepțională. În decursul timpului, numele comercial a fost asimilat ca substantiv comun. Denumirea *Doxa* provine probabil de la cuvântul gr. *doxa* – „glorie; opinie" și a fost înregistrată în 1910 de către ceasornicarul elvețian Georges Ducommun.

dracónic, -ă, *draconici, -ce*, adj. – sever, excesiv, foarte aspru (mai ales despre legi și dispoziții). Et.: it. *draconico*, germ. *drakonisch*. Termenul provine de la numele legiuitorului **Dracon** (sec. al XVII-lea î. H.) din Atena antică, care în jurul anului 621 î. H. a introdus primul cod legal scris al orașului. Legile acestui cod erau de o asprime rămasă proverbială, pedep-sind cu moartea cele mai neînsemnate delicte, cum ar fi lenea, furturi neînsemate sau urinatul în public! Câteva secole mai târziu, un orator atenian remarca faptul că „Dracon și-a scris legile cu sânge, nu cu cerneală". În 594 î. H., un arhonte atenian pe nume Solon, a anulat aceste pedepse reținându-le doar pe acelea legate de omor.

dragomír s. m. – (reg.) ștevie. După prenumele masculin **Dragomir**.

drezínă, *drezine*, s. f. – vehicul mic și ușor de cale ferată, de obicei deschis, acționat manual sau cu motor, folosit la transporturi ușoare. Et.: fr. *draisine*, deformare din *draisienne* – vechi mijloc de locomoție alcătuit din două roți unite printr-o piesă de lemn pe care se stătea călare, și care era pus în mișcare de lovirea alternativă a picioarelor de sol. Acest vehicul, precursor al bicicletei, a fost prezentat pentru prima oară în 1816, la Paris și a fost denumit după inventatorul său, Karl Friedrich **Drais**, baron von Sauerbronn (1785–1851), un inginer silvic din Baden, vechi stat de pe teritoriul actual al Germaniei.

drújbă, *drujbe*, s. f. – fierăstrău electric portativ. După **Drujba**, denumirea comercială a unui fierăstrău electric rusesc. *Drujba* înseamnă „prietenie" în rusește, conform obiceiului comunist de a da produselor nume suave și optimiste.

dúbniu s. n. – element chimic

artificial. Et.: engl., fr. *dubnium*. A fost numit după Institutul Unificat de Cercetări Nucleare din localitatea **Dubna** (în V Rusiei), unde a fost produs în 1967, v. și hahniu.

dúcipal, *ducipali*, s. m. – cal sprinten, voinic, frumos. După **Ducipal**, numele vestitului cal al lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei (356–323 î. H.), așa cum apare în *Alexandria*, roman fabulos tradus în românește în a doua jumătate a sec. al XVI-lea. *Ducipal* este forma slavă derivată din lat. **Bucephalus** (Bucefal), adevăratul nume al armăsarului. Bucefal era un animal viguros, plin de foc, de culoare neagră, cu stea în frunte și talia înaltă. Se purta cu sălbăticie față de toți care voiau să-l încalece și nu putea fi ținut în frâu decât de Alexandru. Credinciosul animal a participat la numeroase lupte eroice ale lui Alexandru și l-a salvat din multe primejdii. La moartea lui Bucefal în 326 î. H., se spune că Alexandru a construit în jurul mormântului un oraș numit Bucefalia, pe malul râului Hydaspes (identificat cu râul Jhelum din Pakistan). Prin analogie, numele de Bucefal (sau *Ducipal)* se dă unui exemplar aprig și voinic al speciei cabaline.

dúco s. n. – lac fabricat pe bază de nitroceluloză; plastifiant, solvent sau colorant folosit la fabricarea acestor lacuri. Et.: engl. *Duco*, denumire comercială formată de la numele companiei americane *DuPont* și cuvântul *colour* („culoare"). Eleuthère Irénée **du Pont** de Nemours (1771–1834) a fost un chimist și industriaș francez, colaborator al lui Lavoisier, care, după ce a emigrat în America, a construit în 1802 la Wilmington, SUA, o fabrică de pulberi explozive. Această fabrică a stat la baza firmei *E.I. du Pont de Nemours and Company* (*DuPont*), una dintre cele mai importante din lume în domeniul produselor chimice.

dúglas, *duglași*, s. m. – arbore conifer înalt de până la 100 m, din America de Nord, cu coroana piramidală, cu lemnul foarte rezistent, durabil și ușor de prelucrat. Et.: engl. *Douglas (fir)*. Este numit în onoarea lui David **Douglas** (1798–1834), explorator și botanist scoțian. Pe la 1827, în timpul unei călătorii în America de Nord, Douglas a întâlnit niște conifere atât de înalte încât a fost nevoit să folosească pușca pentru a doborî câteva semințe, cu ocazia

aceasta fiind atacat și urmărit de indieni. În timpul carierei sale, Douglas a introdus în Marea Britanie în jur de 50 de specii noi de arbori și arbuști și circa 100 de plante erbacee necunoscute în Europa.

dulcinée s. f. – (ironic) femeia iubită; femeie care constituie obiectul unei iubiri ridicole. Et.: fr. *dulcinée*, după **Dulcinea** del Toboso, iubita ideală a lui Don Quijote din romanul scriitorului spaniol Miguel de Cervantes, *Don Quijote de la Mancha* (1605, 1615). Numele adevărat al eroinei este Aldonza Lorenzo, însă Don Quijote o idealizează și îi dă numele Dulcinea del Toboso, ea devenind sursa de inspirație pentru faptele sale de un eroism deplasat, v. și maritornă, donquijotism.

dum-dúm s. n. – proiectil care explodează când întâlnește un corp în cale, producând astfel rupturi și răni grave. Et.: engl., fr. *dum-dum*. Numele vine de la **Dum-Dum**, un oraș din NE Indiei, lângă Calcutta. La sfârșitul sec. al XIX-lea aici se afla un cantonament englez unde a fost inventat acest proiectil, folosit pentru a respinge atacurile fanatice ale triburilor de băștinași. Utilizarea proiectilelor dum-dum a fost interzisă în anul 1899 printr-o declarație internațională.

dumitríță, *dumitrițe*, s. f. – (pop.) tufănică; crizantemă. A fost numită după Sfântul **Dumitru**, deoarece înflorește în preajma zilei de 26 octombrie, ziua de prăznuire a Sf. Dumitru. Dumitru sau Dimitrie cel Nou a fost un pustnic din sec. al XII-lea care a trăit într-o peșteră din Bulgaria unde a și murit. Era considerat patronul Bucureștilor.

dúnăre s. f. – (pop.) apă mare; cantitate mare de apă. Cuvântul vine de la fluviul **Dunărea**, al cărui debit atinge cele mai ridicate valori pe teritoriul României, v. și niagară.

Cuvântul *dunăre* apare și în unele expresii:

*a crește **dunăre*** – a crește peste măsură.

*mânios **dunăre*** – foarte mânios sau supărat.

*a se face **dunăre** (turbată)* – a se mânia foarte tare.

dunít s. n. – rocă magmatică utilizată ca și sursă de magneziu, crom sau platină. Et.: engl. *dunit*, după Munții **Dun** din Noua Zeelandă, unde a fost descoperită.

duralumíniu s. n. – aliaj al aluminiului ușor și rezistent, folosit în special la construcția

avioanelor. Et.: **Duralumin**, denumire comercială, după **Düren**, oraș din Germania unde a fost fabricat și patentat în 1910 de metalurgistul german Alfred Wilm.

durham (pr. *dárham*) s. n. – numele unei rase de taurine originară din Anglia. Et.: engl., fr. *durham*. Își trage numele de la orașul **Durham** din E Marii Britanii.

E

eastmancolár (pr. *ístmăncolór*) s. n. – procedeu de tratare a peliculei pentru filmul color constând în suprapunerea a trei emulsii, sensibile la trei culori, pe suportul de celuloid; film realizat cu acest procedeu. Et.: engl. *Eastman* + *color* („culoare"). Procedeul a fost creat în 1950 și a fost numit după George **Eastman** (1854–1932), inventator și industriaș american. Eastman a realizat în 1878 primele plăci de bromură de argint, iar în 1886 a construit aparatul de fotografiat „Kodak". În 1892 a înființat *Eastman Kodak Company*, care deține în prezent patentul procedeului.

ecoséz adj. invar. – (despre țesături, obiecte de îmbrăcăminte) care prezintă un model în carouri mari, de obicei în culori vii și variate. Et.: fr. *écossais* – „din **Écosse**" (Scoția), aluzie la kilturile scoțiene care prezintă un astfel de model, v. și scotch.

ecoséză, *ecoseze*, s. f. – vechi dans popular scoțian cu o mișcare rapidă. Et.: fr. *écossaise*, după **Écosse**, numele francez al Scoției.

edám s. n. – brânză olandeză, cu gust dulce sau ușor sărat, de formă sferică și acoperită adesea cu un strat subțire de parafină roșie. Et.: fr. *édam*. Își trage numele de la locul de fabricație, localitatea **Edam** din V Olandei.

égări s. m. pl. – pantaloni de damă colanți. Et.: conform engl. *Jaeger*, firmă engleză de produse vestimentare de foarte bună calitate, atât de damă, cât și de bărbați. Firma își trage numele de la Dr. Gustav **Jaeger** (1831–1917), profesor german de zoologie și fiziologie la Universitatea din Stuttgart, care în 1884 a promovat o „teorie științifică" referitoare la beneficiile igienice ale hainelor de lână purtate direct pe piele.

egérie, *egerii*, s. f. – sfătuitoare secretă. Et.: fr. *égérie*, după **Egeria** din mitologia romană, o nimfă a apelor, soția și îndrumătoarea lui Numa

Pompilus, un rege roman legendar. Acesta se consulta cu Egeria în elaborarea legislației sale religioase, dar și în treburile conducerii statului. La moartea lui Numa, Egeria a vărsat atâtea lacrimi, încât zeița Diana a preschimbat-o într-un izvor.

egipțiánă, *egipțiene*, s. f. – caracter modern de literă, cu construcție aproape geometrică și cu talpa dreptunghiulară. Et.: fr. *égiptienne*, germ. *Egyptienne* – „egiptean, din **Egipt**".

egirín s. n. – silicat natural de sodiu și fier, cu luciu sticlos și culoare neagră-verzuie. Et.: fr. *égirine*, engl. *aegirin*, după **Egir** (sau Aegir), zeul mărilor la vechii islandezi.

einstéiniu (pr. *ainștáiniu*) s. n. – element chimic radioactiv artificial identificat de fizicianul american Albert Ghiorso și alții în 1952 în pulberile radioactive rezultate după explozia primei bombe cu hidrogen. Et.: fr. *einsteinium*, germ. *Einsteinium*. Elementul este numit în cinstea faimosului fizician german Albert **Einstein** (1879–1955). Einstein a rămas celebru pentru enunțarea teoriei relativității restrânse (1905) și a teoriei relativității generale (1916). În 1921 a obținut Premiul Nobel pentru fizică. Datorită politicii antisemite a naziștilor, Einstein a părăsit Germania în 1933 și s-a stabilit în SUA unde și-a continuat studiile.

Numele fizicianului îl poartă și o unitatea de măsură pentru fluxul luminos absorbit în procesele fotochimice – **einstein**.

Eldorádo s. pr. s. – țară încântătoare, simbol al bogăției și abundenței. Inițial, **Eldorado** (din sp. *El Dorado* – „Aurul") a fost numele dat conducătorului legendar al unui oraș indian aflat în apropiere de Bogotá, în America de Sud. Despre el se spunea că își acoperea corpul cu pulbere de aur în timpul sărbătorilor, iar după ceremonii își spăla aurul de pe trup în lacul Guatavita. Ulterior, sub numele de *Eldorado* era cunoscută o întreagă țară fabuloasă, bogată în aur și pietre prețioase, căutată în sec. al XVI–XVII-lea de conchistadori spanioli și aventurieri germani în inima junglei dintre fluviile Orinoco și Amazon. Deși în această căutare îndârjită s-au pierdut numeroase vieți omenești și s-au cheltuit averi uriașe, nici căpetenia indiană și nici mi-

raculosul tărâm nu au fost descoperite, rămânând pierdute în mituri și legende.

elisabetán, -ă, *elisabetani, -e*, adj. *stil elisabetan* – din timpul reginei Elisabeta I a Angliei, specific acestei epoci. – stil dezvoltat în Anglia în arhitectură, mobilier, pictură și muzică în timpul **Elisabetei** I (1558–1603), regină a Angliei și a Irlandei, caracterizat în arhitectură și mobilier prin construcții masive și bogat ornamentate. Domnia reginei Elisabeta a fost una de dezvoltare culturală, prosperitate comercială, expansiune colonială și progres. În această perioadă artele au cunoscut o înflorire remarcabilă, în special literatura, poezia și muzica.

elzevír, *elzevire*, s. n. – tip de literă subțire cu talpa triunghiulară. Et.: fr. *elzévir*, numită de tipograful parizian Théophile Beaudoire în 1858 după **Elzevir** (sau Elzevier), vestită familie de tipografi și librari olandezi din sec. al XVI–XVII-lea, care au activat la Leiden, Copenhaga, Amsterdam și Utrecht. Ei au editat mai ales lucrări ale clasicilor. Aceste ediții, purtând numele de **elzevire**, sunt un model de rafinament tipografic și multe sunt prețuite de colecționari.

eolián, -ă, *eolieni, -e*, adj. – acționat sau produs de vânt. Et.: fr. *éolien*, după **Eol** (gr. Aeolus, Aiolos), zeul vântului în mitologia greacă. Încredințat de Zeus cu păstrarea vânturilor, Eol le ținea închise într-o peșteră sau, după alții, într-un burduf.

epicurián (sau **epicureu**), **-ă**, *epicurieni, -e* – **1.** adj. care ține de doctrina morală a lui Epicur. **2.** s. m. și f. persoană care caută plăcerile alese, rafinate, îndeosebi cele spirituale; (depreciativ) persoană înclinată spre plăceri. Et.: fr. *épicurien*, după numele filosofului grec din antichitate **Epicur** (341–270 î. H.). Epicur a susținut că scopul vieții este evitarea suferinței fizice și psihice și dobândirea unei fericiri senine, afirmând că cel mai rezonabil lucru pentru om este repausul, liniștea și nu activitatea. Doctrina sa a fost adesea înțeleasă greșit, unii văzând în învățăturile lui Epicur un îndemn către plăcerile trupești.

érbiu s. n. – element chimic din familia pământurilor rare. Et.: fr. *erbium*, germ. *Erbium*. A fost descoperit în 1843 de către chimistul suedez Carl Gustaf Mosander și a fost numit de acesta după localitatea **Ytterby** din Suedia, în apropierea căreia se găsesc

mari cantități din compușii acestui element, v. și terbiu, yterbiu, ytriu.

ermétic, -ă, *ermetici, -ce*, adj. – care astupă, închide perfect, nepermițând să pătrundă aerul sau gazele. Et.: fr. *hermetique* < lat. modernă *hermeticus*, după numele lui **Hermes** Trismegistus, zeu al cunoașterii din miturile grecești, identificat cu zeul egiptean Thot. Lui i s-au atribuit un mare număr de scrieri inițiatice sacre, iar în Evul Mediu era considerat fondatorul alchimiei și al magiei. Se spune că Hermes Trismegistus ar fi inventat procedeul de a face un recipient de sticlă etanș printr-o închidere secretă. Această închidere era numită de alchimiști *sigillum hermeticus* – „închidere ermetică". În sens figurat, cuvântul *ermetic* a ajuns să semnifice ceva dificil sau imposibil de înțeles, impenetrabil sau obscur.

esculáp, *esculapi*, s. m. – (fam.) medic. După **Esculap** (în lat. Aesculapius), zeul medicinii din mitologia romană, preluat după Asklepios din mitologia greacă, v. și asclepiad.

esópic, -ă, *esopici, -ce*, adj. care aparține de Esop. *stil esopic* – stil neclar, ambiguu, cu semnificații ascunse, practicat în special în epoci în care exprimarea liberei opinii era cenzurată. Et.: fr. *ésopique*, după numele fabulistului antic grec **Esop** (c.620-c.560 î. H.), autorul unor scurte povestiri alegorice cu caracter educativ. Fabulele lui Esop au circulat oral și au fost adunate întâia oară într-o culegere de către Demetrios din Faler în sec. al IV-lea î. H.

esperénto s. n. – limbă artificială internațională, formată din elemente de vocabular și de gramatică împrumutate din cele mai răspândite limbi europene, creată în 1887 de către medicul și filologul polonez Lejzer Ludwik Zamenhof (1859–1917). Et.: fr. *esperanto*. Denumirea limbii provine de la Dr. **Esperanto** („Cel care speră" – în limba esperanto), pseudonimul ales de autor când și-a scris lucrarea *Lingvo Internacia de la Doktoro Esperanto*.

euclidiánă adj. *geometrie euclidiană* – (mat.) geometrie elementară, bazată pe sistemul de axiome enunțat de Euclid. Unul din postulatele fundamentale ale acestei geometrii afirmă că printr-un punct exterior unei drepte se poate duce o singură paralelă la acea dreaptă. **Euclid** (sec. al III-lea î. H.) a fost un matematician

grec din Alexandria, autorul „Elementelor", prima expunere sistematică a principiilor geometriei. Geometriile care nu acceptă postulatele lui Euclid poartă numele de *geometrii neeuclidiene*.

eufórbie s. f. – nume dat mai multor specii de plante care conțin în tulpină și în frunze un suc lăptos, otrăvitor; alior. Et.: fr. *euphorbe* < lat. *euphorbia*. Potrivit lui Pliniu cel Bătrân, planta a fost descoperită de regele Juba II al Mauritaniei (52 î. H.–23 d. H.), mare învățat la vremea sa, care a numit-o în onoarea medicului său, **Euphorbus**.

eufuísm s. n. – limbaj manierat, prețios, care era la modă în Anglia în epoca elisabetană (sfârșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea). Et.: engl. *euphuism*, fr. *euphuisme*, după numele lui **Euphues**, personajul unui roman epistolar în două părți al scriitorului englez John Lyly (c.1554–1606): „Euphues, cercetarea spiritului" (1578) și „Euphues și Anglia sa" (1580). Romanul lui Lyly, menit să servească în primul rând drept divertisment pentru aristocrații de la curtea engleză, se caracterizează printr-un stil bombastic și artificial, prin folosirea excesivă a antitezei, a aliterației, a aluziei istorice sau mitologice și a altor figuri de stil, v. și gongoric, marinism.

eugenól s. n. – substanță mirositoare din uleiul de cuișoare, de garoafe etc., folosită în parfumerie și în dentistică. Et.: fr. *eugénol* < lat. științifică *Eugenia*, numele generic al arborelui de cuișoare dat în 1729 de botanistul italian Micheli în cinstea lui **Eugeniu** de Savoia-Carignan (1663–1736), feldmareșal austriac de origine franceză și susținător al științelor și artelor.

éuro, euro, s. m. – unitatea monetară de bază în cadrul țărilor Uniunii Europene. Introdusă în 1999 ca o alternativă pentru tranzacțiile financiare, euro a înlocuit, cu puține excepții, monedele naționale din aceste țări începând cu anul 2002. Este denumită după continentul **Europa**.

európiu s. n. – element chimic din familia pământurilor rare. Et.: fr. *europium*. A fost descoperit în 1896 de către chimistul francez Eugène-Anatole Demarçay, care l-a numit după **Europa**, continentul său natal, v. și americiu.

F

faetón, *faetoane*, s. n. – 1. Trăsură elegantă, înaltă și ușoară, deschisă și cu patru roți, folosită până la începutul sec. al XX-lea. 2. Vehicul ușor, cu două roți, cu o singură banchetă pentru persoane, tras de un cal. 3. Pasăre palmipedă din mările tropicale, cu cioc pestriț și coadă lungă. Et.: fr. *phaéton*, după **Phaeton**, fiul lui Helios – zeul Soarelui în mitologia greacă. Phaeton a cerut tatălui său carul cu foc pentru o zi, dar nefiind în stare să țină în frâu armăsarii înaripați, era gata să pârjolească întreg Pământul. Pentru a împiedica acest lucru, Zeus l-a trăsnit și Phaeton s-a prăbușit în râul Eridan.

Fahrenheit s. n. – grad de temperatură utilizat în țările anglo-saxone. Poartă numele lui Gabriel Daniel **Fahrenheit** (1686–1736), fizician german, care a fabricat termometre la Amsterdam începând de prin 1717 și până la moartea sa în 1736. El a inventat termometrul cu alcool (1709) și cu mercur (1714) și a descoperit că punctele de fierbere ale lichidelor variază cu presiunea, v. și Celsius.

faiánță, *faianțe*, s. f. – produs ceramic poros, smălțuit, care imită porțelanul și din care se fac obiecte casnice, de laborator etc. Et.: fr. *faïence*, it. *faenza*, după **Faenza**, oraș în NE Italiei, renumit centru al ceramicii începând din sec. al XIV-lea. Din 1908, la Faenza funcționează un renumit muzeu internațional de ceramică, v. și majolică.

falérn s. n. – vin renumit, produs în antichitate în Campania (Italia). În prezent e recoltat în împrejurimile orașului Napoli. Et.: fr. *falerne* < lat. *falernus*, după **Falernus**, ținut în Campania, vestit pentru podgoriile sale.

fanariót, -ă, *fanarioți, -te*, s. m. grec din Fanar. – adj. (fig.) imoral, corupt; perfid. Termenul face aluzie la fanarioți, greci din păturile înstărite, care, începând din sec. al XVI-lea, au avut un important rol eco-

nomic și politic. În Moldova (1711–1821) și în Țara Românească (1716– 1821) domnii au fost numiți dintre fanarioți direct de sultan. Datorită controlului politic riguros și a exploatării economice, regimul fanariot a reprezentat forma cea mai opresivă a dominației otomane. Numele fanarioților provine din gr. *fanariotis*, după cartierul **Fanar** (sau Fener) din Constantinopol (Istanbul), locuit de greci.

Derivat:

– **fanariotísm** s. n. – (fig.) ipocrizie, fățărnicie.

far, *faruri*, s. n. – 1. Turn în care este instalat un proiector puternic, destinat a servi ca reper în navigație. 2. Corp de iluminat (la automobile, locomotive etc.) care proiectează lumina într-o anumită direcție sub forma unui fascicul divergent. Et.: fr. *phare* < lat., gr. **Pharos**, veche insulă lângă Alexandria, în Egipt (în prezent peninsulă). Aici Ptolemeu II Philadelphus (308–246 î. H.) a pus să fie construit un turn înalt de 135 de m, în vârful căruia ardea un foc care, reflectat de oglinzi, era vizibil din largul mării de la mare distanță (c. 160 de km), servind astfel la orientarea corăbiilor. Farul din Alexandria a fost realizat de arhitectul Sostrate din Cnidos între 285 și 247 î. H. și era construit în întregime din marmură albă. În sec. al IV-lea s-a prăbușit în urma unui cutremur. A fost considerat una din cele șapte minuni ale lumii antice.

farád, *farazi*, s. m. – unitate de măsură pentru capacitatea electrică. Et.: fr. *farad*. A fost definită întâia oară la Congresul Electricienilor, ținut la Paris, în 1881 și a fost numită în onoarea fizicianului și chimistului englez Michael **Faraday** (1791–1867). Faraday este considerat unul dintre fondatorii electromagnetismului. El a făcut numeroase descoperiri în diferite domenii ale fizicii, dar mai ales în electricitate și electrochimie. A realizat prima celulă electrochimică, a produs un motor electric, un dinam și un transformator. În fizică există *efectul*, *legile*, *numărul*, *constanta* și *cușca lui Faraday*, dovadă a prolificității științifice a fizicianului.

Alte cuvinte legate de numele lui Faraday sunt:

– **faraday** – sarcina electrică transportată de un mol de electroliți.

– **farádic** adj. *curent faradic* – curent electric alternativ.

– **faradizáre**, *faradizări*, s.

f. – utilizarea curenților de inducție în scop medical.

fáta morgána loc. s. f. – fenomen optic frecvent în regiunile calde, formă de miraj în care imaginile obiectelor situate la orizont sau dincolo de acesta apar drepte sau răsturnate, ca reflectate într-o apă. Inițial expresia se referea la mirajul văzut uneori la răsăritul soarelui în strâmtoarea Messina de pe coasta Calabriei, în S Italiei. Et.: it. *fata morgana*, după it. **Fata** – „zână" și **Morgana**, care era regina din Avalon, sora regelui Arthur și o vrăjitoare malefică în legendele cavalerești ale Evului Mediu. Legenda regelui Arthur a fost adusă în Sicilia de către colonizatorii normanzi care au cucerit insula în sec. al XI-lea. Ei credeau că mirajul era provocat de farmecele vrăjitoarei.

fáună s. f. – totalitatea animalelor dintr-o regiune, dintr-o epocă geologică. Et.: fr. *faune* < lat. modernă *fauna*, după **Fauna**, veche zeiță din mitologia romană, sora (după unii soția sau fiica) lui Faunus, protectorul muncilor agricole, al turmelor și al păstorilor. Numele zeiței a fost a fost ales întâia oară de către naturalistul suedez Linné pentru titlul operei sale *Fauna Suecica* („Fauna Suediei", 1746), care se alătură volumului său anterior, *Flora Suedica* („Flora Suediei", 1745), v. și floră.

faústic (sau **faustián, -ă**), **-ă**, *faustici, -ce* (sau *faustieni, -e*) adj. – (în filosofia culturii) care se referă la trăsătura definitorie a spiritului european occidental începând din Evul Mediu, constând în aspirația spre infinit și spre depășirea limitelor umane, printr-o atitudine activă și prin intervenția creatoare asupra naturii. Termenul a fost creat de filosoful german O. Spengler în 1917 și denumea, mai întâi, ceea ce este în genul sau propriu lui Faust. Johannes **Faust** (Faustus sau Dr. Faustus) (c.1480-c.1540) a fost un medic, alchimist și astrolog german care, potrivit legendei, și-a vândut sufletul diavolului în schimbul cunoașterii și al puterii. Tema lui Faust se regăsește în lucrările multor artiști, mai cunoscute fiind piesa lui Marlowe, *Tragica istorie a Dr. Faustus* (1604) și poemul *Faust* (1808, 1832) al lui Goethe, v. și mefistofelic.

fazán, *fazani*, s. m. – pasăre cu un penaj viu colorat și o coadă lungă, vânată pentru carnea ei gustoasă. Et.: rusă *fazan*, fr. *faisan* < lat. *phasianus* < gr. *phasianos* –

„(pasăre de la râul) **Phasis**", din Colhida, unde se spune că fazanii se găseau în număr mare. Râul Phasis (în prezent numit Rioni) izvorăşte din Caucaz şi se varsă în Marea Neagră.

feerie, *feerii*, s. f. – priveliște frumoasă, fantastică, ca în basme. Et.: fr. *féerie*, derivat de la *fée* – „ființă feminină imaginară, având puteri supranaturale", după lat. **Fata**, zeiță a destinului în mitologia romană.

feléndreș s. n. – (înv.) sortiment de postav fin. Et.: poloneză *felendysh*, germ. *flandrisch* – „din **Flandra**", regiune din V Europei care cuprinde teritorii ale Franței, Belgiei și Olandei, situată între colinele Artois și estuarul Scheldei, v. și flamenco.

férmiu s. n. – element chimic transuranic artificial. Et.: fr. *fermium*. A fost descoperit de fizicianul american Albert Ghiorso în depunerile de după explozia primei bombe cu hidrogen (1952) și a fost numit în onoarea fizicianului american de origine italiană Enrico **Fermi** (1901–1954). Profesor la Roma și la Universitatea Columbia, Fermi a adus numeroase contribuții în fizica nucleară, radioactivitate și mecanică cuantică. A condus lucrările de construcție a primului reactor nuclear la Universitatea din Chicago, unde a realizat (1942) prima reacție nucleară în lanț controlată. A participat la Los Alamos la construcția bombei atomice, iar în 1938 a obținut Premiul Nobel pentru fizică.

Alte cuvinte care onorează numele lui Fermi sunt:

– **fermi** – o fostă unitate de măsură în fizica nucleară.

– **fermión** s. n. – denumire generică dată particulelor elementare cu spin semiîntreg (electronul, protonul, neutronul etc.).

ferodóu, *ferodouri*, s. n. – țesătură de fire metalice și de azbest folosită ca garnitură la discurile de ambreiaj, la saboții de frână etc.; metal-azbest. Et.: ***Ferodo***, denumire comercială, firmă engleză care produce plăcuțe și saboți de frână. Compania a fost botezată *Ferodo* în 1920, după numele fondatorului său, englezul Herbert **Frood** (prin amestecarea literelor).

fes, *fesuri*, s. n. – acoperământ pentru cap în formă de trunchi de con, din postav sau pâslă roșie, adesea cu un ciucure în vârf și purtată mai ales de musulmani, în unele țări din Orient și din nordul Africii. Et.: tc. *fes*, după numele orașu-

lui **Fès** din N Marocului, care timp de ani de zile a fost singurul producător al acestui articol.

feteáscă s. f. – numele unor soiuri autohtone de viță-de-vie, care produc vinuri de calitate superioară (*fetească albă, neagră, regală*); p. ext. vin produs din strugurii acestor soiuri de viță-de-vie. Denumirea provine de la **Fetești**, un sat din apropiere de Cotnari, județul Iași, cu podgorii menționate încă din sec. al XV-lea.

fiácru, *fiacre*, s. n. – trăsură de piață; birjă. Et.: fr. *fiacre*, după Hôtel de St. **Fiacre** din Paris unde pe la 1650 Nicholas Sauvage a introdus un serviciu de închiriere a trăsurilor, care aveau să fie curând cunoscute sub numele de *fiacre*. Hotelul era numit după Sf. **Fiacre** (sau Fiaker) (c.610-c.670), un sihastru irlandez care s-a stabilit și a înființat o mănăstire în Franța, lângă Paris. Fiacre era considerat patronul grădinarilor și al vizitiilor.

fígaro s. m. – (fam.) coafor, bărbier; om ingenios și abil. Et.: fr. *figaro*, după **Figaro**, personaj creat de dramaturgul francez Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais în comedia *Bărbierul din Sevilla* (1775) și pe care îl reîntâlnim apoi în *Nunta lui Figaro* (1784). Figaro este un bărbier iscusit, spiritual și intrigant, întruchiparea istețimii populare în fața abuzurilor aristocraților.

filalíu s. n. – (înv.) pânză foarte fină și subțire, din care se făceau șervete, cămăși etc. Et.: tc. *fileli*, după **Tafilalet** (Tafilet), oază din Maroc unde se fabrica odinioară.

filípică, *filipice*, s. f. – discurs, cuvântare cu caracter acuzator pronunțată împotriva cuiva. Et.: fr. *philippique* < lat. (*orationes*) *philippicae* < gr. *philippikoi* (*logoi*) – „(discursurile) lui **Filip**“, cu referire la discursurile ținute de marele orator grec Demostene (384–322 î. H.) împotriva lui Filip II, regele Macedoniei (382–336 î. H.). În cele 3 cuvântări, cunoscute sub numele de *Filipice* (351, 344 și 341 î. H.), Demostene critică cu asprime dorința lui Filip de a anexa Atena regatului său și îi îndeamnă pe atenieni să se ridice împotriva crudului conducător. Discursurile sale îi emoționează pe atenieni, dar nu îi mobilizează, astfel că Filip înfrânge Atena în bătălia de la Chaeronea din 338 î. H. Aproape 300 de ani mai târziu, un alt mare orator, filosoful și omul politic roman

Cicero, își va intitula elocventele discursuri împotriva lui Marc Antoniu tot *filipice* (în loc de „antonice"). Cu timpul cuvântul a căpătat un sens mai general, desemnând orice discurs virulent și acuzator, împotriva unei persoane sau a unei stări de lucruri, v. și catilinară.

filistín, *filistini*, s. m. – om fățarnic, retrograd, îngâmfat și mărginit, refractar la idei noi. Et.: fr. *philistin* < germ. *Philister*, prin care se înțelegea un negustor târgoveț incult sau un străin, în argoul studenților germani, pe la 1700. Se spune că termenul își are originea în textul *Philister über dir, Simson* („Samson, Filistenii vin asupra ta !" – cuvintele adresate de Dalila lui Samson după fiecare încercare de a-l lipsi de puterea sa herculeană). Acest text a apărut într-o ceremonie ținută la Jena în 1693 de pastorul Götze la înmormântarea unui student care fusese omorât de târgoveți în urma unui conflict. Mai târziu termenul a fost folosit de scriitorii romantici francezi pentru a-i caracteriza pe micii burghezi, meschini, avari și obtuzi, refractari și ignoranți în materie de artă și cultură. La origine, cuvântul provine de la **Filisteni**, vechi popor războinic care s-a stabilit în S Palestinei în sec. al XIII–XII-lea î. H. Filistenii au fost ostili evreilor, dar după lupte îndelungate au fost învinși și înghițiți de popoarele vecine. Numele lor a devenit sinonim cu un popor de eretici, sortit pieirii.

Derivat:

– **filistinísm** s. n. – concepție de viață mărginită și îngustă.

flaimóc, *flaimoci*, s. n. – (pop.) om prost, neghiob, nerod. Cuvântul a fost popularizat de Alecsandri, prin intermediul unui personaj burlesc, doctorul german **Flaimuc**. Este posibil ca numele să vină de la o comedie germană din vremea sa.

flaménco s. n. – gen tradițional de muzică cu caracter viu și spectaculos, cântat și dansat de țiganii din Andaluzia (S Spaniei). Et.: sp. *flamenco* – „flamand" < daneză *Vlaming*, după **Vlaanderen** – Flandra, regiune în V Europei. Nu s-a stabilit cu claritate care este legătura dintre dansul țiganilor din Andaluzia și poporul flamand. O ipoteză susține că dansul este numit după costumele strălucitoare și mișcările energice, asociate de spanioli cu flamanzii, v. și felendreș.

flóră s. f. – totalitatea speciilor vegetale care există într-o regiune sau într-o perioadă geologică. Et.: fr. *flore* < lat. modernă *flora*, după **Flora**, zeița florilor și a primăverii în mitologia romană. În accepțiunea sa actuală, termenul a fost popularizat de botanistul suedez Linné care l-a folosit în titlul volumului său, *Flora Suecica* („Flora Suediei") din 1745, v. și faună.

florentínă, *florentine*, s. f. – pălărie de damă (din împletitură de pai) cu boruri largi, împodobită cu flori. Et.: fr. *florentin* – „din **Florența**", oraș în N Italiei, de unde veneau aceste pălării.

forsițía, *forsiții*, s. f. – arbust ornamental, cu flori galbene, roșii etc., care apar la începutul primăverii, înaintea frunzelor. Et.: lat. științifică *Forsythia*. Numele plantei a fost dat în onoarea lui William **Forsyth** (1737– 1804), horticultor și grădinar scoțian. Se spune că Forsyth a fost cel care a adus acest arbust din China și l-a introdus în Marea Britanie.

forsterít s. n. – silicat natural de magneziu, cenușiu-gălbui, sticlos, folosit în industria refractară. Et.: fr. *forstérite*. Descoperit în 1824, mineralul a fost numit în cinstea lui Adolarius Jacob **Forster** (1739–1806), naturalist și colecționar de minerale englez.

fóxtrot, *foxtroturi*, s. n. – dans modern de origine americană, în 4 timpi, cu ritm sacadat, care se dansează în perechi. Et.: engl., fr. *fox-trot* – propriu-zis „pasul vulpii". Se pare, totuși, că numele dansului provine de la un actor de vodeviluri pe nume Harry **Fox** (1882–1959). În 1914, în cadrul spectacolului intitulat *Danse De Follies Cabaret*, Fox a executat la Teatrul din New York niște mișcări de dans cu pași rapizi și mărunți pe muzică sincopată. Dansul a avut succes la public, iar în scurtă vreme a devenit cunoscut sub porecla de „Fox's Trot", adică „Pasul lui Fox".

franc[1], *franci*, s. m. – unitatea monetară principală din Elveția, din țări francofone africane, utilizată înainte de introducerea monedei euro și în Franța, Belgia, Luxemburg și alte țări. Et.: fr. *franc* < lat. *Francorum rex* – „Regele **francilor**", expresie ce era inscripționată pe primele monede de aur bătute în Franța în timpul regelui Ioan II cel Bun (a domnit între 1350 și 1364), v. și franc[2].

franc[2], **-ă**, *franci, -ce*, adj. – sincer, loial, cinstit. Et.: fr.

franc, franche < lat. medievală *francus* – „liber", cuvânt identic la origine cu numele etnic **Francus** (franc), singurul popor care avea libertate deplină în Galia romană. Francii au fost un popor de triburi germanice care în sec. al V–VI-lea au cucerit aproape întreaga provincie romană Galia și au întemeiat regatul independent al francilor, care a stat la baza formării statului francez. În timp, cuvântul a trecut de la sensul de „liber" la sensul „sincer, care spune deschis ce gândește". Cu acest sens a pătruns și în alte limbi europene, inclusiv în română.

francíscă, *franciște*, adj. – toporișcă de diferite mărimi, folosită ca armă de luptă. Et.: fr. *francisque* < lat. *francisca* (*securis*) – „(toporișca) **francilor**", numită astfel pentru că era folosită mai ales de franci în Evul Mediu.

fránciu s. n. – element chimic radioactiv artificial. Et.: fr. *francium*. A fost numit în 1946 după **France** (Franța), țara natală a chimistei franceze Marguerite Perey, care l-a descoperit la Paris în 1939.

frankfurter s. n. – mic cârnat afumat din carne de vită sau porc. Et.: germ. *Frankfurter* (*Wurst*) – „(cârnat) din **Frankfurt** am Maine", oraș din centrul Germaniei.

fránklin, *franklini*, s. m. – unitate de măsură tolerată a sarcinii electrice adoptată în 1961. Et.: fr. *franklin*. A fost numită în onoarea lui Benjamin **Franklin** (1706–1790), fizician, filosof, economist și om politic american. Franklin a inventat paratrăsnetul și a pus în evidență natura electrică a descărcărilor atmosferice printr-un faimos experiment în care a folosit un zmeu legat printr-un fir de metal de sol.

franzélă, *franzele*, s. f. – pâine albă de formă lunguiață. Cuvântul e preluat (probabil prin influență slavă) din ngr. *frantzóla* < it. *franc(ce)sella* – „(pâine) din **Franța**".

frénțe s. f. (sau **sfranț, malafranță**) – (înv.) sifilis. Et.: ngr. *malafrantsa* < it. *mal francese* – „boală franceză", pentru că italienii credeau că sifilisul venea din **Franța**. Este interesant că francezii numeau boala, la rândul lor, *mal d'Italie* – „boală italienească", v. și sifilis.

frézie, *frezii*, s. f. – plantă ornamentală cu flori plăcut mirositoare, colorate în diverse nuanțe. Et.: lat. științifică *Freesia*. Genul a fost numit în onoarea medicului german

Friedrich Heinrich Theodor **Freese** (1795–1876).

fríderic, *friderici*, s. m. – monedă de aur prusiană, care a circulat și la noi în prima jumătatea a sec. al XIX-lea. Et.: germ. *Friedrichsdor*, după **Friedrich** (Frederic) II, regele Prusiei (1740–1786), supranumit Frederic cel Mare, în timpul domniei căruia a fost emisă întâia oară moneda.

frigidér, *frigidere*, s. n. – aparat electric în care se menține o temperatură scăzută, destinat păstrării temporare a alimentelor și produselor ușor alterabile. Et.: fr. *frigidaire*, după **Frigidaire**, denumirea comercială a unui tip de dulap frigorific american din 1917. La alegerea numelui produsului, americanii s-au inspirat din lat. *frigidarium*, sala din termele romane destinată băii finale, reci.

frițˇ s. m. – (peiorativ) persoană de naționalitate germană. După **Fritz**, hipocoristic tradițional din Friedrich, prenume masculin german foarte răspândit, v. și ivan.

frízăˇ[1], *frize*, s. f. – 1. Porțiune a antablamentului cuprinsă între arhitravă și cornișă. 2. Fâșie orizontală continuă, împodobită cu sculpturi sau picturi, care înconjoară fațada unei clădiri, o încăpere, o mobilă etc. Et.: fr. *frise* < lat. medievală *frisium*, variantă a lui *phrygium* – „broderie de aur originară din **Frigia**“, regiune istorică situată în partea central-vestică a Asiei Mici.

frízăˇ[2], *frize*, s. f. – rasă de oi de culoare albă, cu coada scurtă originară din Olanda. Et.: germ. *Friser*, după Insulele **Frisice** situate în S și SE Mării Nordului.

frízăˇ[3], *frize*, s. f. – piesă îngustă de cherestea, folosită la fabricarea lamelor de parchet, a chenarelor de uși, a lambriurilor. Et.: fr. (*cheval de*) *frise* < olandeză *friese* (*ruiter*) – „(cal de) **Frisia**“, piesă de lemn cu țăruși ascuțiți înfipți din toate părțile utilizată în scop defensiv. Frisia este o regiune istorică în V Europei, de-a lungul coastei de SE a Mării Nordului, unde acest sistem de apărare a fost inventat pentru prima oară.

fúcsie, *fucsii*, s. f. – plantă ornamentală cu flori roșii, galben-verzui sau pestrițe; cerceluș. Et.: fr. *fuchsia* < lat. științifică *Fuchsia*. A fost botezată în 1703 de către călugărul și botanistul francez Charles Plumier (1646–1704) în onoarea lui Leonhart **Fuchs** (1501–1566), botanist și medic bavarez. Profesor la Uni-

versitatea din Tübingen, Fuchs a fost autorul lucrării despre plante medicinale *De historia stirpium* (1542), bine cunoscută și apreciată la vremea sa.

fucsină (sau **fuxină**) s. f. – materie colorantă, roșie, folosită pentru vopsirea pieilor și în histologie, la colorarea preparatelor microscopice. Et.: fr. *fuchsine*, după **Fuchs**, traducere în limba germană a numelui industriașilor francezi Renard („Vulpe"). Frații Renard dețineau o casă comercială la Lyon, unde chimistul Emmanuel Verguin a descoperit procedeul tehnic de fabricație a fucsinei în 1859, v. și galiu.

fuleréně s. f. – moleculă stabilă, sferică, de forma unei mingi de fotbal, alcătuită din 60 de atomi de carbon (C_{60}), care se găsește în mod natural în cenușă. Et.: fr., engl. *fullerene*. A fost descoperită și identificată în 1985 de către chimistul britanic Sir Harold Walter Kroto (n. 1939), realizare pentru care a obținut Premiul Nobel pentru chimie în 1996. Molecula a fost denumită după inginerul și arhitectul american Richard Buckminster **Fuller** (1895–1983), realizatorul unor structuri spațiale printre care se numără și cupola geodezică prezentată la expoziția universală de la Montreal din 1967.

fústă, *fuste*, s. f. – obiect de îmbrăcăminte femeiască, care acoperă corpul de la talie în jos. Et.: ngr. *fústa* < lat. medievală *fustaneum*, interpretat ca derivat de la **Fustat** (sau Fostat), vechi oraș din Egipt, în prezent un cartier de la periferia orașului Cairo, unde se produceau obiecte de îmbrăcăminte.

G

gablónz (pr. *gablonț*), *gablonzuri*, s. n. – cristal special cu irizații, folosit la fabricarea unor obiecte de podoabă ieftine; p. ext. obiect de podoabă care are asemenea cristale. Cuvântul derivă de la **Gablonz**, numele german al localității Jablonec-nad-Nisou din nord-centrul Cehiei, renumită pentru manufacturile sale de produse de sticlărie de toate tipurile: de la articole de calitate superioară până la imitații de bijuterii și ornamente ieftine.

gábor, *gabori*, s. m. – țigan din Transilvania. Denumirea provine de la numele masculin **Gabor**, nume des întâlnit printre gabori. Gabor nu este altceva decât varianta maghiară a prenumelui Gabriel.

gabroveán, *gabroveni*, s. m. – (înv.) persoană care meșterea și vindea cuțite. După **Gabrovo**, oraș din Bulgaria, în N Munților Balcani, renumit prin fabricile sale de cuțite, de unde veneau negustorii.

gadolíniu s. n. – element chimic din grupul lantanidelor. Et.: fr. *gadolinium*. Elementul, descoperit de chimistul belgian Jean Charles Galissard de Marignac în 1880, a fost numit după mineralul **gadolinit**, în care a fost găsit. La rândul său, gadolinitul, un mineral negru sau brun conținând pământuri rare, a fost denumit în 1802 în cinstea chimistului și fizicianului finlandez Johann Gotlieb **Gadolin** (1760–1852), care l-a descoperit și l-a analizat la Stocholm în 1794.

gagarinít s. n. – mineral descoperit de geologii ruși, care conține elemente din familia pământurilor rare (ceriu, erbiu, lantan, europiu) în cantități infime. Et.: rusă *gagarinit*. A fost numit în onoarea lui Iuri **Gagarin** (1934–1968), cosmonaut rus, primul om în cosmos (12 aprilie 1961).

gagat – v. **jais**.

gáie, *găi*, s. f. – nume dat mai multor păsări răpitoare de zi, asemănătoare cu uliul, cu ciocul coroiat, cu gheare puternice și cu coada bifurcată. Et.: lat. *gaius* – „gaiță“,

probabil după **Gaius**, prenume masculin latin, dat ca o poreclă populară acestei păsări. *Gaius* părea să reproducă fonetic țipătul zburătoarei.

gal s. m. – unitate de măsură a acceleraţiei, egală cu 1 cm/s^2. Et.: fr. *gal*. A fost numită în cinstea lui Galileo **Galilei** (1564–1642), celebru fizician și astronom renascentist italian. Galilei a fost întemeietorul mecanicii clasice și al metodei experimentale în știință. A enunțat principiul inerţiei, al compunerii vitezelor și a formulat legile micilor oscilaţii ale pendulului. În 1609 a construit prima lunetă astronomică cu ajutorul căreia a descoperit munții de pe Lună, fazele planetei Venus, petele solare și prezența stelelor în Calea-Lactee. De asemenea în 1610 a descoperit cei mai mari patru sateliți ai lui Jupiter (Io, Europa, Ganimede și Calisto), numiți de atunci sateliți **galileeni**.

galé (sau **galeu**), *galéuri*, s. n. – vas de flori ornat după stilul Liberty de la începutul sec. al XX-lea. Et.: fr. *gallé*, după numele lui Émile **Gallé** (1846–1904), sticlar, ceramist și ebenist francez. În 1874 Gallé a întemeiat un atelier de sticlărie la Nancy. Modelele distincte ale produselor de sticlă create de el au devenit cunoscute în lumea întreagă după expoziţia de la Paris din 1889. Tehnica fabricării vaselor de sticlă tip Gallé a fost însușită și de meșteșugarii români. Începând din anii '60 ei au produs aceste vase în cadrul fabricii de la Buzău care a funcţionat până în 1989, când a intrat în faliment.

galénic, -ă, *galenici, -ce*, adj. – (despre medicamente) care pot fi administrate direct bolnavilor sau pot fi ușor încorporate în alte preparate. Et.: fr. *galénique*, după numele lui Claudius **Galenus** (sau Galen, Galenos) (129–201), medic și filosof din Roma antică, născut la Pergam. El a fost autorul unor tratate enciclopedice de medicină, farmacologie, filosofie, logică și retorică. A emis teoria, cunoscută sub numele de *galenism*, care explică apariţia bolilor prin ruperea echilibrului dintre cele patru „umori" ale organismului. Principiile *galenice* au dominat medicina Occidentului și a Orientului Apropiat timp de 1500 de ani.

galerie, *galerii*, s. f. – coridor lung, în interiorul sau în afara unei clădiri, care servește ca element de legătură sau ca loc de plimbare. Et.: fr. *galerie* < it. *galleria* < lat. medievală

galeria, probabil modificat din *galilea*, după **Galilea**, provincie romană din N vechii Palestine între Marea Mediterană și Iordan, considerată leagănul creștinismului. Lat. *galilea* desemna un portic sau o capelă la capătul mai îndepărtat al unei biserici pe unde se plimbau oamenii. Termenul face aluzie la Galilea, fie ca o regiune periferică a Pământului Sfânt, fie ca țara necredincioșilor, unde a propovăduit Iisus.

gáliu s. n. – element chimic, metal moale alb-cenușiu, întrebuințat la fabricarea termometrelor pentru temperaturi mari, în stomatologie etc. Et.: fr. *gallium*. A fost botezat în 1875 de chimistul francez Lecoq de Boisbaudran (1838–1912) după **Gallia**, denumirea latină a Franței, țara sa natală. Alții spun însă că numele elementului derivă de la cuvântul lat. ***gallus*** – „cocoș", care nu este altceva decât traducerea în latină a numelui descoperitorului (**Lecoq**), v. și fucsină.

galóș, *galoși*, s. m. – încălțăminte din cauciuc, care se poartă peste pantofi pentru a-i proteja de umezeală sau de noroi. Et.: fr. *galoche* < lat. populară *gallicula* < lat. *gallica* (*solea*) – „(sanda) **galică**", un fel de sandale purtate de către vechii gali – nume dat de romani în antichitate celților.

galvanísm s. n. – acțiunea curentului electric continuu asupra organismelor vii. Et.: fr. *galvanisme* < it. *galvanismo*, după numele fizicianului și medicului italian Luigi **Galvani** (1737–1798), profesor de anatomie la Universitatea din Bologna. Galvani a pus în evidență curentul electric care ia naștere la contactul între două metale diferite (1791), precum și efectele acestuia asupra țesuturilor vii – el a observat că mușchii unei broaște se contractă atunci când sunt atinși de contacte metalice. El a atribuit acest efect „electricității animale". Inspirat de aceste cercetări, dar contestându-i concluziile, prietenul său Volta (de la numele căruia derivă termenul *volt*) a produs prima baterie electrică.

Galvani este unul dintre fondatorii electricității, iar de numele său se leagă și alte cuvinte:

– **galvánic**, **-ă**, *galvanici*, *-ce*, adj. – 1. Care aparține galvanismului. 2. *Element galvanic* = pilă electrochimică.

– **galvanizá**, *galvanizează*, vb. I – 1. A acoperi fierul sau oțelul cu un strat protector de zinc. 2. A stimula un țesut sau organ cu ajutorul curentului

galvanic. 3. (Fig.) A însufleți, a stimula.

– **galvano-** – element de compunere care indică referirea la curentul electric de conducție sau la procese de depunere electrolitică (ex. *galvanometru, galvanoplastie, galvanoscop, galvanoterapie* etc.).

gambétă, *gambete*, s. f. – pălărie de fetru, tare, cu calota ovală și borurile răsfrânte pe margine, purtată în trecut de bărbați. A fost denumită după Leon **Gambetta** (1838–1882), avocat și om politic francez, liderul opoziției republicane, și care ar fi purtat o astfel de pălărie.

gardénie, gardenii, s. f. – arbust originar din Extremul Orient, cu frunze persistente, cu flori mari, albe, frumoase și plăcut mirositoare, cultivat ca plantă ornamentală. Et.: fr. *gardénia* < lat. științifică *Gardenia*. Numele plantei a fost dat în 1760 de botanistul suedez Linné în onoarea lui Alexander **Garden** (1730–1791), medic și botanist scoțiano-american. Pe lângă medicină, Garden se ocupa și cu colectarea de diverse plante și animale și se spune că a descoperit mai multe specii de șerpi și ierburi.

gargantua (pr. *gargantüá*) s. m. – mare mâncău. Cuvântul face trimitere la faimosul personaj al lui Rabelais, gigantul **Gargantua**, din renumita satiră *La Vie très horrifique du grand Gargantua, père de Pantagruel* („Viața extrem de înfricoșătoare a marelui Gargantua, tatăl lui Pantagruel") apărută în 1534. Pofta nemăsurată a eroului a fost vădită încă de la naștere: autorul povestește că primele cuvinte ale pruncului au fost „Bea ! Bee ! A bea ! Aș Bea !", iar pentru alăptarea sa a fost nevoie de laptele de la nu mai puțin de 7913 vaci ! Cu o altă ocazie, din cauza apetitului său insațiabil, era gata să înghită din greșeală șase pelerini care erau ascunși printre frunzele unei salate gigantice. Astfel numele lui Gargantua a ajuns sinonim cu un mare mâncău, imposibil de potolit, sau având o sete deopotrivă de uriașă, v. și pantagruelic.

garmónd s. n. – corp de literă de tipar egal cu 10 puncte tipografice. Et.: germ. *Garmond*. Aceste tipuri de litere au fost numite în onoarea lui Claude **Garamond** (sau Garamont) (1499–1561), gravor și creator de caractere tipografice francez.

garnétă, *garnete*, s. f. – mașină de destrămat deșeurile

de lână cardată și lână pieptănată, în scopul recuperării fibrelor. Et.: engl. *garnett*, după numele propriu **Garnett**, poreclă dată acestei mașini, probabil după numele inventatorului uitat de la sfârșitul sec. al XIX-lea.

garnierít s. n. – mineral verde albăstrui, folosit ca piatră semipreţioasă sau ca sursă importantă de nichel. Et.: fr. *garniérite*. A fost numit după Jules **Garnier** (1839–1904), geolog și inginer al minelor francez, care a descoperit acest mineral.

gasconádă, *gasconade*, s. f. – fanfaronadă, lăudăroșenie. Et.: fr. *gasconnade* < fr. *gascon* – „gascon, din **Gascogne** (Gasconia)", aluzie la reputația locuitorilor acestei provincii istorice din SV Franței.

gășper, *gașperi*, s. m. – (fam.) țigan. După **Gaspar**, numele popular tradițional al unuia dintre cei trei crai de la răsărit, un rege al Indiei, înfățișat ca un om cu pielea și părul de culoare neagră.

gauss, *gauși*, s. m. – unitate de măsură tolerată a inducției magnetice. Et.: fr. *gauss*. A fost numită în onoarea lui Karl Friedrich **Gauss** (1777–1855), matematician, fizician și astronom german. Profesor universitar la Göttingen, Gauss este considerat unul dintre cei mai mari matematicieni ai tuturor timpurilor. El a aplicat metode matematice în studiul electricității și al magnetismului, a inventat magnetometrul (1832) și primul telegraf electromagnetic utilizabil (1833).

gaz s. n. – țesătură foarte subțire (de mătase); voal. Et.: fr. *gaze*, posibil după **Gaza**, oraș din Palestina, port la Marea Mediterană, unde se producea materialul.

găitán, *găitane*, s. n. – fir de metal sau șiret de lână, mătase, cusut ca ornament la unele obiecte de îmbrăcăminte. Et.: tc. *kaytan*, ngr. *gaitani*, după lat. *gaitanum* – „cingătoare", după **Gaeta**, un oraș de pe coasta vestică a Italiei, v. și brandenburg.

gălățéne s. f. (la pl.) – plantă ornamentală cu flori roz sau purpurii (*Primula*); primulă. Este numită după orașul **Galați** din estul țării.

geac s. n. – pavilion național, mic, ridicat la prora navelor militare. Et.: engl. *jack*, după **Jack**, prenume masculin englez, nume de alint derivat de la John (v. jac).

geamblác, *geamblacuri*, s. n. – ansamblu format din mai mulți scripeți ficși și o ramă,

montat pe turla unei sonde. Denumirea vine probabil de la inscripția **James Blake** ce figura pe dispozitivul de pe turla sondelor, numele unei firme americane interbelice, care pusese în funcțiune niște sonde pe Valea Prahovei.

gențiánă, *gențiane*, s. f. – plantă erbacee din regiunile de munte, cu tulpina înaltă și cu flori mari, decorative, albastre sau galbene (ghințură) (*Gentiana*). Et.: it. *gentiana*, fr. *gentiane* < lat. *gentiana*, care, potrivit lui Pliniu cel Bătrân, ar deriva de la numele lui **Gentius** (c.180–168 î. H.), rege al Iliriei, regiune antică de pe țărmul Mării Adriatice. Se spune că Gentius ar fi fost primul care a descoperit proprietățile medicinale ale plantei.

georgițe s. f. (la pl.) – (reg.) lăcrămioară (*Convallaria*). După *George*, diminutiv din **Gheorghe**. Planta se mai numește și *iarba-lui-Sfântu-Gheorghe*, probabil datorită faptului că înflorește primăvara, în preajma sărbătorii Sf. Gheorghe din 23 aprilie. Sf. **Gheorghe** (c.270–303), martir și sfânt creștin, a fost protectorul creștinilor persecutați din Anglia. Este reprezentat călare pe un cal alb, omorând balaurul.

gerbéră, *gerbere*, s. f. – plantă ornamentală din familia compozitelor, cu flori divers colorate. Et.: lat. științifică *Gerbera*. Planta a fost numită în onoarea medicului și naturalistului german Traugott **Gerber** (?–1743), care a călătorit în Rusia.

germéniu s. n. – element chimic, semimetal cenușiu deschis, foarte puțin răspândit în natură. Et.: fr. *germanium*, germ. *Germanium*. A fost numit în 1886 de către Clemens Winkler, chimistul german care l-a descoperit, după **Germania**, țara sa natală, în opoziție cu *galiu* (v.), care, credea el, era format de la Gallia, numele latin al Franței.

gheénă s. f. – iad, infern. Cuvântul provine din lat. ecleziastică *gehenna* < ebraică *Gehinnom* – „Valea lui **ben-Hinnom**“, o vale la S de Ierusalim, unde erau aruncate, în Antichitate, trupurile celor uciși cu pietre și gunoaiele orașului. Tot aici se afla și un templu al zeului Moloh, căruia i se aduceau jertfe de copii în timpul sec. al II–I-lea î. H. Numele acestei văi a rămas ca simbol al pierzaniei, locul condamnării veșnice de după Judecata de Apoi, v. și iad, moloh.

ghéizer, *gheizere*, s. n. – izvor

de apă fierbinte și vapori de origine vulcanică, care izbucnește periodic, până la mare înălțime, sub forma unei coloane. Et.: fr., engl. *geyser*, după **Geysir**, numele unui faimos izvor fierbinte din valea Haukadal, în Islanda.

gherghínă, *gherghine*, s. f. – dalie. Et.: *Georgina*, vechiul nume latin al genului (în prezent *Dahlia*). Numele de *Georgina* a fost dat în 1803 de botanistul german Carl Willdenow în onoarea botanistului său favorit, Johann Gottlieb **Georgi** (1729–1802), profesor rus de științe naturale și chimie, membru al Academiei de Științe din Sankt-Petersburg, v. și dalie.

gheridón, *gheridoane*, s. n. – măsuță rotundă cu unul sau trei picioare. Primele gheridoane au apărut în Franța și Italia în a doua jumătate a sec. al XVII-lea și erau sculptate sub forma unei figuri de negru care ținea o tavă deasupra capului. Et.: fr. *guéridon*. Cuvântul derivă de la **Gueridon** (sau Guelidon), numele unui personaj dintr-o farsă franceză (1614, *Conférence d'Antitus, Panurge et Gueridon*), care ținea sfeșnicele în timp ce ceilalți dansau în jurul lui.

ghérlă, *gherle*, s. f. – (pop. și fam.) închisoare. Termenul derivă de la numele orașului **Gherla**, situat în Transilvania, în județul Cluj. Localitatea este vestită prin vechiul castel-cetate „Martinuzzi" construit în 1541–1551, transformat mai târziu, la 20 octombrie 1785, într-o temută închisoare sub numele *Carcer principatae Transilvaniae*. În timpul regimului comunist penitenciarul din Gherla a fost unul din cele mai dure din țară. Se poate ca la început termenul *gherlă* să fi denumit un instrument de tortură folosit inițial, probabil, la închisoara din respectivul oraș transilvănean, v. și balamuc.

ghetóu, *ghetouri*, s. n. – (în trecut) cartier al unui oraș unde erau siliți să trăiască – datorită discriminării rasiale, religioase etc. – membrii unui anumit grup minoritar din populația unei țări. Et.: it., fr. *ghetto*, germ. *Getto*. Inițial termenul se referea la cartierele unor orașe europene din Evul Mediu unde erau restricționați evreii. Cuvântul provine de la vechea insulă **Ghetto**, de lângă Veneția, unde, în 1516, o comunitate de evrei a fost separată, izolată de restul orașului și păzită de supraveghetori creștini. Mai târziu a devenit modelul pentru toate ghetourile din Italia.

ghilimélе s. f. pl. – semne tipografice în forma a două virgule alăturate („ " sau « ») întrebuințate pentru a scoate în evidență citate, titluri etc. Et.: fr. *guillemets*, diminutiv din **Guillaume**, numele sau prenumele unui tipograf francez din sec. al XVI-lea, presupusul inventator al acestor semne.

ghilotină – instrument de execuție prin decapitare, constând dintr-un cuțit care alunecă pe două ghidaje peste gâtul condamnatului. Et.: fr. *guillotine*. Cumplita mașinărie și-a luat numele de la medicul francez Joseph Ignace **Guillotin** (1738–1814). Într-un faimos discurs din 10 octombrie 1789, Guillotin a propus în cadrul Adunării Naționale unde era deputat, ca pedeapsa cu moartea să fie executată prin decapitare cu ajutorul unei *simple mașini*, pentru a suprima chinurile, indiferent de condiția condamnatului. Pe vremea aceea, decapitarea era rezervată nobilimii, oamenii de rând fiind spânzurați. În 1792 reforma a fost în cele din urmă adoptată. Chirurgul Antoine Louis, un coleg de-al lui Guillotin, a construit împreună cu mecanicul german Tobias Schmidt o mașină de decapitat similară cu altele cunoscute încă din Evul Mediu în Italia (*mannaia*) și în Scoția (*maiden*). Aceasta a fost botezată la început *louison* sau *louisette* după inventatorul său, dar în scurt timp avea să fie cunoscută sub numele de *ghilotină* (în fr. *guillotine*) sau *Madame Guillotine* cum i se spunea în popor. La 25 aprilie 1792 un tâlhar pe nume Pelletier a fost primul care a avut onoarea să încerce eficiența noului instrument. Se pare că nefericitul nu a mai apucat să-și exprime părerea. Ultima execuție publică a avut loc în 1939, iar folosirea ghilotinei a fost abolită la 9 octombrie 1981. Se spune că Guillotin a protestat față de asocierea numelui său cu noul instrument de supliciu, însă strădaniile sale au fost în zădar.

În prezent cuvântul *ghilotină* mai are și un alt sens, mai puțin sinistru, acela de „mașină de tăiat hârtia folosită în poligrafie".

ghințură – v. **gențiană**.

ghismán/ghismánă, *ghismane*, s. n./s. f. – (reg.) un fel de plăcintă cu brânză și smântână. Cuvântul vine de la **Ghetsimani**, numele grădinii din *Noul Testament*, de la poalele Muntelui Măslinilor, în apropiere de Ierusalim, unde Iisus Hristos se retrăgea împreună cu apostolii săi pentru

rugăciune. Acesta a fost locul în care Iisus a fost prins și trimis în judecată după ce a fost vândut de Iuda. Motivul trecerii de la numele propriu la cel comun nu este bine lămurit. Se pare că numele vine de la faptul că plăcinta se prepara la început de Paști, sărbătoare creștină celebrată în amintirea învierii lui Hristos.

giárdia s. f. – lamblie, parazit intestinal care provoacă la om boala numită *giardiază*. Et.: lat. științifică *Giardia* (*intestinalis*). Numele a fost dat în 1915 în cinstea lui Alfred Mathieu **Giard** (1846–1908), biolog francez. Giard a fost profesor de zoologie la Sorbona și a studiat biologia marină, în special parazitismul, v. și lamblie.

gibón, *giboni*, s. m. – maimuță antropoidă cu brațele foarte lungi și fără coadă, care trăiește în pădurile tropicale din Asia, Sumatra, Java etc. Et.: germ. *Gibbon*, fr. *gibbon*, termen introdus de către naturalistul Buffon, care l-a preluat de la un călător din India între 1720–1754. Se pare că numele de *gibbon* a fost sugerat de englezii ce locuiau în India în sec. al XVIII-lea ca o extensie de la **Gib**, prescurtat din **Gilbert**, prenume masculin englez. De altfel, în limba engleză cu numele de Gib mai este cunoscut și un alt animal, și anume motanul.

gigánt, *giganți*, s. m. – uriaș. Et.: it. *gigante*, germ. *Gigant* < lat. *Gigas* (pl. *Gigantes*) < gr. **Gigas** – ființă fabuloasă de statură uriașă și cu o forță de neînvins din mitologia greacă, fiecare din fiii lui Uranus și ai Geei. Ei s-au răsculat împotriva zeilor, dar în final au fost înfrânți de aceștia din urmă, v. și titan[1].

gílă. *gile*, s. f. – șopârlă veninoasă (*Heloderma suspectum*) cu corp uriaș, de culoare portocalie sau neagră, ce trăiește în zonele aride din SV SUA și V Mexicului. Et.: engl. *Gila* (*monster*), după râul **Gila** din S Statelor Unite.

gílbert, *gilberți*, s. m. – unitate de măsură a tensiunii magnetice, adoptată în 1930. Et.: engl., fr. *gilbert*. Numele a fost dat în cinstea lui William **Gilbert** (1544–1603), fizician, filosof și medic la curtea reginei Elisabeta I și a regelui Iacob I al Angliei. Gilbert s-a remarcat prin lucrările sale de pionierat în domeniul magnetismului și electrostaticii. A introdus în fizică o serie de termeni noi, printre care *electricitate*, *forță electrică*, *pol magnetic*.

gilotáj s. n. – acoperirea cu un strat protector a clișeelor zincografice. Et.: fr. *gillotage*. Metoda este numită după litograful și fotogravorul francez Firmin **Gillot** (1819–1872), cel care a imaginat și patentat acest procedeu în 1850.

gin, *ginuri*, s. n. – băutură alcoolică făcută din must de cereale fermentat și distilat, căruia i se adaugă boabe de ienupăr. Et.: engl. *gin*, prescurtat din **Geneva**. A fost numit așa prin confuzie cu orașul din Elveția cu același nume. De fapt, cuvântul derivă din olandeză *genever* < fr. veche *genevre* < lat. *iuniperus* – „ienupăr", unul din ingredientele folosite în fabricație.

ginși – v. **blugi**.

gitánă, *gitane*, s. f. – țigancă (din Spania). Et.: fr. *gitane* < sp. *gitano*, deformare din *Egiptano* – „egiptean, din **Egipt**", datorită presupusei origini a țiganilor din Egipt (de fapt ei sunt originari din India). De altfel și cuvântul englez *Gypsy* („țigan") derivă în cele din urmă tot de la numele Egipt, v. și boem.

glădíță, *glădițe*, s. f. – arbore asemănător cu salcâmul, cu ramuri spinoase, flori mici verzui și fructe păstăi, cultivat pentru perdele de protecție, în parcuri etc. Denumirea vine de la numele științific al plantei – *Gleditsia* – dat de botanistul suedez Linné în cinstea lui Gleditsus, numele latinizat al lui Johann Gottleib **Gleditsch** (1714–1786), botanist german și director al Grădinii Botanice din Berlin între 1731–1735.

glicónic, -ă, *gliconici, -ce*, adj. – vers antic alcătuit dintr-un troheu, un dactil și o silabă oarecare. Et.: fr. *glyconique*, după **Glycon**, poet antic căruia i s-a atribuit acest vers. În afara acestui fapt, nimic nu se mai cunoaște despre viața și opera lui Glycon.

goblén, *goblenuri*, s. n. – covor sau cusătură artistică, făcută din fire colorate, reprezentând o imagine plastică. Et.: fr. (*manufacture de*) *Gobelins*, după **Gobelin**, familie celebră de vopsitori de lână din Paris. Jehan Gobelin (d. 1476) conducea o mică fabrică în apropiere de Paris și a devenit cunoscut datorită descoperirii unei vopsele stacojii. Descendenții săi au fondat manufactura *les Gobelins*, iar ulterior, în 1662, aceasta a fost preluată de regele Ludovic al XIV-lea, devenind manufactura regală de tapițerie. În prezent *les Gobelins* este manufactura națională de tapițerie a Franței.

godín, *godinuri*, s. n. – sobă de fier de obicei cilindrică, folosită la încălzit. Cuvântul vine de la numele societății *Godin*, scris pe sobe cu litere în relief, de obicei din metal. Firma a fost numită după Jean Baptiste André **Godin** (1817–1888), industriaș francez și discipol al lui Fourier, care a construit o fabrică de aparate pentru încălzit. În jurul acestei fabrici, Godin a fondat în 1859 Falansterul din Guise, cooperativă de producție și consum construită pe principiile fourierismului.

golgótă s. f. – (fig.) suferință, chin. Et.: **Golgota** (sau Golgotha), numele colinei de lângă Ierusalim, unde a fost răstignit Iisus Hristos, v. și calvar.

goliat s. m. – om de statură uriașă. După **Goliat**, personaj biblic din *Vechiul Testament*, războinic filistean uriaș care a provocat la luptă pe cei mai viteji evrei. El a fost ucis de tânărul păstor David, devenit mai târziu regele evreilor, cu o lovitură de piatră aruncată din praștie (1 *Samuel*, cap. 17).

gomenól s. n. – lichid uleios incolor sau de culoare gălbuie, de origine vegetală, întrebuințat ca antiseptic. Et.: fr. *goménol*, numit după localitatea **Gomen** din Noua Caledonie, unde creșteau din abundență arborii care furnizau esența.

gongóric, -ă, *gongorici, -ce*, adj. – (despre stil) pedant, prețios, pompos, afectat. Et.: fr. *gongorique*, după numele poetului spaniol Luis de **Góngora** y Argote (1561– 1627), a cărui operă se caracterizează prin prețiozitate, eleganță rafinată și afectare (ex. *Soledades* „Singurătăți", 1613). Această manieră literară (denumită și *gongorism*) s-a răspândit în Spania la începutul sec. al XVII-lea, iar maniere similare au fost cultivate și în Italia, Franța și Anglia, v. și marinism, eufuism.

gordián adj. *nod gordian* – dificultate foarte mare, obstacol greu de trecut. Et.: fr. *nœud gordien*. Expresia își are originea în Antichitate. La **Gordion** (în prezent Yassiköyük în Turcia), capitala Frigiei, se afla în templul lui Iupiter un car cu care intrase în oraș plugarul **Gordius**, miticul întemeietor al capitalei, devenit ulterior rege. Oracolul prezisese că cel care va reuși să dezlege nodul care lega jugul de oiștea carului va deveni stăpânul Asiei. Nodul era atât de încâlcit încât nimeni nu reușise să-l desfacă. Când Alexandru cel Mare, în drum

spre Anatolia, a ajuns cu trupele sale la Gordion (334 î. H.), a auzit de oracol și visând la mari cuceriri s-a hotărât să dezlege nodul. Nereușind să-i dea de capăt, a scos sabia și l-a tăiat dintr-o lovitură. Soluția aleasă de Alexandru a dat naștere expresiei *a tăia nodul gordian* care înseamnă a rezolva cu repeziciune, energic și tranșant o situație dificilă.

gorgonzóla s. f. – brânză cu mucegai, preparată din lapte de vacă, cu miros specific pătrunzător și vinișoare albastre. Et.: it. **Gorgonzola**, localitate din Lombardia, în Italia, unde a fost produsă inițial.

gótic adj. *stil gotic* – stil în artă și arhitectură care a înflorit în Europa în sec. al XII-lea până în Renaștere. Et.: fr. *gothique* < lat. *gothicus* < lat. **Gothi** – „goți". Stilul arhitectonic gotic este caracterizat prin arcuri și bolți ogivale, prin predominarea formelor arhitectonice zvelte, înalte și prin numărul mare de sculpturi în piatră. Inițial, calificativul de „gotic" a fost folosit de către artiștii și arhitecții renascentiști ca un termen de ridiculizare a stilului medieval, considerat grosolan, crud și barbar. Cuvântul face referire la goți, popor migrator germanic originar din Scandinavia care a invadat mai multe teritorii din Imperiul Roman între sec. al III–V-lea. Însă singura legătură dintre poporul got și stilul gotic nu este decât una lingvistică, v. și vandal.

grahám s. n. – specialitate de pâine dietetică, nesărată, făcută din făină integrală. Et.: germ. *Graham(brot)*, după numele americanului Sylvester **Graham** (1794–1851). Graham a fost un pastor prezbiterian și un vegetarian convins care a susținut cu tenacitate schimbarea regimului alimentar al americanilor, în special folosirea făinii integrale. Strădaniile sale au fost materializate prin apariția în anii 1830 a magazinelor de produse alimentare *Graham* și a societăților *Graham*, care comercializau *făină*, *pâine* și *biscuiți Graham*.

gram adj. *colorație gram* – tehnică de laborator care constă în colorarea preparatelor bacteriene și care permite clasificarea microbilor în *grampozitivi* (colorați în albastru-închis) și *gramnegativi* (colorați în roșu). Este numită după Hans Christian Joachim **Gram** (1853–1938), bacteriolog danez și profesor universitar la Copenhaga, care a elaborat în 1884 această me-

todă de diferențiere a bacteriilor.

gray s. n. – unitate de măsură pentru doza absorbită de radiație ionizantă, egală cu un joule pe kilogram. Et.: fr., engl. *gray*. A fost adoptată în 1975 și a fost numită în cinstea lui Louis Harold **Gray** (1905–1965), fizician englez. Gray a adus contribuții în radiologie și radiobiologie, a fost președintele Institutului Britanic de Radiologie și al altor asociații de profil.

gregorián, *gregoriene*, adj. *calendar gregorian* – actualul calendar, adoptat în prezent de majoritatea țărilor lumii. Et.: fr. *grégorien* < lat. *Gregorianus*, după papa **Gregorius** (Grigore) al XIII-lea (1502–1585), din ordinul căruia a fost întocmit. În vechiul calendar iulian introdus de Iulius Caesar în 46 î. H., la fiecare trei ani de câte 365 de zile, urma un an bisect de 366 de zile. Rezultă deci că lungimea medie a unui an era de 365 de zile și 6 ore. Aceasta este cu aproximativ 11 minute mai mare decât lungimea anului astronomic. Pentru a înlătura această eroare papa Grigore al XIII-lea, cu ajutorul astronomilor vremii, mai ales Lullius, a introdus un nou sistem în 1582. Pentru a intra în vigoare noua reformă, s-a stabilit printr-o bulă papală ca ziua ce urma după 4 octombrie să devină 15 octombrie. În noul sistem, ani bisecți erau toți anii divizibili cu 4 și anii de secol divizibili cu 400 (2000 este an bisect, dar nu și 1900). România a adoptat calendarul gregorian abia în anul 1919, v. și calendar iulian.

– *cânt gregorian* – cânt liturgic folosit în biserica romano-catolică. Et.: fr. *chant grégorien* < lat. *cantus Gregorianus*, după papa **Gregorius** (Grigore) I cel Mare (c.540–604), care l-a reglementat la începutul sec. al VII-lea.

grévă, *greve*, s. f. – încetarea organizată a lucrului într-una sau mai multe întreprinderi, instituții etc., cu scopul de a constrânge pe patroni sau guvernul să satisfacă unele revendicări – economice, politice etc. Et.: fr. *grève*, după locuțiunea fr. *faire grève*, după Place de **Grève**, loc din Paris, pe malul Senei, unde se adunau odinioară muncitorii fără lucru, așteptând să fie angajați.

Grifón – monstru din mitologia greacă închipuit cu trup de leu înaripat, cu urechi de cal, creastă și înotătoare de pește și cu cap și gheare de vultur. De la numele propriu s-a ajuns

la numele comun **grifon** (după fr. *griffon*) cu mai multe sensuri:

1. Rasă de câini de vânătoare, de talie mijlocie, cu părul lățos și aspru, care în imaginația unora ar semăna cu un Grifon.

2. Vultur din Eurasia și N Africii al cărui aspect a amintit zoologilor de un Grifon.

3. Gură de izvor, sursă de apă minerală; vechile robinete erau adesea ornamentate cu figuri înfățișând Grifoni.

grizú s. n. – amestec inflamabil și explozibil de metan și alte hidrocarburi, care se formează în minele de cărbuni. Et.: fr. *grisou*, forma valonă a expresiei (*feu*) *gregeois* – amestec incendiar pe bază de salpetru și materii bituminoase, care arde chiar în contact cu aerul – din fr. veche *grezois* < lat. *graecus* – „grecesc, din **Grecia**".

grobián, -ă, *grobieni, -e*, adj. – prost crescut; necioplit, grosolan, bădăran, mitocan. Et.: germ. *Grobian*, după Sf. **Grobianus**, patronul bădăranilor, personaj inventat de scriitorul german Sebastian Brant în *Corabia smintiților* (1494), un poem alegoric în care o corabie plină de nebuni și condusă de nebuni, navighează către Narragonia, „paradisul smintiților". O serie de autori germani din sec. al XV-lea și al XVI-lea au preluat și popularizat personajul ca simbol al mitocăniei și insolenței. Printre ei s-a numărat și Friedrich Dedekind care a scris în 1549 poemul *Grobianus*, o satiră la adresa condițiilor sociale necivilizate din vremea sa. Cartea este un ghid în limba latină pentru oamenii needucați în care sunt date reguli pentru comportamentul adecvat la masă și sfaturi pentru evitarea lăcomiei și beției.

grog, *groguri*, s. n. – băutură făcută din rom, coniac sau rachiu, apă fierbinte, zahăr și lămâie. Et.: fr., engl. *grog*. Cuvântul vine de la Old **Grog**, porecla amiralului englez Sir Edward Vernon (1684–1757). În 1740 amiralul Vernon a ordonat să fie servite băuturi alcoolice diluate în loc de rom pur, pentru a pune capăt încăierărilor dintre marinarii îmbătați de la bordul navei sale. În scurt timp aceștia au denumit băutura *grog*. Porecla de Old Grog provine de la faptul că amiralul purta pe vreme rea o haină făcută din *grogram* – o țesătură aspră făcută de obicei din mătase și mohair sau din mătase și lână.

guaráni, *guarani*, s. m. – uni-

tate monetară principală în Paraguay. Et.: sp. *guarani*, după **Guarani**, populație indiană din America de Sud.

guilemótă (pr. *ghilemotă*) s. f. – pasăre palmipedă asemănătoare pinguinului, cu ciocul drept și lung, care își face cuibul pe coastele arctice. Et.: fr. *guillemot*, diminutiv din **Guillaume**, prenume masculin francez, dat ca poreclă acestei păsări.

guinée, *guinee*, s. f. – veche monedă de aur engleză destinată comerțului african; în prezent monedă de calcul valorând 21 de șilingi. Et.: engl. *guinea*, după **Guineea**, o regiune de pe coasta de V a Africii (în prezent un stat). Moneda a fost bătută prima oară în 1663 din aurul adus din Guineea.

góppy s. m. – pește viu colorat, originar din America de Sud, crescut adesea în acvarii. Et.: engl. *guppy*, după Robert John Lechmere **Guppy** (1836–1916), funcționar și naturalist din Trinidad, care a trimis câteva specimene la British Museum în 1868.

gutúi, *gutui*, s. m. – pom fructifer cu flori albe-roz și cu fructe mari, galbene, acoperite cu puf. Et.: lat. *cotoneum* (*malum*), variantă a lui *cydonium* (*malum*) < gr. *kydonion* (*melon*) – „(măr) din **Cydonia** (Kydonia)“, vechi oraș din NV Cretei, port la Marea Egee, în prezent Khaniá. Gutuiul este originar din Persia, Anatolia și Grecia, însă grecii au importat altoaie pentru plantele lor autohtone dintr-o tulpină superioară originară din Creta, de unde și relevanța numelui.

guyót s. n. – munte subacvatic izolat, în formă de trunchi de con retezat, ce se ridică brusc pe fundul oceanului. Et.: fr., engl. *guyot*. Poartă numele geologului și geografului american de origine elvețiană Arnold Henri **Guyot** (1807–1884). După ce a emigrat în 1848 în SUA, Guyot a devenit profesor de geografie și geologie la Universitatea din Princeton (1854).

H

habanéră, *habanere*, s. f. – dans popular de origine cubaneză, în măsură binară, cu mișcare moderată și figuri ritmice caracteristice. Et.: sp. (*danza*) *habanera* – „(dans) din **Havana**" (în sp. La Habana), capitala Cubei, v. și havană.

hádes – (livr.) infern, iad. **Hades** era zeul împărăției subpământene a morților în mitologia greacă. Anticii se fereau să-i pronunțe numele, socotindu-l aducător de nenorociri. Cuvântul *Hades* a fost folosit în traducerea grecească a *Vechiului Testament* în locul cuvântului ebraic *sheol*, ce desemna un tărâm tenebros subteran locuit de morți. Prin intermediul slavei, cuvântul grecesc a ajuns în tradiția românească – *iad* (v.).

Tot după numele vechii divinități, geografii au desemnat termenul de **hadal** pentru mediul oceanic al marilor fose situat sub 7000 m, numit și mediu ultra-abisal.

háfniu s. n. – element chimic, metal rar, dur, asemănător cu oțelul. Et.: fr. *hafnium*, germ. *Hafnium*. A fost denumit după **Hafnia**, forma latină a danezului (Koben)havn, numele inițial al orașului Copenhaga, capitala Danemarcei, unde elementul a fost descoperit în 1923 de D. Coster și G. de Hevesy.

háhniu s. n. – fostul nume al elementului chimic *dubniu*. Et.: fr., it., engl. *hahnium*. Numele a fost propus de către Societatea Americană de Chimie în onoarea chimistului și fizicianului german Otto **Hahn** (1879–1968). Profesor universitar la Berlin, Hahn a studiat izotopii radioactivi ai unor elemente, a pus în evidență fisiunea nucleară a uraniului și toriului (1938), iar în 1944 a obținut Premiul Nobel pentru chimie, v. dubniu.

halastâncă – v. **alestâncă**.

halér s. m. – unitate monetară din Cehia și Slovacia, a suta parte dintr-o coroană. Et.: fr., cehă *haler* < germ. de sus medie *haller* – fostă monedă

divizionară din spațiul germanic, după (Schwäbisch) **Hall**, oraș lângă Stuttgart în Germania, unde moneda a fost bătută prima oară începând din sec. al XIII-lea.

halimá, *halimale*, s. f. – povestire, întâmplare complicată, încurcată, extraordinară, cu multe peripeții. După *Halima*, o carte populară alcătuită din povestirile arabe din *O mie și una de nopți*, îmbogățită și cu alte povestiri și fabule orientale din culegerea *O mie și una de zile* de Pétis de la Croix. Titlul cărții derivă de la numele povestitoarei **Halima**, care îl înlocuiește pe cel al Șeherezadei. Prima versiune integrală în limba română, datată 1783 și atribuită monahului Rafail de la mănăstirea Hurez, a fost tipărită de I. Gherasim Gorjanu, în patru volume, între 1835 și 1838 (*Halima sau alte povestiri mitologhicești arăbești*).

hámburger (pr. *hamburgăr*), *hamburgeri*, s. m. – chiftea din carne de vită, plată, friptă, servită într-o chiflă. Deși hamburgerul este asociat cu cultura americană, originea sa este germană. Cuvântul a venit la noi din fr. și engl. americană *hamburger*, care derivă din sintagma *Hamburg* (*steak*) – „specialitate de carne tocată din orașul **Hamburg**" din N Germaniei. Hamburgerul a fost adus în America în anii 1880 de către imigranții germani, iar mai târziu a fost preparat și răspândit în SUA de frații Maurice și Richard McDonald (1948).

hamiltonián adj. *drum hamiltonian* – (mat.) drum într-un graf care trece prin toate vârfurile grafului o singură dată. Termenul provine de la numele matematicianului irlandez Sir William Rowan **Hamilton** (1805–1865). Profesor universitar la Dublin, Hamilton a elaborat sistemul de ecuații diferențiale ale mecanicii, a formulat principiul minimei acțiuni și a adus contribuții în algebră și optică.

hamletizá, *hamletizează*, vb. I – a face din orice lucru o dilemă. Cuvântul derivă de la numele lui **Hamlet**, personajul principal al dramei cu același nume (c. 1601) de William Shakespeare (1564–1616). Povestea și numele eroului au fost inspirate de legendarul prinț danez **Amleth**, menționat în sec. al XII-lea de Saxo Grammaticus în *Gesta Danorum* („Faptele danezilor"). În piesă, Hamlet este prințul nefericit al Danemarcei, fire visătoare și contemplativă,

sortit unui sfârșit tragic. Pentru a răzbuna moartea tatălui său, crimă despre care află de la fantoma acestuia, el trebuie să-și ucidă unchiul. El simulează nebunia și o părăsește pe logodnica sa Ofelia care își pierde mințile și se îneacă. Hamlet sfârșește prin a-și îndeplini răzbunarea sacrificându-și propria viață. Episodul cel mai celebru al piesei rămâne monologul lui Hamlet care începe cu versul: *To be or not to be, that is the question* – „A fi sau a nu fi, aceasta e întrebarea !"

hamléți s. m. pl. – (fam.) indispensabili, izmene bărbătești. Cuvântul derivă formal de la numele lui **Hamlet**, personajul principal al dramei cu același nume (c. 1601) scrisă de Shakespeare.

harpagón, *harpagoni*, s.m. – om zgârcit, avar; meschin. Et.: fr. *harpagon*, după numele lui **Harpagon**, unul dintre cei mai cunoscuți avari ai literaturii universale, personajul principal din piesa *Avarul* (1668) a dramaturgului francez Molière (1622–1673). Harpagon este un bătrân calic și arțăgos, care, fiind pus să aleagă între lădița în care își ținea averea și femeia pe care o iubea, alege averea.

harpíe, *harpii*, s. f. – 1. (Fig.) femeie rea, arțăgoasă și hrăpăreață. 2. Specie de vultur din America de Sud. După **Harpii**, creaturi legendare din mitologia greacă, monștri înaripați cu chip de femeie și corp de pasăre de pradă. Despre harpii se spunea că răpesc pruncii din leagăn și sufletele morților.

hasíu s. n. – element chimic artificial. Et.: engl., fr. *hassium*. A fost numit după **Hassia** sau Hessen, land din centrul Germaniei. Elementul a fost descoperit la Darmstadt, capitala landului, în 1984, v. și hessian.

hataía s. f. – (înv.) numele unei stofe fine de mătase. Et.: tc. *hataii*, *hetaii*, după **Hatai** – China de N, de unde era adusă.

hațegána s. f. art. – dans popular românesc răspândit în S Transilvaniei, cu mișcare foarte vioaie. Denumirea dansului vine de la **Hațeg** sau Țara Hațegului, depresiune în Transilvania.

hauyn s. n. – mineral descoperit în 1807 în Italia. Et.: fr., engl. *haüyne*. A fost denumit în onoarea abatelui René Just **Haüy** (1743–1822), renumit mineralog și cristalograf francez, considerat unul dintre întemeietorii cristalografiei.

haváiană, *havaiene*, s. f. – instrument muzical cu coarde asemănător cu chitara, cu sunetul lin și tărăgănat. Et.: fr. (*guitare*) *hawaiiene*, după arhipelagul **Hawaii** din Oc. Pacific, de unde provine acest instrument.

havánă, *havane*, s. f. – țigară de foi de calitate superioară. Et.: fr. *havane*, după **Havana** (La Habana), capitala Cubei, unde se fabrică aceste țigări dintr-un tutun de foarte bună calitate și de unde s-au răspândit prin comerț în întreaga lume, v. și habaneră.

Derivat:

– **havân** adj. invar. – brun-roșcat, de culoarea tutunului.

haversián adj. *canale haversiene* – canale ce formează o rețea în os, protejând vasele sanguine. Sunt numite după Clopton **Havers** (1650–1702), medicul și anatomistul englez care le-a descris.

heláncă s. f. – țesătură sintetică supraelastică; obiect confecționat dintr-o astfel de țesătură. Et.: fr., it. *helanca*, după **Helanca**, denumirea comercială a unor fire de nailon elastice de compania elvețiană *Heberlein Patent Corporation* începând din anii '50. Denumirea comercială *Helanca* provine de la numele companiei *Hebelein* asociat cu cuvântul ***lana*** („lână" în lat.) și silaba finală ***ca***, probabil cu rol fonetic-strucutral. Firma *Heberlein* a fost fondată în 1835 de elvețianul Georg Philipp **Heberlein** (1805–1888).

helmholtz s. m. – unitate de măsură a momentului electric al unui dipol. Et.: engl. *helmholtz*. A fost numită în cinstea fizicianului și fiziologului german Hermann Ludwig Ferdinand von **Helmholtz** (1821–1894). Helmholtz a adus contribuții în electricitate, hidrodinamică, geometria neeuclidiană, acustică și fiziologia auzului și vederii. Printre alte realizări, a formulat principiul conservării energiei în 1847, a încercat să măsoare viteza impulsului nervos și a inventat oftalmoscopul.

hénry s. m. – unitate de măsură a inductanței electrice. Et.: engl., fr. *henry*. A fost adoptată în 1893 și a fost numită în onoarea fizicianului american Joseph **Henry** (1797–1878). Profesor la Universitatea din Princeton, Henry a adus contribuții importante în domeniul electromagnetismului: a realizat primii electromagneți (1829), prima versiune a motorului electric (1831) și a descoperit

fenomenul de autoinducție (1832).

hercínic, -ă, *hercinici, -ce*, adj. orogeneza hercinică – totalitatea mișcărilor de cutare a scoarței pământului, în urma cărora s-au format o serie de munți. Et.: conform fr. *hercynien*, după **Hercynia** silva, o regiune de munți împăduriți, imprecis delimitată, situată undeva între Rin și Carpați și menționată de scriitorii antici greci și romani.

herculeeán, -ă, *herculeeni, -e*, adj. – foarte puternic, voinic. Et.: fr. *herculéen*. Adjectivul face referire directă la vestitul erou **Hercule** (gr. Herakles) din mitologia greacă, înzestrat cu o putere fizică neobișnuită. El era fiul lui Zeus și al muritoarei Alcmene. Încă din leagăn eroul își manifestă uimitoarea forță când sugrumă doi șerpi trimiși pentru a-l ucide. Pentru a-și ispăși păcatul de a-și fi ucis soția și copiii, Hercule săvârșește cele 12 munci (sau încercări), mari fapte de vitejie din care iese victorios.

hereford (pr. *herford*) s. pr. n. – rasă de taurine, formată în Anglia, crescută și în România pentru producția de carne, de culoare roșcată pe tot corpul, cu excepția capului, abdomenului și extremităților picioarelor, care sunt albe. Et.: engl. *hereford*. Își trage numele de la orașul **Hereford** din SV Marii Britanii, de unde e originară.

hermafrodít, -ă, *hermafrodiți, -te*, adj. – (despre oameni, animale, plante) care are caracterele ambelor sexe. Et.: fr. *hermaphrodite* < lat. *hermaphroditus*, după **Hermaphroditos** (Hermafrodit), fiul lui Hermes și al Afroditei, tânăr de o rară frumusețe din mitologia greacă. Îndrăgostită de el, nimfa lacului Salmacis a rugat zeii să le unească trupurile pe vecie. Zeii i-au îndeplinit dorința, în locul celor doi apărând o ființă fabuloasă, având ambele sexe.

hermínă (sau **hermelínă**), *hermine* (*hermeline*), s. f. – animal carnivor asemănător nevăstuicii din țările nordice, a cărui blană este albă și lucioasă iarna și cafenie-deschisă vara. Et.: fr. *hermine* < lat. (*mus*) *Armenius* – „(șoarece) de **Armenia**“, regiune istorică din Asia Mică, unde abundau herminele.

herostrátic adj. *renume herostratic* – renume rău. Expresia provine (conform germ. *herostratisch*) de la numele lui **Herostrat**, personaj obscur din Antichitate, locuitor din Efes, care a ținut cu orice preț

să devină celebru, iar numele său să rămână în istorie. Pentru a-și atinge scopul, el a incendiat în anul 356 î. H. templul zeiței Artemis din Efes, construcție considerată una dintre cele șapte minuni ale lumii antice.

hertz (pr. *herț*), *hertzi*, s. m. – unitate de măsură pentru frecvență, egală cu frecvența unui fenomen periodic care se repetă odată la fiecare secundă. Et.: fr. *hertz*, germ. *Hertz*. A fost adoptată în 1960 și a fost numită în onoarea fizicianului german Heinrich Rudolph **Hertz** (1857–1894). Hertz a fost primul care a transmis și a recepționat unde radio. Profesor universitar la Karlsruhe, el a demonstrat experimental (1885–1889) existența undelor electromagnetice radiofonice (denumite și unde **hertziene**).

hesperídă, *hesperide*, s. f. – fruct cărnos asemănător cu baca (cum are portocalul, lămâiul etc.). Et.: fr. *hespéride*, după **Hesperides**, trei nimfe din mitologia greacă, fiicele lui Atlas cu **Hesperis**. Ele păzeau grădina cu merele de aur dăruite de Geea Herei la nunta acesteia cu Zeus.

hessián s. n. – țesătură de iută cu legătură de pânză, folosită în tapițerie, la confecționarea sacilor și ca ambalaj. Et.: fr. *hessian*, după **Hesse** (sau Hessen), land din partea centralvestică a Germaniei, de unde provine materialul, v. și hasiu.

hídră, *hidre*, s. f. – animal celenterat fixat pe un suport, care are 6–8 tentacule în jurul gurii. Et.: fr. *hydre* < lat. științifică *Hydra*, după **Hydra** din Lerna, monstru înspăimântător din mitologia greacă, ce trăia în lacul Lerna (Peloponez) și pe care îl otrăvea cu respirația sa. Avea o sută de capete ce se regenerau atunci când erau retezate. A fost ucisă de Hercule care i-a retezat unicul cap nemuritor și i le-a ars pe celelalte, v. și meduză.

În sens figurat, **hidra** desemnează nenorocirea, răul care crește cu toate măsurile luate pentru a-l stârpi.

himéră, *himere*, s. f. – închipuire, fantezie irealizabilă, iluzie. Et.: fr. *chimère* < lat. *Chimaera* < gr. **Kimaira** (Himera), monstru din mitologia greacă, cu trei capete: unul de leu, unul de capră și altul de șarpe. În altă variantă era închipuit cu trupul de capră, capul de leu și coada de șarpe.

Pe lângă substantivul *himeră* s-a format și adjectivul *himeric*, cu sensul de „imaginar, irealizabil".

hipocratísm s. n. *hipocratism digital* (sau degete **hipocratice**) – degete îngroșate mult la capete, cu unghia bombată, caracteristice unor boli infecțioase cronice. Et.: fr. *hippocratisme digital*. Sintagma derivă de la numele lui **Hipocrat** (Hippokrates) din Kos (c.460-c.377 î. H.), celebru medic și filosof grec din Antichitate, supranumit „părintele medicinii". El a fost autorul al circa 60 de tratate medicale ce constituie „Corpusul *hipocratic*", în care descrie detaliat o serie de afecțiuni și în care susține că boala nu este de natură magică, ci are cauze științifice, cum ar fi alimentația săracă sau mediul nesănătos. El și-a învățat discipolii să se călăuzească după anumite reguli de conduită, reguli ce au stat la baza *jurământului* **hipocratic**, depus de medici înainte de practicarea meseriei și care cuprinde regulile de etică profesională. Acesta a fost redactat după moartea lui Hipocrat.

hipocrén s. n. – enigmă rebusistă care constă în reprezentarea în imagini a unei fraze oarecare (expresie, proverb, citat etc.), în care toate cuvintele sunt indicate în desen. Cuvântul derivă de la **Hippocrene** („Fântâna calului"), numele unui izvor legendar miraculos consacrat muzelor și aflat pe muntele Helicon. Potrivit mitologiei grecești, ar fi țâșnit din locul în care a lovit cu copita calul înaripat Pegas. Se spune că poeții care sorbeau din apa izvorului Hippocrene deveneau inspirați.

Primul hipocren a fost creat și publicat de talentatul enigmist român Dan Dumitrescu în revista *Curentul familiei* nr. 11 din 4 decembrie 1943, v. și rebo, Pegas.

hóbby, *hobyy-uri*, s. n. – pasiune, preocupare în afara profesiunii, căreia i se dedică timpul liber ca diletant. *Hobby* este un cuvânt englez, iar sensul său original (sec. al XII-XIV-lea), era acela de „cal mic, ponei", fie real, fie ca o figură purtată în vechile dansuri populare sau în pantomimă. *Hobby* derivă de la **Hobin**, nume de cal din engleza medievală, care nu este altceva decât o variantă a francezului **Robin**, diminutivul prenumelui masculin Robert. În limba engleză sensul cuvântului *hobby* a evoluat astfel: „cal de jucărie" (sec. al XVI-lea), „interes obsesiv" (sec. al XVII-lea) și, în sfârșit, „preocupare în timpul liber" (sec. al XIX-lea), sens cu care

cuvântul a fost împrumutat și în alte limbi, inclusiv româna, v. și robinet.

holénder, *holendere*, s. n. – mașină de rafinare, de înălbire etc. folosită în procesul de fabricare a hârtiei. Et.: germ. *Holländer*, după **Holland**, numele german al Olandei, unde a fost inventată în 1671.

holéndru (sau **holendre**), *holendre*, s. n. – dispozitiv de legătură între două conducte, alcătuită dintr-o piesă tubulară și una sau două piulițe. Se mai numește și racord *olandez*. Et.: germ. *Holländer*, după **Holland**, numele german al Olandei.

hólmiu s. n. – element chimic din familia pământurilor rare. Et.: fr. *holmium*, germ. *Holmium*. A fost numit după **Holmia**, numele latinizat al orașului Stockholm, capitala Suediei. Numele a fost creat de către chimistul suedez Per Cleve, care a descoperit elementul în 1879 și l-a numit după orașul său natal.

holstein s. n. – 1. Varietate de taurine de culoare bălțată. 2. Rasă de cabaline de talie mare, folosită în agricultură și în transporturi. În ambele sensuri numele provine de la locul de origine, regiunea **Holstein** din NV Germaniei, v. și alestâncă.

homéric, -ă, *homerici, -ce*, adj. – de proporții neobișnuite, măreț, grandios. Et.: fr. *homérique*, lat. *homericus*. Adjectivul provine de la numele lui **Homer**, cel mai mare poet epic grec din Antichitate. A trăit probabil între sec. al X-lea și al VIII-lea î. H. și i s-au atribuit poemele *Iliada* și *Odiseea*, capodopere ale literaturii antice, în care sunt povestite legenda războiului troian și călătoria lui Ulise de la plecarea sa din Troia până la întoarcerea acasă, în Itaca. Homer era înfățișat ca un bătrân orb și sărac ce își recita versurile, rătăcind din oraș în oraș.

Multe cuvinte și expresii din prezent provin de la nume proprii întâlnite în epopeile lui Homer: *ahilean*, *casandră*, *mentor*, *nestor*, *odisee*, *stentor*, *cal troian* (v. articolele respective).

homéric, -ă, *homerici, -ce*, adj. – **1.** În genul epopeilor lui Homer; p. ext. de proporții grandioase. **2.** *Râs homeric* = râs cu hohote puternice, zguduitor și greu de oprit. Et.: fr. *rire homérique*, după **Homer** (v. homeric). Originea expresiei se găsește în finalul primului cânt din *Iliada* lui Homer, în care sunt descrise petrecerile și râsetele zeilor:

„Zeii în hohote lungi la râs se porniră cu toții / ..... / Astfel că ei veseli din zorii zilei și până spre seară / Benchetuiau..." (în traducerea lui G. Murnu).

horodínca s. f. art. – numele unui dans cu mișcare vioaie, de origine ucraineană. Et.: ucr. *horodjanka*, după **Horodenka** (sau Gorodenka), un oraș din Ucraina.

horténsie, *hotensii*, s. f. – plantă decorativă, înaltă, cu flori mari, de diferite culori și fără miros. Et.: fr. *hortensia* < lat. științifică *Hortensia*. Numele plantei a fost dat de botanistul francez Philibert Commerson (1722–1773) în cinstea **Hortensiei** Lepaute (1723–1788), fermecătoarea soție a lui Jean Lepaute (1720-c.1787), renumit constructor de orologii francez. Matematiciană și astronom, Hortense Lepaute a calculat împreună cu marele astronom Alexis Clairaut orbita cometei Halley.

hrișcă s. f. – plantă erbacee, cultivată pentru fructele sale folosite în alimentație. Et.: ucr. *hrecka* < rusă *greèka*, poloneză *hreczka* – „(grâu) grecesc, din **Grecia**".

hughenót, -ă, *hughenoți, -te*, s. m. și f. – protestant calvin din Franța în sec. al XVI–XVIII-lea. Cuvântul provine din fr. *huguenot* (inițial „confederat din Geneva adversar al ducelui de Savoia"), deformare din germ. *Eidgenoss* – „confederat", probabil sub influența numelui lui **Hugues** Besançon (c. 1491–1532), lider politic elvețian, primar în Geneva și adept al protestantismului.

huligén, *huligani*, s. m. – persoană care are o purtare sau atitudine brutală, care săvârșește acte de agresiune, devastări etc. Et.: rusă *huligan* < engl. *hooligan*, a cărui origine nu este pe deplin elucidată, însă cert este faptul că provine de la un nume propriu. Termenul a apărut consemnat pentru prima oară în 1898 într-un raport al poliției londoneze. Conform celei mai răspândite opinii, numele derivă de la un anume Patrick **Hooligan** (sau Houlihan), un hoț și tâlhar de origine irlandeză care împreună cu familia sa și o bandă de acoliți terorizau un cartier al Londrei prin anii 1890. După ce a ucis un polițist, Hooligan a fost arestat și condamnat la închisoare unde și-a petrecut restul vieții. După alții, termenul derivă de la **Hooligan**, numele unei familii de scandalagii irlandezi dintr-un cântec de music-hall

din 1824. De asemenea era și numele unui personaj de benzi desenate. În sfârșit, alții susțin că ar fi vorba de o interpretare greșită a sintagmei *Hooley's gang* – „banda lui **Hooley**", după un irlandez cu acest nume.

hurmúz (1) *hurmuzuri*, (2) *hurmuzi*, s. n./s. m. – 1. Mărgăritar fals, de sticlă; (la pl.) șirag de astfel de mărgăritare. 2. Arbust decorativ, cu frunze opuse, eliptice, flori roz trandafirii și fructe albe de mărimea cireșelor. În ambele sensuri derivă din tc. *Hurmuz*, după **Hormuz** (sau **Ormuz**), un regat din sec. al XVI–XVII-lea situat în preajma strâmtorii Hormuz care separă Golful Oman de Golful Persic. Capitala era vechiul oraș-port Hormuz, oraș fortificat așezat pe insula cu același nume. Hormuz a fost unul dintre cele mai importante centre comerciale din Orientul Mijlociu din acea vreme, controlând negoțul maritim cu India. De aici erau exportate produse dintre cele mai variate.

huțúl (sau **huțán**), *huțuli*, s. m. – rasă autohtonă de cai mici de munte, ageri și rezistenți, folosiți la tracțiune, samar și călărie. Numele rasei vine de la **huțuli**, populație puțin numeroasă (c. 40 000) care trăiește în regiunea izvoarelor Siretului și Ceremușului, în Carpații Pădurоși (Ucraina), în M-ții Maramureșului (România) și în regiunea Obcinelor Bucovinei (România și Ucraina).

De la huțuli provin și numele dansurilor populare **huțúlca** și **huțulínca** s. f. art.

I

iacobín, *iacobini*, s. m. – (fig.) revoluționar consecvent. Et.: fr. *jacobin* < lat. **Iacobus** (Iacob). Termenul face referire la *iacobini*, membrii Clubului Iacobinilor (1789–1799), cea mai radicală grupare revoluționară din timpul revoluției franceze, care a dus lupta contra monarhiștilor și feudalilor. Numele societății se explică prin faptul că revoluționarii se întâlneau în biblioteca vechii mănăstiri a călugărilor *iacobini*, situată în strada Saint-Jacque (Sf. Iacob) din Paris.

iad, *iaduri*, s. n. – infern, loc în care sufletele păcătoșilor sunt supuse la chinuri veșnice; (fig.) situație chinuitoare, greu de suportat. Et.: sl. *jadŭ*, după **Hades** (în gr. *Aides* – „Cel Nevăzut"), nume sub care a fost tradus în versiunea greacă a *Vechiului Testament* termenul ebraic *sheol*, ce semnifica un tărâm tenebros subteran locuit de morți. Hades era zeul împărăției subpământene a morților în mitologia greacă. El sălășluia în lumea umbrelor și nu îngăduia nimănui, odată ajuns acolo, să se reîntoarcă la lumina zilei, v. și hades, gheenă.

ianuárie s. m. – prima lună a anului. Et.: sl. *ijanuarij* < lat. *Ianuarius* (*mensis*). Luna era consacrată lui **Ianus**, zeu din mitologia romană, ocrotitorul porților și al drumurilor, personificare a oricărui început și sfârșit, a oricărei intrări și ieșiri. Ianus era închipuit cu două fețe opuse, una privind înainte, iar alta înapoi.

iena s. f. – (în sintagma *sticlă* sau *vas de iena*) sticlă de calitate superioară, rezistentă la foc. După **Jena**, oraș în partea centrală a Germaniei. Sticla de iena a fost produsă pentru prima oară de chimistul german Friedrich Otto Schott care a fondat o fabrică de sticlă la Jena, în 1884, fabrică ce funcționează și în prezent.

ieremiádă, *ieremiade*, s. f. – (livr.) plângere, lamentare, tânguire. Et.: fr. *jérémiade* < lat. ecleziastică *Jeremias* – **Ieremia** (c.650-c.580 sau 570 î. H.), unul dintre cei patru

mari profeți evrei. Lui i se atribuie cartea *Plângerile lui Ieremia* din *Vechiului Testament*, în care deplânge decăderea Iudeii, pustiirea țării și căderea în captivitatea babiloneană, v. și arminden.

iezuít, *iezuiți*, s. m. – (fig.) om ipocrit, viclean, perfid. Et.: fr. *jésuit* < lat. **Iesus** (Iisus). Termenul face aluzie la reputația unora dintre călugării *iezuiți* care, mai ales în sec. al XVII-lea, sub aparența castității și a supunerii absolute față de papă, erau preocupați de activități bazate pe lipsa de scrupule, provocare, diversiune, minciună, calomnie, spionaj, comploturi, intrigi subtile și înșelătorii viclene. Sub deviza *Ad majorem Dei gloriam* („Spre gloria mai mare a lui Dumnezeu") ei considerau că pentru atingerea scopurilor sunt permise orice mijloace. Ordinul călugăresc catolic al iezuiților a fost întemeiat în 1534 la Paris de către Ignațiu de Loyola și confirmat în 1540 de papa Paul III sub numele de „Societas Jesú" („Compania lui Iisus").

ignát – (pop.) nume dat zilei de 20 decembrie, în care, de obicei, se taie porcii îngrășați pentru Crăciun. Et.: si. *Ignatije*, după numele Sfântului **Ignatie** Teoforul (?-c.110), episcop al Antiohiei, cunoscut pentru cele șapte scrisori pe care le-a scris în timpul călătoriei spre Roma unde a fost condamnat la moarte și sfâșiat de fiare în arenă. Este prăznuit la 20 decembrie.

ileánă, *ilene*, s. f. – insectă mare, de culoare verde-arămie cu pete albe, care se hrănește cu sucul florilor (*Cetonia aurata*). După **Ileana**, prenume feminin românesc.

ilmenít s. n. – oxid natural de fier și de titan, care se găsește în unele șisturi cristaline. Et.: fr. *ilménite*. A fost numit după muntele **Ilmen** din S Uralilor, unde a fost descoperit în 1827.

imelmán s. n. – figură de acrobație aeriană, în care avionul execută o jumătate de looping, apoi se răsucește pe o parte, revenind în zbor orizontal în direcția opusă celei inițiale. Et.: germ. *Immelmann*, fr. *immelmann*, după aviatorul german Max **Immelmann** (1890–1916), primul care a executat această manevră. Immelmann a fost unul dintre cei mai buni piloți germani de pe avioanele de vânătoare în Primul Război Mondial.

iminéu, *iminei*, s. m. – (înv. și reg.) încălțăminte de marochin purtată odinioară de boieri;

încălțăminte cu vârful ascuțit pe care o purtau țăranii. Et.: tc. *yemeni* – „un fel de încălțăminte ușoară (purtată de țărani)", cu sensul originar – „din **Yemen**", stat în SV Peninsulei Arabia, la Marea Roșie.

indián[1] – v. **amerindian**.

indián[2] s. n. – țesătură fină de bumbac, vopsită sau imprimată. Et.: fr. *indienne*, după **India**, de unde era originară.

indiánă, *indiene*, s. f. – prăjitură cu frișcă și cu glazură de ciocolată. Et.: germ. *Indianer(krapfen)*, unde *Indianer* înseamnă „indian, din **India**". Denumirea vine de la faptul că aspectul și culoarea prăjiturii amintesc de un indian cu turban.

indigó, *indigouri*, s. n. – 1. Culoare a spectrului solar situată între albastru și violet. 2. Materie colorată de un albastru-violet, care se extrage dintr-o plantă tropicală sau se obține din anilină; hârtie-carbon. Et.: sp. *indico*, portugheză *indigo* < lat. *indicum* – „din **India**". Cea mai mare parte a pigmentului provine din India și se extrage dintr-un arbust tropical numit *indigotier* (*Indigofera*).

ionatán, *ionatani*, s. m. – soi de măr originar din America de Nord (Woodstock) și descoperit pe la 1820, cu fructe roșii-sângerii, zemoase, dulce-acrișoare și plăcut aromate. Et.: engl. *Jonathan* (*apple*), după numele celui care a cultivat această varietate, **Jonathan** Hasbrouck (d. 1846), jurist și grădinar american.

iónic, -ă, *ionici, -ce*, adj., s. n. – (ordin arhitectonic din vechea Grecie) caracterizat prin coloane zvelte, având capitelul decorat cu volute. Et.: fr. *ionique* < lat. *ionios* < gr. *iônikos*, după **Ionia**, regiune istorică situată în centrul zonei litorale vestice a Asiei Mici, v. și corintic, doric.

iordán, *iordane*, s. n. – sărbătoare religioasă care celebrează botezul lui Iisus Hristos. Se mai numește și *Bobotează* și este prăznuită la 6 ianuarie. Denumirea de *iordan* a pătruns în limba română prin filieră slavă și provine în final de la numele binecunoscutului fluviu **Iordan** (sau Jordan) din Orientul Apropiat, de pe teritoriul Libanului, Siriei, Israelului și Iordaniei. În religia creștină Iordanul are un caracter sacru deoarece în apa sa Iisus Hristos a fost botezat de către Ioan Botezătorul.

iperită s. f. – gaz de luptă foarte toxic vezicant. Et.: fr.

ypérite, după **Ypres**, oraș din Belgia. Gazul a fost folosit pentru prima oară de germani în Primul Război Mondial, la 21/22 iulie 1917 pe câmpul de luptă de lângă Ypres.

iród, *irozi*, s. m. – veche dramă populară românească, care dezvoltă motive religioase într-o viziune autohtonă, prin aglutinarea mai multor colinde (ex. nașterea lui Hristos). Este jucată la țară de către tineri costumați, numiți *irozi*, cu prilejul sărbătorilor de iarnă; vicleim. Denumirea provine de la personajul Irod, care figurează în reprezentație. **Irod** (sau Herod) cel Mare (73–4 î. H.) a fost rege al Iudeii (37–4 î. H.), și, potrivit Bibliei (*Matei*, cap. 2, verset 16), a poruncit să fie uciși toți pruncii sub 2 ani din Bethlehem, pentru a împiedica venirea lui Mesia, a lui Iisus Hristos.

În sens figurat prin *irod* se înțelege un comedian, paiață sau actor mediocru, om cabotin.

itálic, -ă, *italici, -ce*, adj. – (despre caractere tipografice; și substantivat, f.) cursiv. Et.: fr. *italique* < lat. *italicus* – „din **Italia**". Este astfel numit deoarece acest tip de caractere a fost introdus de către tipograful italian Aldo Manuzio (1450–1515) și a fost folosit prima oară la o ediție a lui Vergiliu (1501) dedicată Italiei, v. și aldin.

iúdă, iude, s. f. – om trădător; om fățarnic, prefăcut. Cuvântul face referire la **Iuda** Iscarioteanul (d. c. 30 d. H.), unul dintre cei doisprezece apostoli ai lui Iisus Hristos. Potrivit *Noului Testament*, Iuda l-a vândut pe Iisus sinedriului iudaic pentru 30 de arginți. Mai târziu s-a căit și s-a spânzurat, însă numele său a rămas sinonim cu trădătorul, v. și Scaraoțchi.

iulián adj. m. *calendar iulian* – calendar care a fost reformat de Caius **Iulius** Caesar (100–44 î. H.) în anul 46 î. H., după sfatul astronomului egiptean Sosigenes din Alexandria. Până la reforma lui Iulius Caesar, anul avea 355 de zile, iar prima lună a anului era martie. În noul sistem la fiecare trei ani de câte 365 de zile urma un an bisect de 366 de zile. Au fost adăugate lunile ianuarie și februarie la începutul anului, iar anul începea acum la 1 ianuarie, v. și calendar gregorian, iulie.

iúlie s. m. – a șaptea lună a anului. Et.: sl. *Ijuli* < gr. *ioulios* < lat. *Iulius* (*mensis*) – „(luna) lui **Iulius**". În calendarul lui Numa Pompilus iulie

se numea *Quintilis* (de la *quintus* – „a cincea"), deoarece, pe atunci, era a cincea lună a anului, prima lună fiind martie. În anul 46 î. H., când a stabilit așa-numitul calendar *iulian* (v.), Caius Iulius Caesar (100–44 î. H.) a adăugat lunile ianuarie și februarie la vechiul calendar, astfel încât *Quintilis* a devenit a șaptea lună. La moartea lui Caesar, Marcus Antonius, vărul și locotenentul acestuia, a hotărât, ca în amintirea sa, să numească această lună *Iulius*, deoarece era luna de naștere a lui Iulius Caesar, v. și august, calendar iulian.

iúnie s. f. – a șaseă lună a anului. Et.: sl. *Ijuni* < gr. *iounios* < lat. *Iunius* (*mensis*) – „(luna) lui **Iuno**", zeiță din mitologia romană, sora și soția lui Iupiter, mama divină a lumii și protectoarea femeilor, în special a celor măritate. Romanii considerau că *Iunius* este luna cea mai prielnică pentru căsătorie.

iván s. m. – (peiorativ) persoană de naționalitate rusă. Se bazează pe ideea că **Ivan** este cel mai răspândit prenume masculin rus (la fel cum Natașa se crede că este cel mai comun prenume feminin), v. și friț.

izabél adj. invar. – galben-deschis; alb murdar; de culoarea cafelei cu lapte. Et.: fr. *isabelle*. Cuvântul provine, se spune, de la numele fiicei regelui Filip II al Spaniei, **Isabella** Clara Eugenia (1566–1633), care în 1598 s-a căsătorit cu Albert, arhiducele Austriei. În 1601 arhiducele era hotărât să cucerească orașul Ostende din N Belgiei. Povestea spune că Isabella ar fi jurat să nu-și schimbe lenjeria de corp până când orașul nu va fi ocupat. Din nefericire asediul a durat trei ani de zile, astfel că nu este greu de imaginat ce culoare avea lenjeria de corp a arhiducesei după atâta vreme. Totuși, culoarea a fost menționată încă din anul 1600, cu un an înainte de începerea asediului, ceea ce face îndoielnică această relatare. Alte surse citează o întâmplare similară a cărei protagonistă a fost **Isabella** I Catolica (1451– 1504), regina Castiliei, la asediul orașului Grenada în 1491.

îndrea – v. **undrea**.

J

jacárd, *jacarde*, s. n. – dispozitiv special, montat la războaiele mecanice de țesut, care produce țesături cu desene complicate. Et.: fr. *jacquard*, după Joseph Marie **Jacquard** (1752–1834), mecanic francez care a construit primul astfel de mecanism în 1801. În 1804–1805 a fost adăugat un sistem de cartele perforate care puteau ghida acele în mod automat, sistem folosit și de matematicianul englez Charles Babbage (1792–1871) la mașina sa de calcul, precursoare a calculatorului.

jachétă, *jachete*, s. f. – haină (tricotată) pe talie, încheiată în față, purtată peste bluză, cămașă sau peste rochie și care acoperă partea superioară a corpului. Et.: fr. *jaquette* < fr. *jaque* – veche haină din sec. al XIV-lea, se pare numită după **Jacques** – poreclă disprețuitoare aplicată țăranilor francezi, pentru că acest obiect de îmbrăcăminte scurt și simplu amintea de haina purtată de țărani, v. și jacquerie.

jack (pr. *gec*) *jackuri*, s. n. – dispozitiv de conectare a unui circuit electric care folosește un singur știfăr. Et.: engl. *jack*, după **Jack**, prenume masculin englez, nume de alint derivat de la John. Numele de Jack era folosit în sec. al XIV-lea în Anglia pentru a desemna „un tip oarecare", apoi a fost aplicat unor obiecte care într-un anumit fel înlocuiesc sau economisesc munca omului, v. și geac.

jacquerie (pr. *jacherie*), s. f. – răscoală a țăranilor francezi împinși de foame și sărăcie împotriva seniorilor feudali care a avut loc în provinciile din N și NV Franței la jumătatea sec. al XIV-lea și care a fost în scurt timp înfrântă de armata regală. Et.: fr. *Jacquerie*, după **Jacques** Bonhomme („Jacques blajinul"), nume disprețuitor pe care nobilii îl dădeau țăranului francez.

jacúzzi (pr. *giacuzi*) s. n. – cadă de baie largă cu jeturi subacvatice care masează cor-

pul; mic bazin cu jeturi de apă sub presiune, destinat să creeze vârtejuri relaxante. Et.: fr. *jacuzzi* < *Jacuzzi*, denumire comercială, după **Jacuzzi**, numele unei familii de italieni care s-au stabilit în America, în California, la începutul sec. al XX-lea. Ei au lucrat ca designeri în aeronautică și în domeniul dinamicii fluidelor. Unul dintre membrii familiei, Candido Jacuzzi (c.1903–1986), a conceput și produs în 1953 o pompă care să producă vârtejuri de apă cu bule în cada de baie, cu efecte terapeutice, pentru fiul său de 15 luni care suferea de artrită reumatoidă. Mai târziu, în 1968, fratele lui Candido, Roy Jacuzzi, a perfecționat și comercializat noua invenție. Sistemul jacuzzi a cunoscut un mare succes în lumea întreagă începând din anii '70.

jais (numit și **gagat**) (pr. *je*) s. n. – varietate de antracit tare și sticlos de culoare neagră mată, folosită la confecționarea unor mărgele. Et.: fr. *jais* < lat. *gagates* < gr. *gagates* – „(piatră) din **Gagai** (scris și Gagas, Gages)", oraș din Lycia în SV Asiei Mici, de unde provenea această piatră.

jalápă s. f. – plantă din America de Sud, Mexic ale cărei rădăcini au proprietăți purgative energice. Et.: sp. *jalapa*, fr. *jalap*, după **Jalapa** (sau Xalapa), un oraș din Mexic, în apropierea căruia a fost descoperită de conchistadorii spanioli.

jamáică, (porții), *jamaice*, s. f. – varietate de rom. Et.: fr. (*rhum de la*) *Jamaïque* – „(rom de) **Jamaica**", stat insular din America Centrală, unde se fabrică această băutură.

jansky s. m. – unitate de măsură folosită în radioastronomie pentru puterea receptată de un telescop de la o sursă cosmică. Et.: engl. *jansky*. A fost adoptată în 1973 și a fost numită în cinstea lui Karl Guthe **Jansky** (1905–1950), inginer american care a descoperit în 1931 că sursa paraziților care perturbau radiocomunicațiile era constelația Săgetătorul, descoperire ce a dus la dezvoltarea radioastronomiei.

japón s. n. – porțelan, fildeș sau mătase fină din Japonia. Et.: fr. *japon* < **Japonia**.

javelizáre s. f. – procedeu de sterilizare a apei prin tratare cu *apă de javel*, amestec de substanțe pe baza clorurilor de potasiu folosit ca dezinfectant. Et.: conform fr. *javellisation*, după (*eau de*) *Javel* – „(apă

de) **Javel**", vechi sat de lângă Paris, devenit ulterior cartier al Parisului, unde contele Claude Bertholet a preparat pentru prima oară această soluție în 1785.

jeans/jeanși (pr. *gins/ginși*) s. m. pl. – v. **blugi**.

jeep (pr. *gip*), *jeepuri*, s. n. – mașină mică de campanie adaptată pentru misiuni de recunoaștere și legătură pe orice teren, folosită întâi de armata americană. Et.: engl. *jeep*, după **G. P.**, inițialele folosite în al Doilea Război Mondial pentru *General Purpose* („Uz General"), dar influențată de numele lui *Eugene the Jeep*, un personaj de benzi desenate introdus în 1936 în America de E. C. Segar în seria comică *Thimble Theater* (în care a apărut și personajul mult mai cunoscut *Popeye Marinarul*). *Eugene the Jeep* era o creatură ciudată al cărei nume provenea de la singurul sunet pe care îl scotea: „jeep". Primele jeepuri au fost lansate la 10 iunie 1939 și au cunoscut imediat un imens succes.

jerséu, *jersee/jerseuri*, s. n. – 1. Obiect de îmbrăcăminte împletit din lână sau din bumbac, care se poartă peste partea de sus a corpului. 2. Țesătură elastică de lână, de fire sintetice, de bumbac sau de mătase, din care se fac obiecte de îmbrăcăminte. Et.: fr. *jersey*, după insula britanică **Jersey**, situată în Marea Mânecii, unde se fabrica această țesătură începând de la sfârșitul sec. al XVI-lea, fiind folosită inițial pentru hainele pescarilor.

jiána (sau **jiánca**, **jieneásca**) s. f. art. – dans popular românesc cu ritm binar și mișcare vioaie, răspândit în jurul Sibiului și în N Olteniei. Este denumit după râul **Jiu**.

jidán, *jidan*, s. m. – (pop.) evreu. Cuvântul e format plecând de la rădăcina *jid* din *jidov* – „evreu" (mai ales din Vechiul Testament), din lat. *Iudaues*, după **Iuda**, personaj biblic, fiul lui Iacob, întemeietorul tribului *iudeu* din care provine poporul evreu, v. și ciufut.

jobén, *jobene*, s. n. – pălărie bărbătească cilindrică, înaltă și tare, de obicei neagră, purtată astăzi numai la ceremonii. Cuvântul provine de la numele pălărierului francez **Jobin**, stabilit în București la mijlocul sec. al XIX-lea și care avea un magazin pe Calea Victoriei.

jochéu, *jochei*, s. m. – călăreț profesionist care călărește caii la curse și la antrenamente. Cuvântul provine din engl.

jockey, derivat de la numele **Jockey** sau Jock, variantă scoțiană a lui Jack, prenume masculin englez. Inițial, în limba engleză, în sec. al XVI-lea, *jockey* desemna simplu „un băiat, flăcău", apoi „băiat care se ocupă cu îngrijitul cailor; călăreț". Sensul actual datează din sec. al XVII-lea.

jófră, *jofre*, s. f. – prăjitură de ciocolată cu cremă. Este numită după mareșalul francez Joseph Jacques Césaire **Joffre** (1852–1931). Joffre a învins armata germană în prima bătălie de pe Marna (1914), salvând astfel Parisul, direct amenințat și a coordonat operațiunile militare de la Verdun (1916) și de pe Somme (1916).

Pentru alte cuvinte derivate de la numele unor mareșali francezi, v. și lapalisadă, macmahon, pralină. v. și savarină, șarlotă.

joi s. f. – a patra zi a săptămânii. Et.: lat. *Jovis* (*dies*) – „(ziua) lui **Iupiter**", stăpânul zeilor și al oamenilor în mitologia romană.

joule (fr.) (pr. *jul*, s. m., engl. *giul*), *jouli* – unitate de măsură a energiei adoptată în 1889. Et.: fr., engl. *joule*. A fost numită în cinstea lui James Prescott **Joule** (1818–1889), fizician britanic. Joule a studiat principiul transformării și conservării energiei, a măsurat echivalentul mecanic al caloriei, a cercetat efectul caloric al curentului electric (1841, *efectul Joule-Lenz*) și variația de temperatură produsă de un gaz care străbate un corp poros (1852, *efectul Joule-Thomson*).

joviál, -ă, *joviali, -e*, adj. – bine dispus, vesel, glumeț, voios. Et.: fr. *jovial* < it. *gioviale* < lat. *jovialis*, după **Iovis** (genitivul lui *Iupiter*), adică „născut sub influența planetei Jupiter", pe care astrologii Evului Mediu o considerau izvor al veseliei și al bunei dispoziții. Jupiter, cea mai mare planetă a sistemului solar, a fost numită în onoarea lui Iupiter, stăpânul zeilor și al oamenilor în mitologia romană

juglandacée, *juglandacee*, s. f. – familie de plante lemnoase având ca tip nucul (*Juglans regia*). Numele generic al nucului, *Juglans*, vine din lat. *iuglans* – din *Iu-* + *glans*, adică „nuca lui **Iupiter**". Iupiter era stăpânul suprem al zeilor în mitologia romană.

julién s. n. – băutură preparată din diferite legume tăiate și servite în lichid. Et.: fr. *julienne*, după **Julien**, prenume masculin francez. Este vorba probabil de numele primului

producător, dar a cărui identitate exactă nu s-a păstrat.

juliétă s. f. – (fam.) iubită, amantă. După **Julieta**, numele românizat al eroinei **Juliet** Capulet, iubita lui Romeo Montague în celebra tragedie a lui Shakespeare *Romeo și Julieta* (1594), v. și Romeo.

jurăsic s. n. – a doua perioadă a mezozoicului, în care predomină gimnospermele și apar angiospermele, iar fauna este reprezentată prin aproape toate tipurile de viețuitoare. Et.: fr. *jurassique*. Denumirea perioadei provine de la munții **Jura**, masiv din Europa de Vest, extins pe teritoriile Franței, Elveției și Germaniei, unde straturile geologice jurasice sunt bine reprezentate.

K

kalášnikov, *kalașnikovuri*, s. n. – un tip de armă automată rusească. Poartă numele lui Mihail Timofeevici **Kalașnikov** (n. 1919), faimos inginer rus și constructor de arme ușoare de foc. Recrutat în armata rusă în 1938, el a fost grav rănit și internat în spital. În timpul convalescenței a auzit adesea pe ceilalți pacienți plângându-se de inferioritatea carabinei rusești. Drept urmare el a realizat începând din 1947 mai multe tipuri de arme automate, printre care și *Avtomat Kalașnikova* sau mitraliera AK–47 din care au fost produse peste 50 de milioane. Modelul inițial l-a construit fără permisiunea autorităților sovietice, motiv pentru care a și fost arestat. Ulterior însă, a fost considerat erou național al Uniunii Sovietice și apoi al Rusiei, v. și Uzi.

káizer – v. **cezar**.

kélvin s. m. – unitate de măsură fundamentală a temperaturii în sistemul internațional. Et.: fr. *kelvin*. A fost numită în onoarea lui Sir William Thomson, lord **Kelvin** (1824–1907), fizician și inventator englez de origine irlandeză. Profesor universitar la Glasgow, Thomson a adus importante contribuții în termodinamică, hidrodinamică și electromagnetism. A propus scara de temperatură absolută, a descoperit în 1856 un efect termoelectric (*efectul Thomson*), a pus bazele telegrafiei și a inventat numeroase instrumente, printre care compasul modern.

kevlár s. n. – material compozit ușor, rezistent, folosit pentru vestele antiglonț, în aeronautică etc. După ***Kevlar***, denumire comercială. Nu se cunoaște originea termenului, fiind socotit o formație arbitrară, însă nu este exclus ca el să provină de la numele chimistei americane Stephanie *Kwolek*, care a patentat materialul în 1966.

kieserít (pr. *chizerit*) s. n. – sulfat hidratat natural de mag-

neziu. Et.: fr. *kiesérite*, germ. *Kieserit*. Mineralul a fost denumit în 1861 în onoarea președintelui Academiei din Iena, Germania, Dietrich Georg von **Kieser** (1779–1862).

kimberlít, *kimberlite*, s. n. – rocă eruptivă de culoare închisă, aproape neagră, cu structură porfirică, conținând uneori cristale de diamant, găsită în S Africii și în Siberia. Et.: fr. *kimberlite*. Roca a fost numită în 1886 după locul descoperirii, **Kimberley**, un oraș din Africa de Sud, unde se află niște renumite mine de diamante. Kimberley a devenit oraș minier în 1873 după descoperirea unor diamante pe locul unor ferme din regiune în perioada de după 1869.

koson – v. **coson.**

L

labradór (2) *labradori*, s. n. / s.m. – 1. Mineral din grupul feldspaților, cu reflexe albăstrui și verzui, folosit ca piatră semiprețioasă. 2. Rasă de câini de talie mare, negri sau roșcați. Et.: fr. *labrador*, după **Labrador**, peninsulă în NE Americii de Nord, în Canada, de unde provine atât mineralul, cât și rasa de câini.

láche s, m, – (peiorativ) om prost, nedescurcăreț. După **Lache**, prenume masculin, prescurtare de la Angelache, Apostolache, Mihalache, Vasilache etc. Probabil o influență a avut și personajul Lache întâlnit la Caragiale.

lacónic, -ă, *laconici, -ce*, adj. – exprimat în cuvinte puține (dar pline de conținut), scurt, concis, lapidar. Et.: fr. *laconique*, lat. *laconicus*, după **Laconia**, aluzie la maniera vechilor locuitori ai acestei regiuni istorice din S Greciei, cu capitala la Sparta. Spartanii, pe lângă reputația de oameni războinici, disciplinați și austeri, erau cunoscuți și pentru concizia lor. Se spune că Filip al Macedoniei a trimis un sol cu următorul mesaj: „Dacă voi intra în Laconia, voi face Sparta una cu pământul", la care răspunsul *laconic* al laconienilor a fost simplu: „Dacă", v. și spartan.

lácrima-Christi s. n. – vin italian, alb, aromat, care provine din viile de la poalele muntelui Vezuviu; varietate de viță-de-vie italiană care produce acest vin. Et.: it. *lacrima Christi*. Numele vinului se traduce din latină prin „Lacrima lui **Hristos**".

lambért, *lamberți*, s. m. – unitate de măsură pentru luminanță. Et.: fr. *lambert*. Denumirea îl onorează pe Johann Heinrich **Lambert** (1728–1777), om de știință german de origine elvețiană. Lambert s-a remarcat în domenii diferite ale științei: în matematică a demonstrat iraționalitatea numărului p (1768) și a pus bazele trigonometriei sferice, în astronomie a calculat orbitele cometelor și a studiat

formarea Universului, în filosofie a fost unul din reprezentanții raționalismului german, iar în fizică a fost unul dintre întemeietorii fotometriei și pirometriei.

lámblie, *lamblii*, s. f. – parazit microscopic, care trăiește în intestinul subțire și căile biliare la om și la unele animale. Provoacă boala numită *lambliază*. Et.: fr. *lamblia* < lat. științifică *Lamblia*, după Wilhelm Dusan **Lambl** (1825–1895), medic ceh născut în Boemia, primul care a descris parazitul. Descrierea a fost inclusă într-o colecție de rapoarte medicale publicate în 1860 de spitalul la care lucra în Praga. Inițial el a botezat microorganismul *Cercomonas intestinalis*, dar mai târziu, în 1915, a fost redenumit *Giardia lamblia*, v. și giardia.

lăndler (pr. *lendlăr*), *ländlere*, s. n. – dans popular austriac și bavarez, din sec. al XVIII-lea, asemănător cu un vals lent. Et.: germ. *Ländler*, după **Landel**, un district din Austria, situat la N de râul Ems.

landóu, *landouri*, s. n. – 1. Trăsură de lux la modă în sec. al XIX-lea, cu două banchete așezate față în față, al cărei acoperiș, format din două bucăți, se ridică și se lasă după voie. 2. Cărucior pentru copii, mare și acoperit. Et.: fr. *landau*. Trăsura e denumită după orașul **Landau** din V Germaniei, unde a fost construită prima oară în sec. al XVIII-lea.

langley s. m. – unitate de măsură a ratei de radiații solare primite de Pământ. Et.: engl. *langley*. A fost numită în onoarea astronomului și fizicianului american Samuel Pierpont **Langley** (1834–1906). Profesor la Institutul Smithsonian din Washington, Langley a adus contribuții în aerodinamică, a cercetat petele solare și a inventat în 1881 un aparat denumit *bolometru*, cu ajutorul căruia a studiat razele infraroșii.

lapalisádă, *lapalisade*, s. f. – afirmație a cărei evidență naivă provoacă râsul. Et.: fr. *lapalissade*. Cuvântul vine de la numele lui Jacques II de Chabannes, senior de **La Palice** (1470–1525), mareșal al Franței care a participat la războaiele împotriva Italiei în timpul lui Ludovic al XII-lea și François I. Soldații săi au compus în onoarea lui un cântec în care se spunea *Un quart d'heure avant sa mort, Il était encore en vie...* („Cu un sfert de oră înainte de moartea sa, El mai era încă în viață..."). Cântecul vroia să spună că La

Palice s-a luptat până în ultima clipă a vieții sale, însă posteritatea nu a reținut decât naivitatea versurilor.

laplacian – (mat.) operator diferențial de ordinul 2. Et.: fr. *laplacien*. Termenul derivă de la numele lui Pierre Simon, marchiz de **Laplace** (1749–1827), matematician, astronom și fizician francez, autorul unor lucrări fundamentale în domeniul ecuațiilor diferențiale.

lavaliéră, *lavaliere*, s. f. – cravată lată, înnodată ca o fundă, cu capete scurte, lăsate în jos, în vogă la artiști la sfârșitul sec. al XIX-lea. Et.: fr. *lavallière*, prin care se înțelegea inițial un ornament agățat de un lănțișor purtat în jurul gâtului, la modă în Franța în sec. al XVII-lea. A fost numită după Louise François de La Baume Le Blanc, ducesă de **La Vallière** (1644–1710), amanta regelui Ludovic al XIV-lea al Franței.

Un sens mai modern al cuvântului *lavalieră* este acela de microfon care se așează la rever sau la buzunar.

lawrénțiu (pr. *lorențiu*) s. n. – element chimic transuranic artificial. Et.: fr. *lawrencium*. A fost numit în 1961 de către patru specialiști în fizică nucleară, în memoria fondatorului laboratorului lor, fizicianul american Ernest Orlando **Lawrence** (1901–1958). Lawrence a construit în 1930 primul ciclotron – accelerator de particule utilizat în fizica nucleară experimentală. El a cercetat numeroase reacții nucleare produse prin bombardarea cu particule accelerate și a participat la realizarea primei bombe atomice americane. În 1939 obține Premiul Nobel pentru fizică.

lazarét, *lazarete*, s. n. – spital izolat pentru persoane presupuse a fi contaminate de o boală contagioasă. Et.: fr. *lazaret* < it. *lazzaretto*, inițial „casă pentru primirea leproșilor și a bolnavilor săraci". Termenul provine de la numele biblic **Lazarus** (Lazăr), „un sărac plin de bube" (*Luca*, cap. 16, verset 20) și influențat în partea finală de **Nazaret**, prescurtare din *Santa Maria di Nazaret*, o biserică din Veneția care deținea un spital unde erau ținuți în carantină bolnavii contagioși veniți din țara Sfântă.

Leghórn (pr. *legórn*) s. pr. n. – rasă de găini foarte bune producătoare de ouă. A fost obținută în SUA, în 1835, prin selecția unor exemplare importate din **Leghorn**, denu-

mirea engleză a orașului Livorno din centrul Italiei.

leishmánia (pr. *leșmania*), *leismania*, s. f. – protozoar parazit endocelular uman care provoacă o boală specifică țărilor calde numită *leishmanioză*. Et.: fr. *leishmanie* < lat. științifică *Leishmania*. Microorganismul a fost numit în cinstea lui William Boog **Leishman** (1865–1926), medic militar britanic care a lucrat în India și Africa de Sud și care l-a descoperit în 1900. El și-a publicat rezultatele în 1903, în același an în care Charles Donovan (1863–1951) a făcut independent aceeași descoperire. Drept urmare parazitul a fost denumit ulterior *Leishmania donovani*, în cinstea lor.

lek s. m. – unitate monetară principală din Albania. Et.: albaneză *lek*, după **Lek** Dukagjin, legiuitor și senior feudal albanez din sec. al XV-lea. Potrivit altei ipoteze, cuvântul derivă de la *Leka* (*i Madh*), prescurtarea populară albaneză a numelui lui **Alexandru** cel Mare (356–323 î. Hr.), regele Macedoniei.

lempíră, *lempire*, s. f. – unitate monetară în Honduras. Et.: fr. *lempira*. A fost numită după șeful de trib indian **Lempira** (1497–1537), erou național în Honduras. A fost ucis în timp ce conducea o armată împotriva conchistadorilor spanioli.

lemurián, *lemurieni*, s. m. (la pl.) – primate asemănătoare cu maimuțele ce trăiesc în Madagascar și în insulele înconjurătoare. Nocturne în cea mai mare parte, colindă pădurile în căutarea hranei. Et.: fr. *lémuriens* < lat. științifică *Lemures*, nume dat de naturalistul suedez Linné în 1795, după **Lemures** – spirite ale morții în mitologia romană care ieșeau noaptea din morminte.

leóne s. m. – unitate monetară în Sierra Leone. Et.: fr. *leone*, după Sierra **Leone**, stat în Africa Occidentală.

leonín, -ă, *leonini, -e*, adj. *versuri leonine* – versuri ale căror emistihuri rimează. *Rima leonină* este o rimă bogată în care 2 sau 3 silabe sunt asemănătoare. Et.: fr. *léonin*. Denumirea provine de la numele lui **Léon** (sau Leonius), canonic al bisericii din Saint-Victor (Paris), poet din sec. al XII-lea, care ar fi adus la modă acest tip de vers de origine latină.

lesbiánă, *lesbiene*, s. f. – femeie homosexuală. Et.: fr. *lesbien*, după **Lesbos**, insulă din N Mării Egee, patria poetei

Safo (c.610-c.580 î. H.) din Grecia antică despre care se presupunea că practica homosexualitatea. Safo a condus în insula Lesbos o școală de poezie pentru tinerele fete consacrate Afroditei, frumuseții ei și muzelor. În cadrul instituției lui Safo se compuneau poeme, ode și cântece închinate divinităților feminine, a erosului și frumuseții trupești. Multe din poemele sale se referă la pasiunea pentru elevele pe care le instruia. Termenul de *lesbiană* cu sensul „femeie homosexuală" nu este cunoscut în Antichitate și a fost folosit abia spre sfârșitul sec. al XIX-lea în franceză și engleză, de unde s-a răspândit și în alte limbi, v. și safism.

leușteán s. m. – plantă erbacee cu miros pătrunzător, ale cărei frunze sunt folosite drept condiment. Nu este clar prin ce filieră a pătruns cuvântul în românește, dar fără îndoială la origine provine din lat. *ligusticum* – „(plantă) din **Liguria**", provincie din Gallia Cisalpină în Antichitate, unde leușteanul creștea din abundență.

levantín, -ă, *levantini, -e*, adj. – necinstit, ipocrit, intrigant. Et.: fr. *levantin*. Termenul face aluzie la reputația negustorilor originari din **Levant**, denumire dată în trecut litoralului răsăritean al Mării Mediterane.

leviatán, *leviatane*, s. n. – 1. (Fig.) Organizație statală și politică absolută. 2. Mașină industrială de spălare a lânii brute. Et.: conform it. *leviathan*, germ. *Leviathan*, după **Leviatan**, monstru biblic de o forță colosală ce sălășluia în apele mării. Avea corpul acoperit cu zale impenetrabile pentru orice armă, scotea flăcări din gură și fum pe nări.

levită, *levite*, s. f. – 1. Redingotă lungă de la sfârșitul sec. al XVIII-lea. 2. Model vechi de rochie largă și foarte lungă. Et.: fr. *lévite* < lat. ecleziastică *levita* – „levit", preot la vechii evrei, care purta o robă lungă, așa cum apărea în piesele de teatru sau în tablourile din acea vreme. Leviții erau membri ai tribului lui **Levi**, fiul lui Iacov și al lui Leah în *Vechiul Testament* și părintele vechiului trib evreu numit după el, păstrător al obiectelor și scrierilor de cult.

levizită (sau **lewisită**) s. f. – substanță toxică cu miros specific de mușcată, folosită ca și gaz de luptă cu acțiune vezicantă. Et.: fr., engl. *lewisite*. A fost sintetizată aproape de sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial (1917–1918) la Universitatea Catolică din

Washington de o echipă condusă de chimistul și căpitanul american Winford Lee **Lewis** (1878–1943).

líberti s. n. – țesătură de mătase și de bumbac, folosită pentru rochii, bluze etc. Et.: engl., fr. *liberty*, după Arthur Lasenby **Liberty** (1843–1917), fondatorul unui magazin din Londra (*East India House*), care vindea produse orientale importate din Japonia, China, Java și Persia. Treptat Liberty și-a extins afacerea în anii 1880 și în alte orașe și țări și a început propria producție de mătăsuri. La moartea sa a lăsat o avere de peste 350 000 de lire sterline.

licéu, *licee*, s. n. – ciclu de învățământ superior al școlii generale. Et.: fr. *lycée* < lat. *Lyceum* < gr. *Lykeion* – grădina din Atena antică unde Aristotel preda filosofia. Grădina a fost numită după zeul Apollo **Lykeios**, al cărui templu se găsea în apropiere. Epitetul de Lykeios (sau Lukeios) dat lui Apollo vine de la vechea regiune **Lycia** din SV Asiei Mici, unde zeul avea un templu și un oracol la Patara, v. și academie, ateneu.

lidít, *lidite*, s. f. – rocă sedimentară cu granulație fină, de obicei neagră-cenușie, folosită ca material abraziv. Et.: fr., engl. *lyddite*, după **Lydd**, oraș din Kent, Anglia, unde a fost descoperită.

Tot **lidită** se numește un exploziv pe bază de acid picric, numit după același oraș Lydd, unde au avut loc primele testări în 1888.

líftă, *lifte*, s. f. – 1. Termen de ocară dat cotropitorilor țării. 2. Termen depreciativ pentru un om rău, câinos sau p. ext. pentru un animal rău. În trecut *liftă* sau *litfă* era un termen injurios dat de românii ortodocși popoarelor din altă religie și provine de la **Litva**, vechiul nume al Lituaniei. Lituanienii, ca și polonezii, erau catolici și nu erau priviți cu ochi buni de românii moldoveni. Catolicii erau detestați și considerați ipocriți și necredincioși, v. și lipcan.

lilipután (sau **lilipút**), **-ă**, *liliputani, -e*, adj. – de dimensiuni foarte mici, pitic. Et.: fr. *lilliputien*. Cuvântul vine de la **Lilliput**, țara imaginară din romanul fantastic și satiric *Călătoriile lui Gulliver* (1726) al scriitorului englez Jonathan Swift, vizitată de Lemuel Gulliver și ai cărei locuitori erau foarte mici, atingând doar 15 cm în înălțime.

límerick s. n. – poezie comică, lipsită de sens, de obicei în cinci versuri, cu rimă,

originară din folclorul irlandez. Et.: engl. *limerick*. Se spune că termenul derivă de la refrenul „*Will you come up to Limerick*", cântat la petreceri după fiecare recitare a unor versuri improvizate și lipsite de sens. **Limerick** este principalul oraș al comitatului cu același nume din SV Irlandei.

limuzínă, *limuzine*, s. f. – automobil elegant, nedecapotabil, în care spațiul din spate, destinat pasagerilor, este separat printr-un perete despărțitor de spațiul din față al șoferului. În primele limuzine spațiul pasagerilor era complet închis și separat de cel al șoferului care era nevoit să se mulțumească cu un simplu acoperiș. Cuvântul provine din fr. *limousine*, care la început desemna o mantie de lână cu glugă, închisă la culoare, purtată de ciobanii din **Limousin**, o provincie istorică situată în Franța centrală, în SV Masivului Central Francez. Când primele limuzine au apărut la începutul sec. al XX-lea, numele hainei a fost împrumutat automobilului, se pare datorită compartimentului său închis care proteja pasagerii ca o pelerină.

lindan s. n. – substanță clorinată cristalină care se prezintă ca un praf alb folosit în agricultură ca pesticid și de asemenea în tratamentul local al scabiei și pediculozei. Et.: fr., engl. *lindane*. A fost denumită în onoarea chimistului olandez Teunis van der **Linden** (n. 1884), care a studiat acest tip de substanțe.

linotíp, *linotipuri*, s. n. – mașină tipografică cu care se culeg și se toarnă literele în rânduri întregi. Et.: fr. *linotype*, după **Linotype**, denumirea comercială a unei mașini de cules inventată în 1884 de ceasornicarul german Ottmar Mergenthaler (1854–1899), la Baltimore (SUA), pentru ziarul *New York Tribune*. Alte mașini tipografice de cules denumite după mărci comerciale sunt *intertip* (< *Intertype*) sau *monotip* (< *Monotype*).

linșá, *linșează*, vb. I – a ucide pe cineva fără judecată de către o mulțime agitată, ațâțată. Et.: fr. *lyncher* < engl. (*to*) *lynch* < *Lynch* (*law*) – „(legea) lui Lynch", sintagmă care desemna o judecată sumară urmată de o condamnare sau execuție în cadrul unei curți fără o adevărată autoritate legală. Expresia vine de la numele căpitanului William **Lynch** (1742–1820), capul unui tribunal judiciar auto-

constituit de pe la 1780 din Pittsylvania, Virginia, SUA.

lipcán, *lipcani*, s. m. – curier oficial (turc sau tătar) care făcea legătura între țările române și Constantinopol sau în interiorul țării; curier călare în timp de război. Et.: tc. *lipkan* – „lituanian", după **Lipka**, numele vechi al Lituaniei, v. și liftă.

lipițán, *lipițani*, s. m. – rasă de cai obținută din rase spaniole, italiene, daneze și arabe, folosită îndeosebi la călărie și la tracțiune ușoară. Sunt crescuți și antrenați la Școala Spaniolă de Călărie din Viena. Et.: germ. *Lipitzaner*, după **Lipizza** (sau Lipica), oraș lângă Trieste, în Slovenia, unde a fost obținută această rasă pe la 1580.

lipscán, *lipscani*, s. m. – negustor din Evul Mediu care vindea pe piețele românești mărfuri aduse de la **Lipsca**, vechiul nume românesc al orașului Leipzig din Germania. Prăvălia acestor negustori, precum și marfa vândută de ei purta numele de **lipscănie**. „Lipscani" este și numele unei străzi din București unde odinioară era concentrat acest negoț.

listerióză, *listerioze*, s. f. – boală infecțioasă a animalelor domestice care se poate transmite și omului, provocată de bacili din genul *Listeria*. Et.: fr. *listériose* < lat. științifică *Listeria*. Numele bacteriei a fost dat în onoarea chirurgului britanic Sir Joseph, baron **Lister** of Lyme Regis (1827–1912). Profesor universitar la Londra, Glasgow și Edinburgh, Lister a adus importante contribuții în bacteriologie și histologie. În 1867 a inițiat utilizarea asepsiei în chirurgia modernă, prin introducerea fenolului ca antiseptic.

lișiță, *lișițe*, s. f. – pasăre călătoare de baltă, cu pene negre, având carnea comestibilă (*Fulica atra*). Cuvântul derivă probabil din *leașiță*, formă feminină a lui **leah** – polonez (denumire dată în Moldova în Evul Mediu).

lobélie, *lobelii*, s. f. – plantă exotică, cultivată pentru florile sale colorate și pentru acțiunea stimulantă asupra respirației. Et.: fr. *lobélie* < lat. științifică *Lobelia*. Numele genului a fost dat în onoarea lui Matthias de **Lobel** (sau l'Obel) (1538–1616), botanist și medic flamand la curtea regelui Iacob I. Lobel a studiat la universitatea Montpellier (Franța) și a încercat să clasifice plantele observate și adu-

nate de el în familii în funcție de forma frunzelor.

Din *lobelie* se extrage un alcaloid cu acțiune excitantă asupra respirației numit *lobelină*.

lolită s. f. – nume dat unei adolescente seducătoare. După **Lolita**, eroina romanului omonim (1958) al scriitorului american Vladimir Nabokov (1899–1977). O școlăriță de 12 ani, Lolita este sedusă de tatăl său vitreg Humbert Humbert, un bărbat de vârstă mijlocie.

lombárd, *lombarduri*, s. n. – 1. Casă de amanet. 2. Obiecte sau titluri de valoare depuse drept garanție pentru obținerea unui împrumut. Et.: germ. *Lombard*, fr. *lombard*, it. *lombardo*. Primele case de amanet au apărut în Franța, în sec. al XV-lea, și au fost denumite *lombarduri* deoarece au fost organizate de cămătari originari din **Lombardia**, regiune din N Italiei.

lotrít s. n. – silicat natural hidratat de calciu, magneziu, aluminiu și fier, cristalizat, de culoare verde. A fost descoperit de geologul român Gh. Murgoci-Munteanu în 1900 pe valea râului **Lotru** (județul Vâlcea), afluent al Oltului.

luciféric, -ă, *luciferici, -ce*, adj. – demonic. Et.: conform germ. *luziferisch* < **Lucifer**, după lat. *Luciferus* („Purtătorul de lumină"). Acest nume are o istorie lungă și interesantă. În mitologia romană era zeul care personifica Luceafărul-de-Dimineață (planeta Venus). În primele secole ale creștinismului, Lucifer era folosit drept epitet alegoric al lui Iisus Hristos, ca purtător de lumină sau astru strălucitor. În *Noul Testament* era denumirea căpeteniei îngerilor răzvrătiți împotriva lui Dumnezeu și care s-a prăbușit din ceruri în Infern. Ulterior, în Evul Mediu, s-a suprapus însă numelui lui Satan. La scriitorii romantici Lucifer era simbolul îndoielii, al refuzului sau al revoltei, v. și mefistofelic, satanic.

lúdlow s. n. – mașină de turnat rânduri, asemănătoare cu linotipul, folosită pentru culegerea de titluri, anunțuri, lucrări de ornament etc. Et.: germ. *Ludlow*, nume comercial. A fost inventată în 1906 și apoi perfecționată în 1911 de americanul Washington I. **Ludlow** de la care își trage numele.

lúdovic, *ludovici*, s. m. – veche monedă de aur franceză (sec. al XVII–XIX-lea), având efigia regelui Franței Ludovic al XIII-lea și a succesorilor săi.

Ludovic reprezintă forma românească a numelui *Louis* (sub influența lat. *Ludovicus* și germ. *Ludwig*), după fr. *louis* (*d'or*). Moneda a fost bătută pentru prima oară în 1640 în timpul domniei lui **Ludovic** al XIII-lea (1601- 1643) și s-a păstrat până la sfârșitul domniei regelui Ludovic al XVI-lea (1774–1793) când a fost scoasă din circulație după execuția acestuia în 1793, v. și napoleon.

lugojeána s. f. art. – dans popular bănățean. Și-a luat numele de la orașul **Lugoj** din vestul țării.

lugól s. n. – soluție care conține iod, utilizată în tratamentul hipertiroidismului. Et.: fr. *solution de Lugol*, după numele fizicianului francez Jean **Lugol** (1786–1851), care a introdus-o în medicină în 1829.

lutéțiu s. n. – element chimic din familia pământurilor rare. Et.: germ. *Lutetium*, fr. *lutécium*. A fost denumit după **Lutetia**, vechi oraș de pe teritoriul actual al Parisului, folosit și ca nume pentru întreg orașul Paris. Elementul a fost descoperit în mod independent în 1906–1907 de către chimistul austriac Carl Auer von Welsbach și chimistul francez Georges Urbain. Urbain l-a numit după Paris, orașul său natal. Numele a fost acceptat în lumea întreagă mai puțin în Germania, unde elementul s-a numit *cassiopeium* (după Cassiopeia, mama Andromedei în mitologia greacă) până în 1950.

lutz s. n. – figură în patinajul artistic constând într-o dublă sau triplă rotire, executată în așa fel încât mișcarea este începută pe un picior, iar aterizarea se face pe celălalt. Et.: engl. *lutz*. Poartă numele inventatorului său, Alois **Lutz** (1898–1918), patinator austriac care a executat-o pentru prima oară în 1913 la Viena, v. și axel.

M

macá s. f. – joc de cărți, numit și bacara. Et.: fr., it. *macao*, după **Macao**, oraș din teritoriul portughez omonim de pe coasta de SE a Chinei, celebru pentru cazinourile sale, de unde jocul a fost importat în Europa în sec. al XV-lea. A cunoscut un mare succes în Franța, mai ales la curtea regală.

macábru, -ă, *macabri, -e*, adj. – care se referă la moarte sau la morți, care amintește de moarte, groaznic, îngrozitor, lugubru. Et.: fr. *macabre* < fr. (*danse*) *macabré* – „(dans) macabru" – dans alegoric din Evul Mediu, pictat sau sculptat, în care moartea, înfățișată ca un schelet, atrage într-o horă infernală oameni de toate condițiile, bogați și săraci, bătrâni și copii. *Dansul macabru* își are originea într-o piesă în care este reprezentat măcelul celor șapte frați *Macabei* în timpul regelui seleucid Antioh IV. Povestea este relatată în *Vechiul Testament* în *Cartea a doua a Macabeilor*, capitolul 7. **Macabei** (sau Maccabei) au fost o familie de patrioți evrei, care, sub conducerea lui Iuda Macabeul (d. 160 î. H.), s-au răsculat în 167 î. H. împotriva dominației regelui seleucid Antioh IV (a domnit între 175–164 î. H.).

macadám, *macadamuri*, s. n. – gen de pavaj făcut din mai multe straturi de piatră spartă, îndesată cu compresorul și impregnată cu un material de legătură. Et.: fr. *macadam*, germ. *Makadam* < engl. *macadam*, după numele lui John Loudon **MCAdam** (1756–1836), inginerul scoțian care a inventat acest tip de pavaj. Întors din America și văzând starea proastă a drumurilor din Scoția, MCAdam a căutat noi metode pentru îmbunătățirea acestora. În 1815 a fost însărcinat cu construirea de noi drumuri în jurul orașului Bristol, iar în 1827 a fost numit inspector general al drumurilor din întreaga Anglie.

macasár s. m. – eben de culoare brun-închis, cu vine

negre. Et.: fr. *macassar*, după **Macassar** (în prezent Ujung Pandang), orașul principal din insula Sulawesi, în Indonezia, de unde era originar.

macferlán, *macferlane*, s. n. – pardesiu fără mâneci, cu o pelerină scurtă pe umeri și cu deschizături prin care se scot brațele. Et.: fr. *macfarlane*, după **Mac Farlane**, nume propriu englez, de origine scoțiană, presupusul creator al acestui pardesiu.

mach (pr. *mah*), *machi*, s. m. – unitate de măsură pentru viteză, utilizată în aerodinamică și în tehnica rachetelor, egală cu viteza sunetului în atmosferă – 340 m/s. Et.: fr., it. *mach*, germ. *Mach*. A fost numită după Ernst **Mach** (1838–1916), fizician și filosof austriac. Profesor universitar la Graz și la Praga, Mach a introdus în domeniul aerodinamicii un număr (numit ulterior *numărul lui Mach*), care reprezintă raportul dintre viteza unui corp într-un fluid în repaus și viteza sunetului în acest fluid.

machiavélic, -ă, *machiavelici*, *-ce*, adj. – perfid, viclean și fără scrupule. Et.: fr. *machiavélique*, it. *machiavellico*. Adjectivul derivă de la numele lui Niccolò di Bernardo dei **Machiavelli** (1469–1527), om politic, scriitor și istoric renascentist italian din Florența. În 1515 acesta a scris *Il Principe* („Principele"), cea mai faimoasă lucrare a sa, publicată în 1532. În această carte Machiavelli considera că în politică dictează interesele și forța, și nu judecățile morale. În conotațiile actuale ale cuvântului opiniile diplomatului florentin sunt mult exagerate. Termenii *machiavelic*, *machiavelism*, precum și ușor ironicul *machiaverlâc*, se referă la o comportare lipsită de onoare, morală și scrupule în care atingerea scopului propus scuză orice mijloace folosite: minciună, trădare, manipulare, sforărie și corupție, dublate de ingeniozitate, prevedere și calcul rece premeditat.

macmahón, *macmahoane*, s. n. – (înv.) șprit. Se mai numea și „băutura lui Mac-Mahon", după Edme Patrice, conte de **Mac-Mahon**, duce de Magenta (1808–1893), mareșal și om politic francez. Mac-Mahon s-a remarcat în războiul din Italia (victoria de la Magenta) și în războiul din Crimeea, unde sub conducerea sa francezii au cucerit în 1855 fortăreața Malakov, punctul central al apărării orașului Sevastopol, v. și malacof.

madéra s. n. – varietate de vin

dulce, celebru încă de acum 400 de ani. Et.: fr. *madère,* după **Madeira** (sau Madera), insulă portugheză din E Oc. Atlantic, unde este produsă băutura.

madipolón s. n. – pânză fină de bumbac întrebuințată pentru confecționarea rufăriei de pat și de corp. Et.: fr., rusă *madapolam*, germ. *Madapolam*, după **Madaapolam,** o suburbie a orașului Narsapur din India, unde a fost fabricată inițial într-o manufactură importantă de la sfârșitul sec. al XVII-lea. Forma actuală a cuvântului se datorează unei false analize etimologice, fiind apropiat în mintea unor vorbitori de sintagma engl. *made in Poland*, adică „făcut în Polonia"!

madison (pr. médison) s. n. – dans modern lent la care dansatorii se așează în șiruri paralele, executând simultan figurile și urmărind același sens de deplasare. Et.: engl. *Madison*, posibil după orașul **Madison** din N SUA.

madlénă, madlene, s. f. – prăjitură din cocă cu ouă și unt; brioșă. Et.: fr. *madeleine*, după **Madeleine,** prenume feminin francez. Motivele care au stat la baza alegerii acestui prenume nu sunt foarte clare. Conform unei opinii, prima care a preparat această delicatesă ar fi fost **Madeleine** Paulmier (sec. al XIX-lea), bucătăreasa doamnei Perotin de Barmond.

mádras s. n. – țesătură de urzeală de mătase și cu bătătură de bumbac. Et.: fr. *madras*, după orașul **Madras,** port de pe coasta estică a Indiei, unde se fabrica și de unde se exporta această stofă.

magelanic adj., *nor magelanic* – fiecare din cele două galaxii din emisfera sudică, similare unor porțiuni din Calea-Lactee. Denumirea provine de la **Magellan**, numele anglicizat al lui Fernão de Magalhães (c. 1480–1521), faimos explorator portughez. Galaxiile sunt astfel numite deoarece au fost descoperite de echipajul lui Magellan în timpul primului înconjor al lumii în 1520.

magénta s. f. – culoare roșu aprins. Et.: it., fr. *magenta*, după numele orașului **Magenta** din NV Italiei, locul unei bătălii sângeroase din 4 iunie 1859 în care austriecii au fost învinși de francezi și sardinieni. O vopsea de anilină având culoarea respectivă a fost descoperită la puțin timp după aceea și a fost numită după locul bătăliei, culoarea

roșu-aprins reprezentând sângele vărsat.

magnét, *magneți*, s. m. – corp care are proprietatea de a atrage materialele feromagnetice. Et.: germ. *Magnet* < lat. *magnes, magnetis* – „magnetit" < gr. *Magnes* (*lithos*) – „(piatră) de **Magnesia**", un vechi oraș din Asia Mică, în apropierea căruia au fost descoperite în Antichitate minereuri magnetice, v. și magnezie.

magnézie – oxid sau hidrat de magneziu, sub formă de praf alb, fără gust și miros, întrebuințat în medicină ca laxativ. Et.: fr. *magnésie* < lat. medievală *magnesia* – mineral considerat de unii alchimiști a fi unul din ingredientele necesare obținerii pietrei filosofale, din gr. *Magnes* (*lithos*) – „(piatră) de **Magnesia**" (vechi oraș în Asia Mică), cu referire la 2 minerale diferite: 1. magnetit. 2. o piatră ce strălucea ca argintul, probabil talc. Se pare că al doilea sens a stat la baza termenului din alchimie, și, în ciuda asemănării de formă, nu există nici o legătură cu lat. *magnes* („magnetit"), ce a dat naștere cuvântului *magnet* (v.).

După lat. *magnesia* au fost numite și elementele chimice **magneziu** și **mangan**.

magnóli, *magnolii*, s. f. – arbust exotic originar din Asia și din America, cu flori mari, frumoase și cu miros foarte plăcut, cultivat ca plantă de ornament. Et.: germ. *Magnolie*, fr., it. *magnolia* < lat. științifică *Magnolia*. Planta a fost numită în cinstea lui Pierre **Magnoi** (1638–1715), medic și botanist francez. Profesor universitar și director al Grădinii Botanice din Montpellier (Franța), Magnol a propus clasificarea sistematică a plantelor în familii.

magót, *magoți*, s. m. – maimuță mare, fără coadă, care trăiește în regiunile stâncoase ale Gibraltarului. Et.: fr. *magot*. Numele maimuței a fost dat în glumă, datorită urâțeniei sale, după **Magog**, un rege din *Vechiul Testament*, ostil poporului lui Israel și învins din voia lui Dumnezeu. În *Noul Testament*, Magog, împreună cu Gog, sunt două popoare instigate de Satana la război împotriva domniei de 1000 de ani a lui Iisus Hristos.

mahmudea, *mahmudele*, s. f. – monedă de aur turcească care a circulat și în Țările Române în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Et.: tc. *mahmudiye*, după numele sultanului otoman **Mahmud** II

(1784–1839), în timpul căruia a fost bătută moneda (1816–1822). Mahmud II a domnit între 1808 și 1839, iar în timpul său poziția Imperiului Otoman a fost slăbită, datorită răscoalelor și războaielor.

mai s. m. – a cincea lună a anului. Et.: sl. *mai*, lat. *Maius* (*mensis*) – „(luna) zeiței **Maia**", zeița primăverii, a recoltelor de fructe și a fecundității pământului în mitologia romană. Era sărbătorită la 1 mai.

maillechórt, (pr. *maișor*) s. n. – aliaj de zinc, aramă și nichel, care imită argintul, folosit mai ales la fabricarea tacâmurilor. Et.: fr. *maillechort*, după numele a doi francezi din Lyon, **Maillot** și **Chorier**, care au inventat acest aliaj pe la 1818.

maionéză, *maioneze*, s. f. – sos rece preparat din gălbenuș de ou, frecat bine cu untdelemn și amestecat cu zeamă de lămâie. Cuvântul este împrumutat din fr. *mayonnaise*, a cărui origine este controversată. După unii ar deriva de la *mahonnaise* – „din (Port-) **Mahón**", oraș spaniol, capitala insulei Menorca, capturată de către ducele de Richelieu în 1756. Se spune că bucătarul-șef al ducelui ar fi creat maioneza în cinstea victoriei acestuia. Alți cercetători contestă această etimologie și consideră că termenul ar fi o corupere a cuvântului *bayonnaise* – „din **Bayonne**", oraș din SV Franței, cunoscut pentru produsele sale culinare (v. și baionetă).

majolícă s. f. – faianță sau obiect de faianță din Epoca Renașterii italiene, cu smalț metalic, caracteristic. Et.: fr. *majolique*, *maïolique* < it. *majolica*, după **Maiolica**, fostul nume al insulei Mallorca (sau Majorca), cea mai mare din arhipelagul Baleare, în V Mării Mediterane. Majolica a fost introdusă în sec. al XV-lea de meșteri arabi și spanioli veniți din Mallorca, v. și faianță.

malacóv/malacóf, *malacoave/malacovuri* // *malacoafe*, *melacofuri*, s. n. – fustă lungă și largă de forma unui clopot, susținută în interior de arcuri subțiri de oțel, la modă în Europa pe la 1860–1880; crinolină. Et.: fr. (*crinoline*) *Malakoff*, numită în amintirea fortăreței **Malakov**, punctul central al apărării orașului Sevastopol din Crimeea, cucerită de francezii conduși de mareșalul Mac-Mahon la 8 septembrie 1855. Denumirea fustei vine probabil de la forma fortăreței: un vast deal

circular înconjurat de trei ziduri concentrice în centrul cărora se ridica un turn cilindric; per ansamblu, imaginea unei crinoline înfoiate, v. și macmahon.

malafranță – v. **frențe**.

málaga/malága s. n. – vin de calitate superioară, originar din Spania. Et.: fr. *malaga*, după **Malaga**, port la Marea Mediterană în Andaluzia, în S Spaniei. Băutura este produsă în podgoriile din împrejurimile orașului.

malagambíst, *malagambiști*, s. m. – persoană îmbrăcată excentric, cu veston cu umeri lăsați, cămăși cu gulere înalte, cravate bălțate și pantaloni strânși pe picior. Această modă de odinioară a fost lansată de Sergiu **Malagamba**, un baterist vestit, pionier al jazzului din perioada celui deal Doilea Război Mondial, care cânta într-un bar de noapte din centrul capitalei. Autoritățile vremii nu-i priveau cu ochi buni pe *malagambiști* despre care spuneau că „nu respectă îndatoririle zilei de față" și că „fac pe snobii în București, în timp ce camarazii lor luptă pe front".

malaguéña (pr. *malaghénia*), *malagueñii*, s. f. – dans spaniol, cu mișcare domoală, care se dansează pe melodii vocale improvizate pe texte populare. Et.: sp. *malagueña*, după orașul **Malaga** din S Spaniei.

maltéz, *maltezi*, s. m. – rasă de câini de companie, de talie mică, cu temperament vioi, sensibili și inteligenți. Au fost cunoscuți încă din Antichitate de romani, greci și egipteni. Et.: it. *maltese*, după insula **Malta** din Marea Mediterană, rasa fiind cunoscută, de altfel, și sub denumirea de „câinele mătăsos de Malta". Se pare că Malta nu era locul lor de origine, ci doar un nod comercial al negoțului fenician, de unde erau procurați acești câini mititei.

manáf, *manafi*, s. m. – (înv.) soldat turc. După numele lui **Manaf** (sau Manah) Ibrahim, o căpetenie din ceata lui Pazvan-Oglu, care a pârjolit Oltenia în vremea lui Mihail Șuțu (1802), v. și pazvangiu.

mangán – v. **magnezie**.

manîla s. f. – fibră textilă care se extrage din frunzele și trunchiul unui bananier originar din Filipine, folosită la fabricarea frânghiilor, a sforilor și a unor pânzeturi. Et.: it. *manilla* < sp. *manilla*, după **Manila**, capitala Republicii Filipine, de unde se exportă aceste fibre în întreaga lume.

manilovísm s. n. – visare deșartă, atitudine pasivă, placidă față de realitate. Termenul derivă (după rusă *manilovșcina*) de la numele lui **Manilov**, personaj cu o personalitate slabă din romanul *Suflete moarte* (1840) al scriitorului rus N. V. Gogol (1809–1852), v. și oblomovism.

mamíță s. f. – (înv.) stofă groasă din care se făceau anterie și rochii. Cuvântul derivă din ngr. *manitsa* – „pânză de bumbac care se țesea în Magnezia". Magnezia era un vechi oraș din Lidia, în prezent **Manisa**, în Turcia.

mansárdă, *mansarde*, s. f. – ultimul etaj al unei clădiri, așezat sub acoperiș, cu tavanul înclinat și amenajat ca locuință. Et.: fr. *mansarde*, izolat din expresia *comble à la Mansarde* – „acoperit à la Mansart", după François **Mansart** (1598–1666), renumit arhitect francez, care a utilizat și impus mansarda, cu toate că acest element constructiv era cunoscut și de predecesorii săi. Mansart este considerat unul dintre fondatorii clasicismului în arhitectură. Lucrările proiectate de el (reședințe nobiliare, palate, biserici) sunt caracterizate prin echilibru și eleganță.

marantă s. f. – plantă din familia *marantacee*, cultivată pentru rizomii săi din care se extrage amidon. Et.: fr. *maranta* < lat. științifică *Maranta*, numită în onoarea lui Bartolommeo **Maranti**, un botanist venețian care a trăit în sec. al XVI-lea.

maratón, *maratonuri/maratoane*, s. n. – 1. Întrecere atletică ce constă în alergarea pe o distanță de 42,195 km. 2. Ședință prelungită; negocieri lungi și dificile, dezbateri laborioase. Et.: fr. *marathon*, după **Maraton** (sau Marathon), o localitate din Attica, în Grecia, situată la 42,2 km NE de Atena. Pe câmpia de lângă Maraton, în anul 490 î. H., grecii conduși de Miltiade au înfrânt armata persană care a invadat țara. Potrivit istoricului grec Herodot, un curier de distanță lungă pe nume Pheidippides a alergat de la Atena la Sparta pe o distanță de aproape 250 de km, pe care a parcurs-o într-o zi pentru a-i preveni pe spartani de război și pentru a cere întăriri. Ulterior alte surse au confundat această cursă cu cea a unui mesager pe nume Philippides care se spune că a alergat de la Maraton la Atena pentru a anunța victoria grecilor și care, după ce a rostit „Am învins !", a murit pe loc, răpus de oboseală. Pentru a comemora

această cursă eroică, în 1896, când au fost reintroduse jocurile olimpice la Atena, a fost inclusă și o probă de alergare pe distanță lungă între Maraton și capitală, deși la olimpiadele din Grecia antică nu existase o asemenea probă.

marghilomán, *margilomane*, s. n. – cafea turcească fiartă cu rom sau cu coniac. Denumirea băuturii derivă de la numele lui Mihail **Marghiloman**, prefect al poliției din București între 1861–1863 și un vânător vestit, care obișnuia să bea cafea fiartă în rom. El era unchiul mai cunoscutului Alexandru Marghiloman, om politic român, președinte al Partidului Conservator la începutul sec. al XX-lea.

mariáș, *mariași*, s. m. – monedă de argint austriacă, care a circulat și la noi în sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea. Et.: maghiară *máriás*, după **Maria** Tereza (1717–1780), împărătească a Imperiului Roman de națiune germană și regină a Ungariei și Cehiei, a cărei efigie era adesea imprimată pe monede.

marijuána (pr. *marihuana*) s. f. – stupefiant preparat din florile și frunzele uscate de cânepă indiană. Et.: fr., sp. *marijuana*. Termenul vine din spaniola mexicană și are o origine obscură, însă forma actuală a cuvântului se datorează influenței prenumelor feminine mexicane **Maria** și **Juana**.

marinism, *marinisme*, s. n. – afectare, prețiozitate a stilului. Marinismul este varianta italiană a stilului bombastic baroc din sec. al XVII-lea, manifestat în poezie și caracterizat prin gustul pentru metaforă, abundența epitetelor și descrierilor, prezența senzualității și a tematicii amoroase. Et.: fr. *marinisme*, după numele poetului italian Giambattista **Marino** (1569–1625), care a inițiat această mișcare. Marino a fost autorul unor poeme și sonete în care abordează tematici erotice, biblice, bucolice, caracterizate printr-un stil metaforic exagerat și prețios,v. și eufuism, gongoric.

marionétă, *marionete*, s. f. – 1. Păpușă de lemn sau de carton manevrată direct cu mâna sau cu ajutorul unor sfori. 2. (Fig.) om lipsit de personalitate, executant servil. Et.: fr. *marionette*, după **Marionette**, diminutiv de la Marion, prenume feminin francez, la rândul său diminutiv din **Marie** (Maria), cu referire la Fecioara Maria. Au fost denumite astfel deoarece, în Franța, în Evul Mediu, la

sărbătoarea Adormirea Maicii Domnului, pentru a înlocui dramele religioase, se prezentau adesea spectacole cu marionete.

maritórnă, *maritorne*, s. f. – (franțuzism) servitoare (murdară, neîngrijită, urâtă). Et.: fr. *maritorne*, după **Maritorna**, numele unei servitoare slute și dizagrațioase de la un han, din romanul *Don Quichote de la Mancha* (1605, 1615) al scriitorului spaniol Miguel de Cervantes (1547–1616).

marivodáj s. n. – limbaj galant, subtil; amabilitate artificială, prețioasă. Et.: fr. *marivaudage*. Termenul derivă de la numele dramaturgului și romancierului francez Pierre Carlet de Chamblain de **Marivaux** (1688–1763). Scrierile sale se caracterizează printr-un rafinament psihologic, printr-o finețe a dialogurilor și o subtilă analiză a sentimentelor, toate exprimate într-un stil propriu, puțin afectat și prețios.

marmaziu (sau **marmanziu**), **-ie**, *marmazii/marmanzii*, adj. – (reg.) (despre vinuri) purpuriu, roșu-deschis; p. ext. (despre băuturi) de bună calitate. Inițial *marmaziu* desemna un vin grecesc originar din **Malvasia**, numele italian al orașului Monemvasia, din S Greciei, în Peninsula Peloponeș, port la Marea Egee, un important centru al producției de vinuri în Evul Mediu.

marochín (sorturi, obiecte), *marochinuri/marochine*, s. n. – piele fină de capră sau de oaie, tăbăcită vegetal pentru a căpăta lustru și finețe. Et.: fr. *maroquin*, it. *marocchino* < sp. *marroquin* – „din **Maroc**“, stat din NV Africii, unde se fabricau aceste piei.

Derivat:

– **marochinărie**, *marochinării*, s. f. – obiecte din piele sau înlocuitori de piele (inițial, obiecte făcute din marochin).

marótă, *marote*, s. f. – 1. Sceptru de bufon reprezentând un cap caraghios împodobit cu zorzoane. 2. Preocupare excesivă și obsedantă pentru un anumit lucru, idee fixă. Cuvântul provine din fr. *marotte*, care în sec. al XV-lea avea sensul de „păpușă“, derivat din prenumele feminin **Marie** (Maria).

Marseilléza (pr. *Marseieza*) s. pr. f. – imnul național al Franței (în fr. *La Marseillaise*) compus de Rouget de l'Isle în 1792 la Strasbourg odată cu declarația de război împotriva Austriei și numit inițial „Cântec de război pentru armata Rinului“. A primit actuala de-

numire după un batalion de patrioți din **Marsilia** (sau Marseille, oraș în S Franței), care l-au adoptat drept cântec de luptă și l-au cântat prima oară la Paris.

martensítă s. f. – constituent al oțelului călit, caracterizat printr-o mare duritate. Et.: fr. *martensite*. Și-a luat numele de la metalurgistul german Adolf **Martens** (1850–1914), care l-a inventat pe la 1890.

mártie s. m. – a treia lună a anului. Et.: sl. *marti*, gr. *martios* < lat. *Martius* (*mensis*) – „(luna) lui **Mars**" (Marte), zeul războiului în mitologia romană. Înainte de reforma instituită de Iulius Caesar în anul 46 î. H., anul roman începea în martie. Această lună era considerată nu numai începutul unui nou an, ci și al unui nou sezon de războaie, astfel încât luna a fost închinată lui Marte și numită în onoarea sa.

martín, *martini*, s. m. – nume dat mai multor specii de pescărușI și de pescari. Et.: fr. *martin*, după **Martin**, prenume masculin, probabil de la Sfântul **Martin** din Tours, deoarece păsările migrează în jurul perioadei de 11 noiembrie – ziua sărbătorii Sf. Martin. Sf. Martin (c.315– 397) a fost un soldat creștin devenit ulterior episcop de Tours. El a fost fondatorul a numeroase mănăstiri din Franța.

Martín (sau Moș **Martin**) s. m. – numele popular al ursului. Derivă de la prenumele masculin **Martin**, pro-babil din cauză că *Ziua Ursului* (2 februarie) apare în calendarul popular la aceeași dată cu *Martinii de iarnă*, sărbătoare închinată unor di-vinități preistorice, patroni ai ursilor, celebrați la 40 de zile după Crăciun pentru protecția vitelor de fiarele pădurii. Sărbătoarea *Martinilor* a fost pusă în legătură cu cultul închinat Sf. Martin (v. martin), cult transferat de la romani în tradiția populară românească.

martingálă, *martingale*, s. f. – 1. Curea de la ham care nu lasă calul să sară în două picioare. 2. Bară folosită la dirijarea și întinderea parâmelor de fixare a bompresului la navele cu pânze. 3. (La jocul de cărți) Pontare dublă după fiecare pierdere. Et.: fr. *martingale*, în sensul 1 după expresia *chausses á la martingale*, care desemna un fel de pantaloni ce se închid la spate, după provensalul *martegalo* – „din **Martigues**", oraș din Provence, în S Franței. Locuitorii acestui oraș aveau reputația de a fi naivi, bizari sau

extravaganți: astfel pantalonii care se închideau la spate reprezentau un obiect de îmbrăcăminte de o manieră absurdă, la fel cum a ponta dublu după o pierdere era o manieră absurdă de a juca.

martini – cocteil preparat dintr-un amestec de gin sau vodcă și vermut sec. Băutura și-a luat numele probabil de la ***Martini & Rossi***, o firmă italiană ce vindea vermut la sfârșitul sec. al XIX-lea. Potrivit altei ipoteze, cuvântul derivă de la numele orașului **Martinez**, din California, SUA, de unde ar fi originar acest cocteil.

martinică – cafea din **Martinica**, insulă din arhipelagul Antilele Mici.

marți, *marți*, s. f. – a doua zi a săptămânii. Et.: lat. *Martis* (*dies*) – „(ziua) lui **Mars**" (Marte), zeul războiului în mitologia romană.

marțiál, -ă, *marțiali, -e*, adj. – 1. De război, în legătură cu războiul sau cu milităria (**ex.** *arte marțiale, lege marțială, curte marțială*). 2. (Livr.) Impunător, solemn, grav. Et.: fr. *martial*, it. *martiale* < lat. *martialis* – „care aparține lui **Mars** (Marte)", zeul războiului în mitologia romană. Marte era fiul lui Iupiter și al Iunonei și era considerat de către romani drept protectorul lor și tatăl lui Romulus, întemeietorul Romei. La origine, Marte era zeul renașterii naturii, dar mai târziu a devenit zeu al războiului și al agriculturii.

masochísm s. n. – perversiune sexuală, care constă în a căuta plăcerea în durere. Et.: germ. *Masochismus*, fr. *masochisme*, după numele romancierului austriac Leopold von Sacher-**Masoch** (1836–1895). În lucrările sale literare (*Emi-sarul, Venus în haină de blană*), scriitorul descrie plăcerea erotică obținută prin suferința fizică sau psihică aplicată propriei persoane. În viața autorului, masochismul a fost la fel de prezent ca și în opera sa literară. În timpul vieții sale, el a fost „sclavul" a două soții și a numeroase amante. Termenul de *masochism*, ca și acela de *sadism*, a fost folosit pentru prima oară de psihiatrul german Richard von Krafft-Ebing (1840–1902). Despre cei doi termeni, el spunea: „Îi propun în amintirea «*divinului marchiz*» și a lui Leopold von Sacher-Masoch pe care i-am cunoscut personal", v. și sadism.

matusalémic, -ă, *matusalemici, -ce*, adj. – (livr., despre viață, vârstă etc.) foarte lungă.

Cuvântul face referire la personajul biblic din *Vechiul Testament*, patriarhul **Matusalem**, bunicul lui Noe, despre care se spune că ar fi trăit nu mai puțin de 969 de ani (*Facerea*, cap. 5, verset 27), din anul 4277 î. H. până în anul 3308 î. H.

mausoléu, *mausolee*, s. n. – monument funerar de mari proporții, ridicat în memoria unei persoane ilustre. Et.: fr. *mausolée* < lat. *Mausoleum* < gr. *Mausoleion*, după numele lui **Mausol** (377–353 î. H.), rege din Caria în Grecia antică. La moartea sa în 353 î. H., regina și sora lui, Artemisia II, a construit în memoria soțului ei un monument funerar magnific la Halicarnas (azi Bodrum în Turcia). Prin grandoarea și somptuozitatea sa, ca și prin frumusețea sculpturilor care îl împodobeau, monumentul a fost considerat una dintre cele șapte minuni ale lumii antice. Construcția nu s-a păstrat, fiind distrusă, se pare, de un cutremur în Evul Mediu. În schimb s-a păstrat în limbă cuvântul *mausoleu*, de la numele răposatului rege, care cu timpul a devenit sinonim cu un „monument funerar grandios".

máxwell (pr. *maxuel*), *maxwelli*, s. m. – unitate de măsură a fluxului magnetic. Et.: fr. *maxwell*, germ. *Maxwell*. A fost adoptată în 1900 la al V-lea Congres Internațional de Electricitate ținut la Paris și a fost denumită în cinstea fizicianului britanic de origine scoțiană James Clerk **Maxwell** (1831–1879). Profesor universitar la Aberdeen, Londra și Cambridge, Maxwell a alcătuit un sistem de ecuații (ecuațiile Maxwell) pe baza căruia a elaborat teoria electromagnetică a luminii și a dedus existența undelor electromagnetice.

mazagrán (porții) *mazagranuri/mazagrane*, s. n. – băutură răcoritoare preparată din cafea neagră foarte concentrată, în care se introduc bucățele de gheață. Et.: fr. *mazagran*. Numele băuturii a fost dat în amintirea localității **Mazagran** din Algeria, unde o garnizoană franceză formată din 123 de oameni conduși de căpitanul Lelièvre a rezistat timp de 3 zile atacului celor 12 000 de luptători arabi ai lui Abd el-Kader între 3 și 6 februarie 1840.

mazúrcă, *mazurci*, s. f. – dans național polonez, având originea la începutul sec. al XVI-lea, devenit mai târziu dans de salon. Et.: fr., pol. *mazurka* –

„din **Mazuria**", regiune din NE Poloniei, ce cuprinde și Varșovia, v. și polcă, polonează, cracoviană.

mărín, *mărini*, s. m. (sau **mărínă**, *mărine*, s. f.) – (reg.) balonare însoțită de crampe la stomac, datorate, potrivit credințelor populare, faptului de a fi uitat și de a fi lucrat de sărbătoarea Sf. Mucenițe **Marina** (17 iulie).

măriúță, *mărițe*, s. f. – 1. (Reg.) Buburuză. 2. Numele unui dans popular. După **Mărița**, diminutiv din Maria, prenume feminin. În sensul 1. referirea se face la Fecioara **Maria**, probabil datorită celor șapte pete de pe spatele buburuzei considerate simbolul celor șapte patimi ale Sfintei Fecioare.

mânătárcă, *mânătărci*, s. f. – ciupercă comestibilă numită și hrib. Et.: gr. *manitari*, *mantari* < gr. veche *amanites* – „ciupercă comestibilă", termen introdus de Galenus (sec. al II-lea) după muntele **Amanus**, unde erau frecvente. Muntele Amanus e situat în Cilicia, provincie istorică pe coasta de SE a Asiei Mici.

meándru, *meandre*, s. n. – sinuozitate, cotitură întortocheată a unui râu mai ales în regiunile de câmpie. Et.: fr. *méandre* < lat. *meander*, după numele râului **Meander** (gr. Maiandros), care curge în vestul Turciei și își varsă apele în Marea Egee. Numit în prezent Buyuk Menderes, acest râu era cunoscut de către vechii greci pentru cursul său foarte șerpuit.

Din domeniul geografiei, cuvântul și-a extins sensul, desemnând niște drumuri sau străzi întortocheate sau orice fel de sinuozități.

mecéna, *mecena*, s. m. – protector al artelor și al științelor. Et.: fr. *mécène*, după numele lui Caius Cilnius Maecenas, sau **Mecena** (c.70–8 î. H.), om politic și istoric roman, prieten și sfetnic al împăratului Octavianus Augustus. Mecena a sprijinit artele și literatura, fiind înconjurat de numeroși poeți și scriitori de seamă din acea vreme: Horațiu, Vergiliu, Properțiu. *Maecenas* era deja nume comun în latină.

Derivat:

– **mecenát**, *mecenate*, s. f. – protecție și sprijinire acordate artelor, literaturii și științelor.

medúză, *meduze*, s. f. – animal marin celenterat, cu corpul gelatinos în forma unei ciuperci, cu tentacule pe margini și transparent. Et.: fr. *méduse* < lat. științifică *Me-*

dusa, după **Medusa** din mitologia greacă, singura muritoare dintre cele trei surori Gorgone. Medusa era o ființă fabuloasă, închipuită ca o femeie cu aspect înspăimântător și cu șerpi în loc de păr. Se spunea că la vederea chipului său hidos orice muritor se transforma instantaneu în stană de piatră. Termenul lat. *Medusa* a fost introdus de naturalistul suedez Linné care a asemănat tentaculele meduzelor cu șerpii înfricoșători ce înconjurau capul Gorgonei Medusa, v. și hidră.

mefistofélic, -ă, *mefistofelici, -ce*, adj. – diabolic, sarcastic, răutăcios, perfid. Et.: fr. *méphistophelique*. Adjectivul derivă de la numele **Mefistofeles** (sau Mephistopheles), întruchiparea diavolului dintr-o veche legendă populară germană apărută într-o carte de povestiri din 1587 și intitulată *Faustbuch* („Cartea lui Faust"). Mefistofeles este spiritul nemilos al răului, al viciului; el cunoaște slăbiciunile omenești și ispitește cu vorbe și maniere elegante și curtenitoare, dar viclene și înșelătoare. În interpretare populară, numele său s-ar traduce prin: „Cel care nu iubește lumina". Potrivit legendei, eroul principal, Faust, își vinde sufletul diavolului în schimbul tinereții veșnice și al plăcerilor lumești. La originea legendei se află un personaj real – medicul, alchimistul și astrologul german Johannes Faust (c. 1480–c.1540). Tema lui Faust a inspirat mulți scriitori, muzicieni și pictori, însă cea mai cunoscută operă rămâne poemul *Faust* (1808, 1832) al lui Goethe, v. și faustic, luciferic, satanic.

megéră, *megere*, s. f. – (Livr.) femeie rea, arțăgoasă. Et.: fr. *mégère*, după **Megara** (lat. Megaera, gr. Megaira), una dintre cele trei Furii din mitologia greacă și romană, genii înaripate răzbunătoare, cu șerpi în plete, care pedepseau fărădelegile muritorilor.

meitneriu s. n. – element chimic transuranic cu nr. 109 obținut artificial prin fisiune nucleară. Et.: fr., eng. *meitnerium*. Descoperit în 1982 de către o echipă de cercetători germani și inițial denumit *unnilenium*, elementul a fost numit ulterior *meitnerium*, nume ce o onorează pe Lise **Meitner** (1878–1968), fiziciană suedeză de origine austriacă. Ea a fost prima care a definit noțiunea de *fisiune nucleară* – procesul de diviziune al nucleului atomic. S-a numărat printre cei mai de seamă

oameni de știință ai Germaniei, Einstein însuși spunând despre ea că este „Madame Curie a noastră". Fiind evreică, Meitner a fost forțată de naziști să părăsească țara și în 1938 s-a mutat la Stockholm, în Suedia, unde și-a continuat cercetările.

mendeleéviu s. n. – element chimic transuranic artificial cu numărul atomic 101. Et.: fr. *mendélévium*. A fost obținut în 1955 de către o echipă de 5 cercetători americani: Albert Ghiorso, Bernard G. Harvey, Gregory R. Choppin, Stanley G. Thompson și Glenn T. Seaborg. Aceștia au numit elementul în cinstea chimistului rus Dmitri Ivanovici **Mendeleev** (1834–1907). Profesor la Universitatea din Sankt-Petersburg, Mendeleev a fost preocupat de clasificarea elementelor după masa lor atomică. În 1869 el realizează un tabel al elementelor chimice denumit ulterior sistemul periodic al lui Mendeleev. Cu ajutorul acestuia au putut fi prezise proprietățile și descoperi de noi elemente chimice, necunoscute în vremea lui.

meniánă, *meniane*, s. f. – balcon sau terasă exterioară la casele romane sau italienești. Cuvântul provine din lat. *maenianum*, care semnifica inițial un balcon exterior ridicat în jurul forumului roman de către cenzorul Caius **Maenius** în 318 î. H. Menirea sa era ca spectatorii să aibă o vedere cât mai bună asupra spectacolelor din piața forumului.

méntor, *mentori*, s. m. – sfătuitor înțelept; educator, îndrumător, povățuitor. Et.: fr. *mentor*, după personajul **Mentor** din mitologia greacă, prietenul de încredere al lui Odiseu. Acesta, la plecarea sa spre Troia, l-a lăsat pe Mentor să-i păzească casa din Ithaca și să-i fie tutore fiului său, tânărul Telemah. Mai târziu, când se părea că Mentor nu mai poate ține lucrurile sub control, Atena, zeița înțelepciunii, a luat înfățișarea lui Mentor pentru a-l ajuta și a-l îndruma pe Telemah în căutarea tatălui său. Totuși, numele personajului nu a devenit nume comun decât după ce a fost popularizat de scriitorul francez Fénelon în *Les Aventures de Télémaque* („Aventurile lui Telemac") (1699), operă dedicată ducelui de Burgundia, al cărui tutore era. Scrierea lui Fénelon a fost una dintre cele mai populare lucrări politice din vremea sa, iar în scurtă vreme a fost tradusă

și în alte limbi europene, v. și odisee.

mercerizáre, *mercerizări*, s. f. – tratarea firelor sau țesăturilor din bumbac cu o soluție de hidroxid de sodiu pentru a le da luciu și a le mări rezistența. Et.: conform fr. *mercerisage*. Procedeul e denumit după John **Mercer** (1791–1866), țesător și chimist englez, care a introdus această metodă în producție în 1850.

mercúr s. n. – metal argintiu, foarte dens și mobil, care se prezintă în stare lichidă la temperatura normală. Et.: fr. *mercure*, germ. *Merkur* < lat. medievală *mercurius*, nume dat de alchimiști în sec. al XIV-lea, atât după zeul roman **Mercur** (lat. Mercurius), mesagerul zeilor, renumit pentru iuțeala sa, cât și după planeta **Mercur**, cea care se mișcă cel mai repede pe cerul nopții (alchimiștii Evului Mediu asociau adesea metalele cu planetele). Numele metalului face referire la mobilitatea sa deosebită. Tot din acest motiv în popor mercurul se cheamă *argint-viu*, v. și mercurial, miercuri, saturnin.

mercuriál, *mercuriale*, s. n. – listă zilnică, oficială de prețuri afișată în piețe sau tipărită în ziar. Et.: fr. *mercuriale* < lat. *mercurialis* – „membru al asociației negustorilor", după **Mercur**, zeul comerțului în mitologia romană, patron al negustorilor, dar și al hoților.

merinană s. f. – plantă erbacee cu frunze ovale, ascuțite și păroase și cu flori albe. Numele plantei e derivat de la numele științific al genului – *Moehringia*, la rândul său denumit în cinstea lui Paul Heinrich Gerhard **Moehring** (1710–1792), botanist, ornitolog și medic german.

merinós, -oásă, *merinoși, -oase*, s. m. și f. – (oaie sau rasă de oi) cu lâna albă, moale, ondulată și deasă; (substantivat) lâna unei astfel de oi; s. n. stofă fabricată din lână merinos. Et.: fr. *merinos* < sp. *merino*, probabil după (Beni) **Merini**, numele unui trib berber de nomazi și păstori din NV Africii ale căror animale au fost importate în Spania, în sec. al XIV–XV-lea, pentru a ameliora rasele autohtone.

mesalínă, *mesaline*, s. f. – (livr.) epitet dat unei femei desfrânate. Et.: fr. *messaline*, după Valeria **Messalina** (c.18–48), soția împăratului roman Claudiu, vestită pentru desfrânarea și cruzimea sa. Messalina era o femeie frumoasă și ambițioasă, însă lacomă, nemiloasă și înclinată spre plăcerile trupești. În ab-

sența lui Claudiu, ea s-a căsătorit în secret cu amantul ei Gaius Sillius. Înștiințat de acest lucru de către secretarul său Narcisus și avertizat că se complotează împotriva lui, Claudiu a ordonat să fie executată în anul 48. Negăsind nici o scăpare, în final Messalina s-a sinucis.

miércuri – a treia zi a săptămânii. Et.: lat. *Mercurii* (*dies*) – „(ziua) lui **Mercur**", zeul comerțului în mitologia romană, v. și mercur, mercurial.

milanéz s. n. – tricot de mătase pentru lenjerie, pentru bluze etc. Et.: fr. *milanais*, it. *milanese*, numit după locul de fabricație, orașul **Milano** din N Italiei.

millerít, *milerite*, s. n. – sulfură naturală de nichel, de culoare galbenă ca alama și cu luciu metalic, puternic. Et.: fr. *millérite*. Mineralul a fost descoperit în 1845 și a fost numit în cinstea mineralogului englez William Hallowes **Miller** (1801–1880).

minervă s. f. – ghips sau aparat ortopedic ce susține gâtul în caz de leziuni vertebrale. Et.: fr. *minerve*, după **Minerva**, zeița înțelepciunii și a războiului în mitologia romană, reprezentată cu un coif pe cap și în mână cu un scut având chipul Meduzei în mijloc.

minnesota s. f. – rasă de porci creată în America și crescută pentru producția de carne. Își trage numele de la locul de origine, statul **Minnesota** din N SUA.

mirmidón, *mirmidoni*, s. m. – (livr.) 1. Om de talie mică; pitic. 2. Persoană fără importanță, fără valoare. Et.: fr. *myrmidon* < lat. **Myrmidones** (Mirmidoni), popor războinic legendar din Grecia antică, care ar fi trăit în Tesalia. Se spune că a fost întemeiat de **Myrmidon**, unul dintre fiii lui Zeus. Mirmidonii au fost devotați lui Ahile și au participat sub conducerea lui la războiul troian.

mirobolánt, -ă, *mirobolanți, -te*, adj. – (livr.) extraordinar, incredibil; minunat, fantasmagoric, ireal, fantastic. Et.: fr. *mirobolant*, după **Mirobolan**, numele unui doctor care pretindea că vindecă totul pe bază de pilule, personaj din comedia *Crispin médecin* (1674) scrisă de dramaturgul francez Hauteroche (1617–1707). Numele eroului derivă de la *myrobolan*, un fruct exotic folosit la prepararea unor produse farmaceutice.

mischíu, -ie, *mischii* – (înv. și reg.) 1. s. n. Oțel de calitate superioară. 2. adj. De culoarea oțelului. Et.: ngr. *dimiski* – „de **Damasc**". Damascul, capitala Siriei, era un important centru meșteșugăresc și comercial medieval și era vestit pentru săbiile realizate dintr-un oțel de calitate superioară. v, și damasc.

misír, *misiri*, s. m. – 1. (Pop.) cal de rasă (din Egipt). 2. Monedă turcească din aur (bătută la Cairo între 1725–1819), care a circulat și în Țările Române în sec. al XVII-lea și începutul sec. al XIX-lea. În ambele sensuri, cuvântul vine de la **Misir**, denumirea turcească a Egiptului.

mítică, *mitici*, s. m. – persoană superficială și neserioasă. Termenul vine la numele propriu **Mitică**, popularizat în opera lui Ion Luca Caragiale (1852–1912).

Derivat:

– **miticísm**, *miticisme*, s. n. – atitudine, comportare, faptă, vorbă etc. care amintește de trăsăturile tipului Mitică din opera lui I. L. Caragiale.

mitridatizáre, *mitridatizări*, s. f. – imunitate la otrăvuri, obținută prin deprinderea organismului cu doze progresive, crescânde. Et.: conform fr. *mithridatisation*, după **Mitridate** VI zis „Cel Mare" (132–63 î. H.), rege antic din Pont, un mare om politic și de cultură al vremii sale. În timpul domniei lui (111–63 î. H.) regatul său a atins maximul de înflorire politică, militară și teritorială. Pentru a se feri de conspirațiile și uneltirile care se țeseau în jurul său și temându-se de represalii, Mitridate a început să-și obișnuiască organismul treptat cu otrava, până într-atât încât după mai mulți ani a ajuns imun la otrăvire.

móca s. f. – cafea de calitate superioară, bogată în cofeină. Et.: fr. *moka*, după **Mocha** (Moka, Mocca), oraș din SV Yemenului, port la Marea Roșie, important centru al exportului de cafea.

mogúl, *moguli*, s. m. – (fig.) persoană foarte importantă cu puteri discreționare. Et.: engl. *Mogul*, după **Mughal** (Marii Moguli), dinastie de conducători ai așa-numitului Imperiu Mogul (sec. al XVI–XIX-lea) din India.

moldavít s. n. – ceară minerală de culoare neagră, amestecată cu sticlă verde de origine cosmică, folosită adesea pentru podoabe. Et.: germ. *Moldawit*, după **Moldau**, numele german al râului Vltava

din V Cehiei, unde a fost găsită prima oară în 1787.

molóh, *molohi*, s. m. – 1. Simbol al cruzimii, al lăcomiei; persoană, colectivitate cu astfel de însușiri. 2. Șopârlă din Australia, cu corpul acoperit cu țepi, una dintre cele mai grotești și mai hidoase reptile. În ambele sensuri cuvântul vine din fr. *moloch*, după **Moloh**, divinitate sângeroasă, zeu al războiului în mitologia feniciană, căruia i se aduceau în Antichitate jertfe umane, copii mici, mai ales din familiile de vază, v. și gheenă.

molós, *moloși*, s. m. – rasă de câini de talie foarte mare, cu părul lung și moale. Et.: fr. *molosse* < lat. (*canis*) *molossus* – „(câine) din **Molossia**", parte a Epirului în Grecia antică, locuită de *moloși*. Se spune că numele țării și al locuitorilor acesteia provine de la **Molossus**, un rege al Epirului în mitologia greacă.

monadnóck s. n. – munte izolat în cadrul unui relief coborât, alcătuit din roci dure. Et.: fr., engl. *monadnock*. Termenul a fost introdus în 1899 de geologul american W. Davis după Muntele **Monadnock** din New Hampshire, în S SUA, care prezintă astfel de caracteristici.

monédă, *monede*, s. f. – ban de metal sau de hârtie, care are curs legal într-un stat. Et.: ngr. *moneda* < lat. *moneta*, după **Moneta**, un epitet al zeiței romane Iuno, soția lui Iupiter. Moneta însemna „Sfătuitoarea" sau „Cea care avertizează" deoarece se spune că ar fi prevestit un cutremur de pământ, avertizându-i astfel pe romani. În antichitate prima monetărie (lat. *moneta*) a statului roman era situată în sau lângă templul principal al zeiței Iuno Moneta.

mongolísm s. n. – boală congenitală care se datorează prezenței unui cromozom suplimentar și care se caracterizează prin deficit mental, talie mică ș. a. Et.: fr. *mongolisme* < fr. *mongolien* – „din **Mongolia**", datorită faciesului bolnavilor, cu ochi înguști și oblici, care amintește de tipul mongoloid. Se mai numește și sindromul Down, după medicul londonez John Down (1828–1896), care a descris afecțiunea în 1866. Termenul de *mongolism* tinde să fie evitat și înlocuit deoarece poate fi interpretat ca o ofensă la adresa etniei mongole.

monokíni – v. **bikini**.

montbrétia s. f. – plantă erbacee bulboasă, cu frunze liniare și flori roșii și porto-

calii, așezate în spice. Et.: lat. științifică *Montbretia*. Planta este numită în cinstea botanistului francez A. F. E. Coquebert de **Montbret** (1780–1801).

montgolfiér, *montgolfiere,* s. n. – aerostat primitiv umplut cu aer cald. Et.: fr. *montgolfière*. Poartă numele fraților de **Montgolfier**, Joseph Michel (1740–1810) și Étienne (1745–1799), industriași și inventatori francezi. În 1782 ei au construit primul aerostat care conținea aer încălzit și rarefiat, obținut cu ajutorul unui cazan. Prima prezentare publică a avut loc la 5 iunie 1783 la Annonay, iar la 19 septembrie 1783, la Versailles, au trimis în aer primii pasageri: o oaie, o rață și un cocoș! Primul zbor din istorie având un echipaj uman la bord a avut loc la 21 noiembrie 1783. Cei doi pasageri, Jean-François Pilatre de Rozier (1756–1785) și François Laurent d'Arlandes (1742– 1809) au parcurs distanța de 12 km de la Bois de Boulogne la Paris și s-au ridicat până la o înălțime de c. 900 de m, v. și zepelin.

montmorillonít s. n. – alumosilicat natural de magneziu, aluminiu și fier din grupa mineralelor argiloase, moale, gras, absorbant, de culoare albă, folosit la purificarea diferitelor soluții, în industria textilă, a cauciucului, cosmetică, alimentară etc. Et.: fr. *montmorillonite*. Mineralul a fost numit după localitatea **Montmorillon** din Franța, unde a fost descoperit în 1847.

moog (pr. *mug*) s. n. – instrument electronic muzical cu clape care reproduce sunetele unor instrumente muzicale convenționale și care poate produce diferite tonuri artificiale. Et.: engl. *Moog*. Sintetizatorul moog a fost patentat în 1965 și poartă numele inventatorului său, fizicianul, inginerul și electricianul american Robert Arthur **Moog** (1934–2005).

morfină s. f. – alcaloid extras din opiu, întrebuințat ca și calmant, narcotic sau stupefiant. Et.: fr. *morphine*. Datorită efectului său, substanța a fost numită după **Morfeu** (sau Morpheus), zeul înaripat al visului din mitologia greacă. El apărea în timpul somnului și era inspiratorul sau doar transmițătorul viselor trimise oamenilor de către zei. Era unul din cei 1000 de fii ai lui Hypnus, zeul somnului.

morgan s. m. – unitate de măsură a distanței genetice. La om corespunde la 100 de

milioane de perechi de baze. În practică se folosește centimorganul (cM). Et.: engl. *morgan*. Unitatea a fost denumită în onoarea lui Thomas Hunt **Morgan** (1866–1945), biolog american. Profesor la Universitatea Columbia, Morgan a fost unul dintre întemeietorii geneticii. În urma experiențelor asupra musculiței de oțet el a stabilit teoria cromozomială a eredității în primii ani ai sec. al XX-lea. A descoperit mecanismele transmiterii ereditare și ale determinării sexului. În anul 1933 a obținut Premiul Nobel pentru medicină.

morgana – v. **fata morgana**.

mórse s. n. – 1. Cod telegrafic care utilizează un alfabet compus din puncte și linii. 2. Aparat de telegrafie care transmite și recepționează semnale cu alfabetul compus din puncte și linii. Et.: fr. *morse*. Codul este numit după Samuel Finley Bresse **Morse** (1791–1872), pictor și inventator american. Morse a realizat în 1837 un aparat electromagnetic pentru telegrafie, iar în 1838 a inventat alfabetul care-i poartă numele (patentat în 1854) și care este folosit și în prezent. Prima linie de telegraf a fost construită între Washington și Baltimore în 1843–1844, iar la 24 mai 1844 a fost transmisă prima telegramă.

mozáic, *mozaicuri*, s. n. – 1. Lucrare ornamentală, compusă din bucăți mici de marmură, de sticlă etc. colorate diferit și care alcătuiesc o figură, un tablou etc. 2. Combinație, amestecătură (frumos îmbinată) de diferite elemente, culori etc. Et.: fr. *mosaïque*, it. *mosaico* < lat. medievală *musaicum* < lat. veche *musivum* (*opus*) – „(lucrare) prezidată de **Muze**". Muzele erau cele nouă fiice ale lui Zeus și ale Mnemosinei, ocrotitoare și inspiratoare ale artelor și științelor. Denumirea vine de la decorațiile din grotele și fântânile medievale dedicate Muzelor, v. și muzeu, muzică.

mureșeánca s. f. art. – numele unui dans popular din zona **Mureșului**.

muscál, *muscali*, s. m. – 1. (Înv. și reg.) Birjar (mai ales de origine rusă). 2. Birjă. *Muscal*, însemna în trecut „moscovit; rus" < înv. *moscal* < sl. *moskal* – „din **Mosc**", nume arhaic al Moscovei.

muscovít, *muscovite*, s. f. – varietate de mică incoloră sau de culoare alb-gălbuie, folosită ca izolant termic și electric. Et.: fr. *muscovite*, rusă *mus-*

kovit < engl. Muscovy (*glass*) – „(sticlă) de Moscova". La Moscova mineralul foios era folosit ca geam la cuptoare, datorită rezistenței sale la temperaturi ridicate și foc.

muselină, *museline*, s. f. – țesătură fină de bumbac sau de mătase transparentă, din care se confecționează îmbrăcăminte ușoară, perdele etc. Et.: fr. *mousseline* < it. *mussolina*, după **Mussolo**, vechea denumire italienească a orașului Mosul (Al Mawsil) din N Irakului, unde muselina a fost fabricată inițial.

muzéu, *muzee*, s. f. – instituție care colecționează, păstrează și prezintă publicului obiecte de artă, relicve, documente istorice, științifice etc. Et.: fr. *musée*, germ. *Museum* < lat. *museum* – „bibliotecă, loc de studiu" < gr. *mouseion* – „(templu al) **Muzelor**". Muzele erau nouă surori din mitologia greacă, fiicele lui Zeus cu Mnemosine, considerate ocrotitoarele și inspiratoarele artelor și științelor, v. și mozaic, muzică.

múzică s. f. – arta de a îmbina în mod armonios sunete pentru a exprima idei, sentimente. Et.: it. *musica*, fr. *musique* < lat. *musica* < gr. *mousike* (*technê*) – „(arta) **Muzelor**", la început cu referire la poeziile ce urmau să fie cântate. Muzele erau nouă divinități din mitologia greacă, fiicele lui Zeus cu Mnemosine. Ele erau inspiratoare ale muzicii, ale dansului și ale poeziei și patroane ale artelor și științelor în general, v. mozaic, muzeu.

N

nadiceáncă, *nadicence*, s. f. – (reg.) trăsură mică și ușoară, neacoperită; brișcă. Et.: ucr. *naĭtyčanka*. Cuvântul derivă de la **Neutitschein**, numele german al orașului Nový Jièín din Moravia (Cehia), de unde provenea trăsura.

nadoleáncă, *nadolence*, adj. f. *găină nadoleancă* – rasă de găini de origine orientală. Et.: reg. *nadolean* – „din Anadol" sau **Anatolia**, denumire dată în Antichitate Asiei Mici, iar după Primul Război Mondial, părții asiatice a Turciei.

nagyagit – v. **săcărâmbit**.

nánghin/nánchin s. n. – țesătură deasă de bumbac, din care se fac dosuri de pernă. Et.: fr. *nankin*, după **Nanking** (sau Nanjing), capitala provinciei Kiangsu în E Chinei, important centru economic și cultural, de unde era exportată țesătura (din sec. al XVIII-lea).

napoleón, *napoleoni*, s. m. – veche monedă franceză de aur de 20 de franci, care a circulat și în Țările Române. Et.: fr. *napoleon*, după numele împăratului francez **Napoleon** I Bonaparte (1769–1821) sau **Napoleon** al III-lea (1808–1873), care avea chipul imprimat pe monedă.

Numele împăratului francez mai supraviețuiește și în denumirea de **napoleon**, dată unei varietăți de mere, de pere și de struguri.

napolitână, *napolitane*, s. f. – produs de cofetărie de formă prismatică sau cilindrică, compus din straturi alternative de foi cu umplutură de cremă. Et.: fr. (*tranche*) *napolitaine*, după **Napoli**, oraș în S Italiei unde s-a preparat inițial.

narcís s. m. – om care are o admirație excesivă față de propria persoană, propriul trup; tânăr deosebit de frumos. Et.: conform fr. *narcisse*, după **Narcis**, tânăr de o rară frumusețe din mitologia greacă, care, deși iubit de multe tinere fete și nimfe, disprețuia dragostea. Narcis a fost pedepsit de Nemesis, zeița răzbunării,

care l-a îndemnat să se privească într-o fântână și, cucerit de propria imagine oglindită în apă, a murit de durere, tânjind după chipul său de neatins.

Derivat:

– **narcisísm** s. n. – dragoste, admirație excesivă, adesea patologică, acordată propriei persoane, propriului trup.

În ciuda părerii larg răspândite, planta numită *narcisă* nu derivă de la numele personajului legendar, ci provine din gr. *narkissos* – „narcisă", asociat cu cuvântul gr. *narke* – „amorțeală", datorită efectului sedativ al plantei.

nastratinésc, -eáscă, *nastratinești*, adj. – ager, isteț și mucalit. Adjectivul a fost folosit de G. Călinescu și derivă de la numele lui **Nastratin** Hogea, personaj legendar, erou al numeroase povestiri populare și anecdote de origine arabă și persană, de unde a trecut și în folclorul balcanic. Dotat cu înțelepciune și cu un ascuțit simț al umorului, el ridiculizează defectele oamenilor: avariția, lăcomia, ignoranța etc. În literatura română, povestirile și anecdotele despre Nastratin Hogea au fost culese și versificate de Anton Pann în culegerea *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea* publicată în 1853. Se pare că la origine personajul a fost un înțelept pe nume Nasreddin Hoca de pe vremea conducătorului mongol Timur Lenk (sec. al XIV-lea). Cu timpul figura sa s-a pierdut în legendele orientale ajungând să personifice istețimea populară.

neeuclidián – v. **euclidian**.

nemți s. m.

De la *nemți*, denumirea populară a germanilor, s-au format în românește o serie de cuvinte:

– **nemțeásca** s. f. art. – numele unui dans popular.

– **nemțésc, -eáscă**, *nemțești*, adj. (despre îmbrăcăminte) – după moda occidentală; p. ext., (pop.) orășenesc.

– **nemțișór**, *nemțișori*, s. m. – nume dat unor plante erbacee, cu frunze divizate și cu flori de obicei albastre, prevăzute cu un pinten (*Delphinium*).

– **nemțoáică**, *nemțoaice*, s. f. – guvernantă (cele mai multe erau de origine germană).

– **nemțoicúță**, *nemțoicuțe*, s. f. – (reg.) plantă ornamentală, condurul-doamnei (*Tropaeolum*).

nepér, *neperi*, s. m. – unitate de măsură a nivelului de transmitere a unui semnal electric sau acustic. Et.: fr. *néper*, it.,

engl. *neper*. A fost numită în onoarea lui John **Napier** (sau **Neper**) (1550–1617), matematician scoțian. Napier a inventat logaritmii naturali (*Mirifici logarithmorum canonis descriptio*, 1614), cunoscuți și ca logaritmi **neperieni**, după numele său.

neptúnic, -ă, *neptunici, -ce*, adj. (sau **neptunian, -ă**, *neptunieni, -e*, adj.) – (despre formațiuni geologice, roci etc.) format prin sedimentare sub acțiunea apei. Et.: germ. *neptunisch*, fr. *neptunien*, după **Neptun** (sau Neptunus), zeul mării în mitologia romană.

neptúniu s. n. – element chimic transuranic artificial cu nr. atomic 93. Et.: fr. *neptunium*. Se spune că numele elementului a fost creat în c. 1940 de către fizicianul american Edward M. McMillan, descoperitorul său (alături de P. H. Abelson), deoarece urma elementului uraniu (nr. atomic 92) în tabelul periodic, în același fel în care planeta **Neptun** se află după Uranus în sistemul solar, v. și uraniu, plutoniu.

nereídă, *nereide*, s. f. – viermi marini ce trăiesc în nămolul sau în pietrele de pe coasta Europei Occidentale. Et.: fr. *néreide*, it. *nereide*. Zoologii au denumit acești viermi după **Nereide**, divinități marine, cele 50 de fiice ale zeului **Nereus** în mitologia greacă. Ele sălășluiau în fundul apelor, în palatul tatălui lor, și se spunea că se iveau printre valuri la chemarea corăbierilor aflați în primejdie, pentru a le veni în ajutor.

neronián adj. – foarte crud. Et.: fr. *néronien*. Adjectivul provine de la numele împăratului roman **Nero** Claudius Caesar (a domnit între 54–68). Nero a condus cu autoritate și cruzime, și-a urmărit interesele fără scrupule și a dus o viață depravată, neglijând problemele de stat. El a ordonat asasinarea mamei sale Agrippina, a fratelui său Britannicus, a soției sale Octavia, l-a silit pe Seneca, profesorul și mentorul său, să se sinucidă, a executat senatori, cavaleri și pretorieni sub acuzația de trădare, i-a persecutat pe primii creștini și a fost bănuit că a pus la cale incendiul care a mistuit Roma în anul 64. Nero s-a sinucis după izbucnirea răscoalei legiunilor din Spania și Africa. Se spune că ultimele sale cuvinte au fost: „Ce mare artist piere !".

nes sau **nescafé**, *nesuri/nescafeuri*, s. n. – praf de cafea, foarte concentrat, solubil, care

se prepară prin simpla dizolvare în apă; băutură preparată cu o asemenea cafea. Et.: fr. *nescafé*, după *Nescafé*, marcă înregistrată din 1938 a Societății *Nestlé*, cuvânt compus din *Nes[tlé]* + *café* („cafea"). Originile companiei *Nestlé* le găsim în 1867 când Henri **Nestlé** (1814– 1890), un chimist și farmacist german, a creat un produs lactat special menit pentru sugarii ai căror mame nu puteau să alăpteze. Ulterior firma s-a dezvoltat și extins constant. În prezent grupul industrial multinațional *Nestlé*, cu sediul în Elveția, comercializează produse alimentare dintre cele mai diverse.

néstor s. m. – bătrân înțelept, dotat cu prudență și cu multă experiență. Cuvântul face aluzie la **Nestor**, rege al Pilosului în mitologia greacă, vestit pentru cumpătarea și înțelepciunea lui. Nestor a participat la războiul troian, iar sfaturile lui în timpul celor zece ani de luptă, au fost hotărâtoare pentru victoria grecilor.

new orleans (pr. *niú orlins*) s. n. – stil al jazzului apărut la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Et.: engl. *New Orleans*. Poartă numele orașului **New Orleans** din S SUA, în Louisiana, unul dintre cele mai importante centre ale jazzului, v. și dixieland.

newton (pr. *niúton*), *newtoni*, s. n. – unitate de măsură pentru forță, egală cu forța care, aplicată unei mase de un kg, îi imprimă o accelerație de 1 m/s^2. Et.: fr., engl. *newton*, germ. *Newton*. A fost propusă în 1904 și a fost numită în cinstea lui Sir Isaac **Newton** (1642–1727), fizician, matematician și astronom englez, unul dintre cei mai mari oameni de știință ai lumii. Newton a pus bazele mecanicii clasice (numită și mecanică **newtoniană**), a descoperit legea atracției universale (1687) – inspirat, după cum se spune, de căderea unui măr în capul său –, a inventat telescopul (1688) și a adus numeroase contribuții în fizică și matematică.

niagára, *niagare*, s. f. – șuvoi mare de apă. După **Niagara** Falls, renumitele cascade formate de râul Niagara la granița dintre SUA și Canada, v. și dunăre.

nichel s. n. – metal alb-argintiu, asemănător fierului, folosit la fabricarea aliajelor de oțel speciale, a instrumentelor medicale etc. Et.: fr. *nickel*, germ. *Nickel*. A fost descoperit în

1751 de chimistul și mineralogul Axel F. Cronstedt și a fost numit de acesta în 1754 după germ. *Kupfernickel* – „arama diavolului" (de fapt sulfură de nichel), după *Kupfer* – „cupru" și **Nickel** – mic geniu demonic din superstițiile germane care bântuie minele (numele său fiind o prescurtare de la prenumele german *Nikolaus*). Minereul era astfel denumit de către minerii germani deoarece, deși se asemăna cu cuprul la culoare, nu conținea nici urmă din acest metal, v. și cobalt.

nicol s. n. – dispozitiv optic pentru polarizarea luminii, format din două prisme de spat de Islanda lipite cu balsam de Canada. Et.: fr. *nicol*, după numele lui William **Nicol** (c. 1770–1851), geolog și fizician scoțian din Edinburgh, care a inventat acest dispozitiv în 1828.

nicotină s. f. – alcaloid toxic care se găsește în tutun și în alte plante. Et.: fr. *nicotine* < lat. științifică *Nicotiana* (*tabacum*), denumirea generică a tutunului dată de naturalistul suedez Linné în 1735 în cinstea lui Jean **Nicot** (c.1530–1600), ambasador francez la Lisabona pe vremea în care exploratorii portughezi aduceau tutunul din America. În 1560 Nicot a trimis semințe de tutun reginei Caterina de Medici în Franța, iar în 1561 s-a reîntors în Franța aducând cu el o încărcătură de tutun. În scurtă vreme prizatul tutunului a devenit o modă la curtea regală, modă care a cuprins cu iuțeală întreg Parisul. În vremea aceea planta era botezată *herbe à Nicot* („iarba lui Nicot"), *nicotiane* sau *herbe à la reine* („iarba reginei" – în onoarea Caterinei de Medici). Din Franța, fumatul s-a răspândit în țările vecine, iar apoi în toată lumea.

nímfă, *nimfe*, – 1. Formă intermediară în metamorfoza unor insecte între forma de larvă și forma adultă. 2. Labia mică, vulvară. 3. Fată tânără și frumoasă, plină de grație. Denumirea vine de la **Nimfe** (lat. Nympha, gr. Numphe), divinități feminine ale apelor, pădurilor, munților etc. în mitologia greacă, personificând forțele naturii. Erau socotite fiicele lui Zeus și erau închipuite ca niște fecioare tinere și frumoase.

nióbiu s. n. – element chimic, metal rar, dur și maleabil, de culoare cenușie. Et.: fr. *niobium*, germ. *Niobium*. A fost numit în 1844 de către Heinrich Rose, chimistul german care l-a descoperit. Numele

provine de la **Niobe**, fiica regelui Tantal din mitologia greacă, cu referite la faptul că elementul se găsește în natură alături de tantal (v.), v. și columbiu.

nobéliu s. n. – element chimic transuranic artificial. Et.: fr. *nobélium*, germ. *Nobelium*. Numele a fost creat în 1957 cu referire atât la Alfred Bernhard **Nobel** (1833–1896), cât și la Institutul **Nobel** de Fizică din Stockholm, unde a fost cercetat acest element. Nobel a fost un chimist și industriaș suedez care a brevetat 355 de invenții, mai ales în domeniul explozibililor, cel mai cunoscut fiind dinamita. Deși explozibilii au fost utilizați inițial în industrie (mai ales minerit), ulterior ei au început să fie inevitabil folosiți în războaie. Acest lucru l-a afectat pe Nobel și l-a determinat să pornească o campanie pentru pacea mondială. Din uriașa avere strânsă de pe urma invențiilor sale el a instituit prin testament Premiile Nobel, fiecare din cele cinci premii anuale acordate pentru fizică, chimie, fiziologie și medicină, literatură și pace. Primele Premii Nobel au fost acordate în 1901. Începând din 1969 s-a instituit și un premiu pentru științele economice, de valoare egală cu celelalte.

nónius s. m. – instrument pentru măsurarea unghiurilor mici. Et.: fr. *nonius*. Poartă numele astronomului și matematicianului portughez Pedro **Nunez** (zis și **Nonius**) (1492–1577), autorul lucrării *De crepusculis liber unus* (1542), în care descrie o metodă ingenioasă pentru gradarea instrumentelor folosite la măsurarea unghiurilor, v. și vernier.

O

oblomovísm s. n. – atitudine de apatie, lene și lipsă de voință. Cuvântul derivă (după rusă *oblomovșcina*) de la numele lui **Oblomov**, personajul principal din romanul cu același nume, apărut în 1857, al scriitorului rus I. A. Goncearov (1812–1891). Ivan Ilici Oblomov este un moșier absent și dezinteresat, căruia servitorii îi fură banii, iar prietenii îi fură logodnica. El este reprezentantul lipsit de vlagă al aristocrației rusești, pe care inerția și oroarea față de muncă îl împiedică să acționeze. Termenul de *oblomovism* a fost inventat de însuși Oblomov, atunci când eroul încerca să decidă dacă să acționeze sau nu, dar a fost popularazitat de recenziile cărții, în principal eseul intitulat „*Ce este oblomovismul?*“ (1860) de N. A. Dobroliubov. Cuvântul a intrat în circulație în Rusia în anii 1860, de unde s-a extins și în alte limbi europen. v. și manilovism.

obsidián, *obsidiane*, s. n. – rocă vulcanică de culoare roșiatică sau negricioasă, asemănătoare la aspect cu sticla topită, folosită în epoca de piatră pentru confecționarea armelor și uneltelor. Et.: fr. *obsidienne* < lat. *obsidianus*, variantă datorată unei greșeli de copiere a lui *obsianus* (*lapis*) – „(piatra) lui **Obsius**“, un roman care a descoperit o piatră similară în Etiopia, potrivit lui Pliniu cel Bătrân (sec. I).

oceán, *oceane*, s. n. – întindere vastă de apă sărată care acoperă suprafețele dintre continente. Et.: germ. *Ozean*, fr. *océan*, lat. *oceanus* < gr. *okeanos*, după **Okeanos**, divinitate marină în mitologia greacă, cel mai bătrân dintre titani, fiul lui Uranus (Cerul) cu Geea (Pământul). El era personificarea marelui fluviu care înconjoară întreg Pământul, socotit sursa tuturor apelor curgătoare (peste trei mii), fluvii, râuri și izvoare.

odicolón s. n. – (pop.) apă de colonie. Et.: fr. *eau de Cologne* – „apă de **Cologne**“,

după numele francez al orașului **Köln** din Germania. (v. colonie).

odisée s. f. – călătorie lungă și plină de aventuri; șir de întâmplări neprevăzute; viață plină de peripeții și schimbări neașteptate. Et.: fr. *odysée* < lat. *Odyssea* < gr. ***Odusseia*** („Odiseea"), titlul celebrei epopei antice, atribuită lui Homer. Aceasta a fost compusă probabil în sec. al VIII–VII-lea î. H. și povestește călătoria lungă de 10 ani, plină de aventuri și întâmplări neprevăzute, a lui **Odiseu** (Ulise) de la plecarea sa din Troia, până la întoarcerea acasă, în Ithaca, v. și mentor, homeric.

oerstéd (pr. *örsted*), *oerstezi*, s. m. – unitate de măsură a intensității câmpului magnetic. Et.: fr. *oersted*. A fost adoptată în 1930 și a fost numită în onoarea lui Hans Christian **Oersted** (1777–1851), fizician și chimist danez. Profesor universitar la Copenhaga, Oersted a pus bazele electromagnetismului, a descoperit în 1820 acțiunea curentului electric, care străbate un conductor, asupra acului magnetic și a elaborat un procedeu de obținere a aluminiului metalic.

ohm (pr. *om*), *ohmi*, s. m. – unitate de măsură a rezistenței electrice, egală cu rezistența pe care o opune un conductor în care o tensiune de 1 V produce un curent de 1 A. Et.: fr. *ohm*. A fost numită în cinstea lui Georg Simon **Ohm** (1789–1854), fizician german. Profesor universitar la Nürnberg și München, Ohm a studiat trecerea curentului prin conductori și a stabilit în 1827 o lege (ulterior numită *legea lui Ohm*) potrivit căreia intensitatea acestui curent este direct proporțională cu tensiunea aplicată la capetele conductorului și invers proporțională cu rezistența lui.

Derivat:

– **óhmic, -ă**, *ohmici, -ce*, adj. (pr. *omic*) – referitor la rezistența circuitelor electrice.

olán, *olani*, s. m. – veche monedă de aur olandeză care a circulat și în Țările Române până în sec. al XIX-lea. Se pare că numele monedei este o prescurtare de la **Olanda**.

olándă s. f. – țesătură deasă și fină, din fire de in de bună calitate, din care se fac lenjerii de pat, de corp etc. Et.: fr. *hollande*, it. *olanda*, după **Olanda**, statul din N Europei de unde provenea această țesătură (în sec. al XII–XIV-lea), v. și holender, holendru.

O țesătură de bumbac care imită olanda poară denumirea de **olandină**.

olandéză s. f. – 1. Numele unei figuri de patinaj. 2. Rasă de vaci crescută pentru producția de lapte. În ambele sensuri – după numele statului **Olanda**.

olimpiádă, *olimpiade*, s. f. – competiție sportivă internațională care are loc din patru în patru ani. Este cunoscută și sub numele de jocurile **olimpice**. Et.: fr. *olympiade* < lat., gr. *olympias* – „din **Olimpia**", un oraș din Pelopones în S Greciei. În Grecia antică, *olimpiada* reprezenta perioada de patru ani dintre două jocuri olimpice succesive și a servit ca unitate de timp la datarea evenimentelor. Jocurile olimpice erau întreceri sportive la care participau concurenți din întreaga Grecie. Începând din anul 776 î. H. ele au fost organizate din patru în patru ani și au durat până în anul 393 d. H. când au fost abolite de împăratul roman Teodosiu cel Mare care le-a considerat păgâne. Jocurile olimpice erau celebrate în onoarea lui Zeus, stăpânul zeilor în mitologia greacă, în cetatea Olimpia, unde se găsea un renumit templu al său. Olimpiadele au fost reintroduse la propunerea baronului Pierre de Coubertin, prima competiție având loc la Atena în 1896.

olimpián, -ă, *olimpieni, -e*, adj. – din lumea zeilor; din Olimp; măreț, divin, impunător; senin. Et.: fr. *olympien*, după **Olimp** (în gr. Olympos sau Olimbos), lanț muntos din Grecia în N Tesaliei. Muntele Olimp, parte a masivului, se ridică la 2917 m, fiind cel mai înalt vârf din țară. Vechii greci credeau că aici își au sălașul cei doisprezece mari zei din mitologia greacă. Zeus, stăpânul zeilor, domnea în palatul său aflat pe crestele înzăpezite ale Olimpului și, înconjurat de ceilalți zei și zeițe, hotăra soarta lumii și destinele muritorilor.

onaníe s. f. (sau **onanísm**) s. n. – obținerea plăcerii sexuale prin autoexcitație (de obicei manuală); masturbare. Et.: lat. *onania*, germ. *Onanie* (fr. *onanisme*), cu referire la **Onan**, personaj biblic, fiul lui Iuda, care, conform unei vechi legi a poporului iudeu, a fost constrâns să se căsătorească cu Tamara, văduva fratelui său, Ir. Nedorind să aibă copii cu aceasta Onan „vărsa sămânța jos" (*Facerea*, cap. 38, verset 9). Pasajul biblic descrie mai degrabă *coitus interruptus* – metodă contraceptivă cunos-

cută din cele mai vechi timpuri – decât masturbarea.

opúnția, *opunția*, s. f. – plantă din familia cactaceelor, cu ramuri cilindrice sau turtite, de formă ovală și cu spini așezați în smocuri, cu flori mari, albe, roșii sau galbene (*Opuntia*). Et.: fr., lat. *opuntia* < lat. *opuntius* – „din **Opus** (Opuntis)", oraș din Locrida, în Grecia antică, în apropierea căruia, după Pliniu cel Bătrân (sec. I), creștea această plantă.

oránj adj. invar. – portocaliu. Et.: fr. *orange* – „portocaliu / portocală", cuvânt împrumutat din it. veche *melarancia* – „portocală" și influențat de numele **Orange**, un oraș din S Franței, de unde portocalele erau transportate spre nordul țării, v. și portocală.

ordovician s. n. – a doua perioadă a paleozoicului, între cambrian și silurian. Et.: fr. *ordovicien*. A fost denumită după **Ordovices**, numele latin al unui popor din țara Galilor, deoarece straturile geologice ordoviciene sunt bine reprezentate în regiunea ocupată odinioară de acești locuitori. Termenul a fost introdus de geologul englez Charles Lapworth în 1879, v. și silurian.

orfeón s. n. – 1. Vechi instrument muzical cu coarde și cu claviatură. 2. Societate corală; școală de canto. Et.: fr. *orphéon*, după *Orpheon*, o școală corală întemeiată la Paris în 1833 și numită după **Orfeu** (Orpheus), un cântăreț și poet neîntrecut din mitologia greacă. Orfeu cânta la liră atât de frumos încât mișca pietrele din loc și îmblânzea fiarele.

órfic, -ă, *orfici, -ce*, adj. – termen din critica și istoria literară cu sensul: ezoteric, misterios sau inițiatic. Provine din fr. *orphique* și denumește, mai întâi, referitor la **Orfeu**, poet și muzician hieratic din mitologia greacă, cântăreț neîntrecut care, cu sunetul minunat al lirei sale, domesticea animalele, clintea pietrele și mișca arborii din loc. Lui i se atribuie *poemele orfice*, poeme antice grecești cu conținut mitologic, filosofic și mistic. Orfeu este socotit fondatorul mitic al *orfismului*, de unde un sens derivat al cuvântului *orfic* – „referitor la orfism". Orfismul este mișcarea religioasă din Grecia antică ce preconiza dualismul suflet-corp și credința în metempsihoză. În 1912 poetul francez G. Apollinaire dă numele de *orfism* unui curent din pictură care susține folosirea culorii pure ca mijloc de a crea impresia de luminozitate și dinamism.

organdí, *organdiuri*, s. n. – țesătură de bumbac sau in foarte fină, transparentă, aspră la pipăit din fire răsucite și apretate, din care se fac obiecte de îmbrăcăminte pentru femei și copii, perdele etc. Et.: fr. *organdi*, probabil după Organzi, nume sub care era cunoscut în Europa orașul **Urganch** din V Uzbekistanului, locul de proveniență al materialului și un faimos centru al comerțului cu mătăsuri în Evul Mediu.

osmanlâu/osmalíu, *osmanlâi/osmanlii*, adj., s. m. și f. – (înv.) turc; turcesc. Et.: tc. *osmanli*, după numele sultanului **Osman** (v. otoman).

otomán, -ă, *otomani, -e*, adj., s. m. și f. – turc; turcesc. Et.: lat. *othomanus*, fr. *ottoman*, it. *ottomano*, germ. *Ottomane* < ar. *Utmani*, după **Osman** (sau Utman, Uthman) I, Ghazi (1258–1326), sultan turc, fondatorul dinastiei otomane în anul 1299. Descendenții săi au condus marele Imperiu Otoman mai mult de șase secole până la desființarea sa în 1922, v. și aliotman.

Derivat:

– **otomână**, *otomane*, s. f. – 1. (Înv.) canapea, sofa (presupusă a fi de origine orientală). 2. Un fel de stofă groasă.

óxford s. n. – 1. Țesătură de bumbac sau de lână în carouri din fire colorată. 2. Rasă de oi creată în Anglia și crescută pentru producția de carne. Et.: fr. *oxford*, în ambele sensuri după locul de proveniență, orașul **Oxford** din Anglia.

P

paiáță, *paiațe*, s. f. – 1. Personaj comic în spectacolele de circ sau de bâlci. 2. Epitet dat unui om caraghios, neserios, fără personalitate. Et.: rusă *paiaț*, fr. *paillasse*, germ. *Paiazze* < it. **Pagliaccio** („Paie proaste"), personaj comic din teatrul buf italian, care apărea pe scenă îmbrăcat într-un costum făcut din pânză de saltea. v, și arlechin, pantaloni.

paládiu[1] s. n. – element chimic, metal alb-argintiu din familia platinei. Et.: fr. *palladium*. A fost descoperit de către chimistul englez William H. Wollaston, care l-a numit în 1803 în cinstea descoperirii asteroidului **Pallas** de către astronomul german Olbers cu un an în urmă, în 1802, v. și ceriu, uraniu.

paládiu[2], *paladii*, s. n. – (fig.) ocrotire, apărare. Et.: fr., lat. *palladium*, după **Pallas**, un epitet al Atenei, zeița înțelepciunii în mitologia greacă. Se spune că o mică statuie de lemn înfățișând-o pe Atena înarmată ar fi căzut din cer în vechiul oraș al Troiei. Statuia, numită *Palladium*, era considerată ca având un rol protector, de ea depinzând siguranța citadelei. Se spune că Odiseu și Diomede au furat statuia, și numai astfel a putut fi distrusă Troia.

palát, *palate*, s. f. – clădire somptuoasă în care trăiește un suveran sau o mare personalitate. Et.: it. *palato*, lat. *palatium*, după **Palatinum**, cea mai înaltă din cele șapte coline ale Romei, pe care, conform tradiției, a fost întemeiat orașul. Numele colinei a fost transferat inițial casei lui Augustus (63 î. H.–14 d. H.) construită pe acest loc, iar apoi ansamblului de clădiri ce alcătuiau palatul împăraților romani și care acoperea în final întreaga colină. Ulterior numele a fost aplicat oricărui palat în general.

palmér, *palmere*, s. n. – instrument de precizie pentru măsurarea grosimii unor piese. Et.: fr. *palmer*. Poartă numele inginerului mecanic francez

Jean-Louis **Palmer**, care l-a conceput și realizat în 1848.

pamflét, *pamflete*, s. n. – scriere satirică de proporții reduse, în proză sau în versuri, în care sunt înfierate atitudini, fapte, concepții ne-gative. Cuvântul își are originea într-un poem comic erotic din sec. al XII-lea intitulat *Pamphilus, seu De Amore* („Pamphilus sau Despre dragoste"), unde ne sunt înfățișate escapadele amoroase ale eroului principal, numit **Pamphilus**. Poemul era scris în vers latin, iar autorul său era necunoscut. Scrierea a fost extrem de populară în Evul Mediu, mai ales printre studenții Universității din Paris, unde a devenit cunoscută simplu ca *Pamphilet*, iar mai târziu *pamphlet* (devenit *pamflet* în românește). Ulterior cuvântul și-a extins aria semantică, ajungând să fie folosit cu sensul actual.

panamá[1], *panamale*, s. f. – 1. Pălărie făcută dintr-o împletitură fină din paie obținute din frunzele unui pin numit *jipijapa* (*Carludo-vica palmata*), originar din America de Sud și Centrală. 2. Țesătură ușoară de bumbac sau de in care imită panamaua. Et.: fr. *panama*, după numele statului **Panama** din America Centrală unde pălăria a fost pusă în vânzare la început, locul de origine fiind de fapt Ecuador.

panamá[2], *panamale*, s. f. – afacere frauduloasă de mari proporții, legată de coruperea funcționarilor de stat. Cuvântul vine de la construirea canalului **Panama** din America Centrală, unde, pentru a strânge bani de la publicul larg, au fost mituiți în Franța o serie de senatori, deputați și jurnaliști. Întreaga afacere a fost dată în vileag în urma unei investigații din 1892.

pandeláș, *pandelașe* – dans popular în care jucătorii, prinși de mână, se deplasează într-un tempo moderat. Denumirea dansului derivă de la numele propriu **Pandele**.

pandemóniu s. n. – loc imaginar situat în infern, unde se presupunea că se adunau demonii; adunare de bandiți, de oameni răi, de scelerați; loc unde domnesc viciile și dezordinea. Et.: fr. *pandémonium* < engl. *pandemonium* < lat. modernă **Pandemonium**, capitala Infernului, locul în care se adunau demonii în poemul biblic *Paradisul pierdut* (1667) al poetului englez John Milton (1608–1674). Literal, *pandemonium* înseamnă „loc al tuturor demonilor".

pandișpán, *pandișpane*, s. n.

– prăjitură făcută din făină, ouă și zahăr, de culoare galbenă, cu aspect pufos. Et.: ngr. *pandespani* < tc. *pandespan* < it. *pan di Spagna* – „pâine din Spania".

pánică s. f. – senzație de spaimă violentă, bruscă și adesea nemotivată de care este cuprinsă o persoană sau o comunitate. La origine, cuvântul provine de la numele zeului **Pan**, protectorul turmelor și al păstorilor din mitologia greacă. Pan avea o înfățișare monstruoasă: cap omenesc, cu nasul cârn, cu coarne și barbă de țap, trup uman acoperit cu păr des, coadă și picioare de țap, cu copite. Pan era zeul pădurilor, iar vechii greci îl considerau sursa unor sunete ciudate și înfricoșătoare ce puteau fi auzite noaptea în văile și pădurile neumblate. Se credea că ivirea neașteptată a lui Pan provoacă oamenilor și animalelor o spaimă bruscă, puternică și molipsitoare. Grecii numeau această teamă irațională *panikos deima*, literal „frică produsă de Pan". Din gr. *panikos*, cuvântul s-a răspândit și în alte limbi europene, inclusiv româna (prin intermediul fr. *panique*), unde, la început, a fost utilizat cu valoare de adjectiv (se spunea de exemplu *spaimă panică* sau *teamă panică*). Ulterior a devenit substantiv preluând sensul fostului determinant.

pantagruélic, -ă, *pantagruelici, -ce*, adj. – lacom, mâncăcios, nesătul; p. ext., îmbelșugat, încărcat (despre ospețe, mese). Et.: fr. *pantagruélique*, după numele lui **Pantagruel**, fiul gigantului Gargantua și personajul celei de-a doua părți a renumitei satire a lui Rabelais, intitulată *Les Horribles et épouvantables Faits et Prouessses du très rennommé Pantagruel, roi des Dipsodes, fils du grand géant Gargantua* („Groaznicele și Înspăimântătoarele Fapte și Isprăvi ale preavestitului Pantagruel, rege al Dipsozilor, feciorul marelui uriaș Gargantua"), apărută în 1532. La fel ca și tatăl său, Pantagruel avea o poftă de nepotolit și o sete deopotrivă de uriașă, v. și gargantua.

pantalóni, *pantaloni*, s. m. – obiect de îmbrăcăminte care acoperă corpul de la mijloc în jos. Istoria cuvântului începe cu San **Pantaleone** sau **Pantalone**, un sfânt din sec. al IV-lea (martirizat în 303), patronul Veneției și deci, un nume de botez des întâlnit printre venețieni. Adesea acest nume era folosit de către alți

italieni ca poreclă pentru locuitorii Veneției. În consecință, numele de *Pantalone* a fost dat unui personaj venețian din comedia bufă italiană. El era reprezentat ca un moș senil, cu ochelari, care purta papuci și niște pantaloni strâmți. De aici a derivat cuvântul francez *pantalon*, ce desemna la început un fel de ciorapi-pantaloni, asemănători cu cei purtați de *Pantalone*, la modă în vremea regelui Carol II (843–877) al Franței. Cu timpul cuvântul și-a extins semnificația, ajungând să fie folosit cu sensul actual, v. și arlechin, paiață.

paparázzo (pr. *paparațo*), *paparazzi*, s. m. – fotograf pe cont propriu care urmărește cu asiduitate celebritățile pentru a le fotografia în ipostaze insolite, urmând apoi să vândă fotografiile unor ziare sau reviste. Et.: it. *paparazzo*. Cuvântul derivă de la numele personajului Signor **Paparazzo** din *La dolce vita*, un film de mare succes din 1960, regizat de Federico Fellini. În film, Paparazzo era un fotograf care se străduia cu îndârjire să pozeze staruri americane din lumea filmului. Personajul a fost inspirat de un fotograf din Roma de la mijlocul sec. al XX-lea pe nume Tazzio Secchiaroli, care surprindea celebritățile în cele mai inedite situații. Numele de Paparazzo a fost preluat de Fellini dintr-o carte de călătorie intitulată *În Marea Ionică* scrisă de englezul George Gissing și publicată în 1901, în care autorul își notează impresiile dintr-o călătorie în S Italiei de la sfârșitul sec. al XIX-lea. La un moment dat se oprește la un hotel din Catanzaro care era condus de un om pe nume Coriolano **Paparazzo**. Lui Fellini și colaboratorului său, Ennio Flaiano, le-a plăcut sonoritatea acestui nume și l-au împrumutat personajului din film.

parcherizáre, *parcherizări*, s. f. – tratare la cald a unei piese de fier sau de fontă cu o soluție de fosfat de fier și de mangan, pentru a o feri de rugină. Et.: fr. *parkérisation* < engl. *Parkerizing*, marcă înregistrată a unui procedeu tehnic inventat la sfârșitul sec. al XIX-lea de familia americană **Parker** în cadrul companiei *Parker Chemical*, devenită ulterior *Parker-AmChem* și preluată în final de firma germană *Henkel*.

parízer s. n. – mezel de culoare roz, preparat din carne de vită tocată mărunt și fiartă. Et.: germ. *Pariser* – „din **Paris**“.

párkinson s. n. – afecțiune a sistemului nervos caracterizată prin tremurături și rigiditate musculară. După (*boala lui*) *Parkinson*, numită în 1890 la propunerea medicului francez Charcot în onoarea chirurgului și paleontologului englez James **Parkinson** (1755–1824), primul care i-a descris simptomele în 1817 în *An Essay on the Shaking Palsy* („Eseu asupra paraliziei cu tremurături").

Derivat:

– **parkinsonián, -ă**, *parkinsonieni, -e*, s. m. și f. – bolnav care suferă de parkinson.

– **parkinsonísm** s. n. – denumire generică pentru sindroamele similare cu parkinsonul.

pármen adj. invar. *măr parmen* – varietate de măr originară din Anglia, cu fructele de culoare galbenă-aurie, cu dungi carmin. Et.: germ. *Pärmane* < fr. veche *parmain*, în final probabil din lat. *parmensis* – „din **Parma**", oraș italian.

parmezán s. n. – cașcaval uscat, făcut din lapte smântânit. Et.: germ. *Parmesan*, fr. *parmesan* < it. *parmegiano* – „din **Parma**", oraș în N Italiei. Parmezanul a apărut pentru prima oară în Toscana în sec. al XI-lea, iar apoi în împrejurimile Parmei în sec. al XIII-lea.

Parnás s. n. – (fig.) lăcașul poeziei; poezie. Et.: fr. *parnasse*, după **Parnas** (în gr. Parnassos), un munte din SE Greciei, la N de Golful Corint. Era muntele consacrat zeului Apollo, și aici credeau vechii greci că se află sălașul muzelor, ocrotitoarele și inspiratoarele poeților, v. și Pegas.

parnásie s. f. – plantă erbacee cu flori albăstrui, folosită în medicină; șopârlaiță-albă. Et.: lat. științifică *Parnassia* (*palustris*), numele generic al plantei, după **Parnas**, munte din Grecia, sălașul și locul de adunare al muzelor în mitologia greacă (v. Parnas). A fost astfel botezată de către naturaliști deoarece se aseamănă cu o plantă descrisă de botanistul grec Dioscorides (sec. I) în *De materia medica* sub numele de „iarba-de-pe-Muntele-Parnas".

pascál, *pascali*, s. m. – unitate de măsură a presiunii, egală cu un newton pe metru pătrat. Et.: fr. *pascal*. A fost adoptată în 1971 și a fost numită în onoarea lui Blaise **Pascal** (1623–1662), matematician, fizician, filosof și scriitor francez. Pascal a efectuat cercetări asupra vidului, a presiunii atmosferice, a studiat me-

canica fluidelor și a inventat o presă hidraulică, v. și PASCAL.

PASCAL – renumit limbaj de programare pentru computere, adaptat pentru aplicațiile științifice. A fost realizat de Niklaus Wirth la Institutul Federal de Tehnologie din Zürich în 1970 și a fost numit după matematicianul, fizicianul și filosoful francez Blaise **Pascal** (1623–1662). Pe la 1642, pentru a-și ajuta tatăl, funcționar la serviciul de impozite, Pascal a imaginat și a construit o mașină de calculat, denumită ulterior *pascalină*. De aici și relevanța numelui limbajului de programare, v. și pascal.

pasteurizáre, *pasteurizări*, s. f. – metodă de distrugere a microbilor din produsele alimentare fermentabile (în special a laptelui) prin încălzire, urmată de o răcire bruscă, fără a altera gustul sau a distruge vitaminele produsului. Et.: fr. *pasteurisation*, după numele lui Louis **Pasteur** (1822–1895), chimist și microbiolog francez, descoperitorul acestui proces în anii 1860. Inițial Pasteur a aplicat metoda asupra vinului și berii. El a observat că anumite microorganisme determină vinul să fermenteze și că procesul de fermentație poate fi împiedicat dacă vinul este supus încălzirii, iar apoi e răcit rapid. Ulterior procedeul a fost aplicat și altor produse fermentabile.

Pasteur a fost considerat unul din întemeietorii microbiologiei și de aceea în onoarea sa a fost denumită o bacterie patogenă – ***Pasteurella*** – care produce o boală gravă la animale și păsări, numită **pasteureloză**.

patefón, *patefoane*, s. n. – fonograf asemănător gramofonului, dar fără pâlnie de rezonanță. Et.: fr. *Pathéphone* – denumirea comercială a unui tip de fonograf produs la începutul sec. al XX-lea de firma *Pathé* ce comercializa fonografe, firmă înființată în Franța de către doi ingineri francezi, frații Charles **Pathé** (1863–1957) și Émile **Pathé** (1860–1937). Cei doi, împreună cu Henri Lioret, au fost creatorii industriei fonografice a Franței.

patinsonáre, *patinsonări*, s. f. – procedeu de separare a argintului din minereul de plumb argentifer prin topirea minereului. Et.: conform fr. *pattinsonage*, germ. *pattinsonieren*, după numele lui Hugh Lee **Pattinson** (1796–

1858), chimist metalurgist englez care a patentat acest procedeu în 1833.

pauliánă adj. f. *acțiune paulină* – acțiune judiciară prin care un creditor poate cere debitorului său rezilierea unui contract, anularea unui act etc., dacă acestea sunt posterioare creanțelor. Et.: fr. *paulienne* < lat. *pauliana*, după pretorul roman Iulius **Paulus** (sec. al II–III-lea), care a creat această acțiune.

pavánă, *pavane*, s. f. – vechi dans (sec. al XVI–XVII-lea) cu caracter ceremonios, cu mișcare lentă, de origine italiană sau spaniolă. Et.: it. *pavana*, *pavano* – „(dans) din **Pava**", denumirea dialectală a orașului **Padova** din Italia la V de Veneția, un centru cultural în Evul Mediu.

pávăză, *paveze*, s. f. – 1. Scut. 2. (Fig.) Ocrotire, sprijin, apărare. Et.: poloneză *pawez(a)* < it. *pavese* – „scut din răchită sau lemn acoperit cu piele", propriu-zis „(obiect) din **Pavia**", oraș în N Italiei unde s-au produs scuturi în Evul Mediu.

Din it. *pavese* provine și cuvântul fr. *pavois*, împrumutat în românește sub forma **pavoáz**, *pavoaze*, s. n., termen marinăresc ce semnifică ansamblul de pavilioane sau de lumini pe care le arborează o navă cu ocazia unei festivități.

pazvangíu, *pazvangii*, s. m. – hoț, tâlhar, pungaș. În trecut, pazvangiii erau ostași din trupele rebele ale lui Osman **Pazvan-Oglu** (Pazvantoglu) (1758–1807), un german turcit care a ajuns pașă de Vidin. Dorind să răzbune moartea tatălui său ucis de seraschier, Pazvan-Oglu s-a răsculat împotriva sultanului și s-a pus în fruntea a 10.000 de rebeli. Împreună cu cetele sale el a întreprins dese incursiuni de pradă pe ambele maluri ale Dunării. În timpul lui Alexandru Moruzi (1799–1801) tâlharii au năvălit în Oltenia unde au jefuit, au ars și au ucis pe toți care le cădeau în cale. Numele de *pazvantoglu* și derivatele sale prescurtate *pazvant*, *pazvante*, *pazvantlâu* sau *pazvangiu* au ajuns sinonime cu „jefuitor, hoțoman".

Numele lui Pazvan-Oglu s-a păstrat și în expresia *de pe vremea lui Pazvante*, însemnând „din timpuri apuse" sau „dintr-o epocă demodată", v. și cârjaliu, manaf.

părăscúță s. f. – (reg.) ploșniță. Derivat din **Paraschiva**, prenume feminin.

peán s. m. – imn cântat pe mai multe glasuri, pentru implorarea unui zeu, de obicei

Apollo. Et.: fr. *péan* < lat. *paean* < gr. *paian* – „imn de mulțumire lui Apollo", după **Paian** („Tămăduitorul"), străvechi epitet al zeului grec Apollo, v. și peon.

pecarizáre, *pecarizări*, s. f. – determinarea culorii unei făini de grâu sau secară prin compararea cu o făină-etalon. Et.: conform germ. *Pekarisierung*. Procedeul este numit după **Pekâr** Imre (1838–1923), inginer, tehnician și inventator maghiar, care în 1876 și-a prezentat invenția referitoare la „analiza și compararea sortimentelor de făină".

pechinéz, *pechinezi*, s. m. – rasă de câini mici de apartament, cu botul scurt și turtit, cu picioarele scurte și cu părul lung și moale. Et.: fr. *pékinois*. De origine asiatică, pechinezul și-a luat numele de la **Peking**, vechea denumire a capitalei Beijing a Chinei. Făcea parte din cortegiul imperial la ceremonii, fiind selecționat de însuși împăratul Chinei. Până la mijlocul sec. al XIX-lea exportarea acestei rase era interzisă sub pedeapsa cu moartea. Datorită curajului, îndrăznelii, mersului săltăreț și legănat, pechinezul este adesea denumit „micul câine leu din Peking".

péching/péking s. n. – 1. Țesătură de mătase naturală cu dungi, făcută din fire de grosimi diferite sau divers colorate, la origine fabricată în China. 2. Rasă de rațe cu penajul alb. În ambele sensuri denumirea provine de la locul de proveniență, **Peking** (în prezent Beijing), capitala Chinei.

Pegas – simbol al inspirației poetice. Et.: fr. *pégase*, după **Pegas**, un cal înaripat din mitologia greacă, aflat în slujba zeilor și considerat calul muzelor. La porunca lui Poseidon, Pegas a lovit cu copita o stâncă din muntele Helicon, în Grecia, iar din locul acela a țâșnit izvorul Hippocrene, un izvor miraculos din care beau poeții pentru a fi inspirați. De la această legendă își au originea și expresiile *a încăleca pe Pegas* sau *a zbura pe Pegas*, care înseamnă „a fi cuprins de inspirație poetică, a te înălța spre culmile poeziei".

Tot după legendarul cal înaripat a fost denumită și o specie de pești din Oceanul Indian cu înotătoarele de forma unor aripi – **pegas**, v. și parnas, hipocren.

penín, *penine*, s. n. – mineral constituent al șisturilor cristaline, varietate de clorit bogat în magneziu și în fier care formează cristale pe rocile

metamorfice și magmatice. Et.: fr. *pénnine*, germ. *Pennin*, după Alpii **Penini**, unde a fost descoperit. Alpii Penini aparțin Alpilor vestici și constituie o culme muntoasă situată în Italia și Elveția.

penteléu (2, 3), *penteleie*, s. n. – 1. Specialitate de caşcaval preparată din laptele care se mulge toamna de la oi. 2. (Reg.) Băț cu care se bate laptele pentru a se alege untul. 3. (Reg.) Coastă înclinată și netedă pe care coboară oile la strungă. În toate sensurile cuvântul provine de la numele masivului muntos **Penteleu** din SE Carpaților Orientali, zonă alpină dezvoltată, cu pășuni întinse.

peón, *peoni*, s. m. – picior de vers clasic format din patru silabe, dintre care una lungă. Et.: fr. *péon*, lat. *paeon* < gr. *paion*, după **Paian**, epitet al zeului Apollo (v. pean).

pepélea s. m. – (pop.) om isteț, glumeț și poznaș, care își bate joc de toți. **Pepelea** este un personaj comic al snoavelor și povestirilor populare românești, întâlnit mai ales în Transilvania. Sub masca naivității, Pepelea întruchipează istețimea, perspicacitatea și ironia specifice omului din popor. El este însoțit adesea de Păcală, fiind fratele sau tovarășul acestuia. Profitând de prostia, lăcomia și ignoranța oamenilor, Pepelea reușește să iasă cu succes din orice încurcătură.

pergaménț, *pergamente*, s. m. – piele preparată special pentru a se putea scrie pe ea, folosită în trecut în loc de hârtie. Et.: germ. *Pergament* < lat. *pergamen(t)um* < (*charta*) *Pergamena* – „(hârtie) din **Pergam**“ (în prezent Bergama în Turcia), un vechi oraș din Asia Mică, unde, în vremea regelui Eumenes II (197–158 î. H.), se găsea o celebră bibliotecă. În urma rivalității dintre Pergam și Alexandria din Egipt, aceasta din urmă a oprit exportul de papirus către Pergam. Și cum necesitatea este mama invenției, Pergamul a devenit începând din sec. al II-lea î. H. centrul producției și exportului unui nou produs – pergamentul.

permlán s. n. – ultima perioadă a erei paleozoice. Et.: fr. *permien*, după regiunea și orașul **Perm** din munții Ural, în E Rusiei, unde au fost descoperite straturi geologice aparținând acestei perioade.

persán, *persane*, s. n. – covor de calitate superioară, cu bătătura alcătuită din fire înnodate și tăiate la o anumită lungime pe toată suprafața co-

vorului. Et.: (*covor*) *persan*, conform fr. *persan* – „din **Persia**" (actualul Iran), unde a fost confecționat la început.

perseíde s. f. pl. – ploaie periodică de stele căzătoare din direcția constelației **Perseus**, care apare la mijlocul lunii august. Constelația este numită după **Perseu**, erou din mitologia greacă, fiul lui Zeus și al muritoarei Danae. Perseu a săvârșit mai multe isprăvi vitejești, printre care uciderea Meduzei și salvarea Andromedei de un monstru marin. La moartea sa a fost prefăcut într-o constelație din emisfera boreală, v. și cefeidă, andromedide.

persiánă, *persiene*, s. f. – oblon la ferestre alcătuit din scândurele dispuse orizontal pe un cadru și putând fi apropiate sau depărtate după voie; jaluzea. Et.: fr. *persienne* < fr. veche *persien*, după **Persia**, de unde se considera că era originar acest tip de oblon.

perúș, *peruși*, s. m. – papagal de talie mică, foarte răspândit ca pasăre de colivie. Et.: fr. *perruche* < fr. veche *perrique* < sp. *perico*, din numele propriu spaniol **Perico**, diminutiv din *Pero*, în loc de *Pedro* (Petre).

petrél, *petrei*, s. m. – pasăre palmipedă, de culoare albă, cu spatele și aripile cenușii, care trăiește în largul mărilor reci. Et.: fr. *pétrel*, diminutiv din **Pêtre** (Petru). Se spune că pasărea este denumită astfel datorită felului său de a zbura foarte aproape de suprafața apei, astfel încât dă impresia că pășește pe apă, fapt care a amintit de episodul biblic în care Sf. **Petru** „a mers pe apă și a venit către Iisus" (*Matei*, cap. 14, verset 29).

petromáx, *petromaxuri*, s. n. – lampă de iluminat cu petrol care funcționează prin încălzirea până la incandescență a unei site. Et.: *Petromax*, denumire comercială sugerată de porecla Petroleum-Maxe dată inventatorului german **Max** Graetz (1851–1937) care a produs și a comercializat acest tip de lampă începând din 1910.

piemónt, *piemonturi*, s. n. – relief de acumulare situat la contactul unor munți cu o depresiune sau cu o câmpie, format prin acumularea depunerilor aduse de apele curgătoare la schimbarea de pantă. Et.: fr. *piémont*, după regiunea **Piemonte** din NV Italiei, situată la poalele Alpilor.

pieríde s. f. pl. – fluturi cu aripile albe care aparțin fami-

liei *Pieridae*. Et.: fr. *piéride* < lat. științifică *Pieridae*, numiți de către zoologi după **Pieride**, nouă surori din mitologia greacă, fiicele regelui **Pierus**, cântărețe neîntrecute, care s-au luat la întrecere cu Muzele. Acestea din urmă le-au învins, iar drept pedeapsă pentru îndrăzneala lor, cele nouă surori au fost transformate în păsări.

piérsică, *piersici*, s. f. – fructul piersicului. În vremea romanilor, piersicile, ca de altfel și caisele, erau aduse din Orient, nefiind cultivate în Europa. Atât romanii cât și grecii numeau piersica „măr persan" (în lat. *Persicum malum*) deoarece credeau că provine din **Persia** (actualul Iran). Este adevărat că fructele erau aduse din Persia, însă țara de origine era China. Din lat. *Persicum malum* derivă formele eliptice *persicum*, apoi *persica*, de unde *piersică*, în românește.

pigméu, -ee, *pigmei, -ee*, s. m. și f. – 1. Pitic de rasă neagră din Africa centrală (cu înălțimea între 1,20 – 1,40 m). 2. Om de talie mică sau total insignifiant. Et.: fr. *pygmée* < gr. **Pygmaios**, neam legendar de pitici ce trăia la izvoarele Nilului, cu care s-a luptat Hercule.

pindáric, -ă, *pindarici, -ce*, adj. *stil pindaric* – stil în poezie caracterizat printr-un lirism emfatic, încărcat, strălucit, adesea sublim. Termenul provine din fr. *pindarique*, gr. *pindarikos* – „în felul lui Pindar". **Pindar** (c. 518/512-c. 438 î. H.) a fost cel mai mare poet liric al Greciei antice și reprezentantul de seamă al marii lirici corale eline. Odele lui Pindar sunt poezii cu strofe liber organizate, pline de elan, cu construcții lexicale îndrăznețe. Stilul pindaric a fost adoptat în Franța, în sec. al XVI-lea, de *Pleiadă*, un grup de șapte scriitori francezi conduși de poetul Pierre de Ronsard. Acesta a afirmat: „Întâiul am *pindarizat* în Franța". Stilul pindaric mai poartă numele de *pindarism*.

Pínzgau (pr. *pințgau*) s. n. – 1. Rasă de bovine de lapte și carne. 2. Rasă de cai masivi, folosiți la tracțiune. Denumirea provine de la locul de origine al celor două rase, valea **Pinzgau** din vest-centrul Austriei.

pistól, *pistoale*, s. n. – armă de foc de dimensiuni mici. Se pare că la origine cuvântul derivă de la **Pistoia**, oraș din Toscana, în V Italiei (în prezent Pistoja), un fost centru vestit pentru industria metalurgică și a armurilor. Orașul era

cunoscut pentru fabricarea de lame pentru cuțite și pumnale. Pe la 1400 cuvântul it. *pistolese* (propriu-zis, „din Pistoia") desemna „un pumnal scurt", iar ulterior acest termen a fost aplicat și armelor de foc de dimensiuni mici. Francezii au împrumutat cuvântul sub forma *pistolet*, prescurtat apoi în *pistole*, pe care l-am preluat și noi. Pistoalele au fost folosite prima dată de către cavaleria engleză pe la 1544. v, și bisturiu.

pitagoréic (sau **pitagóric**), *pitagoreice* (sau *pitagorice*) adj. *numere pitagoreice* – (mat.) numere *a*, *b*, *c*, legate între ele prin relația $a^2 = b^2 + c^2$ (ex. $5^2 = 3^2 + 4^2$). Definiția numerelor pitagoreice face trimitere directă la vestita teoremă a lui Pitagora din geometrie care afirmă că într-un triunghi dreptunghic suma pătratelor catetelor este egală cu pătratul ipotenuzei. **Pitagora** (sau Pythagoras) (c.580–c.500 î. H.) a fost un matematician, om politic și filosof grec din Antichitate, a cărui viață este învăluită în legendă și de la care nu s-a păstrat nici o scriere. I se atribuie descoperirea teoremei care îi poartă numele, însă aceasta era cunoscută înaintea sa.

pitón, *pitoni*, s. m. – șarpe neveninos care trăiește în Africa, Asia și Australia. Et.: fr. *python*. Reptila a fost numită de către zoologi după **Python**, șarpe fabulos gigantic din mitologia greacă, care avea darul profeției. La 4 zile după naștere, zeul Apollo a sugrumat fiara la Delfi, răzbunând chinurile pe care șarpele le-a produs mamei sale, Leto. În memoria acestei lupte mitice, aici se organizau, din patru în patru ani, *Jocurile Pitice*.

planck s. n. – unitate de măsură a acțiunii. Et.: engl. *planck*. Este numită în onoarea fizicianului german Max Karl Ernst Ludwig **Planck** (1858–1947). Profesor universitar la München, Kiel și Berlin, Planck a emis ipoteza conform căreia, schimburile de energie se realizează în mod discontinuu, punând astfel bazele teoriei cuantice. A adus de asemenea contribuții importante în termodinamică, fizică statistică și teoria relativității. În 1918 a obținut Premiul Nobel pentru fizică.

platónic, -ă, *platonici, -ce*, adj. – 1. Ideal, curat, pur. 2. Care nu se poate realiza, concretiza sau pune în practică, formal, abstract. Et.: fr. *platonique* < lat. *Platonicus* < gr. *Platonikos*, după numele marelui filosof grec din Antichi-

tate, **Platon** (427–347 î. H.). În lucrarea sa *Banchetul*, Platon a descris dragostea spirituală sau intelectuală, inițial cu referire la dragostea pură a lui Socrate față de tinerii bărbați. Platon afirmă că iubirea autentică eliberează de suferința dorinței și conduce sufletul către banchetul divin. În concepția filosofică a lui Platon, lumea ideilor ar fi singura realitate adevărată, în afara spațiului și timpului, iar lumea materială este doar o copie sensibilă și schimbătoare a celei dintâi.

pleiádă, *pleiade*, s. f. – 1. Grup de mai mulți oameni iluștri. 2. Nume dat unui grup de poeți greci din Alexandria și unui grup de poeți francezi din sec. al XVI-lea. 3. Ansamblul izotopilor unui element. 4. Grup de elemente chimice care au proprietăți asemănătoare. 5. (La pl.) Un roi de stele din constelația Taurul. Et.: fr. *pléiade* < lat. *Pleiades* < gr. **Pleiades**, în mitologia greacă, cele șapte fiice ale lui Atlas cu **Pleione** (Alcyone, Celaeno, Electra, Maia, Merope, Sterope și Taygeta), care, pentru a scăpa de urmăririle stăruitoare ale vânătorului Orion, au fost metamorfozate de către Zeus în stele.

plutónic, **-ă**, *plutonici, -ce*, adj. – (despre roci) care s-au format în adâncul scoarței terestre. Et.: fr. *plutonique*, după numele lui **Pluto**, zeu din mitologia greacă, patron al comorilor subterane, identificat cu Hades, zeul împărăției subpământene.

plutóniu s. n. – element chimic transuranic artificial cu nr. atomic 94. Et.: fr. *plutonium*, germ. *Plutonium*. Elementul este numit astfel deoarece urmează după neptuniu (nr. atomic 93) în tabelul periodic, la fel cum planeta **Pluto** se găsește pe orbită în spatele lui Neptun în sistemul solar. Numele a fost creat în anul 1940 de către descoperitorii elementului, fizicienii americani Glenn T. Seaborg și Arthur C. Wahl, v. și uraniu, neptuniu.

plymouth s. n. – rasă englezească de găini cu producție mixtă, crescută și în România. Își trage numele de la locul de origine, orașul **Plymouth** din NV Marii Britanii.

poise (pr. *poaz*) s. m. – unitate de măsură a viscozității dinamice. Et.: fr. *poise*. A fost definită pe la 1924 și a fost denumită în onoarea lui Jean-Louis **Poiseuille** (1799–1869), fiziolog și fizician francez. Poiseuille a stabilit legea de

curgere a lichidelor vâscoase în tuburi capilare (1844), numită ulterior *legea lui Poiseuille*.

polaroíd, *polaroizi*, s. m. – aparat fotografic care permite obținerea automată a fotografiei, imediat după expunere. Et.: ***Polaroid*** (*Land camera*), denumirea comercială a unui tip de aparat foto cu developare instantanee produs de compania americană *Polaroid* în 1947.

pólcă, *polci*, s. f. – dans popular ceh sau polonez de perechi, vioi, însoțit de mici salturi. Et.: fr., rusă *polka* < cehă, poloneză *polka* – „femeie din **Polonia**". După alții, ar deriva de la cuvântul ceh *pulka* – „jumătate (de pas)", cu referire la aspectul sprinten al acestui dans. Se spune că a fost dansat prima oară de către o țigancă din Boemia în 1831 și a fost numit *polka* la Praga în 1835, v. și poloneză, mazurcă, cracoviană.

póliș – (fam.) cârnat polonez. Et.: engl. *polish* (*sausage*) – „(cârnat) **polonez**". V. polonez.

polonéz, *polonezi*, s. m. – mezel din carne de vită și de porc, afumat la cald și apoi fiert. După cum îi spune și numele, produsul provenea la început din **Polonia**.

polonéză s. f. – dans național din Polonia, având un caracter maiestuos, asemănător marșului. Et.: fr. *polonaise* – „din **Polonia**".

polóniu s. n. – element chimic radioactiv care se găsește în pehblendă. Et.: fr. *polonium*, germ. *Polonium*. Numele a fost creat de către fizicienii francezi Marie Curie și Pierre Curie, care au descoperit elementul în 1898 și l-au numit după **Polonia**, patria natală a Mariei Curie, v. și curiu.

pompadour (pr. *pompadur*) adj. *stil pompadour* – stil de mobilier, de decorație interioară care face trecerea de la stilul Ludovic al XV-lea, cu linii curbe, la stilul Ludovic al XVI-lea, cu linii drepte. Et.: fr. *pompadour*. Și-a luat numele de la Jeanne Antoinette Poisson, marchiză de **Pompadour** (1721–1764), aristocrată franceză care din 1745 a devenit amanta și confidenta regelui Ludovic al XV-lea. Ea a fost o femeie frumoasă, cultă și inteligentă, cu mare influență la Curte, sprijinind personalitățile culturale din vremea sa și dezvoltarea artelor.

ponít s. n. – carbonat natural de mangan, cu un conținut redus de fier. A fost descoperit de V. Bușureanu în zăcămintele de mangan din N Mol-

dovei și a fost denumit în cinstea chimistului și mineralogului român Petru **Poni** (1841–1925). Profesor universitar la Iași, Poni a fost unul dintre întemeietorii școlii românești de chimie. A cercetat compoziția chimică a mineralelor, realizând în 1900 prima monografie a mineralelor din România. A fost autorul primelor manuale în limba română de chimie și fizică și a organizat primele laboratoare de chimie pentru cercetări științifice.

poplín, *poplinuri*, s. n. – țesătură de mătase amestecată cu lână, cu bumbac sau cu in, având firele de bătătură mai groase decât cele de urzeală, folosită la confecționarea îmbrăcămintei ușoare. Et.: germ. *Popelin*, fr. *popeline* < engl. *poplin* < fr. veche *papeline* și influențat de **Poperinghe**, numele unui oraș din Flandra, renumit centru al industriei textile în Evul Mediu.

pórtland s. n. – ciment obținut prin pulverizarea unui amestec de argilă și de cretă calcinată. Et.: fr. *portland* < fr. (*ciment de*) *Portland*, numit astfel deoarece, atunci când se întărește, se aseamănă la culoare cu *piatra de Portland* – piatră de var folosită în construcții, obținută din peninsula **Portland** din Dorset, Anglia.

pórto, *portouri*, s. n. – renumit vin roșu, tare și foarte dulce, produs în Portugalia. Et.: fr. *porto*. Poartă numele orașului **Porto** din N Portugaliei, un important port la Oc. Atlantic, unde se îmbuteliază și de unde se exportă această băutură.

portocálă, *portocale*, s. f. – fruct citric, sferic, de culoare galbenă-roșiatică, aromat și zemos. Et.: ngr. *portokali* < it. *portogallo* – „un soi de portocale“ < it. **Portogallo** (Portugalia), țara de unde se importau în Italia un soi de portocale dulci.

potemkinadă s. f. (sau **potemkiniadă**) – fațadă pretențioasă menită să ascundă sărăcia sau o situație nedorită. Cuvântul derivă de la numele lui Grigori Aleksandrovici **Potemkin** (1739–1791), cneaz, om de stat și ofițer în armata rusă. A fost iubitul și consilierul împărătesei Ecaterina a II-a. Se spune că în timpul călătoriei acesteia în Crimeea, în 1787, Potemkin a ordonat să fie construite sate artificiale cu case din carton și palate din argilă, menite să creeze împărătesei o falsă impresie de progres și prosperitate. După alții, întreaga poveste ar fi fost scornită de detractorii lui Potemkin.

pralínă, *praline*, s. f. – bom-

boană cu înveliș de ciocolată sau de zahăr, având miezul umplut cu nucă sau cu migdală. Provine din fr. *praline*, la origine *prasline*, după numele lui César de Choiseul, conte de Plessis-**Praslin** (1598–1675). Contele Plessis-Praslin a fost mareșal francez și ministru de stat în timpul lui Ludovic al XIV-lea, seducător inveterat care își petrecea timpul între dineuri selecte și câmpurile de bătălie. El oferea cuceririlor sale amoroase migdale îmbrăcate în caramel, delicatese preparate de bucătarul său, un anume Clément Lassagne.

priapísm s. n. – stare de erecție prelungită a penisului, adesea dureroasă care apare în absența excitației sexuale fără a fi însoțită de voluptate. Et.: fr. *priapisme*, după numele lui **Priapos** (Priap, Priapus), zeul fecundității și al rodirii grădinilor și livezilor, fiul Afroditei și al lui Dionisos în mitologia greacă. În reprezentările plastice apare întotdeauna bine înzestrat în ceea ce privește calitățile virile.

prișniț, *prișnițe*, s. n. – compresă. Et.: (*compresa*) *Priessnitz* – compresă umedă și rece cu acțiune stimulatoare, numită după medicul ceh Vinzenz **Priessnitz** (1799–1851), care a introdus în 1835 folosirea acestor comprese în practica medicală. Considerat unul dintre fondatorii hidroterapiei moderne, Priessnitz a întemeiat în 1820 o stațiune balneară în orașul Jesenik din Moravia (Cehia) ce s-a păstrat până în zilele noastre. În scurtă vreme, efectele benefice obținute prin metodele lui Priessnitz în această stațiune au devenit cunoscute în toată Europa. Cu toate acestea, boala care i-a curmat viața lui Priessnitz în 1851 a fost cauzată de folosirea prea îndelungată a compreselor reci pe piept.

procustá, *procusteáză*, vb. I – a lungi sau a scurta după împrejurări. Termenul face trimitere la legenda lui **Procust** (sau Procrustes), un tâlhar din Attica în mitologia greacă înzestrat cu o forță fizică ieșită din comun. El ataca și jefuia călătorii, iar apoi îi culca pe cei înalți într-un pat mic, tăindu-le picioarele ca să încapă în el, iar pe cei scunzi îi așeza într-un pat mare, zdrobindu-le membrele, ca să-i întindă pe toată lungimea lui. A fost ucis de eroul legendar Teseu care l-a supus propriului supliciu. Legenda nu menționează însă dacă Procust a fost prea lung sau prea scund.

prometéic, -ă, *prometeici, -ce* (sau *prometeinici, -ce*) (sau **prometeián**) adj. – termen care în funcție de împrejurări poate exprima sensuri diferite: uman, generos, măreț, grandios, original, creator, temerar sau sfidător. Adjectivul derivă de la numele lui **Prometeu**, fiul titanului Iapet în mitologia greacă. El era proteguitorul și binefăcătorul oamenilor, iar în unele variante chiar creatorul lor. I-a învățat pe oameni navigația, agricultura, artele și meșteșugurile. Prometeu a furat focul zeilor din ceruri și l-a readus pe pământ, dăruindu-l muritorilor. În felul acesta și-a atras mânia lui Zeus care l-a înlănțuit de o stâncă unde un vultur uriaș îi devora zilnic ficatul, care apoi creștea noaptea la loc. A fost eliberat întâmplător de Hercule care a ucis vulturul cu o săgeată otrăvită.

prométiu s. n. – element chimic radioactiv din familia pământurilor rare, obținut pe cale artificială. Et.: fr. *prométhium*. A fost descoperit în 1947 de J. A. Marinsky, L. E. Glendenin și C. D. Coryell care au numit elementul după titanul **Prometeu** din mitologia greacă. Autorii au explicat numele ales prin faptul că simbolizează modul dramatic în care elementul poate fi produs în cantitate crescută ca urmare a stăpânirii energiei fisiunii nucleare de către om, v. și prometeic.

protéu, *protei*, s. m. – 1. Animal amfibiu, întâlnit numai în apele din regiunile carstice din Balcani și Alpi, cu tegumentul complet depigmentat și cu branhiile externe, care se mențin și la adult (*Proteus*). 2. Om schimbător, nestatornic, care își schimbă necontenit părerile. 3. Bacterie polimorfă foarte mobilă (*Proteus*). Et.: fr. *protée*, după **Proteus**, zeu marin din mitologia greacă, care își schimba forma după voie pentru a scăpa de întrebările muritorilor.

De la Proteus derivă și adjectivul **protéic, -ă**, *proteici, -ce*, cu sensul „care își modifică mereu forma; nestatornic".

protón, *protoni*, s. m. – particulă elementară stabilă cu sarcină electrică pozitivă, care constituie nucleul atomului de hidrogen. Et.: fr. *proton* < engl. *proton* (sau *prouton* inițial). Termenul a fost propus de fizicianul englez Sir Ernest Rutherford în 1920 și a fost sugerat, dacă nu chiar derivat de la numele lui William **Prout** (1785–1850), chimist și fizician englez care

a presupus că hidrogenul este un constituent al tuturor elementelor.

prúsic adj. m. *acid prusic* – acid cianhidric. Et.: fr. *acide prussique* – acid derivat din (*bleu de*) *Prusse* – „albastru de **Prusia**", un pigment de culoare albastru închis descoperit accidental în 1704 de producătorul de pigmenți H. Diesbach și chimistul J. C. Dippel la Berlin, capitala Prusiei în acea vreme.

pubélă, *pubele*, s. f. – recipient portabil pentru gunoiul menajer. Et.: fr. *poubelle*, după Eugène René **Poubelle** (1831–1907), prefect din Paris, care a impus locuitorilor orașului folosirea unor recipiente de gunoi acoperite, printr-un decret semnat la 7 martie 1884. Curând după aceea numele prefectului a devenit nume comun și a fost asociat acestor recipiente.

púlman s. n. – vagon de lux în unele trenuri. Et.: engl., fr. *pullman*, după George Mortimer **Pullman** (1831–1897), industriaș și inventator american. Pullman a început prin anii 1850 să îmbunătățească vagoanele vechi de tren, iar în 1864 a construit primul vagon de dormit denumit *Pioneer* care în scurt timp a cunoscut un mare succes. Pullman a fondat în 1867 compania *Pullman Palace Car*, dobândind o avere considerabilă de pe urma invenției sale.

pupinizáre, *pupinizări*, s. f. – introducere în liniile telefonice de bobine în serie pentru îmbunătățirea transmisiei. Et.: conform fr. *pupinisation*. Procedeul a fost inventat în 1900 și este numit după autorul său, Michael Idvorski **Pupin** (1858–1935), fizician și inventator american de origine sârbă.

puzzolánă (pr. *puțolană*) s. f. – 1. Material de construcție bogat în dioxid de siliciu folosit la fabricarea cimentului. 2. Tuf format din sedimentarea cenușii vulcanice. Et.: it. *pozz(u)olana* (*terra*) – „(pământ) de **Pozzuoli**", localitate din Italia în apropiere de Napoli, situată într-o regiune cu o intensă activitate seismică și vulcanică.

Q

quísling (pr. *cvisling/chisling*), *quislingi*, s. m. – colaboraționist; trădător de patrie. Termenul face referire la un personaj din istorie, Vidkun Abraham **Quisling** (1887–1945), om politic norvegian, care, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, a colaborat cu ocupanții naziști la reprimarea patrioților norvegieni. Când Hitler a invadat Norvegia în aprilie 1940, Quisling a devenit prim-ministru marionetă al naziștilor. În timpul său 1000 de evrei au fost trimiși în lagărele de concentrare, iar susținătorii regelui exilat au fost persecutați. După ce Germania a capitulat, Quisling a fost arestat, condamnat la moarte pentru crime de război și executat la 24 octombrie 1945. Nu a supraviețuit decât numele lui Quisling care a devenit sinonim cu trădătorul de țară și cu colaboraționistul.

R

raflésie – floare exotică, cea mai mare din lume, atingând 1 m în diametru și 1 kg în greutate (*Rafflesia*). Este o plantă parazită care degajă un miros dezagreabil, cadaveric. A fost numită în cinstea lui Sir Thomas Stamford **Raffles** (1781–1826), guvernator englez în Sumatra. Raffles a fost fascinat de diversitatea de neegalat a faunei și florei Indiilor de Est, motiv pentru care a angajat botaniști și zoologi care să descopere și să catalogheze noile specii de plante și animale.

raglán, *raglane*, s. n. – 1. Croială specială pentru paltoane și pardesie, la care mâneca pornește chiar de sub guler. 2. Pardesiu sau palton cu asemenea croială. Et.: fr. *raglan*. Cuvântul derivă de la numele mareșalului englez Fitzroy James Henry Somerset, baron **Raglan** (1788–1855). El a fost comandantul trupelor britanice în războiul Crimeii din 1854. Atât Raglan, cât și oamenii din subordinea lui, purtau o manta fără cusături la umeri. Ulterior haina a fost adoptată de moda civilă și botezată *raglan,* în amintirea mareșalului englez.

rășel, *rașele*, s. n. – mașină de tricotat cu ajutorul căreia se obțin tricoturi din urzeală cu legături caracteristice. Et.: germ. *Raschel* (*maschine*) – „(mașina) rașel", construită în 1855– 1859 și numită după Mademoiselle **Rachel**, numele de scenă al actriței franceze Élisa Félix (1821–1858), prima care a purtat o haină obținută din materialul produs de această mașină.

rayleigh s. n. – unitate de măsură a intensității luminoase folosită în astronomie și fizică pentru măsurarea strălucirii cerului nopții, a aurorelor boreale etc. Et.: engl. *rayleigh*. A fost numită în onoarea matematicianului și fizicianului englez John William Strutt, al treilea lord **Rayleigh** (1842–1919). Profesor universitar la Cambridge, Rayleigh a adus contribuții în teoria luminii, a explicat culoarea albastră a

cerului, a descoperit elementul chimic argon, iar în 1904 a obținut Premiul Nobel pentru fizică.

rebó, *rebouri*, s. n. – gen de rebus având soluția într-un singur cuvânt, care rezultă din citirea ligamentată a unor imagini, formând un tablou unitar. Problema a fost imaginată de talentatul enigmist român Dan Dumitrescu în revista *Curentul familiei*. Termenul *rebo* a fost format prin alăturarea la litera *R* (= *rebus*) a grupului de litere *EBO*, care derivă din prenumele autorului, **DAN**, prin schimbarea fiecărei litere a acestuia, cu cea imediat următoare, v. și hipocren.

recamiér, *recamiere*, s. n. – divan prevăzut cu o ladă pentru păstrarea așternutului și cu etajere pentru cărți. A fost denumit după Jeanne-Françoise-Julie-Adelaide Bernard, Madame de **Récamier** (1777–1849), fermecătoarea franțuzoaică ce deținea un salon celebru la Paris unde se întruneau oameni de litere, precum și politicieni și oameni de stat opozanți ai lui Napoleon Bonaparte. Napoleon a exilat-o din Paris în 1805, dar după înfrângerea acestuia la Waterloo, ea a revenit în capitală și a continuat să-și primească oaspeții în timpul Restaurației la mănăstirea Abbaye-aux-Bois.

rédie, *redii*, s. f. – stadiu larvar în dezvoltarea unor trematode. Et.: fr. *rédie* < lat. științifică *Redia*, după Francesco **Redi** (1626– 1698), om de știință, medic, naturalist și literat italian care a demonstrat netemeinicia teoriei generației spontanee.

relón s. n. – fibră sintetică din care se fac țesături, tricotaje etc. Et.: *Relon*, denumire comercială românească, din *Re* = R < **România** + (*nai*)*lon*. Pe baza lui *relon* au fost botezate și alte tipuri de fibre sintetice: *relin*, *relontex*, *relotin*, *rolan*.

rem s. m. – unitate de măsură a dozei de radiație raportate la efectul lor biologic, egală cu doza primită de un anumit țesut iradiat cu o doză absorbită de un rad. Din *r(öntgen) e(quivalent) m(an)*.

renglótă, *renglote*, s. f. – varietate de prun cu fructe mari, sferice, galbene-verzui sau roșcate; p. restr. fructul acestui prun. Et.: germ. *Ringlotte*, fr. *reine-claude* < fr. (*prune de la*) *reine Claude*, varietate de prun adusă în Franța din Italia la începutul sec. al XVI-lea, numită în

onoarea reginei **Claude** a Franței (1499–1524), fiica lui Ludovic al XII-lea și soția lui Francisc I, monarhul Franței din acea vreme.

réniu s. n. – element chimic, metal foarte rar, asemănător cu platina. Et.: fr. *rhénium*, germ. *Rhenium*. A fost numit după **Rhenus**, denumirea latină a fluviului Rin. Numele a fost creat de către Ida Tacke, Walter Noddack și Otto Berg, chimiștii germani care au descoperit elementul în 1925.

rezerpínă s. f. – alcaloid cu acțiune sedativă și hipotensivă. Et.: fr. *réserpine*, după *Rauwolfia serpentina*, o plantă exotică din care se extrage substanța. Numele genului, *Rauwolfia*, a fost dat în cinstea botanistului german Leonhard **Rauwolf** (1535–1596).

rhesús (pr. *rezus*) s. m. – maimuță mică din India (*Macaca mulatta*), folosită adesea în cercetările medicale. Et.: fr., engl. *rhesus* < lat. științifică (*Simia*) *rhesus*, fostul nume taxonomic, ales, se pare, în mod arbitrar după **Rhesus**, rege din Tracia în mitologia greacă. Rhesus a fost ucis de Odiseu și Diomede, care apoi i-au luat caii, deoarece un oracol prezisese că dacă caii lui Rhesus vor paște iarba din câmpiile Ilionului și se vor adăpa din apele râului Xanthus, atunci Troia nu va fi cucerită niciodată de greci.

Rh s. n. *factorul Rhesus* – factor prezent în sângele omului, dar a fost descoperit inițial în sângele maimuței rhesus, de unde și denumirea. Cei care au acest factor în sânge se numesc Rh-pozitivi, iar cei la care este absent, Rh-negativi. Factorul Rh are importanță în compatibilitatea sangvină dintre mamă și făt sau în cazul unor transfuzii.

rhode-Island s. n. – rasă de găini creată în SUA. Et.: engl. *Rhode Island*. Își trage numele de la **Rhode Island**, un stat din NE SUA.

rickéttsia (pr. *richeția*), *richettsii*, s. f. – microorganism intermediar între virusuri și bacterii, care produce la oameni și la animale o serie de boli infecțioase numite generic *rickettsioze*. Et.: fr. *rickettsie* < *lat. științifică Rickettsia*, după patologul american Howard Taylor **Ricketts** (1871–1910), primul care a descris aceste microorganisme în 1909. Un an mai târziu, în 1910, el a murit de tifos exantematic, boală produsă de o rickettsie pe care a contractat-o în timpul cercetărilor sale.

rimél, *rimeluri*, s. n. – produs

cosmetic sub formă de pastă de diverse culori, folosit pentru vopsirea genelor. Et.: fr. *rimmel*, după **Rimmel**, firmă londoneză de produse cosmetice. Compania poartă numele francezului Eugène **Rimmel** (1820–1887) care, împreună cu tatăl său, a deschis o parfumerie numită „House of Rimmel" la Londra, în 1834. În timp afacerea a înflorit și s-a diversificat, cunoscând un succes internațional. Unul din produsele firmei, un preparat cosmetic pentru gene și sprâncene, a devenit atât de popular, încât a ajuns să fie cunoscut sub numele generic de *rimmel* în mai multe limbi.

robinét, *robinete/robineți*, s. n. – dispozitiv care poate deschide sau întrerupe circulația unui fluid printr-o conductă. Et.: fr. *robinet*, după **Robin**, supranume dat oii în Evul Mediu, primele robinete având adesea forma unui mic cap de berbec. Robin este un prenume masculin derivat de la Robert, v. și hobby.

róbinson s. m. – om care duce o viață izolată, în condiții depărtate de civilizație. Cuvântul provine de la numele lui **Robinson** Crusoe, celebrul erou al romanului *Viața și nemaipomenitele aventuri ale lui Robinson Crusoe* (1719) scris de romancierul englez Daniel Defoe (c.1660–1731). Robinson naufragiază pe o insulă pustie, unde trăiește 28 de ani într-o relativă bunăstare până îl întâlnește pe negrul Vineri pe care îl va urma în patria sa. Povestea lui Defoe este inspirată din viața reală a unui marinar scoțian, Alexander Selkirk, care, în 1704, în urma unei dispute cu căpitanul său, a fost abandonat la cererea sa timp de 5 ani (1704–1709) pe insula nelocuită Más a Tierra din arhipelagul chilian Juan Fernandez din Oc. Pacific. În prezent această insulă poartă numele lui Robinson Crusoe.

Derivat:

– **robinsoná** vb. I – (livr.) a se izola (refugiindu-se în natură).

– **robinsonádă**, *robinsonade*, s. f. – povestire despre naufragiați pierduți sau fantezie în care individul izolat apare trăind în afara societății.

robinsonádă, *robinsoniade*, s. f. – săritură acrobatică executată de un jucător dintr-o echipă (de fotbal mai ales). Et.: germ. *Robinsonade*, după John „Jack" **Robinson** (1870–1931), faimos portar internațional englez din prima jumătate a sec. al XX-lea care,

înaintea unui meci al echipei Southampton în Austria, a dat un spectacol de apărare care a impresionat publicul vienez.

rocambolésc, -éscă, *rocambolești*, adj. – fantastic, extravagant. Et.: fr. *rocambolesque*. Adjectivul derivă de la numele lui **Rocambole**, personajul romanului-foileton *Isprăvile lui Rocambole* (1859) al scriitorului francez Ponson du Terrail (1829– 1871). Rocambole este eroul unor aventuri extraordinare, adesea incredibile și fantastice.

rodomónt s. m. – om care se pretinde prepotent și se lansează în acțiuni hazardate pentru a-și dovedi superioritatea fizică; temerar, lăudăros. Et.: it. *rodomonte*, după numele lui **Rodomonte**, personaj din poemul cavaleresc *Orlando innamorato* (1483), scris de poetul italian renascentist Matteo Boiardo (1441–1494) și continuat de poemul epic *Orlando furioso* (1516) al poetului italian Ludovico Ariosto (1474–1533). Rodomonte era un rege din Alger, conducător al sarazinilor, curajos, dar îngâmfat și insolent.

Derivat:

– **rodomontádă**, *rodomontade*, s. f. – lăudăroșenie, fanfaronadă.

români, -ă, *romani, -e*, s. m. și f. – popor din Antichitate al cărui nume provine de la capitala Imperiului Roman, **Roma**.

Narațiunea epică în proză de mari proporții, care oglindește evenimente, episoade ale vieții unei societăți etc. se numește **roman**, după fr. *roman*, preluat din lat. populară *romanice*, adică „în felul Romanilor", prin opoziție cu francii, iar mai târziu „povestire în limba curentă", în opoziție cu latina.

Alte cuvinte care la origine provin de la numele poporului roman sunt:

– **romántic, -ă**, *romanici, -ce*, – 1. adj., s. m. și f. (Om) visător, melancolic. 2. adj. Referitor la mișcarea literară și artistică din sec. al XIX-lea.

– **románță**, *romanțe*, s. f. – 1. Poezie lirică, de obicei de inspirație erotică. 2. Compoziție muzicală cu conținut liric sentimental.

– **România** și poporul **român**.

romanít s. n. – numele unui mineral descoperit în 1990 în **România**.

Romeo s. m. – nume dat unui îndrăgostit romantic, după **Romeo**, eroul tragediei lui Shakespeare *Romeo și Julieta* (1594). La Verona, Romeo se îndrăgostește de Julieta, deși

familiile lor, Montague și Capulet, erau mari rivale. Shakespeare și-a bazat piesa pe un poem al poetului englez Arthur Broke (d. 1562), *The Tragicall Historye of Romeus and Juliet* din 1562, v. și julietă.

romergán s. n. – produs medicamentos întrebuințat mai ales în afecțiuni alergice. Et.: *Romergan*, denumire comercială românească, din **Rom(ânia)** + sufixul farmacologic *-ergan* (probabil < *alergie*). Alte denumiri comerciale de medicamente formate cu *Rom* < *România* sunt *Rombalsam*, *Romcis*, *Romisodin*, *Romparkin* etc.

rőntgen, (pr. *röntghen*), *röntgeni*, s. m. – unitate de măsură a dozei radiațiilor X sau Y. Et.: fr. *röntgen*. A fost definită în 1937 la Congresul de Radiologie din Chicago și a fost numită în onoarea lui Wilhelm Conrad **Röntgen** (1845–1923), faimos fizician german. Profesor universitar de fizică la Strasbourg, Giessen și Würzburg, Röntgen a devenit celebru datorită descoperirii razelor X în 1895. În 1901 a devenit primul laureat din istorie al Premiului Nobel pentru fizică.

Alți termeni derivați de la numele lui Röntgen sunt:

– **rőntgen** (pr. *röntghen*), s. n. – aparat cu care se produc raze X.

– **röntgen-** – element de compunere care indică referirea la razele X (ex. *roentgenmetru*, *roentgenterapie*).

– **róntgeniu** s. n. – element chimic artificial; a fost numit astfel în anul 2004.

roquefort (pr. *rócfor*) s. n. – brânză moale și sărată, cu mucegai în interior, foarte apreciată, obținută din lapte de oaie. Et.: fr. *roquefort*, după **Roquefort**-sur-Soulzon, localitate din Averyon, în S Franței, unde este produsă.

rottweiler, (pr. *rotvailăr*), *rottweileri*, s. m. – rasă germană de câini cu corpul îndesat și părul scurt. Et.: germ. *Rottweiler*, după orașul **Rottweil** din SV Germaniei, unde probabil au fost aduși de romani.

rubárbă, *rubarbe*, s. f. – plantă erbacee vivace, cu rădăcini și tulpini laxative; revent. Denumirea plantei provine din fr. *rhubarbe*, prescurtat din lat. *rheubarbarum*, deformat din lat. *rhabarbarum* – „*rha* din țara străină", unde *rha* se pare că derivă de la **Rha**, vechiul nume al unui râu din Pontus, în prezent Volga.

rúgbi/rúgby (pr. *rágbi*) s. n.

– joc sportiv care se practică cu o minge ovală, mânuită în egală măsură cu picioarele și cu mâinile între două echipe de câte 15 jucători, timp de 80 de minute. Et.: engl. *rugby*, după **Rugby** School, numele unei școli din localitatea omonimă din Warwickshire, Anglia, unde acest sport a fost jucat prima oară pe la 1838.

rumanít s. n. – o varietate de chihlimbar ce conține sulf și acid succinic descoperită în România (zona Buzăului). Et.: germ. *Rumänit*, după ***Rumänien***, numele german al României.

ruscúță, *ruscuțe*, s. f. – (reg.) plantă erbacee cu frunze compuse și flori viu colorate (*Adonis*). Et.: după *ruscuță*, diminutiv regional al lui *ruscă* – (pop.) „femeie din **Rusia**, rusoaică".

rustémul s. n. art. – dans popular românesc, răspândit în S Olteniei și în părțile învecinate ale Munteniei, cu mișcare vioaie, ușor săltată. După **Rüstem**, nume de persoană de origine turcă.

ruténiu s. n. – element chimic, metal cenușiu, asemănător cu platina. Et.: fr. *ruthénium*, după **Rutenia**, vechea denumire latină a Rusiei, deoarece a fost găsit în minereuri din Munții Urali. Numele a fost creat în 1828 de către G. W. Osann și inițial se referea la mineralul desco-perit de acesta. Mai târziu, în 1845, numele a fost aplicat elementului chimic propriu-zis de către chimistul rus Karl K. Klaus, care l-a izolat din minereul brut.

rutherford (pr. *rázărford*), *rutherforzi*, s. m. – unitate de măsură a radioactivității, egală cu un milion de dezintegrări pe secundă. Et.: fr. *rutherford*. A fost numită în onoarea lui Sir Ernest, primul baron **Rutherford** Nelson (1871–1937), fizician englez de origine neozeelandeză, considerat întemeietorul fizicii nucleare. Rutherford a elaborat un model planetar al atomului, a realizat prima reacție nucleară (1919) și a descoperit familiile radioactive. În 1908 a obținut Premiul Nobel pentru chimie.

În 1969 un grup de savanți americani de la Universitatea California din Berkeley au obținut pe cale artificială elementul chimic cu nr. 104 pe care l-au botezat **rutherfordiu** (pr. *rázărfordiu*) s. n. (în engl. *rutherfordium*) în cinstea fizicianului englez.

S

sabínă, *sabine*, s. f. – varietate de ienupăr din Europa meridională, ale cărui frunze au proprietăți medicinale (*Juniperus sabina*). Et.: fr. *sabine* < lat. *sabina* (*herba*) – „(iarba) Sabinilor". **Sabinii** erau o populație italică antică ce locuia în NE Latiumului și care a fost încorporată ulterior în cadrul statului roman în sec. al III-lea î. H.

sacâz s. n. – colofoniu. Et.: tc. *sakiz*, după **Sakiz**, numele turcesc al insulei grecești Chios din Marea Egee, de unde era adusă odinioară substanța, v. și colofoniu.

sacsíe, *sacsii*, s. f. – (reg.) ghiveci de flori. Et.: tc. *saksi* – „din *Saksa* (Saxonia)", adică „oală de **Saxonia**", regiune din Germania (în trecut un regat), cunoscută prin producția de vase de porțelan.

sadísm s. n. – cruzime exagerată, plăcere patologică de a chinui pe alții; spec. perversiune sexuală care constă în obținerea plăcerii sexuale prin supunerea partenerului la suferințe fizice și psihice. Et.: fr. *sadisme*, după numele soldatului și scriitorului francez Donatien Alphonse François, conte (zis și marchiz) de **Sade** (1740–1814). De Sade a încălcat legea de nenumărate ori și a fost implicat într-o serie de scandaluri, fapt pentru care a fost arestat în repetate rânduri, petrecând în total aproape trei decenii în închisoare. Aici, din cauza plictiselii și a mâniei, a început el să-și scrie faimoasele sale romane: *Cele 120 de zile ale Sodomei* (1785–1789), *Alina și Valcour* (1795), *Filosofia în budoar* (1795), *Julieta sau Înflorirea viciului* (1797), *Justina sau Nenorocirile virtuții* (1791) etc. Aceste romane, mult timp interzise, alcătuiesc o adevărată enciclopedie a perversiunilor sexuale, inspirate în cea mai mare parte din propria experiență a autorului. De Sade și-a petrecut ultimii ani din viață în ospiciul din Charenton. Termenul de *sadism* a fost propus

pentru prima oară de psihiatrul german Krafft-Ebing, cel care, de asemenea, a introdus și cuvântul *masochism*, v. și masochism.

Numele infamului marchiz supraviețuiește și în adjectivul **sadic, -ă**, *sadici, -ce*, adj., împrumutat din fr. *sadique*.

safism s. n. – lesbianism. Et.: fr. *saphisme*, după numele lui **Safo** (sau Sappho) (c. 625–580 î. H.), poetă lirică greacă din antichitate, foarte apreciată la vremea sa. Ea a trăit în insula Lesbos unde a condus în orașul Mitilene o școală de poezie pentru tinerele fete. Se spunea despre ea că practica homosexualitatea.

Poetei Safo i se atribuie versul **safic** și strofa **safică**, inovații prozodice utilizate adesea în vechea poezie greacă și latină, v. și lesbiană.

sahară s. f. – (fig.) deșert; loc plat, întins și pustiu. După **Sahara**, cel mai mare deșert de pe glob, ocupând aproape în totalitate N Africii, comparabil ca suprafață cu Statele Unite.

sahariană, *sahariene*, s. f. – bluză sport cu epoleți și cu mâneci scurte. Et.: fr. *saharienne*, după deșertul **Sahara**. Este denumită astfel deoarece a fost inspirată de uniformele militare purtate de unitățile sahariene, trupe coloniale de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, însărcinate cu menținerea securității în Sahara.

Saint-Bernárd (sau **bernardín**) (pr. *sen bernar*) s. pr. m. – rasă de câini mari, viguroși, cu părul lung, de culoare albă cu pete roșii, dresați mai ales pentru descoperirea drumeților rătăciți (iarna) în munți. În imagini este prezentat adesea cu tradiționalul butoiaș cu rom legat la gât. Et.: fr. *Saint-Bernard*, după Grand („Marele") **Saint-Bernard**, o mănăstire din Munții Alpi, ai cărei călugări au început să utilizeze acești câini la salvări în munți, în jurul anilor 1640–1670. Mănăstirea este situată în trecătoarea dintre Italia și Elveția. O altă mănăstire, Petit („Micul") Saint-Bernard, se află în trecătoarea dintre Franța și Italia. Ambele mănăstiri au fost fondate de italianul Sf. **Bernard** de Menthon (923–1008) în sec. al X-lea. Sf. Bernard este considerat patronul alpiniștilor.

salmonélă s. f. – gen de bacterii în formă de bastonaș, care provoacă febra tifoidă, paratifoidă etc., boli numite generic *salmoneloze*. Et.: fr. *salmo-*

nella < lat. științifică *Salmonella*. Microorganismele au fost numite în cinstea medicului veterinar american Daniel Elmer **Salmon** (1850–1914), primul care le-a identificat în 1885.

salúki s. m. – rasă de câini înalți și zvelți, cu blana mătăsoasă și divers colorată, obținuți în Arabia și Egipt. Et.: engl. *saluki* < ar. *saluki*, după **Saluq** (Saluk în Yemen), un vechi oraș din S Arabiei.

samariteán, -ă, *samaruteni, -e*, s. m. și f. – persoană miloasă, care dezinteresată ajută pe cineva. Expresia își are originea într-o întâmplare biblică povestită de Iisus în *Luca*, cap. 10, versetele 30–35. Pe drumul dintre Ierusalim și Ierihon un om a fost atacat de niște tâlhari care l-au dezbrăcat și l-au lăsat aproape mort în drum. Dintre toți cei care au trecut pe lângă el, doar un samaritean milos s-a oprit, i-a îngrijit rănile și l-a purtat la o casă de oaspeți unde a plătit doi dinari gazdei pentru a veghea asupra rănitului. **Samaritenii** erau o populație din provincia palestiniană **Samaria**, provenită din amestecul evreilor antici cu coloniști aduși de cuceritorii asirieni. Ei au constituit principalul nucleu etnic al statului antic Israel.

samáriu s. n. – element chimic din familia pământurilor rare. Et.: fr. *samarium*. A fost descoperit în 1880 de chimistul francez Paul-Emile Lecoq de Boisbaudran și a fost numit de acesta după mineralul **samarskit** în care a fost găsit. Samarskitul, un mineral de culoare negru de catifea, a fost descoperit în Rusia în 1847 și a fost numit la rândul său în onoarea colonelului rus Vasili Efrafovici **Samarski-Bykhovets** (1803–1870), șef de stat major al corpului de ingineri minieri.

sandomírcă, *sandomirci*, s. f. – varietate de grâu cu bobul mic, oval, alb-gălbui cultivat mai ales în Moldova. Denumirea provine de la **Sandomir** (în prezent Sandomierz), un oraș din S Poloniei.

sandóu s. n. – cablu elastic folosit mai ales la unele aparate de culturism sau în aeronautică. Et.: fr. *sandow* < *Sandow*, denumire comercială, după Eugen **Sandow** (1867–1925), renumit (la vremea sa) culturist ruso-german care a conceput unele exerciții de culturism folosind un aparat cu cabluri elastice.

sándvici/séndviș, *sandviciuri/sendvișuri*, s. n. – felie de pâine unsă cu unt pe care se

pune un aliment rece (șuncă, salam, brânză etc.), peste care se așează adesea o altă felie de pâine. Et.: fr., engl. *sandwich*, cuvânt ce provine de la numele diplomatului englez John Montagu, al al IV-lea conte de **Sandwich** (1718–1792). Sandwich era un pasionat jucător de cărți care își petrecea zile întregi la masa de joc fără a se opri pentru odihnă sau pentru a lua masa. Pentru a nu fi nevoit să-și întrerupă prețioasa activitate, valetul său îi aducea la masa de joc felii de carne rece de vită între două felii de pâine. În scurt timp gustarea a devenit cunoscută în limba engleză sub numele de *sandwich*, cuvânt ce s-a răspândit apoi în majoritatea limbilor europene.

În perioada 1748–1751, 1771–1782 Sandwich a fost numit primul lord al Amiralității, iar interesul său în problemele navale și în susținerea explorărilor l-au determinat pe exploratorul englez James Cook să numească Insulele Sandwich (azi Hawaii) în onoarea sa.

sanforizáre s. f. – stabilizare la apretare a dimensiunilor unei țesături din bumbac. Et.: conform engl. *Sanforized*, marcă înregistrată a unui procedeu tehnologic inventat de americanul **Sanford** Lockwood Cluett (1874–1968). El era directorul secției de inginerie și cercetare a unei firme de confecții – *Cluett, Peabody and Co.*, din Troy, New York.

sansevieră s. f. – plantă tropicală decorativă, cu frunze lungi, cărnoase, din ale cărei fibre rezistente se fac sfori, pânză etc. Et.: lat. științifică *Sansevieria*. Numele plantei a fost dat în cinstea aristocratului italian Raimondo di Sangro (1710–1771), prinț de **San Severo**, un oraș din S Italiei.

santonínă s. f. – substanță toxică extrasă din semințele unei specii de pelin și folosită în medicină pentru combaterea viermilor intestinali. Et.: fr. *santonine* < fr. *santonique* < lat. *santonica* (*herba*) – „(iarba) santonilor". **Santonii** erau un popor antic galic ce locuia în **Saintonge** – veche provincie din V Franței.

sardanapálic, -ă, *sardanapalici, -ce*, adj. – (livr.; despre oameni, ospețe, mod de viață etc.) exagerat de îmbelșugat, de luxos; (livr.) decăzut. Et.: conform fr. *sardanapalesque*. Adjectivul derivă de la numele lui **Sardanapal**, rege legendar al Asiriei, ultimul descendent al Semiramidei, faimos prin

luxul și desfrâul său. Sardanapal, se pare, este o deformare a numelui lui **Assurbanipal** (668–626 î. H.), rege al Asiriei, în timpul căruia statul asirian a atins apogeul puterii.

sardeá, *sardele*, s. f. – nume dat unor pești marini din grupul scrumbiilor, care se consumă proaspeți sau conservați. Et.: ngr. *sardhélla*, it. *sardella* < lat. *sardina*, *sarda* – explicat ca „un fel de ton prins în apropierea insulei **Sardinia**" din Marea Mediterană.

sardónic, -ă, *sardonici, -ce*, adj. – (despre râs, zâmbet) care exprimă un aspect răutăcios; batjocoritor, sarcastic. Et.: fr. *sardonique* < lat. *sardonius* < gr. *sardonios* – „(plantă) din **Sardinia**". Anticii cunoșteau o plantă erbacee otrăvitoare care creștea pe insula Sardinia din Marea Mediterană și care, dacă era consumată, se spunea că provoacă spasme faciale și grimase asemănătoare expresiei unui râs hidos.

sardónix s. n. – piatră semiprețioasă de culoare roșie sau brună, cu benzi concentrice regulate. Et.: lat. *sardonyx*, gr. *sardonux* – „onix de **Sardinia**", insulă în Marea Mediterană.

sárică, *sarici*, s. f. – manta țărănească lungă și mițoasă pe dinafară, țesută din fire groase de lână, pe care o poartă oamenii de la munte. Et.: lat. *sarica* în loc de *serica* < *sericus* – „de mătase", după **Seres** (seri), un popor din țările Orientului Îndepărtat de unde venea mătasea în Antichitate pe așa-numitul „drum al mătăsii".

Lat. *sericus* stă și la baza cuvintelor **serj** (un tip de țesătură) și **sericicultură** (creșterea viermilor de mătase).

satánic (sau **satánesc, -ească**, *satanești*, **satanicésc, -ească**, *satanicești*), **-ă**, *satanici, -ce*, adj. – drăcesc, diavolesc; p. ext. crud, pervers, perfid. Et.: fr. *satanique*, după **Satan**, spirit al răului, căpetenia diavolilor, stăpânul iadului și potrivnicul lui Dumnezeu în creștinism și iudaism.

Alt derivat:

– **satánă**, *satane*, s. f. – 1. Întruchipare a răului, unealtă a răului. 2. Termen injurios pentru oameni și animale, v. și luciferic, mefistofelic.

satín s. n. – țesătură deasă din mătase, bumbac sau din fibre artificiale, lucioasă pe una din fețe, folosită mai ales pentru căptușeli. Et.: fr. *satin* < ar. *zaytuni* – „din **Zaitun**", vechi oraș și port, unde se fabrica și de unde se exporta această

țesătură. Potrivit lui Marco Polo, Zaitun era un mare port oriental în sec. al XIII-lea. În prezent este identificat cu Tsinkiang (sau Quanzhou), port în SE Chinei.

satír, *satiri*, s. m. – (fig.) om desfrânat, libidinos; cinic. Et.: fr. *satyre*, după **Satyri**, divinități ale pădurilor în mitologia greacă, nelipsiți din alaiul lui Dionysos, imaginați ca niște ființe cu o față bestială, cu bărbi ascuțite, cu corpul păros, cu coarne, copite și coadă de țap. Erau considerați ca fiind aroganți, răutăcioși, dezmățați, bătăuși și beți vi.

Tot din aceeași sursă derivă termenul de **satiriázis**, s. n., folosit în psihiatrie, ce semnifică exacerbarea anormală a apetitului sexual la bărbați.

Saturnálii s, pr. f. pl. – (fig.) petrecere desfrânată, dezmățată; orgie. Et.: lat. *Saturnalia*, o sărbătoare națională romană închinată zeului **Saturn**, patronul muncilor agricole și al roadelor pământului în mitologia romană. Serbările începeau la 17 decembrie, iar în timpul lor războaiele încetau, muncile erau întrerupte, iar sclavii deveneau temporar liberi. Oamenii își ofereau daruri, iar petrecerea continua în tot ora-șul cu mâncare, băutură și voie bună.

saturnín, -ă, *saturnici, -e*, adj. – referitor la plumb, produs de plumb. Et.: fr. *saturnin* < lat. medievală *Saturninus* < *Saturnus* – „plumb". Fiind socotit un metal foarte rece, alchimiștii Evului Mediu au denumit plumbul *Saturnus*, după planeta **Saturn**, planetă considerată de astrologi rece și deprimantă datorită depărtării și încetinelii cu care se mișcă pe cerul nopții, v. și mercur.

Derivat:

– **saturnísm** s. n. – intoxicație cu plumb.

saudít, -ă, *saudiți, -te*, adj., s. m. și f. – (locuitor) din Arabia Saudită. Denumirea țării vine de la Abdul-Aziz Ibn **Saud** (1880–1953), emir și rege al Nejdului. Între 1927– 1932 acesta a reunit teritoriile din aproape toată Peninsula Arabia și s-a proclamat rege al Arabiei *Saudite* (1932–1953), sub numele de Saud I.

savarínă, *savarine*, s. f. – prăjitură făcută dintr-un aluat pufos, copt în forme speciale, îmbibată cu sirop și rom și garnisită cu frișcă. Et.: fr. *savarin*. Delicatesa a fost creată de frații Julien, celebri patiseri parizieni, și a fost botezată în onoarea lui Brillat-Savarin care i-a dat lui Auguste Julien secretul compoziției siropului de stropit

prăjitura. Anthelme Brillat-**Savarin** (1755–1826) a fost un magistrat, gastronom și scriitor francez și autorul faimoasei cărți *Fiziologia gustului* (1825).

savárt, *savarți*, s. m. – unitate practică de măsură a diferenței înălțimii sunetelor utilizată în muzică și acustică. O octavă are aproximativ 301 savarți. Et.: fr. *savart*. A fost numită în cinstea fizicianul francez Félix **Savart** (1791–1841). Savart este autorul mai multor lucrări în domeniul acusticii, este inventatorul sonometrului, al polariscopului și al roții dințate care îi poartă numele, folosită la determinarea înălțimii sunetelor.

saxofón, *saxofoane*, s. f. – instrument muzical de suflat, din alamă, de forma unui tub conic îndoit. Et.: fr. *saxophone*, după Charles Joseph **Sax** (1791–1865) și fiul său Antoine Josephe zis Adolphe **Sax** (1814–1894), creatori de instrumente muzicale belgieni. În timp ce lucra în atelierul tatălui său din Bruxelles, Adolphe Sax a inventat la începutul anilor 1840 mai multe instrumente muzicale, cel mai cunoscut dintre ele fiind saxofonul. Acesta a fost prezentat public întâia oară la 3 februarie 1844 în sala „Herz" din Paris, iar în prezent este folosit mai ales de formațiile de jazz și de muzică ușoară.

Alte instrumente de suflat inventate de Adolphe Sax sunt denumite **saxhorn** și **saxotrombă**.

săbărélul s. n. art. – dans popular răspândit în Muntenia. Denumirea sa reprezintă o formă de diminutiv derivată de la numele râului **Sabar**, afluent stâng al Argeșului, ce străbate județele Dâmbovița și Giurgiu.

săcărâmbít s. n. – mineral de culoare plumburie, cu luciu metalic, folosit la extragerea aurului. Numele său provine de la localitatea **Săcărâmb** din Transilvania, în județul Hunedoara, unde a fost descoperit în 1845. Se mai numește și *nagyagit* după denumirea maghiară a localității, Nagyag.

sânziánă, *sânziene*, s. f. (la pl.) – ființe feminine supranaturale, rele, din mitologia românească; iele. Conform credințelor populare, ele se manifestă în ziua Sf. Ioan Botezătorul, la 24 iunie. În această zi de sărbătoare populară, numită ziua de **Sânziene**, oamenii se încing cu cingători de cicoare sau de pelin. Ter-

menul de *Sânziene* are o origine controversată. Potrivit cercetătorilor, denumirea derivă fie de la sintagma lat. *Sanctus dies Iohannis* („ziua Sf. **Ioan**"), fie de la lat. *Sanctae Dianae* (Sf. Diana), utilizată ca formulă de imprecație. **Diana** este zeița luminii și patroana vânătorii din mitologia romană. După cucerirea Daciei de către romani, cultul zeiței Diana s-a răspândit și în Dacia Romană. Ulterior *Sânzienele* și-au împrumutat numele importantei sărbători creștine a Sf. Ioan Botezătorul. În terminologia botanică populară românească, florile numite **sânziene** (*Gallium verum*) au fost consacrate Sf. Ioan Botezătorul. În ziua de 24 iunie aceste flori sunt atârnate pe la porți și ferestre, deoarece, conform credințelor populare, ele apără de primejdii și aduc noroc în casă, v. și zână.

sârbă, *sârbe*, s. f. – dans popular românesc, răspândit în toată țara, cu ritm foarte vioi, care se joacă de obicei cu dansatorii prinși în cerc. Dansul mai este cunoscut și de **sârbi**, de unde și numele, precum și de bulgari. Este interesant că ambele popoare denumesc dansul *Vlașko Kolo* – „Jocul românesc". Se pare că odinioară dansul a fost răspândit de trupele de mercenari, așa-zișii „sârbi", printre care se găseau, bineînțeles, și mulți români. Devenit un dans militar, sârba a putut asimila ca nume unele variante existente mai ales în zonele ciobănești.

scándiu s. n. – element chimic, metal din grupa pământurilor rare. Et.: fr. *scandium*, germ. *Skandium*. A fost denumit după **Scandia**, numele latin al Scandinaviei, unde a fost găsit în diferite minerale. Numele a fost creat în 1879 de către fizicianul suedez Lars F. Nilson.

Scaraóțchi s. pr. m. – nume popular dat căpeteniei dracilor; tartor. Et.: rusă *iskariotski*, după (Iuda) **Iscariot** (*Iscarioteanul*), unul dintre apostoli, care l-a vândut pe Iisus Hristos pentru 30 de arginți, potrivit *Bibliei*. Supranumele Iscariot (*Iscarioteanul*) se consideră în general că derivă din ebraică *Ish Kerioth* care înseamnă „omul din **Kerioth**" (sau Carioth, Qeriyyoth), orașul de origine al lui Iuda, situat în S Iudeei, aproape de Hebron, v. și iudă.

schwyz (pr. *șviț*) s. n. – rasă elvețiană de taurine, de culoare brună, crescută pentru

lapte și carne. Își trage numele de la **Schwyz**, oraș și canton din Elveția, de unde este originară.

sclav, -ă, *sclavi, -e*, s. m. și f. – persoană aflată în proprietatea unui stăpân pentru care muncește. Cuvântul vine din lat. *Sclavus*, care însemna inițial „un **slav**". În Evul Mediu, multe populații slavone au fost cucerite în Europa Centrală, iar mulți slavi au fost luați prizonieri. Astfel că numelui de *Sclavus*, i s-a mai adăugat un sens, acela de „sclav".

scopolamină s. f. – alcaloid înrudit cu atropina, extras din frunzele și semințele mai multor plante solanacee din genul *Scopolia* și folosit în farmacie. Numele genului a fost dat în cinstea medicului și naturalistului italian Giovanni Antonio **Scopoli** (1723–1788).

scotch (pr. *scoci*), *scotch-uri*, s. n. – 1. Whisky scoțian. 2. Bandă adezivă. Et.: engl. *scotch*, prescurtat din *scottish* – „din **Scoția**". În sensul 2., *Scotch* a fost inițial denumirea comercială a unui anumit tip de bandă adezivă transparentă inventată de inginerul american Richard Drew în 1930. Ulterior termenul a intrat în limbajul comun desemnând orice fel de bandă adezivă în general, v. și ecosez, ecoseză.

seaborgiu s. n. – element radioactiv artificial. Et.: fr., engl. *seaborgium*. A fost numit în cinstea chimistului și fizicianului american Glenn Theodore **Seaborg** (1912–1999). Elementul a fost produs în 1974 și a fost denumit *seaborgium* în 1994, până la acea dată fiind cunoscut ca și *unnilhexium*. Seaborg a adus importante contribuții în domeniul chimiei și fizicii nucleare, precum și al radioactivității artificiale. În 1940 Seaborg a izolat elementul plutoniu (v.) (nr. atomic 94). El a continuat să cerceteze elementele transuranice, iar între 1944 și 1958 echipa sa de la Universitatea din Berkeley a participat la producerea pe cale artificială a tuturor elementelor chimice începând de la nr. 95 (americiu – v.), descoperit în 1944, până la nr. 102 inclusiv (nobeliu – v.) în 1958. În 1951 i s-a acordat Premiul Nobel pentru chimie.

semít,-ă, *semiți, -te*, s. m. și f. – persoană care face parte din grupul de popoare cărora le aparțin arabii, evreii etc. Et.: fr. *sémite* < lat. modernă *Semita*, după **Sem**, personaj biblic, unul din fiii lui Noe și presupusul strămoș al acestor

popoare (*Facerea*, cap. 10, verset 32).

Derivate: *semitic*, *semitism*, *antisemitism*.

sequóia (pr. *secvoia*), *sequoia*, s. m. – arbore conifer gigant din America de Nord. Et.: fr. *séquoia* < lat. științifică *Sequoia*. Denumirea arborelui derivă de la **Sequoyah** (c.1770–1843), numele unui faimos amerindian din tribul Cherokee. Sequoyah era pe jumătate alb, numele său englez fiind George Gist sau Guest. El a fost fascinat de abilitatea omului alb de a pune cuvintele în scris și s-a hotărât să-și creeze propriul său limbaj scris. Sequoyah a inventat un sistem de 86 de caractere care reprezentau toate sunetele din limba Cherokee. Cherokee a devenit astfel primul trib de amerindieni din istorie care avea propria limbă scrisă, iar mai târziu propriul ziar. Numele de *sequoia*, dat giganților arbori din California, a fost creat în 1847 de botanistul și etnologul maghiar Stephan Ladislaus Endlicher care cunoștea realizările lui Sequoyah, v. și Wellingtonia.

serendipitáte s. f. – aptitudinea de a face descoperiri fericite și neașteptate din întâmplare. Cuvântul, încă puțin cunoscut și folosit la noi, provine din engl. *serendipity*. Părintele său este scriitorul englez Horace Walpole (1717–1797), care l-a inventat într-o scrisoare din 28 ianuarie 1754 adresată diplomatului britanic Horace Mann. Walpole amintește în scri-soarea sa despre un soi de talisman care îl ajută pe cel ce îl poartă să găsească exact ceea ce căuta. „Într-adevăr, această descoperire este de felul aceleia pe care eu o numesc *Serendipity*, un cuvânt foarte expresiv", spune el. Cuvântul derivă de la **Serendip** (sau Sarendip, Serendib), ve-chea denumire persană a insulei Ceylon, în prezent denumită Sri Lanka. Walpole relevă că acest nume face parte din titlul unui „basm idiot", numit *Cei trei prinți din Serendip*, apărut prin 1557 la Veneția: „Atunci când maiestățile lor călătoreau, găseau, întâmplător sau prin intuiție, doar lucrurile pe care nu le căutau...". Walpole continuă: „Acum pricepeți ce înseamnă *serendipity*?".

sfinx, *sfincși*, s. m. – 1. (Fig.) persoană enigmatică, om greu de înțeles. 2. Fluture mare care zboară în timpul serii și noaptea. Et.: fr. *sphinx* < lat., gr. **Sphinx**, monstru fabulos din mitologia greacă, cu chip și sâni de tânără fecioară, aripi

de pasăre și trup de leu. Obișnuia să stea la răspântii și să propună trecătorilor o enigmă sau o ghicitoare, ucigându-i pe cei incapabili de a răspunde.

sfranț – v. **frențe**.

shétland (pr. *șetlănd*) s. n. – stofă fină, foarte moale, țesută din fire de lână lungi, pieptănate și cardate; pulover confecționat din acest fel de lână. Et.: engl. *Shetland*, după insulele **Shetland**, situate la NE de Scoția, de unde provine această stofă.

si, *si*, s. m. – treapta a șaptea din gama majoră tip. Et.: it. *si*. Este numită după inițialele cuvintelor latinești *Sancte Iohannes* – „Sfinte **Ioan**". În sec. al XI-lea, Guido d'Arezzo (c.990–c.1050), un călugăr benedictin italian, a inventat portativul cu patru linii și a introdus sistemul redării notelor muzicale prin silabe. El a ales o strofă dintr-un vechi imn latin închinat sărbătorii Sf. **Ioan** Botezătorul, în care melodia fiecărui vers începea cu o treaptă mai sus decât versul precedent:

„*Ut* queant laxis
*Re*sonare fibris
*Mi*ra gestorum
*Fa*muli tuorum
*Sol*ve polluti
*La*bii reatum
*S*ancte, *I*ohannes."

Traducerea versurilor este următoarea: „Atâta timp cât pe ai tăi îi serveşti, cu gura deschisă pot preamări fastul vieţii tale, Ridică de pe buzele lor orice păcat, O, Sfinte Ioan".

Citind prima silabă din fiecare vers se obțin cele șapte note muzicale: *ut* (vechea denumire a notei *do*), *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la* și *si* (în cazul lui *si* e vorba de inițialele ultimelor două cuvinte).

siaméz, **-ă**, *siamezi*, *-e*, adj. *pisică siameză* – pisică cu ochi albaștri, cu părul cafeniu și mătăsos și cu coada scurtă, originară din Extremul Orient. Își trage numele de la **Siam**, alt nume al Thailandei, de unde prima pereche a fost adusă în Europa în 1884 de către călătorul englez Owen Gould.

siamézi, *frați siamezi* – gemeni care s-au născut cu corpurile lipite; (fig.) prieteni nedespărțiți. Sintagma provine (conform fr. *frère siamois*) de la **Siam**, alt nume al Thailandei, țara în care s-au născut doi frați gemeni pe nume Chang și Eng, din părinți chinezi. Ei au trăit din 1811 până în 1874 și erau uniți de la naștere printr-o membrană în partea

de sus a toracelui. Cei doi s-au stabilit în America, unde au adoptat numele de familie Bunker, s-au căsătorit cu două surori și au avut urmași.

sibarít, -ă, *sibariți, -te*, adj., s. m. și f. – (persoană) care este înclinată spre o viață de lene, lux și desfrâu. Et.: fr. *sybarite* < lat. *sybarita*, după **Sibaris**, aluzie la reputația locuitorilor acestui oraș antic din S Italiei, în golful Tarento, colonie grecească prosperă întemeiată în sec. al VII-lea î. H. Bogăția și viața fără de griji a sibariților au rămas proverbiale. Potrivit tradiției, ei ar fi gonit toți cocoșii din cetate pentru a nu fi treziți prea de dimineață. Scriitorul roman Seneca povestește despre un sibarit care se plângea că nu putea dormi confortabil noaptea deoarece în patul său se afla o petală de trandafir îndoită care îl rănea!

siberie s. f. – (fig.) loc foarte rece și inospitalier; loc al exilului sau al închisorii. După **Siberia**, regiune vastă ce ocupă aproape toată Asia Nordică, cu un climat extrem de rece și puțin populată. Tot în acest loc au fost construite, începând din 1918, mai multe lagăre de concentrare și închisori redutabile.

sibiéș s. n. – ață groasă folosită în cizmărie. Este numită după orașul **Sibiu** unde se fabrică.

sibílic, -ă, *sibilici, -ce* (sau **sibilín, -ă**, *sibilini, -e*, **sibilínic, -ă**, *sibilinici, -ce*) adj. – profetic; enigmatic, vag, neclar. Et.: fr. *sibyllique* < fr. *sibile* < lat., gr. *Sibylla* – sibilă, femeie căreia vechii greci și romani îi atribuiau darul de a prevedea viitorul, fiind inspirată de zei. În sec. al V-lea î. H., cuvântul **Sibylla** era folosit ca nume propriu, cu referire la o singură profetesă, se pare originară din Asia Mică. Dar în timp au început să circule tradiții despre mai multe *sibile*, din locuri diferite. Ele erau deosebite prin nume individuale, astfel încât termenul de *sibylla* a ajuns să fie folosit ca titlu generic, pierzându-și calitatea de nume propriu.

sibír s. n. – țesătură groasă de bumbac, asemănătoare cu moltonul, folosită pentru căptușeli, pijamale etc. Denumirea vine din rusă **Sibir** (= Siberia), v. și siberie.

siciliánă, *siciliene*, s. f. – vechi dans italian cu mișcare moderată și caracter pastoral. Et.: it. *siciliana*. Își trage numele de la locul de origine, insula **Sicilia**. Mai târziu, în sec. al XVII–XVIII-lea, numele de *siciliana* a fost dat părților

lente ale unor lucrări instrumentale.

siemens (pr. *zímăns*), *siemenși*, s. m. – unitate de măsură a conductanței electrice, egală cu conductanța unui conductor a cărui rezistență este de un ohm. Et.: fr. *siemens*, germ. *Siemens*. A fost adoptată în 1971 și a fost numită în onoarea lui Ernst Werner von **Siemens** (1816–1892), inginer și industriaș german. Siemens a inventat metode de acoperire galvanică, indusul pentru mașini electrice (1854), principiul autoexcitației mașinilor electrice, a realizat prima linie experimentală de tramvai la Berlin în 1879 și a contribuit la realizarea unei linii telegrafice guvernamentale între Berlin și Frankfurt. Împreună cu frații săi Karl Wilhelm (sau Charles Wilhelm) (1823–1883), Friedrich (1826–1904) și Karl (1829–1906), el a creat imensul imperiu industrial Siemens.

sienít s. n. – rocă eruptivă granitică, a cărei culoare este un amestec de roșu și verde, folosită ca material de construcții. Et.: fr. *syénite* < lat. *syenites* (*lapis*) – „(piatră) din **Syene**", vechiul nume al actualului Aswan, regiune și oraș din SE Egiptului, unde această rocă a fost exploatată încă din Antichitate.

sievert s. n. – unitate de măsură a dozei echivalente de radiații ionizate. Et.: fr. *sievert*. A fost adoptată în 1979 și a fost numită în cinstea lui Rolf Maximilian **Sievert** (1898–1966), fizician suedez care s-a ocupat timp de mai mulți ani cu studiul măsurării și standardizării dozelor de radiații precum și al protecției față de radiațiile utilizate în tratamentul cancerului.

sífilis, *sifilisuri*, s. n. – boală venerică infecțioasă, care se transmite prin contaminare sau de la mamă la făt. Et.: fr. *syphilis* < lat. modernă *syphilis*. Numele bolii derivă de la **Syphilis**, personajul poemului *Syphilis sive morbus Gallicus* („Syphilis sau boala franceză", 1530) scris de poetul, medicul și umanistul italian Girolamo Fracastoro (1478–1553). În poem Syphilis este un păstor care, datorită blasfemiilor, își atrage mânia zeului Apollo care îl lovește cu această boală, însă nimfa America îl vindecă cu gaiacol. Se pare că la rândul său, Fracostoro s-a inspirat de la numele **Sipylus** din *Metamorfozele* lui Ovidiu. Sipylus era cel mai mare dintre cei șase (după unii șapte) fii ai reginei Niobe și trăia nu

departe de muntele Sipylon din Asia Mică. Legenda spune că a fost ucis împreună cu fraţii şi surorile sale de săgeţile zeului Apollo şi ale zeiţei Artemis, drept răzbunare pentru îndrăzneala lui Niobe de a o sfida pe Leto, mama celor doi zei.

silén, *sileni*, s. m. – 1. Persoană în vârstă care, sub o înfăţişare grotescă, ascunde o înţelepciune ironică. 2. Specie de macac din India. Et.: fr. *Silène*, după **Silenus**, semizeu din mitologia greacă, mentorul lui Dionysos. Era înfăţişat ca un bătrân beţiv şi caraghios, călare pe un măgar.

silfidă, *silfide*, s. f. – 1. Femeie tânără, suplă, graţioasă. 2. (La pl.) familie de insecte coleoptere cu numeroase specii, care au mirosul foarte dezvoltat şi se hrănesc cu cadavre. Denumirea provine de la **Silfide** (sau **Silfe**), duhuri feminine ale aerului în mitologia celtică şi germanică din Evul Mediu, înfăţişate cu un corp zvelt şi aripi străvezii.

silimanít s. n. – silicat natural de aluminiu, folosit în industria ceramică. Et.: fr. *silimanite*. Mineralul a fost numit în onoarea profesorului Benjamin **Silliman** (1779–1864), chimist şi mineralog american.

siluétă, *siluete*, s. f. – 1. Imagine a unei fiinţe, a unui lucru etc. care se proiectează ca o umbră pe un fond luminos. 2. Talie zveltă, bine proporţionată. Împrumutat din fr. *silhouette*, cuvântul derivă de la numele lui Étienne de **Silhouette** (1709– 1767), om politic francez, controlor general al finanţelor în Franţa. Ajungând în funcţie în martie 1759, Silhouette a instituit o serie de reforme financiare pentru a revigora economia franceză care suferea în urma Războiului de Şapte Ani. Aceste reforme au afectat mai ales nobilimea, prin creşterea taxelor şi reducerea veniturilor şi privilegiilor acestora. Din această cauză a devenit repede impopular şi a fost nevoit să demisioneze după doar nouă luni, în noiembrie 1759. Aceste măsuri drastice precum şi scurtul mandat al ministrului au dus la apariţia expresiei ironice *á la silhouette*, care însemna „sărăcăcios, incomplet, nefinisat". În aceeaşi perioadă începea să crească interesul pentru portretele schiţate, desenate din câteva linii simple, care vor fi cunoscute sub numele de *portraits à la Silhouette*, apoi mai pe scurt, *des silhouettes* („nişte siluete"). Potrivit altor opinii, Silhouette însuşi colecţiona

astfel de desene pe care le expunea în holurile castelului său de la Bry-sur-Marne și care îl scuteau de sarcina neplăcută de a procura alte opere de artă mult mai costisitoare. De la sensul inițial de „portret realizat din câteva linii" s-a trecut la sensul de „linie generală a unei persoane", iar în final s-a ajuns la cel de „corp suplu, bine proporționat al unei persoane".

silurian s. n. – a treia perioadă a paleozoicului, în care apar primele plante terestre și se dezvoltă animalele nevertebrate marine. Et.: fr. *silurien* < engl. *Silurian*. Termenul a fost creat de geologul englez Murchison în 1839 după **Siluri**, vechiul nume al celților, care au trăit în SV Angliei (Stropshire), regiune unde au fost cercetate terenurile geologice aparținând acestei perioade, v. și ordovician.

silvanít s. n. – minereu de aur și argint, moale, cu luciu metalic, de culoare argintiu-cenușie. Et.: fr. *sylvanite*. A fost descoperit de Necker în 1835 și a fost numit după **Transilvania**, unde a fost găsit în filoanele aurifere de la Baia de Arieș și Săcărâmb (Nagyag), v. și săcărâmbit.

silvínă s. f. – clorură naturală de potasiu. Et.: fr. *sylvine*. A fost denumită în 1832 de geologul și mineralogul francez François Beudant după numele latin mai vechi al sării, *sal digestivus Sylvii* – „sarea digestivă a lui Sylvius", un termen folosit odinioară în alchimie. Este vorba de Franciscus **Sylvius**, numele latinizat al lui Franz De Le Boë (sau François Du Bois) (1614–1672), medic și chimist danez născut în Germania. Sylvius a fost profesor de medicină la Leiden (1658–1672), a aplicat știința rațională în medicină, a introdus noi medicamente și a descoperit așa-numita scizură **silviană** a creierului (1641).

símering, *simeringuri*, s. n. – garnitură elastică montată pe axele autovehiculelor. Et.: germ. *Simmerring*, denumire comercială. Invenția a fost numită după inginerul austriac Walther **Simmer**, care în 1929 a supervizat producerea primelor astfel de garnituri, la început făcute din piele.

siminichíe s. f. – nume dat unor arbuști mici (*Cassia*) originari din Africa și Arabia, cu flori galbene, ale căror frunze și fructe uscate se folosesc ca purgativ și ca diuretic. Et.: tc. *senameki* – „sená de la **Mecca**", oraș din V Arabiei Saudite, cel mai im-

portant centru religios și oraș sfânt al islamului.

Símmenthal (pr. *zímăntal*) s. pr. s. – rasă de taurine originară din Elveția. Își trage numele de la **Simmental**, valea râului Simme din Alpii Elvețieni.

simoníe s. f. – trafic de obiecte sfinte sau de funcții ierarhice bisericești, pedepsit cu excomunicarea, caterisirea etc. Et.: fr. *simonie* < lat. ecleziastică *simonia*, după numele lui **Simon** Magul, personaj misterios, vrăjitor din sec. I. După ce a fost botezat și convertit la creștinism el a încercat să cumpere cu bani darul forței spirituale a Apostolilor, dar a fost refuzat și îndemnat să se pocăiască de către apostolul Petru (*Noul Testament*, *Faptele Apostolilor*, cap. 8, versetele 18–24).

Persoana care se face vinovată de simonie se numește **simoniác**.

sincretísm s. n. – contopire a unor elemente eterogene de artă, filosofie sau religie într-un complex în care încă nu-și pot semnala specificul. Et.: fr. *syncretisme* < gr. *synkretismos* – „uniune a comunităților", din *synkretizein* – „(despre două părți) a se combina împotriva unei a treia", cuvânt format din *syn-* – „împreună" și un al doilea element pus de obicei în legătură cu *kres* – „din **Creta**", adică, în Antichitate, adunarea comunităților din insula Creta împotriva unui dușman comun.

siníe s. f. – 1. Tavă mare și rotundă de metal, întrebuințată mai ales pentru copt plăcinte și prăjituri. 2. (Pop.) Masă țărănească joasă, rotundă, cu trei picioare. Et.: tc. *sini* – „masă rotundă scundă", „tablă", la început, „tablă de porțelan chinezesc", după Cin – **China**, v. și chinezărie.

sionísm s. n. – mișcare națională apărută în rândurile burgheziei evreiești din țările europene, la sfârșitul sec. al XIX-lea, la baza căreia stă ideea întemeierii unui stat evreiesc pe teritoriul Palestinei. Et.: fr. *sionisme* < germ. *Zionismus*, cuvânt creat plecând de la **Sion**, numele unei coline fortificate din vechiul Ierusalim, locul unde se afla un oraș cucerit de regele David în sec. al X-lea î. H. și decretat apoi capitală a regatului de acesta. Muntele Sion este sinonimul biblic al Ierusalimului și simbol al iudaismului și al aspirațiilor naționale evreiești.

siréna, *sirene*, s. f. – aparat emițător de sunete de mare intensitate, cu care se dau

semnalele în fabrici, în navigație etc. sau în cazuri de alarmă. Et.: fr. *sirène* < lat. **Sirenes** – „sirene", ființe fabuloase din mitologia greacă, nimfe ale mării, înfățișate ca niște femei cu picioare și aripi de pasăre sau cu coadă de pește așa cum au fost reprezentate mai târziu. Prin cântecele lor seducătoare, Sirenele îi ademeneau pe corăbieri în locuri primejdioase, unde aceștia își găseau moartea. Sensul de „instrument sau aparat ce produce un ton sau un sunet" a evoluat în sec. al XIX-lea. La început *sirena* desemna un mecanism acustic pentru măsurarea frecvenței sunetelor inventat de fizicianul francez Charles Cagniard de la Tour în 1819 și în mod deliberat denumit după legendarele creaturi datorită proprietății sale de a emite sunete prin apă.

sireniăni, *sirenieni*, s. m. – ordin de mamifere acvatice, cu coada orizontală și cu membrele anterioare transformate în lopeți înotătoare. Et.: fr. *siréniens* < lat. științifică *Sirenia* < lat. **Sirena** – „sirenă", aluzie la înfățișarea acestor creaturi care a amintit zoologilor de Sirenele din mitologia greacă (v. sirenă).

sisál, *sisali*, s. m. – plantă textilă din America Centrală (*Agave sisalana*), larg cultivată, din frunzele căreia se obțin fibre rezistente, folosite pentru confecționarea sforilor și a frânghiilor. Et.: fr. *sisal*. Numele plantei provine de la localitatea **Sisal**, port din SE Mexicului în Peninsula Yucatan, de unde era inițial exportată în întreaga lume.

sisífic, -ă, *sisifici, -ce*, adj. – (livr.) care cere eforturi îndelungate, istovitoare, zadarnice și fără sfârșit. Termenul derivă de la numele lui **Sisif**, rege al Corintului din mitologia greacă. Pentru că a dat în vileag răpirea Eginei de către Zeus, Sisif a fost pedepsit de către acesta la o caznă veșnică în Infern. El era sortit să urce coasta unui deal împingând o stâncă uriașă, care, atunci când ajungea aproape de vârf se rostogolea din nou la vale, fiind nevoit să reia truda de la capăt.

skanderbeg s. n. – întrecere sportivă în care doi adversari își măsoară forța brațelor. Cuvântul derivă de la **Skanderbeg** – porecla lui George Castriota sau Kastrioti (1405–1468), patriot albanez. Luat de otomani de la vârsta de 7 ani, a fost crescut ca musulman și a devenit comandantul favorit al sultanului Murad II (a dom-

nit între 1421–1451), care i-a dat porecla, o combinație între *Iskander* (Alexandru) și funcția de *bei*. În 1443 a trecut de partea opusă, a renunțat la islamism și i-a îndepărtat pe turci din Albania. A menținut independența Albaniei timp de douăzeci de ani, dar după moartea sa opoziția față de turci s-a destrămat. Skanderbeg a fost contemporan cu Mircea cel Bătrân și era supranumit în epocă „Brat de Fier". De aici și denumirea sportului.

smithsonít (pr. *smisonít*) s. n. – carbonat natural de zinc, folosit ca minereu de zinc sau pentru obiecte de podoabă. Et.: fr. *smithsonite*. Mineralul este numit în onoarea lui James Lewis Macie **Smithson** (1765–1829), chimist și mineralog englez. Numele a fost creat în 1832 de către geologul și mineralogul francez François Beudant.

sodomíe, *sodomii*, s. f. – relație sexuală anormală între doi bărbați. Et.: ngr. *sodomía*, după **Sodoma**, vechi oraș biblic din Palestina lângă Marea Moartă (identificat se pare cu actualul Sedom). A fost distrus împreună cu orașele Gomora, Adama și Seboim, printr-o ploaie de foc și de pucioasă, drept pedeapsă pentru destrânarea locuitorilor lor (*Facerea*, cap. 19). Referirea la sodomie a apărut datorită presupusului comportament sexual al locuitorilor din Sodoma care au vrut să-i „cunoască" (în sens biblic) pe cei doi îngeri care stăteau cu Lot (*Facerea*, cap. 19, verset 5).

Derivate: *sodomic*, *sodomit*, *a sodomiza*

Tot de la numele vechiului oraș Sodoma derivă și cuvintele populare **sodóm** s. n. – „1. Mulțime, sumedenie (de oameni, de animale); cantitate mare (din ceva). 2. Prăpăd, nenorocire; potop." și **sodomí**, *sodomésțe* vb. IV – „a (se) nimici, a (se) distruge".

solecísm, *solecisme*, s. n. – greșeală de sintaxă (în vorbirea literară). Et.: fr. *solecisme* < lat. *solecismus* < gr. *soloikismos*, după **Soloi**, oraș din Cilicia, o colonie ateniană ai cărei locuitori vorbeau o greacă incorectă.

solomonár, *solomonari*, s. m. – 1. Vrăjitor înțelept care, potrivit credințelor populare, poate provoca sau împiedica diverse fenomene naturale. 2. Persoană care are noțiuni de astronomie, care face calendare și prevestește vremea. Conform tradiției, solomonarii sunt moștenitorii înțelepciunii lui **Solomon**, rege biblic

legendar, mare învățat și magician. În credințele mai multor popoare europene Solomon este înfățișat ca un vrăjitor înțelept, vraci priceput, proroc și posesorul mai multor obiecte magice. Legenda îi atribuie *Cartea Solomonăriei* sau *Solomonia*, carte magică pe care solomonarii o poartă atârnată la umăr. Personajul istoric Solomon (c. 973–933 î. H.) a fost un rege al Israelului, fiul și succesorul lui David.

Alte derivate de la numele lui Solomon sunt:

– **solomoní**, *solomonésc*, vb. IV – (pop.) a vrăji, a fermeca.

– **solomoníe**, *solomonii*, s. f. – (pop.) vrăjitorie, farmec; vicleșug, șiretlic.

someșána s. f. art. – denumire dată unor cicluri de dansuri populare din Ardeal, din zona Năsăudului. Numele provine de la **Someș**, râul din NV țării care străbate podișul și câmpia cu același nume.

sorbítă s. f. – constituent structural al oțelurilor călite și revenite. Et.: fr. *sorbite*. Numele materialului provine de la metalurgistul și geologul englez Henry Clifton **Sorby** (1826–1908). Sorby a pus bazele petrologiei microscopice și metalografiei moderne și a inventat microspectroscopul.

sorg s. m. – plantă furajeră din familia gramineelor (*Sorghum*). Et.: fr. *sorgho*, it. *sorgo* < lat. medievală *surgum*, *surcum*, *suricum*, probabil o variantă din *Syricum* (*gramen*) – „(iarbă) din **Siria**", regiune din V Asiei (în prezent un stat), în Orientul Apropiat, o posibilă sursă a plantei sau a semințelor sale în trecut.

sosíe, *sosii*, s. f. – persoană care seamănă perfect cu alta, încât nu pot fi deosebite fizic. Împrumutat din fr. *sosie*, cuvântul provine de la numele personajului **Sosia** din piesa *Amfitrion* scrisă de dramaturgul antic latin Plaut (c.250–184 î. H.). Mai târziu eroul apare în comedia *Les Sosies* („Sosiile", 1636–1637) a dramaturgului francez Rotrou (1609–1650) și ulterior în piesa *l'Amphytrion* (1668) a lui Molière (1622–1673). Sosia, sclavul lui Amfitrion, se găsește la un moment dat în prezența unui al doilea Sosia care nu era altul decât zeul Mercur sub înfățișarea celui dintâi, v. și amfitrion.

spáncă, *spance*, adj., s. f. – 1. (Varietate de oaie) cu coada lungă, cu lâna albă, subțire și deasă, care se obține din încrucișarea rasei țigaie cu rasa merinos. 2. adj. (despre lână) care se obține din oaia spancă

(1). Et.: rusă *ṣpanka* – „spaniolă, din **Spania**".

spaniél s. m. – una din variatele rase de câini, caracterizate prin urechi mari şi pleoştite, blană lungă, mătăsoasă sau încreţită şi cu o dispoziţie blândă. Et.: engl. *spaniel* < fr. veche *espaigneul* (în fr. modernă *épagneul*) < lat. populară *Hispaniolus*, diminutiv din lat. *Hispanus* – „din **Hispania** – Spania", locul de origine.

spartachiádă, *spartachiade*, s. f. – termen ieşit din uz care desemna o competiţie sportivă de mase, cu mai multe sporturi care se desfăşura pe mai multe etape eliminatorii. Et.: rusă *spartakiada* – iniţial numele unui eveniment sportiv internaţional din fosta Uniune Sovietică menit a fi o alternativă a *olimpiadei*. Prima spartachiadă s-a ţinut la Moscova în 1928. Cuvântul derivă, prin analogie cu *olimpiadă*, de la numele lui **Spartacus**, gladiator originar din Tracia din sec. I î. H. Spartacus a fost conducătorul sclavilor romani care s-au răsculat împotriva Romei în 73–71 î. H. În cele din urmă Spartacus şi susţinătorii săi au fost înfrânţi de politicianul roman Marcus Licinius Crassus. Numele lui Spartacus a fost ales ca simbol al internaţionalismului proletar, v. şi olimpiadă.

spartán, -ă, *spartani, -e*, s. m. şi f. persoană care făcea parte din populaţia vechiului oraş Sparta – adj. (fig.) auster, aspru, sever, sobru. Et.: lat. *Spartanus*, it. *spartano* – „din **Sparta**", oraş-stat din Grecia antică. Vechii locuitori ai Spartei erau foarte disciplinaţi şi se mulţumeau cu strictul necesar. Spartanii duceau o viaţă austeră şi dură sub un cod de legi draconic care proclama tăria de caracter şi devotamentul faţă de stat. Sparta era renumită pentru rigoarea şi disciplina sa militară: nou-născuţii infirmi sau slabi era aruncaţi în munţi şi lăsaţi în voia sorţii, artele erau interzise, iar pregătirea militară începea la vârsta de 7 ani, v. şi laconic.

spénţer, *spenţere*, s. n. (reg.) – 1. Haină scurtă (ca o vestă). 2. Surtuc fără pulpane, purtat de unii ţărani. Et.: germ. *Spenzer* < engl. *spencer*, după numele politicianului englez George John **Spencer**, al II-lea conte de Spencer (1758–1834). Se spune că Spencer ar fi câştigat un pariu afirmând că poate impune o nouă modă doar apărând pe străzi purtând un nou fel de îmbrăcăminte.

spessartin s. n. – varietate de granat. Et.: fr. *spessartine*,

după **Spessart**, masiv muntos din Germania, unde a fost descoperit.

spinétă, *spinete*, s. f. – vechi instrument muzical, asemănător cu clavecinul, de dimensiuni mici și de formă dreptunghiulară. Et.: it. *spinetta*. Cuvântul derivă, se pare, de la numele lui Giovanni **Spinetti**, creator de instrumente muzicale italian, presupusul inventator al spinetei la începutul sec. al XVI-lea. Potrivit altei ipoteze, it. *spinetta* ar fi un diminutiv din it. *spina* – „spin", cu referire la penele în formă de spin cu care erau atinse corzile instrumentului.

stamboálă, *stamboale*, s. f. – (reg.) baniță; conținutul unei banițe. Et.: tc. *istambol(kile)* – „(chilă = veche măsură de capacitate pentru cereale) de **Stambul**", numele vechi al orașului **Istanbul** din Turcia.

stamból, *stamboli*, s. m. – veche monedă de aur turcească, care a circulat și în Țările Române în sec. al XVIII-lea. Et.: tc. *istambollu*, *stambollu* – „din **Stambul**", vechea denumire a orașului **Istanbul** din Turcia, unde moneda a fost bătută între 1716–1808.

Stan-Pățitul s. pr. m. – persoană care a trecut prin multe în viață și care a tras învățăminte din experiențele trăite sau îndurate. **Stan** este un prenume masculin derivat din sl. *Stanislavu* și e folosit pentru a exprima ideea de „un om oarecare".

stăncúță, *stăncuțe* (sau **stáncă**, *stânci*) s. f. – pasăre de culoare neagră-cenușie, cu ciocul și picioarele negre, mai mică decât cioara. După **Stanca**, prenume feminin, mai des întâlnit printre țigănci, aluzie la culoarea închisă a păsării.

stefanít s. n. – sulfură dublă naturală de stibiu și argint. Et. fr. *stéphanite*. Mineralul a fost numit în 1845 în cinstea arhiducelui **Stephan** Franz Victor de Habsburg-Lorena (1817–1867), director de mine austriac care deținea o faimoasă colecție de minerale ce cuprindea peste 20000 de specimene.

sténtor, *stentori*, s. m. – 1. Om cu voce puternică. 2. Specie de maimuță urlătoare. Et.: fr. *stentor*, după **Stentor**, erou din mitologia greacă, participant la războiul Troiei. Homer, autorul *Iliadei*, spunea despre el că avea „o voce de bronz", iar strigătul său era atât de puternic încât acoperea glasurile a cincizeci de oameni.

stokes (pr. *stăucs*), *stokes*, s. m. – unitate de măsură a viscozității cinematice. Et.: fr. *stokes*. A fost numită în 1928 în cinstea lui Sir George Gabriel **Stokes** (1819–1903), fizician și matematician englez de origine irlandeză. Profesor universitar la Cambridge, Stokes a adus contribuții importante în analiza matematică (*formula lui Stokes*), în teoria modernă a lichidelor vâscoase (*legea lui Stokes*), teoria ondulatorie a luminii, în fluorescență etc.

Stradivárius s. pr. n. – vioară, violă sau violoncel fabricate de Stradivarius. Ele sunt apreciate în lumea întreagă prin măiestria modelului și sonoritatea excepțională. Et.: fr. *stradivarius*, după Stradivarius, numele latinizat al lui Antonio **Stradivari** (1644–1737), celebru lutier italian. Cele mai bune instrumente au ieșit din atelierul său din Cremona între 1700 și 1725. Până la vârsta de 90 de ani, Stradivari a creat peste 1100 de viori, dintre care au rezistat, până astăzi, 650. Stradivarius a murit fără să dezvăluie secretul meșteșugului său, astfel că nimeni nu știe de ce un *stradivarius* sună mai bine decât alte tipuri de viori.

stras/ștras, *strasuri/ștrasuri*, s. n. – sticlă de diferite forme, șlefuită pe fețe, care imită diamantul și alte pietre prețioase. Et.: fr. *strass*, germ. *Strass*. Potrivit unor opinii, este numită după Georges Frédéric **Stras** (1700–1773), un bijutier din Paris care a pus la punct un procedeu de fabricare a pietrelor prețioase pornind de la sticlă (1730–1734). După alții, strasul ar fi fost inventat de bijutierul german Josef **Strasser** care a realizat în 1758 o sticlă foarte strălucitoare, cu irizații puternice.

stróntțiu s. n. – element chimic, metal alb-argintiu asemănător cu calciul. Et.: fr. *strontium*, germ. *Strontium* < engl. *strontian* – „stronțiană – oxid de stronțiu", de unde a fost obținut elementul. Minereul de stronțiană a fost descoperit în 1787 în niște mine de plumb din apropierea satului **Strontian**, situat în vest-centrul Scoției. Numele elementului a fost creat de către chimistul englez Sir Humphry Davy în 1808.

sucre (pr. *sücr*) s. m. – unitate monetară în statul Ecuador. Et.: sp. *sucre*, după Antonio José de **Sucre** (1795–1830), general venezuelian care a luptat sub conducerea lui Simon Bolivar pentru eliberarea

coloniilor din America de Sud de sub dominația spaniolă, v. și bolivar.

sussex – numele unei rase de găini originară din Anglia. Et.: engl. *Sussex (fowl)*, după **Sussex**, o regiune din S Marii Britanii, de unde este originară.

syenit – v. **sienit**.

Ș

șam, *șamuri*, s. n. – (înv.) stofă scumpă de mătase adusă în Evul Mediu în Țările Române din Damasc. Se mai numea *șamalagea*, *camha*, *adamască* sau *damasc*. Et.: tc. **Șam** (sau Al Sham), numele turcesc al orașului Damasc, v. damasc.

șampánie, *șampanii* – vin alb, spumos, obținut prin procedee speciale. Et.: fr. *champagne*. Băutura este numită după **Champagne**, cunoscută regiune viticolă tradițională din E Franței. Tehnica producerii vinului spumant a fost inventată în 1670, după îndelungate experiențe, de către călugărul benedictin Dom Pierre Pérignon (1638–1715) de la mănăstirea d'Hautvillers de lângă Reims, în inima regiunii Champagne.

șántung, *șantunguri*, s. n. – țesătură de in sau mătase naturală, din fire mai groase și neuniforme, care ies în relief pe suprafața produsului. Et.: fr. *chantoung*, după **Shandong** (sau Shan-Tung), provincie din NE Chinei, de unde provenea această țesătură.

șarlatán, *șarlatani*, s. m. – persoană care în mod fraudulos pretinde că ar avea anumite cunoștințe sau talente, profitând de naivitatea sau buna-credință a cuiva. Cuvântul e preluat de la francezi (*charlatan*), care, la rândul lor, l-au împrumutat din italiană – *ciarlatano*, o deformare influențată de *ciarlare* („a sporovăi") a lui *cerretano* – „locuitor din **Cerreto**", un sat din N Italiei faimos odinioară pentru falșii vindecători și vânzători de leacuri ce se adunau aici.

șárlă, *șarle*, s. f. – (reg.) javră, potaie. Potrivit unei ipoteze, cuvântul derivă de la numele „(King) **Charles**" (cu pronunție franceză), o rasă de câini de lux, de statură mică, folosiți pentru agrement, foarte prețuiți în Franța și Anglia în sec. al XVII-lea. Denumirea rasei amintește de regii **Charles** I (Carol I) (1625–1649) și **Charles** II (Carol II) (1660–1685) ai Angliei, în timpul

cărora acești câini erau foarte la modă.

șarlótă, *șarlote*, s. f. – cremă preparată din lapte, ouă, frișcă și gelatină, cărora li se adaugă fructe, servită ca desert. Et.: fr. *charlotte*, după **Charlotte**, prenume feminin francez. Motivele care au stat la baza alegerii acestui prenume nu sunt foarte clare. Potrivit tradiției populare, este vorba despre regina **Charlotte** Sophia de Mecklenburg-Strelitz (1744–1818), soția regelui George III al Angliei, patroana cultivatorilor de mere.

șaslá/ceaslá s. f. – denumirea mai multor soiuri de viță-de-vie care produc struguri pentru masă. Et.: fr. *chasselas*, după **Chasselas**, numele unui sat din Burgundia, o cunoscută regiune viticolă din E Franței.

ședítă, *ședite* – exploziv detonant pe bază de clorat de potasiu sau de sodiu și de dinitrotoluen. Et.: fr. *cheddite*, după **Chedde**, sat din Haute-Savoie, în Franța, unde acest exploziv a fost fabricat la începutul sec. al XX-lea.

șerardizáre, *șerardizări*, s. f. – tratament termochimic aplicat pieselor de oțel, prin care acestea sunt acoperite de un strat protector de zinc, rezistent la coroziune. Et.: conform fr. *shérardisation*, germ. *Scherardisierung*, rusă *șerardizațiia*. Denumirea metodei provine de la numele lui **Sherard** Osborn Cowper-Coles (1867–1936), chimist englez, care a inventat acest procedeu la începutul sec. al XX-lea.

șeviót s. n. – rasă de oi cu lâna fină și firul lung; stofa făcută din această blană. Et.: fr. *cheviotte*, engl. *cheviot*, după **Cheviot** Hills, provincie în N Marii Britanii și Scoției, de unde provine această rasă.

șovín, *șovine*, adj. – care dă dovadă de un patriotism sau un naționalism exagerat, adesea agresiv. Et.: fr. *chauvin*. Cuvântul provine de la numele soldatului Nicolas **Chauvin** din Rochefort, Franța, de la începutul sec. al XIX-lea. Chauvin a făcut parte din armata lui Napoleon I și a rămas faimos pentru entuziasmul său naiv și devotamentul neobosit față de împărat. Deși a fost rănit de nenumărate ori în bătălii, el nu s-a retras decât atunci când a fost fizic incapabil să continue lupta. Pentru meritele sale a primit doar o medalie, o sabie de ceremonie și o pensie de 200 de franci pe an. Cu toate acestea, loialitatea și admirația sa fanatică față de Napoleon au rămas neschimbate. Chauvin a devenit popu-

lar odată cu comedia muzicală *La cocarde tricolore* (1831) scrisă de dramaturgii francezi Charles și Jean Cogniard. Personajul Chauvin era un tânăr recrut, susținător înfocat al lui Napoleon, care cânta refrenul *Je suis français, je suis Chauvin* („Eu sunt francez, eu sunt Chauvin"). Mai târziu personajul a apărut în mai multe comedii franceze, devenind întruchiparea patriotului ridicol prin exaltarea și entuziasmul său înflăcărat.

șrapnál, *șrapnele*, s. n. – obuz încărcat cu gloanțe, a cărui explozie poate fi reglată. Et.: fr., engl. *shrapnel*, după numele locotenentului Henry **Shrapnel** (1761–1842), un ofițer de artilerie englez, care l-a inventat în 1784, dar care nu a fost adoptat de armata engleză decât în 1803. Șrapnelele au fost utilizate pentru prima oară în 1804 împotriva olandezilor din Surinam, iar mai târziu au contribuit la înfrângerea lui Napoleon la Waterloo în 1815. Pentru strădaniile și contribuțiile sale Shrapnel a fost recompensat financiar și a fost promovat până la gradul de general locotenent.

ștáier, *ștaiere*, s. n. – numele unui dans de origine germană la modă în sec. al XIX-lea. Et.: germ. *Steier(walze)* – „(vals) din **Stiria**", land în SE Austriei.

ștras – v. **stras**.

șvab, *șvabi*, s. m. – nume dat unor insecte din ordinul ortopterelor, care trăiesc în locuri întunecate și se hrănesc cu resturi alimentare. Et.: ucr. *švab*, germ. *Schwabe* – „din **Schwaben** (Suabia)", fost ducat din Germania medievală.

Este interesant de amintit că aceste insecte, denumite de români *șvabi*, se numesc în rusește *prusaki* – „prusieni". Nemții le spun *Russen* – „ruși", *Preussen* – „prusieni" sau *Schwaben* – „șvabi".

șváițer s. n. – un fel de cașcaval cu goluri mari în masa sa. Et.: germ. *Schweizer(käse)* – „(brânză) din **Schweiz**", numele german al Elveției, țară recunoscută pe plan mondial pentru producția de brânzeturi de calitate.

T

táler, *taleri*, s. m. – monedă de argint (austriacă) care a circulat în trecut și în Țările Române. Istoria cuvântului începe în 1519, în Boemia, când a început să fie bătută o monedă folosind argintul extras dintr-o mină de lângă orașul Sankt **Joachimstal** („Valea Sfântului Joachim"), în prezent Jachymov în NV Cehiei. Din lipsă de imaginație moneda a fost denumită *Joachimst(h)aler*. Mai târziu, intrând rapid în circulație, a început să fie cunoscută sub forma prescurtată, *thaler* sau *Taler*. Din germ. *Taler*, termenul a intrat și în limba română, și tot din aceeași sursă derivă și cuvântul *dollar* („dolar"), unitatea monetară principală din SUA, Canada, Australia etc.

tamarín, *tamarini*, s. m. – arbore tropical cu flori galbene, care produce niște fructe din al căror miez se prepară o băutură răcoritoare. Et.: fr. *tamarin*, sp. *tamarindo* < lat. medievală *tamarindus* < ar. *tamr hindi* – „curmal de **India**".

tanágră, *tanagre*, s. f. – statuetă de pământ ars, reprezentând femei sau grupuri de copii. Asemenea statuete au fost găsite inițial în necropolele de la Tanagra, iar apoi în toată lumea greco-romană. Et.: fr. *tanagra*, după **Tanagra**, un sat din Beoția, în Grecia, celebru în Antichitate pentru atelierele de figurine de ceramică.

tangerínă s. f. – fruct din familia citricelor, mic, dulce, colorat roșu-portocaliu. Et.: engl. *tangerine*, după **Tanger**, port în NE Marocului, de unde au fost exportate inițial aceste fructe.

tantál s. n. – element chimic, metal cenușiu, lucios, ductil și maleabil. Et.: fr. *tantale*, it. *tantalio* < lat. modernă *tantalum*, după **Tantalus**, personaj din mitologia greacă. Tantalus era regele Lidiei și și-a atras mânia zeilor, fie pentru că le-ar fi destăinuit secretele în fața muritorilor, fie pentru că

le-ar fi dat acestora din urmă să guste din ambrozia pe care o furase la unul din ospețele zeilor. Drept pedepasă, el a fost condamnat la o sete și o foame veșnică. Era cufundat în apă până la gât, fără a putea sorbi măcar o înghițitură, iar deasupra capului îi atârnau ramuri pline cu poame care însă se retrăgeau îndată ce întindea mâna spre ele. Elementul chimic a fost denumit *tantalum* în 1802 de chimistul suedez Anders Ekeberg, datorită incapacității acestui metal de a absorbi acid, chiar și atunci când este scufundat în el.

Din aceeași legendă s-a născut și expresia *chin tantalic*, care se referă la suferința provocată de dorințe sau nevoi ce nu pot fi împlinite, v. și niobiu.

tarabulús, *tarabuluse*, s. n. – (înv.) șal oriental care se înfășura în jurul capului sau se purta ca cingătoare. Et.: tc. **Tarabulus**, alt nume al celor două orașe Tripoli, porturi la Marea Mediterană, unul în Liban, celălalt capitala Libiei, v. și tripoli,

tarantúlă, *tarantule*, s. f. – păianjen mare, păros, din țările meridionale, a cărui înțepătură este toxică. Et.: fr. *tarentule* < it. *tarantola*, după orașul **Taranto** (în Antichitate Tarent) din S Italiei, în vecinătatea căruia abundă acești păianjeni veninoși. Tot de la Taranto derivă și numele **tarantélă**, tarantele, s. f. – un dans popular local cu caracter pasional și mișcare foarte rapidă. Conform legendelor locale din sec. al XV–XVII-lea, se spunea că mușcătura păianjenului tarantula determină pe oameni să joace, din cauza spasmelor, dansul tarantela. Alții credeau pe de altă parte că dansul ar fi un remediu împotriva efectelor mușcăturii tarantulei.

tarlatán s. n. – (înv.) muselină de bumbac foarte subțire, de culoare deschisă. Et.: fr. *tarlatane* < fr. veche *ternatane*, după **Ternate**, numele unei insule din arhipelagul indonezian Moluce de unde se zice că era adusă țesătura. După altă ipoteză, cuvântul fr. *tarlatane* derivă din portugheză *tarlatana*, variantă a lui *tiritana* < fr. *tiretaine* – „țesătură aspră, puternică", probabil din fr. veche *tiret* – „stofă de mătase" < lat. *tyrius* – „(stofă) din **Tyr**", oraș și port în Fenicia antică.

tartán, *tartane*, s. n. – 1. Țesătură de lână sau bumbac, cu carouri mari, divers colorate, folosită în Scoția. 2. Șal sau pled confecționat dintr-o

astfel de țesătură. Et.: fr. *tartan* < engl. *tartan*. La început, în Anglia, *tartan* era un termen aplicat unor variate haine provenite din est sau unui fel de mătase fină. Derivă din lat. *Tartanus*, *Tartarinus* – „(haină) **tătăreáscă**“ adj. f., un termen general pentru diferite haine din orient, inclusiv cele venite prin „Tartaria“ sau Țara Tătărească din China. Potrivit altei opinii, cuvântul provine din fr. veche *tertaine*, variantă a lui *tiretaine* – „țesătură aspră, puternică“ < fr. veche *tiret* – „stofă de mătase“ < lat. *tyrius* – „(stofă) din **Tyr**“, oraș și port în Fenicia antică.

sos **tartar** – v. **tătari**.

tartarinádă s. f. – lăudăroșenie. Et.: fr. *tartarinade*, după numele lui **Tartarin**, personajul principal al cunoscutului roman de aventuri *Tartarin de Tarascon* din 1872 al scriitorului francez Alphonse Daudet (1840–1897). Romanul formează o trilogie împreună cu *Tartarin sur les Alpes* („Tartarin pe Alpi“) și *Port-Tarascon*. Tartarin era un mic burghez cumsecade din Tarascon, o localitate în S Franței. El se hotărăște să plece în Africa la vânătoare de lei. După nenumărate peripeții, el reușește în cele din urmă să ucidă un leu bătrân și orb pe care un cerșetor îl prezenta în târg. Cu pielea jupuită a leului Tartarin se întoarce în Tarascon triumfător și cu tolba plină de povești vânătorești. Tartarin este tipul omului lăudăros și flecar, avid de celebritate, laș și ridicol, comod și visător. Cu imaginația sa aprinsă, el născocește tot felul de fapte eroice fantastice, ajungând în final să fie convins de propriile sale minciuni.

tártor, *tartori*, s. m. – căpetenia dracilor; conducătorul despotic al unei tagme, al unui grup; om fără scrupule, care își impune voința, care terorizează, care comite fapte reprobabile. Cuvântul e derivat din *tartar* – „iad, infern“, după **Tartarus** – o regiune subpământeană în mitologia greacă, unde zeii îi aruncau pe toți dușmanii lor pentru a fi chinuiți pe vecie. Mai târziu Tartarus a devenit sinonim cu însuși Infernul.

tartufism/tartuffism (pr. *tartüfism*) s. n. (sau **tartuferie**) – ipocrizie, fățărnicie. Termenul provine (conform fr. *tartuferie*) de la numele lui **Tartuffe**, personajul ipocrit din comedia *Tartuffe ou l'Imposteur* scrisă în 1664 de dramaturgul francez Molière (1622–1673), întruchipare a bigotismului fățarnic, mască a

lăcomiei și a desfrâului. În piesă, prefăcutul Tartuffe înșeală încrederea lui Orgon de la care obține totul, chiar și promisiunea de a se căsători cu fiica sa. Demascat, atunci când încearcă să o seducă pe Elmira, soția lui Orgon, ipocritul încearcă să-i facă rău celui din urmă, însă dreptatea regelui pune capăt imposturii.

Tarzan s. m. – (fam.) om cu o mare putere fizică și agilitate. După **Tarzan**, renumitul erou dintr-o serie de romane ale scriitorului american Edgar Rice Burroughs (1875–1950), popularizat în cărți de benzi desenate și în mai multe ecranizări. Tarzan rămâne orfan în Africa din fragedă pruncie și e crescut de către maimuțe în junglă, unde trăiește alături de animale, salvează domnițe aflate în primejdie și descoperă civilizații pierdute.

tătári, -ă, *tătari, -e*, s. m. și f. – populație mongolă care s-a constituit în Asia sub conducerea lui Genghis-han și a urmașilor săi. În Evul Mediu, hoardele de tătari au întreprins numeroase campanii de pradă în Țările Române, mai ales în Moldova. Ei erau priviți ca niște oameni de temut, aprigi și cruzi ce pustiiau totul în calea lor. Numele poporului a rămas în limba română într-o serie de sintagme:

– sos **tartár** adj. invar. – maioneză picantă preparată cu mult muștar. Din fr. (*sauce*) *tartare*, deformat după *tatar* – „tătar", aluzie glumeață la ferocitatea tătarilor.

– **tărtăcúță**, *tărtăcuțe*, s. f. – 1. Plantă târâtoare sau agățătoare din familia cucurbitaceelor, cu flori albe, cu frunze lunguiețe, roșii și cu fructe comestibile. 2. (Înv.) Tichie turcească. 3. (Fam.) Cap. 4. (Fam.) Ființă mică, bondoacă. (Din *tătarcă* + sufixul *-uță*.)

– **tătárcă**, *tătarce/tătărci*, s. f. – 1. Iapă de soi tătăresc. 2. Haină lungă, îmblănită, purtată de tătari. 3. Specie de dovleac uscat, golit de miez, întrebuințat ca ploscă sau ca felinar.

– **tătárnică**, *tătarnice*, s. f. – plantă erbacee spinoasă (*Echinops*).

– **tătărésc, -éască**, *tătărești*, adj. – strașnic, grozav (de rău).

tebaídă, *tebaide*, s. f. – loc solitar și deșert ales de schimnici pentru retragere; (fig.) loc izolat și neospitalier. Et.: it. *tebaide* < lat. *Thebaidis (terra)* – „(țara) **Tebei**", în Egiptul antic, unde trăiau numeroși pustnici.

tebaină s. f. – alcaloid cu acțiune toxică, extras din opiu. Et.: fr. *thébaïne*, engl. *thebaine*, după **Teba**, oraș din Egipt, principala sursă de opium în Antichitate.

tequila (pr. *techíla*) s. f. – băutură alcoolică distilată din sucul fermentat al plantei *Agave tequilana* din America Centrală. Et.: fr., engl. *tequila*, după numele orașului **Tequila** din vest-centrul Mexicului, unde a fost preparată prima oară.

térbiu s. n. – element chimic din familia pământurilor rare. Et.: fr. *terbium*. A fost descoperit în 1843 de către chimistul suedez Carl Gustaf Mosander și a fost numit de acesta după localitatea **Ytterby** din Suedia, în apropierea căreia au fost descoperite pământuri rare, v. și erbiu, yterbiu, ytriu.

térmos, *termosuri*, s.n. – vas de sticlă cu pereți dubli, între care s-a făcut vid, care permite păstrarea unui lichid la temperatură constantă mai multe ore. Et.: **Thermos**, denumirea comercială a unui tip de recipient vidat produs de firma germană *Thermos GmbH* în 1904. Numele firmei, *Thermos*, a fost ales în urma unui concurs, fiind creat de un locuitor din München după cuvântul gr. *therme* – „căldură".

terosonáre, *terosonări*, s. f. – operație de întreținere preventivă a unui autoturism constând în aplicarea unui strat protector anticoroziv pe suprafața inferioară a caroseriei. După **Teroson**, producător german recunoscut internațional pentru adezivi și etanșanți de caroserie, folii insonorizante și produse de protecție anticorozivă. Firma își trage numele de la germanul **Theodor Ross** care a întemeiat-o în 1898.

tésla s. f. – unitate de măsură a inducției magnetice. Et.: fr. *tesla*. A fost adoptată în 1960 și a fost numită în cinstea lui Nikola **Tesla** (1856–1943), inginer și inventator american de origine croată. Tesla este cunoscut pentru contribuțiile sale în domeniul electrotehnicii, al tehnicii tensiunilor înalte și al radiotehnicii. Printre invențiile sale se numără un motor electric asincron, un generator de înaltă frecvență, un transformator electric de înaltă frecvență, un contor electric, sisteme de radiocomunicații etc.

tibét, *tibeturi*, s. n. – (înv.) numele unei țesături de lână. Et.: germ. *Tibet*, fr. *tibet*, după **Tibet**, de unde era adusă odinioară.

tilbury (pr. *tílbari*) s. n. –

cabrioletă cu două locuri. Et.: engl., fr. *tilbury*, după un anume **Tilbury**, un englez din Londra, primul producător de prin prima jumătate a sec. al XIX-lea.

timf, *timfi*, s. m. – veche monedă poloneză sau rusească ce a circulat și în Moldova. Et.: poloneză *tynf*, după germanul Andreas (Andrzej) **Tymff** (sec. al XVII-lea), fabricant oficial de monede care a lucrat la monetăria din Wschowa (Polonia), unde a bătut aceste monede începând din 1654.

timoftică, *timoftici* – plantă erbacee din familia gramineelor, cultivată ca plantă furajeră (*Phleum pratense*). Cunoscută și ca *iarba-lui-Timofte* (conform engl. *Timothy grass*, germ. *Timotheegras*), este numită după **Timothy** Hanson, un fermier american din sec. al XVIII-lea care a promovat cultivarea plantei pentru fân pe la 1720. În românește *Timothy* a devenit *Timofte*, de unde și denumirea plantei.

tindalizáre, *tindalizări*, s. f. – metodă de sterilizare printr-o serie de încălziri și de răciri succesive. Et.: conform fr. *tyndallisation*, it. *tindallizzazione*. Procedeul este numit după inventatorul său (1876), fizicianul irlandez John **Tyndall** (1820–1893). Tyndall a mai efectuat cercetări în domeniile căldurii și opticii și a descoperit un fenomen optic numit ulterior *efectul Tyndall*, v. și pasteurizare.

tiroléză, *tiroleze*, s. f. – model de rochie alcătuită din trei piese: o bluză albă, un fel de sarafan imprimat și un șorțuleț (alb). Et.: it. *tirolese*, după **Tirol**, regiune alpină din Austria și N Italiei.

titán[1], *titani*, s. m. – om cu puteri extraordinare; uriaș, gigant. Et.: fr. *titan*, după lat. **Titan**, fiecare dintre uriașii legendari din mitologia greacă, fiii lui Uranus (Cerul) cu Geea (Pământul). În număr de șase (Coeus, Crius, Cronus, Hyperion, Iapetus și Oceanus), Titanii s-au răsculat împotriva olimpienilor conduși de Zeus, dar au fost înfrânți și aruncați în Tartar. v, și gigant, atlas, ocean, titan[2].

Derivat:

– **titánic, -ă**, *titanici, -ce*, adj. – uriaș, extraordinar, gigantic.

– **titanísm** s. n. – spirit de revoltă.

titén[2] s. n. – metal alb-argintiu, foarte dur și casant, răspândit în natură sub formă de compuși, folosit la fabricarea unor oțeluri. Et.: fr. *titane* < lat. modernă *titanium*,

după **Titanii** din mitologia greacă (v. titan[1]), bazat pe exemplul elementului *uraniu* (numit indirect, după Uranus, tatăl titanilor). Numele a fost creat în 1795 de chimistul german Martin Klaproth, același care a descoperit și elementul uraniu, v. și titan[1], uraniu.

tobrálco s. n. – țesătură de bumbac cu dungi sau cu carouri formate din combinația unor fire subțiri cu altele groase. Et.: după *Tobralco*, denumirea comercială a unui tip de țesătură. Termenul de *Tobralco* derivă de la *To*otal *Br*oadhurst *Le*e *Co*mpany, Limited, companie engleză din Manchester profilată pe prelucrarea bumbacului, dezvoltată la mijlocul sec. al XIX-lea. Denumirea firmei provine de la numelor principalilor parteneri, Henry **Tootal Broadhurst** și **Lee**.

tókai s. n. – vin licoros, galben auriu, de renume mondial, originar din Ungaria. Et.: fr. *tokaj*, după numele orășelului **Tokaj**, situat în NE Ungariei, centrul comercial al regiunii viticole unde se produce acest renumit vin.

toluén s. n. – hidrocarbură lichidă, incoloră, inflamabilă, care se extrage din gudronul de huilă, folosită la prepararea unor coloranți, medicamente, explozibili etc. Et.: fr. *toluène* < fr. (*baume de*) *Tolu* – „balsam de Tolu", balsam produs de un arbore din America de Sud, din care a fost obținut inițial toluenul prin distilare de către chimistul francez Henri Deville în 1841. Numele balsamului provine de la orașul **Tolu** (în prezent Santiago de Tolu) din NV Columbiei, de unde era exportat.

tontínă s. f. – asociație în care fiecare membru contribuie la crearea unui fond comun, din care se plătesc anual supraviețuitorilor rente crescânde. Et.: fr. *tontine*, după numele bancherului napolitan Lorenzo **Tonti** (1635–1690), care a lansat o asemenea combinație în Franța în 1653 pentru a crește împrumuturile guvernamentale.

topáz, *topaze*, s. n. – piatră prețioasă de culoare galbenă. Et.: fr. *topaze* < lat. *topazus* < gr. *topazos*. Potrivit lui Pliniu cel Bătrân, numele pietrei provine de la **Topazos**, o insulă din Marea Roșie, unde topazul s-ar fi găsit din abundență.

topinambúr, *topinamburi*, s. m. – nap (*Helianthus tuberosus*). Et.: fr. *topinambour*, după **Topinambous** (Tupinamba), nume dat în sec. al

XVI-lea unor numeroase grupuri de indieni din Brazilia. Deși este numită după o populație din Brazilia, planta a fost adusă în Europa în sec. al XVII-lea din Canada de către navigatorul francez Samuel de Champlain.

tóriu s. n. – element chimic, metal radioactiv de culoare cenușie-închisă. Et.: fr. *thorium*. Elementul a fost descoperit în 1828–1829 de chimistul suedez Jöns Jakob Berzelius. Acesta l-a numit după **Thor**, zeul războiului în mitologia scandinavă, fiul lui Odin, închipuit ca un bărbat de o forță uriașă, luptător de neînvins.

torr, *torri*, s. m. – unitate de măsură a presiunii, egală cu presiunea exercitată de o coloană de mercur înaltă de 1 mm pe o suprafață de 1 cm^2 la 0°C. Et.: fr., engl. *torr*. A fost numită în onoarea lui Evangelista **Torricelli** (1608–1647), fizician și matematician italian. În 1643 Torricelli a demonstrat existența presiunii atmosferice, construind primul barometru.

tradescántia s. f. – plantă decorativă de apartament, cu frunze policrome, originară din America. Et.: lat. științifică *Tradescantia*. A fost numită în onoarea lui John **Tradescant** (1570–1638), botanist englez și grădinar la curtea regelui Carol I al Angliei. Tradescant a călătorit mult și împreună cu fiul său John Tradescant cel Tânăr (1608–1662) a introdus în Marea Britanie numeroase plante ornamentale, legume și pomi fructiferi.

trafalgár s. n. – covoraș cu subiecte orientale naive. Cuvântul provine formal de la **Trafalgar**, numele unui cap din SE Spaniei, în apropierea căruia flotele franceze și spaniole au suferit o înfrângere dezastruoasă în fața englezilor comandați de amiralul Nelson, la 21 octombrie 1805.

tramíner s. n. – soi de viță-de-vie originară din Germania, cu ciorchini cilindrici și cu boabe mici, rotunde, roz, nearomate; vin de calitate superioară obținut din strugurii acestei vițe. Et.: germ. *Traminer*, după **Tramin**, numele german al orașului Termeno din N Italiei, de unde este originar soiul.

trapíst s. n. – brânză fabricată după un procedeu special de fermentare. Odinioară a fost produsă numai de *trapiști*, membrii unui ordin monahal catolic deosebit de sever, întemeiat în 1664. Numele lor derivă de la mănăstirea din La **Trappe** (în prezent localitatea

Soligny-la-Trappe din N Franței), fondată în anul 1140.

travertín s. n. – tuf calcaros care se poate lustrui ca marmura, folosit ca piatră de construcție. Et.: it. *travertino*, fr. *travertin* < lat. (*lapis*) *tiburtinus* – „(piatră) din **Tibur**", vechi oraș din centrul Italiei (în prezent Tivoli), în apropierea căruia se găsește acest tuf.

tremolít s. n. – mineral de culoare albă, care conține magneziu, calciu, fier și aluminiu și din care, prin hidratare, se obține azbestul. Et.: engl. *tremolite*, după Valea **Tremola**, din Saint-Gothard în Elveția, unde a fost descoperit.

trípoli s. n. – sediment alcătuit din scoici și infuzori, folosit în industrie. Et.: fr. *tripoli*, după **Tripoli**, două orașe mediteraneene, unul în Liban, celălalt capitala Libiei. Piatra a fost găsită prima oară în regiunea în care se află orașele amintite, v. și tarabulus.

tritón, *tritoni*, s. m. – batracian cu coada aplatizată lateral, având în lungul spatelui o creastă viu colorată; salamandră de apă. Et.: fr. *triton*, după **Triton**, divinitate marină din mitologia greacă, fiul lui Poseidon, închipuită cu bust de om și cu coadă de pește.

troián, *troiene*, s. n. – 1. Îngrămădire mare de zăpadă adusă de vânt și așezată în formă de valuri sau de dune; nămete; prin generalizare, morman, grămadă. 2. Întăritură primitivă făcută de popoarele antice, constând dintr-un dig lung de pământ, cu șanț de apărare. Cuvânt controversat, provine se pare din sl. *trojanŭ*, ce reproduce forma slavă a numelui împăratului roman **Traian**, în lat. Marcus Ulpius Traianus (53–117). Prin tradiție, Traian a fost privit ca și constructorul prin excelență, iar poporul i-a atribuit (în mod fals) o serie de construcții defensive întâlnite în Europa răsăriteană, inclusiv în România. De la sensul inițial de „val de pământ cu șanț de apărare", *troian* a ajuns în românește să semnifice „movilă de pământ", „movilă de omăt" sau orice ridicătură, movilă sau grămadă în general.

troián adj. *calul troian* – mijloc perfid folosit de cineva pentru subminarea cuiva. Expresia își are originea în *Iliada* lui Homer. Grecii, după ce au asediat zadarnic timp de 10 ani cetatea **Troia**, au construit un cal uriaș de lemn, înăuntrul căruia s-au ascuns soldați înarmați. Calul a fost lăsat sub

pretextul unei ofrande religioase în fața cetății, iar după retragerea prefăcută a grecilor, troienii au dus calul în oraș. În timpul nopții, războinicii greci au ieșit din ascunzătoare și au deschis porțile cetății celor de afară, pricinuind înfrângerea Troiei.

trudgen (pr. *trádgen*) s. n. – stil de înot, caracterizat prin printr-o mișcare de tracțiune alternativă a brațelor și prin lovirea în foarfecă a picioarelor, corpul alunecând pe aceeași parte. Et.: fr., engl. *trudgen*. Poartă numele lui John Arthur **Trudgen** (1852–1902), înotător englez care a preluat acest stil în 1863 de la băștinașii din Buenos Aires, făcându-l popular.

tul (pr. *tül*), *tuluri*, s. n. – țesătură de mătase sau de bumbac foarte subțire și ușoară, cu ochiuri rotunde sau poligonale, folosită pentru rochii, tutu. Et.: fr. *tulle*, după **Tulle**, un oraș în sud-centrul Franței, unde această țesătură s-a fabricat pentru prima oară.

tularemíe – boală infecțioasă, la om și la animale, produsă de bacteria *Francisella tularensis*, care afectează ganglionii limfatici periferici și care se manifestă prin febră, frisoane, vărsături etc. Et.: fr. *tularémie* < lat. modernă *tularaemia*, după **Tulare**, regiune din California, unde boala a fost observată prima oară în 1911 la veverițe.

túliu s. n. – element chimic din familia pământurilor rare. Et.: fr. *thulium*. A fost denumit după **Thule**, insulă mitică pe care vechii geografi greci și romani o situau în partea cea mai nordică a lumii. Numele elementului a fost creat în 1879 de către descoperitorul său, chimistul suedez Per Theodor Cleve, care a identificat Thule cu Scandinavia.

turchestán, *turchestani*, s. m. – soi de pepene galben foarte aromat al cărui nume provine de la locul de origine, regiunea **Turkestan** din Asia Centrală. Era cunoscut și apreciat încă din Antichitate și se spune că vechii călători ai caravanelor care traversau ținuturile pustii din Asia Centrală își potoleau setea și foamea consumând pepeni galbeni ce creșteau spontan în oazele de aici.

turcoáză, *turcoaze*, s. f. – fosfat natural hidratat de aluminiu și cupru, mineral colorat în albastru sau verde, folosit ca piatră semiprețioasă; peruzea. Et.: fr. *turquoise* < fr. veche (*pierre*) *turqueise* – „(piatră) turcească". Era adusă din Orient și a fost numită *piatră turcească* încă din sec. al XIII-

lea, deoarece trecea prin **Turcia** înainte să ajungă în Europa.

Derivat: *turcoáz* adj. invar. – de culoare albastru deschis sau verzui.

turingít s. n. – mineral de aluminiu și fier, solzos, verde-deschis. Et.: fr. *thuringite*, după **Thuringia**, regiune din centrul Germaniei, unde a fost descoperit.

tweed (pr. *tuid*), *tweeduri*, s. n. – stofă de lână cu fibre lungi, grele, care dă, prin coloritul diferit al firelor, desen ecosez (v.). Denumirea stofei provine din engl. *tweed*, la origine o interpretare eronată a lui *tweel*, variantă scoțiană a liu *twill* – numele unei țesături, influențată de asocierea cu numele râului **Tweed** din Scoția.

Ţ

ţais adj. – (fam.) excelent; exact. Cuvântul face referire la instrumentele optice produse de firma germană **Zeiss**, renumite prin precizia şi calitatea lor excepţională. Firma a fost întemeiată la Jena, în 1846, de mecanicul şi opticianul german Carl **Z**eiss (1816–1888).

ţar – v. **cezar**.

ţigán, -ă, *ţigani, -e*, s. m. şi f. – persoană care face parte dintr-un grup etnic originar din NV Indiei dinainte de sec. al V-lea. Printre principalele caracteristici ale ţiganilor se nu-mără: pielea şi părul închise la culoare, viaţa nomadă, separată de alte grupuri etnice, cultura eminamente orală, sărăcia, educaţia deficitară, şomajul. Aceste trăsături au stat la baza apariţiei în limba română a unei serii de cuvinte derivate de la numele etniei:

– **ţigan** – epitet dat unei persoane cu apucături rele.

– **ţigáncă**, *ţigănci*, s. f. – 1. (Art.) Numele unui dans popular. 2. (Reg.) Urzică moartă (*Lamium*).

– **ţigănáş**, *ţigănaşi*, s. m. – (reg.) insectă care trăieşte pe plopi şi sălcii şi care produce un ţârâit specific.

– **ţigăneásca** s. f. art. – numele unui dans popular.

– **ţigăní**, *se ţigănéşte*, vb. IV – a insista mult pentru a obţine ceva; a se târgui, a se tocmi.

– **ţigănie**, (1) *ţigănii*, s. f. – 1. Faptă condamnabilă. 2. Gălăgie, hărmălaie, scandal.

– **ţigănós, -oásă**, *ţigănoşi, -oase*, adj. – 1. Negricios, oacheş. 2. (Fam.) Care are maniere urâte; care se tocmeşte mult; calic, zgârcit.

– **ţigănúş**, *ţigănuşi*, s. m. – 1. Pasăre de baltă cu spatele şi aripile negre cu reflexe verzui şi ruginii (*Plegadis*). 2. Peşte răpitor cu spatele negru (*Umbra*).

ţintáură, *ţintaure*, s. f. – plantă erbacee medicinală cu flori roşii sau albe, cu fructul o capsulă (*Centaurea*). Et.: fr. *centaurée* < lat. *centaurea*, gr. *kentaurie* – „(planta) centaurului“, numită astfel deoarece se spunea că a fost descoperită de centaurul Chiron. **Centaurii** erau fiinţe fabuloase din mitologia greacă, jumătate om, jumătate cal.

U

ubuésc adj. – cu caracter comic, crud și laș; p. ext. grotesc. Et.: fr. *ubuesque*, adjectiv format de la numele lui **Ubu**, personajul imaginar din mai multe piese aparținând dramaturgului francez Alfred Jarry, cea mai cunoscută fiind comedia *Ubu rege* (1896), considerată precursoarea teatrului absurd. Crud, cinic, meschin, agresiv și lăudăros, sclav pe o galeră turcească la un moment dat, rege al Poloniei în altul, Ubu este de fapt un nimeni, un personaj grotesc și derizoriu. Ulterior, personajul Ubu a fost preluat și de alți scriitori, iar câțiva pictori i-au realizat chiar și portretul, printre ei numărându-se și Pablo Picasso.

ughi, *ughi*, s. m. – veche monedă maghiară de aur numită și galben unguresc. Et.: sl. *ug.*, abreviere în vechile documente slavone din (*zlatu*) *ugrusku* – „(galben) **unguresc**".

úlster, *ulstere*, s. n. – pardesiu bărbătesc fasonat ca un halat cu mâneci largi. Et.: engl., fr. *ulster*, după provincia irlandeză **Ulster**, unde s-a vândut prima oară.

undrea (sau **andrea**, **îndrea**) – numele popular al lunii decembrie. Denumirea vine de la Sf. **Andrei** care este prăznuit la 30 noiembrie. Luna decembrie, care începe după 30 noiembrie, este considerată luna Sf. Andrei. Andrei a fost unul dintre apostoli, fratele lui Petru. A murit răstignit pe o cruce în formă de „X" (Crucea Sfântului Andrei).

unguráș, *ungurași*, s. m. – plantă erbacee medicinală și meliferă cu tulpina păroasă, cu frunze aproape rotunde și cu flori albe (*Marrubium vulgare*). Din **ungur** + suf. *-aș*.

Alte derivate de la numele de *ungur* sunt **ungurean** și **ungureasca**, numele unor dansuri populare, v. și ughi, venghercă.

uragán, *uragane*, s. n. – ciclon tropical, caracterizat prin vânt foarte puternic și ploaie torențială, care provoacă dis-

trugeri mari. Et.: fr. *ouragan* < sp. *huracán*, după **Huracan**, zeul suprem din mitologiile maya și quiché, reprezentând centrul universului. Era stăpânul și diriguitorul furtunii, vânturilor și fulgerelor, iar atributul său esențial era producerea vântului violent. Inițial numele zeului a fost folosit de conchistadorii spanioli pentru a boteza vântul puternic și distrugător care bântuia în regiunea Mării Caraibilor, dar ulterior cuvântul a ajuns să fie folosit într-un sens mai general.

uralít s. n. – varietate de hornblendă, cu aspect fibros. Et.: fr. *uralite*. Mineralul este numit după Munții **Urali** din Rusia, unde a fost găsit prima oară.

uranísm s. n. – homosexualitate masculină pasivă. Et.: fr. *uranisme*, germ. *Uranismus*. Termenul derivă de la numele zeiței Afrodita **Ourania** (= „Celesta") din mitologia greacă, patroana dragostei și a frumuseții.

urániu s. n. – element chimic, metal alb, dur, cu proprietăți radioactive. Et.: fr. *uranium*. Elementul a fost descoperit de către chimistul german Martin Klaproth în 1789 și a fost numit de către acesta în cinstea descoperirii planetei **Uranus** cu numai câțiva ani în urmă, în 1781, de către astronomul englez Sir William Herschel, v. și ceriu, paladiu, neptuniu, plutoniu, titan[2].

utopíe, *utopii*, s. f. – proiect irealizabil; dorință irealizabilă; fantezie, himeră, vis. Et.: fr. *utopie*, după **Utopía** (1516), titlul operei principale a umanistului englez Sir Thomas Morus (1478–1535), nume creat din cuvintele grecești *ou* – „nu" și *topos* – „loc", adică „locul de nicăieri". Romanul este divizat în două părți: *Cartea Întâi* este un discurs asupra slăbiciunilor economice, sociale și morale din Europa contemporană lui Morus, iar în *Cartea a Doua* ne este prezentată *Utopia*, o insulă imaginară unde era instaurată o organizare de stat ideală. Dreptul la educație pentru toți, dreptul la credință, împărțirea bunurilor, toleranța și egalitatea dintre oameni erau principii de bază care au condus la o formă de guvernământ și la o societate care au atins perfecțiunea.

Derivat:

– **utópic, -ă**, *utopici, -ce*, adj. – iluzoriu, himeric.

uvarovít s. n. – granat de culoare verde ca smaraldul. Este considerată una din cele mai frumoase pietre prețioase

și semipreţioase verzi. Et.: engl. *uvarovite*. A fost numit de către chimistul rus G. H. Hess în 1832 în cinstea contelui Serghei Semenovici **Uvarov** (1785–1855). Uvarov a fost Președintele Academiei din Sankt-Petersburg și un mare amator de colecții mineralogice.

Uzi – armă de foc automată israeliană. Este denumită după **Uziel** Gal (1923–2002), inventator și ofițer din armata israeliană care a proiectat această armă după războiul arabo-israelian din 1948. Gal nu a dorit ca arma să-i poarte numele, însă cererea i-a fost ignorată, v. și kalașnikov.

V

valentinít s. n. – oxid natural de stibiu. Et.: fr. *valentinite*. Mineralul, descoperit în Franța în 1845, a fost denumit în onoarea lui Basile **Valentin**, călugăr și alchimist francez sau german din sec. al XV-lea. Personaj legendar, lui Valentin i se atribuie prepararea acidului clorhidric și obținerea rachiului prin distilare.

valeriánă, *valeriane*, s. f. – plantă erbacee cu flori trandafirii sau albe, ce servește la prepararea unor produse farmaceutice cu proprietăți sedative. Et.: fr. *valériane* < lat. medievală *valeriana* (*herba*), după **Valeria**, provincie romană, parte a vechii Panonii, de unde provenea această plantă. Potrivit altei opinii, numele ar deriva din lat. *Valerianus*, după un anume **Valerius**, primul care ar fi folosit planta în scopuri medicinale.

vanádiu s. n. – element chimic, metal alb, dur, casant, folosit la fabricarea unor oțeluri foarte tari. Et.: fr. *vanadium*. A fost denumit după **Vanadis**, epitet al zeiței Freya din mitologia scandinavă, zeița fertilității, a dragostei pasionale și ocrotitoarea vegetației. Termenul a fost creat în 1830 de către chimistul suedez Nils Sefström, cu referire la frumusețea culorilor compușilor de vanadiu în soluție.

vandál, vandali, s. m. – (fig.) om necivilizat, barbar, care distruge valori culturale și artistice. Et.: fr. *vandale* < lat. **Vandalii**, membrii unui vechi trib germanic originar din Scandinavia. Între sec. al IV–V-lea, vandalii au invadat și au prădat Galia, Spania, N Africii și Roma (anul 455), distrugând multe cărți și opere de artă, v. și gotic.

Derivat:

– **vandalísm** s. n. – distrugere sălbatică și nejustificată a unor valori culturale și artistice (verbul corespunzător este **a vandaliza**).

vasílcă, *vasilici*, s. f. – cap de porc împodobit cu flori și cu panglici, purtat pe o tavă de către flăcăii care colindă în

ajunul Anului Nou; colind la care se umblă cu acest cap. Numele provine, probabil prin influență slavă, de la Sfântul **Vasile** cel Mare, care este prăznuit la 1 ianuarie, în prima zi a Anului Nou. Vasile cel Mare (329–379) a fost episcop de Cesareea și a scris numeroase lucrări teologice.

vatman – v. **watt**.

vavilonie – v. **babilonie**.

vânăt, -ă, *vineți, -te*, adj. – de culoare albastră închisă. Et.: lat. *venetus* – „albastru închis", adjectiv aplicat la început unui grup de circ – „Albaștrii", denumiți astfel pentru că purtau o uniformă caracteristică având această culoare. Denumirea de *venetus* se explică probabil prin faptul că erau originari din **Veneția** sau hainele purtate de ei erau aduse din această provincie italiană. v. și venetic

vélință, *velințe*, s. f. – țesătură țărănească groasă de lână albă sau vărgată în diferite culori, întrebuințată ca pătură, cuvertură, covor etc. Et.: ngr. *velentsa* – „pătură de lână", după **Valencia**, oraș spaniol și port la Marea Mediterană, important centru al industriei textile, de unde erau exportate țesăturile.

venéric, -ă, *venerici, -ce*, adj. – (despre boli) care afectează organele sexuale; răspândit prin contact sexual. Et.: germ. *venerisch* < lat. *venerius* – „sexual, obscen", după numele zeiței **Venus** din mitologia romană. Inițial zeiță a fertilității și a grădinilor, mai târziu ea a fost identificată cu Afrodita, zeița dragostei și a frumuseții din mitologia greacă, v. și afrodiziac, Venus, vineri.

venetíc[1], *venetici*, s. m. – veche monedă de aur, care a circulat și în țările române. Et.: ngr. *venetikos* < it. *veneziano* – „din **Veneția**", orașul italian unde a fost bătută moneda începând din 1543.

venetíc[2], **-ă**, *venetici, -ce*, s. m. și f. – persoană venită din alte locuri și considerată străină în locul în care s-a stabilit. Et.: tc. *venetik, venedik*, ngr. *venetikos* – „din **Veneția**, venețian", adică străin, venit dintr-un loc îndepărtat. În trecut exista și denumirea de „veneție" dată unei țări sau unui loc îndepărtat.

venghércă, *vengherci*, s. f. – (înv.) tunică scurtă, îmblănită, împodobită cu șireturi și purtată la țară (la ceremonii). Et.: rusă *vengerka*, propriu-zis

„ungurească", după **Vengria**, numele rusesc al Ungariei.

venturimétru, *venturimetre*, s. n. – aparat care măsoară debitul unui curent de fluid într-o conductă având la bază principiul tubului Venturi. Et.: it. *venturimetro*, după Giovanni Battista **Venturi** (1746–1822), fizician și inginer italian, constructorul tubului care îi poartă numele.

Venus – nume dat unei femei foarte frumoase. După **Venus**, zeița frumuseții și a iubirii din mitologia romană, v. și adonis, veneric, vineri.

vermorél, *vermorele*, s. n. – aparat portativ folosit la stropitul plantelor cu soluții speciale de combatere a dăunătorilor. Et.: *Vermorel*, denumire comercială, după numele lui Victor **Vermorel** (1853–1927), inventator francez care în anii 1880 a realizat și comercializat aparate de stropit folosite în agricultură.

verniér, *verniere*, s. n. – scară gradată suplimentară pe unele instrumente de măsură care permite citirea unor fracțiuni din scara principală. Et.: fr. *vernier*. Poartă numele matematicianului francez Pierre **Vernier** (1580–1637), care a descris-o într-un tratat din 1631 („Construcția, folosirea și proprietățile noului quadrant matematic"), v. și nonius.

verníl adj. invar. – de culoare verde pal. Et.: fr. *vert Nil* – „verde de **Nil**", datorită presupusei asemănări cu culoarea apei fluviului.

vernisáj, *vernisaje*, s. n. – deschidere oficială, inaugurare a unei expoziții de artă (mai ales de pictură). Derivă de la cuvântul *vernis* – „soluție colorată obținută din rășini, care se aplică pe obiecte pentru a le da lustru" < lat. medievală *veronice* – „rășină parfumată" < gr. *veronikê*, probabil după **Berenike** (actualul Benghazi), vechi oraș din Cirenaica, în N Africii, de unde venea rășina.

veronál s. n. – pulbere cristalină, albă, cu gust amărui, folosită ca hipnotic și sedativ. Et.: germ. *Veronal*, fr. *véronal*. Medicamentul a fost descoperit la începutul sec. al XX-lea și a fost denumit astfel deoarece inventatorul său, chimistul german Emil Fischer, lucra în acea vreme la **Verona**, oraș din N Italiei.

veronícă s. f. – plantă erbacee care crește prin pajiști și păduri, întrebuințată în medicină ca antiscorbutic, diareic etc. Et.: fr. *véronique* < lat. botanică medievală *veronica*, după numele sfintei **Veronica**.

Sfânta Veronica a fost o evreică potrivit legendei, care a șters fața lui Iisus urcând pe colina Calvarului cu o pânză pe care s-a imprimat chipul Mântuitorului.

vespasiánă, *vespasiene*, s. f. – closet public pentru bărbați. Et.: fr. (*colonne*) *vespasienne*. Cuvântul derivă de la numele împăratului roman Titus Flavius **Vespasianus** (9–79). Pentru a reface bugetul, sărăcit în urma domniei lui Nero și a războaielor civile, Vespasianus a mărit vechile taxe și a instituit altele noi. Pentru păstrarea igienei, la Roma existau pisoare largi la colțurile străzilor. Când Vespasianus a pus taxe de folosire pe ele, și-a atras și critica unor senatori. Se spune că împăratul ar fi replicat: *Pecunia non olet* – „banii nu au miros", expresie care s-a păstrat până în zilele noastre. În 1833, la Paris, au fost create niște edicule publice având aceleași meniri ca și cele din Roma antică. Acestea au fost botezate de francezi *„colonnes vespasiennes"*, în amintirea numelui împăratului roman.

vestálă, *vestale*, s. f. – femeie castă, virtuoasă. Et.: fr. *vestale* < lat. *vestalis* – preotese ale zeiței **Vesta**, protectoarea focului din cămin în mitologia romană. Ele întrețineau focul sacru în templul zeiței și erau obligate la castitate.

vezuvién s. n. – mineral verde sau galben-brun utilizat ca piatră semiprețioasă. Et.: germ. *Vesuvian*, după **Vezuviu**, vulcan activ din Italia, în apropiere de Napoli, unde a fost descoperit.

vicleím, *vicleimuri* – veche dramă populară de origine creștină reprezentând nașterea lui Hristos, jucată la țară de către flăcăi costumați în perioada sărbătorilor de iarnă. Denumirea vine de la Vitleim, forma ngr. a lui **Betleem** (Bethlehem), oraș pe malul de V al Iordanului în Israel. Potrivit *Bibliei*, este locul nașterii lui Iisus Hristos, v. și irozi.

victorián, -ă, *victorieni, -e*, adj. – care se referă la etapa culturii engleze cuprinsă între 1832, anul primei reforme electorale, și sfârșitul sec. al XIX-lea. Et.: fr. *victorien*, engl. *Victorian*. Adjectivul derivă de la numele reginei **Victoria** a Angliei, care a domnit în această perioadă (1837–1901).

vínerі – a cincea zi a săptămânii. Et.: lat. *Veneris* (*dies*) – „(ziua) lui **Venus**", zeița dragostei și a frumuseții în

mitologia romană, v. și veneric.

vodevíl, *vodeviluri*, s. n. – mică piesă de teatru de un comic facil, cu intrigă complicată, neverosimilă și o acțiune bogată, dar artificială, în al cărei text sunt intercalate cuplete satirice cântate. Et.: fr. *vaudeville*, cuvânt ce își are originea în expresia *chanson du Vau de Vire* – „cântec din **Vau-de-Vire**" (Valea Vire), din NV Franței. Se spune că aceste cântece au fost compuse de Oliver Bassel (sau Basselin), meșter piuar și poet normand din sec. al XVI-lea care locuia în Valea Vire. După alte opinii, vodevilul își are originea în cuvintele fr. *vauder* – „a se învârti" și *virer* – „a se întoarce".

volt, *volți*, s. m. – unitate de măsură a tensiunii electrice sau a diferenței de potențial. Et.: fr. *volt*. A fost definită întâia oară la Congresul Electricienilor, ținut la Paris, în 1881 și a fost numită în onoarea renumitului fizician italian Alessandro Giuseppe Antonio Anastasio **Volta** (1745–1827), profesor la Universitatea din Pavia. În urma unei faimoase dispute profesionale cu fizicianul și prietenul său Luigi Galvani (v. galvanism), Volta a inventat în 1800 pila electrică – prima sursă de curent continuu, denumită ulterior *pilă* ***voltaică*** după numele său. Volta a mai inventat electroforul (1775) – un dispozitiv care acumulează sarcini electrice și un electroscop condensator. Ca o încununare a realizărilor sale, Napoleon Bonaparte i-a oferit titlul de conte în 1810.

Derivate: *voltaj*, *voltmetru*, arc *voltaic* (= arc electric), *devoltor*, *supravoltaj*, *voltolizare* etc.

vulcán, *vulcani*, s. m. – ridicătură muntoasă de formă conică, având o deschizătură largă în centru prin care pot ieși la suprafață gaze, lavă, cenușă etc. Et.: it. *vulcano*, germ. *Vulkan* < lat. *vulcanus*, după numele zeului **Vulcanus** din mitologia romană. Vulcanus era patronul focului și al metalurgiei, iar romanii credeau că sălășluiește în muntele Etna din Sicilia, locul unde se află un cunoscut vulcan activ. Numele zeului a fost aplicat inițial Muntelui Etna de către romani, dar ulterior s-a generalizat și a devenit nume comun.

vulcanizá, *vulcanizează*, vb. I – a transforma cauciucul brut, prin încălzire cu sulf, într-un produs foarte elastic. Et.: fr. *vulcaniser* < engl. *vulcanize*,

după **Vulcanus**, zeul focului din mitologia romană. Vulcanizarea a fost descoperită de americanul Charles Goodyear în 1839, însă procedeul a fost brevetat de englezul Thomas Hancock în 1843. Termenul a fost sugerat de pictorul și inventatorul englez William Brockedon, un prieten comun al celor doi.

W, X, Y

walkman (pr. *uócmen*), *walkmenuri*, s. n. – minicasetofon portabil. Cuvânt englez, după **Walkman**, denumirea comercială a unui tip de aparat stereo personal lansat în 1979 de compania japoneză *Sony*.

watt, *wați*, s. m. – unitate de măsură a puterii electromagnetice, egală cu puterea unui joule pe secundă. Et.: fr., engl. *watt*. A fost numită în cinstea lui James **Watt** (1736–1819), inginer și inventator scoțian. Începând din 1765 Watt a adus câteva îmbunătățiri importante motorului cu aburi. În primul rând l-a făcut mai eficient, apoi a schimbat pistonul astfel încât să producă o mișcare circulară în locul celei de sus-jos. În 1775 a pornit o afacere la Birmingham pentru producerea noilor motoare cu aburi perfecționate. Printre numeroasele dispozitive inventate de Watt se numără și indicatorul de presiune folosit pentru măsurarea puterii motoarelor. Mașinile cu aburi construite de Watt au căpătat o largă răspândire și au contribuit la revoluția industrială.

Derivat:

– **vatmán**, *vatmani*, s. m. – persoană care conduce un tramvai. Et.: fr. *wattman*, fals anglicism format din cuvintele engl. *watt* și *man* – „bărbat".

wéber, *weberi*, s. m. – unitate de măsură a fluxului magnetic. Et.: fr. *weber*. A fost numită în cinstea lui Wilhelm Eduard **Weber** (1804–1891), fizician german. Profesor universitar la Halle și Göttingen, Weber a studiat inducția electromagnetică și a elaborat o teorie a magnetismului.

Wellingtonia s. n. – numele generic al arborelui sequoia (v.), conifer uriaș din America de Nord. Numele a fost dat în onoarea lui Arthur Wellesley, primul duce de **Wellington** (1769–1852), general și om politic englez. Wellington este cunoscut pentru victoria reputată la Waterloo în 1815 împotriva lui Napoleon I. Arborele este astfel numit deoarece este mai înalt printre

alți arbori, la fel cum Wellington se ridica deasupra contemporanilor săi.

willemít s. n. – silicat natural de zinc, incolor sau ușor colorat, folosit în industria electrotehnică sau ca sursă de zinc. Et.: fr. *willémite*. Mineralul a fost numit în cinstea lui **Willem** I (1772–1843), rege al Olandei.

wyandot s. n. – rasă de găini originară din America. Et.: fr., engl. *wyandotte*. Își trage numele de la locul de origine – **Wyandotte**, un oraș din SUA.

xantipă s. f. – femeie rea, cicălitoare, aluzie la **Xantipa**, soția marelui filosof antic grec Socrate (469–399 î. H.), pe care vechea literatură greacă o descria ca o femeie geloasă, cu fire irascibilă. Se spune că Socrate s-a căsătorit cu ea doar pentru a-și pune la încercare răbdarea. În altă variantă, se afirmă că Socrate a fost un soț atât de neconvențional și dificil, încât traiul alături de el a determinat-o pe Xantipa să-și piardă întreaga răbdare.

xéres s. n. – vin de calitate superioară, cu aromă și buchet specific. Et.: fr. *xéres*, sp. *xeres*. Este cel mai cunoscut vin spaniol și provine dintr-o regiune viticolă situată în jurul orașului **Xeres** (în prezent Jerez de la Frontera), din Andaluzia, Spania.

xérox, *xeroxuri*, s. n. – aparat de multiplicare uscată, bazat pe principiile electricității statice și fotoconductibilității. Et.: engl. *Xerox*. Termenul de **Xerox** a fost introdus întâia oară în America în 1948 și reprezenta denumirea comercială a unui aparat de fotocopiere produs de Compania *Haloid*, având la bază procedeul denumit xerografie, inventat în 1944 de americanul Chester Carlson. În 1958 *Haloid* își schimbă numele în *Haloid Xerox, Inc.*, care devine ulterior *Xerox Corporation* în 1961. Produsul a cunoscut un asemenea succes, încât „xerox" a devenit un nume comun pentru orice aparat de fotocopiere, în ciuda obiecțiilor și apelurilor continue venite din partea departamentului de copyright al firmei *Xerox*.

Derivat:

– **xeroxá**, *xeroxează*, vb. I – a multiplica cu ajutorul xeroxului.

Ximenia s. f. – plantă tropicală, cu fructele comestibile. Et.: lat. științifică *Ximenia*. Numele îl onorează pe Francisco **Ximenes**, călugăr spaniol care în 1615 a publicat

informații despre plantele și animalele din Mexic.

yálă, *yale*, s. f. – mecanism de încuiere având un mare grad de siguranță care se montează la o broască de ușă. Et.: engl. *Yale* (*lock*) – denumirea comercială a unui tip de încuietoare, numită după lăcătușul american Linus **Yale** Jr. (1821–1868). Yale a inventat mai multe tipuri de încuietori în anii 1840–1860, dar cea mai importantă este încuietoarea cu cilindru pe care a patentat-o în 1861 și care se baza pe un mecanism similar inventat de vechii egipteni cu mai mult de 4000 de ani în urmă. În 1868 Yale a înființat compania *Yale Lock Manufacturing Company* ce producea încuietori la Stamford, în SUA.

yankéu, *yankei*, s. m. – poreclă ironică dată, începând din sec. al XVII-lea, locuitorilor din NE SUA; p. ext. orice cetățean al SUA. Et.: engl. *yankee*. Cuvântul provine probabil din olandezul **Janke**, diminutiv din **Jan**, supranume dat de olandezi și englezi, locuitorilor din Noua Anglie. După alții, numele ar deriva de la **Jan Kaas**, literal „Ion Brânză", o poreclă dată olandezilor, cu referire la primii coloniști olandezi.

York s. pr. n. – numele mai multor rase de porci de culoare albă, create în Anglia. Et.: engl. *Yorkshire* (*pig*), după **Yorkshire**, fost comitat din N Marii Britanii.

ytérbiu s. n. – element chimic din familia pământurilor rare. Et.: fr. *ytterbium*. Numele a fost creat în 1878 de către chimistul belgian Jean Charles Galissard de Marignac. Inițial se referea la un amestec, care ulterior (1907) a fost separat în yterbiu propriu-zis și lutețiu. Numele elementului provine de la localitatea **Ytterby** din Suedia, în apropierea căreia au fost descoperite pământuri rare, v. și erbiu, terbiu, ytriu.

ýtriu s. n. – element chimic din familia pământurilor rare. Et.: fr. *yttrium*. Numele a fost dat în 1822 de către chimistul suedez Carl Gustaf Mosander după fostul *yttria* (1800), un praf alb, oxidul de ytriu, care fusese izolat de către chimistul finlandez Johan Gadolin în 1794. Numele substanței provine de la localitatea **Ytterby** din Suedia, v. și erbiu, terbiu, yterbiu.

Z

zagará, *zagarale*, s. f. – blană de animal prelucrată; margine de blană de altă culoare aplicată la unele obiecte de îmbrăcăminte. Provine din bg. *zagarija* – „(blană) de **Zagara**“, un oraș din Macedonia.

záibăr s. n. – soi de viță-de-vie nealtoită; p. ext. vin obținut din strugurii acestui soi. Et.: fr. *Seibel*, denumirea unui grup de soiuri de viță-de-vie, numit după francezul Albert **Seibel** (1844–1936), creator a numeroase varietăți hibride de viță-de-vie.

zaír s. m. – unitate monetară din Republica Democrată Congo. Et.: fr. *zaïre*, după **Zair**, fosta denumire a statului Congo între 1971 și 1997 și alt nume dat fluviului Congo, al cărui bazin se găsește aproape în întregime pe teritoriul republicii.

zarzuelă (pr. *sarsuélă*) s. f. – formă tradițională spaniolă de comedie muzicală sau operă comică. Et.: sp. *zarzuela*, după **La Zarzuela** din Prado, reședința a familiei regale spaniole din apropierea Madridului, unde au fost interpretate pentru prima oară asemenea spectacole în sec. al XVII-lea.

zănátic, -ă, *zănatici, -ce*, adj. – zăpăcit, smintit, aiurit. Provine din lat. *dianaticus*, care propriu-zis înseamnă „luat de Diana“, adică „lunatic“, „posedat“. **Diana** era zeița Lunii, simbol al luminii și ocrotitoarea vânătorii în mitologia romană. Conform altei ipoteze, *zănatic* derivă din *zânatic*, cu sensul „luat sau răpit de zâne“. Potrivit superstițiilor populare, cei despre care se credea că au fost „luați de zâne“, încep să sară și să scoată țipete ascuțite. De fapt, cuvântul *zână* (v.) derivă în cele din urmă tot de la numele zeiței Diana, astfel încât cele două explicații sunt până la un punct echivalente.

zână, *zâne*, s. f. – ființă fantastică feminină, din mitologiile populare românești, închipuită ca o femeie foarte frumoasă și de obicei foarte

bună, cu puteri supranaturale. Cuvântul derivă (printr-un intermediar *dziana*) de la numele zeiței **Diana**, zeița luminii și patroana vânătorii în mitologia romană. După cucerirea Daciei de către romani, Diana a fost venerată amplu și pe teritoriul Daciei Romane, v. și sânziene, zănatic.

zepelín, *zepeline*, s. n. – balon dirijabil de mari dimensiuni, cu un înveliș rigid de metal și cu numeroase compartimente umplute cu hidrogen. Et.: germ. *Zeppelin*, după contele Ferdinand von **Zeppelin** (1838–1917). General în armata germană, Zeppelin se retrage din funcție în 1890 și își îndreaptă apoi interesul către dezvoltarea aeronauticii. Timp de mai mulți ani efectuează experiențe pentru construirea primului dirijabil metalic semirigid, compartimentat și propulsat de un motor cu explozie. Strădaniile sale sunt materializate prin construirea primului *zepelin* care și-a luat zborul la 2 iulie 1900 deasupra lacului Bodensee. Ulterior, în perioada 1900–1917, construiește peste 50 de dirijabile. Ele au fost folosite pentru transportul pasagerilor, iar în timpul Primului Război Mondial au fost utilizate de germani în raiduri de bombardament asupra Marii Britanii. În anii '30 zepelinele au servit ca mijloc de transport de lux, dar, în urma unor accidente dezastruoase, construcția lor a fost abandonată, v. și montgolfier.

zinnie s. f. – plantă erbacee originară din Mexic, cu flori frumoase și cu colorit variat, numită și cârciumăreasă. Et.: fr., it. *zinnia*, germ. *Zinnie* < lat. științifică *Zinnia*. A fost botezată în cinstea lui Johann Gottfried **Zinn** (1727–1759), botanist și medic german, director al Grădinii Botanice din Göttingen (1753).

zinnwaldít (pr. *ținvaldit*) s. n. – mineral de litiu. Et.: fr. *zinwaldite*, după localitatea **Zinnwald** (în prezent Cinovec) din Cehia, unde a fost descoperit în 1845.

zoíl s. m. – critic invidios, nedrept, negativist și lipsit de obiectivitate. Et.: fr. *zoïle* < lat. *zoilos*, după numele retorului și gramaticului antic grec **Zoil** (sau Zoilos) (c.400–320 î. H.), celebru pentru severitatea cu care a criticat operele lui Homer, Platon și Isocrate. I s-a dat supranumele de *Homeromastix* (= „Biciul lui Homer“) drept urmare a virulenței cu care a atacat poemele homerice, v. și aristarh.

Indice de nume proprii

* Notă: sunt indexate doar numele proprii care stau la baza unor nume comune

Abel, Niels Henrik (1802–1829), matematician norvegian → abelian

Abella (Avella), oraș din Italia → alună

Abrud, oraș din Transilvania → abrudeanca

Achates (Akhates), râu din Sicilia → agat

Acheron, râu subteran din Infern în mitologia greacă → aherontic, Acherontia

Adams, Roger (1889–1971), chimist american → adamsită

Adi Dassler (1900–1959), cizmar german → adidas

Adonis, divinitate din mitologia greacă → adonic, adonis

Adula, munte din Elveția → adular

Aegir – v. Egir

Aeolus – v. Eol

Afganistan → afgan, afghani

Africa → afro

Afrodita (în gr. Aphrodite), zeița dragostei și frumuseții în mitologia greacă → afrodiziac, aprilie

Agar, personaj biblic → agarean

Agaria, oraș în Sarmatia → agaricacee

Ahile (Achilles), erou din mitologia greacă → ahilean

Aiolos – v. Eol

Akademos, erou din mitologia greacă → academie

Akerman, Anders Richard (1837–1922), metalurgist suedez → akermanit

Akhates – v. Achates

Alabanda, oraș din Asia Mică → alabandină, almandin

Alabastron, regiune din Egipt → alabastru

Alain Delon (n. 1935), actor francez → alain-delon

Albania → arnăut, arnăuțeasca

Alceu (Alkaios) (c.611-c.580 î. H.), poet liric grec → alcaic

Alder, Kurt (1902–1958), chimist german → aldrin

Aldo Manuzio (1449–1515), tipograf și editor italian → aldin

Alexandria, vechi oraș din Egipt → (poezie, perioadă) alexandrină, alexandrinism

Alexandru II (1818–1881), țarul Rusiei → alexandrit

Alexandru Macedon (356–323 î. H.), regele Macedoniei → (vers) alexandrin, lek

Algonkini, populație amerindiană din America de Nord → algonkian

al-Horezmi (sau al-Kharezmi, al-Kwarizmi), Abu Jafar Muhammed ibn Musa (c.780-c.850), matematician, astronom și geograf arab → algoritm

Ali, nume propriu masculin → afuzali

Alicante, provincie din Spania → alicante

Allemagne, numele francez al Germaniei → alemandă

Alpes (Alpi), principalul masiv muntos din Europa → alpin

Alsacia, provincie din Franța → alsacian

Altai, munți din Rusia → altait

Amanus, munte din Asia Mică → mânătarcă

Amaryllis, păstoriță din scrierile lui Teocrit, Vergiliu și Ovidiu → amarilis

Amazon, fluviu din America de Sud → amazonit

America → americă, americiu, amerindian

Amfitrion, personaj mitologic → amfitrion

Ammonia, regiune din Deșertul Libiei → amoniac

Amon (Ammon), zeu din mitologia veche egipteană → amoniac, amonit

Ampère, André-Marie (1775–1836), fizician și matematician francez → amper

Anacreon (c.560-c.478 î. H.), poet liric antic grec → ana-creontic

Anatolia, denumire dată în antichitate Asiei Mici → nadoleancă

Andaluzia, regiune din Spania → andaluzit

Andes (Anzi), lanț muntos în America de Sud → andezin, andezit

Andrei, sfânt creștin → undrea (andrea, îndrea)

Andromeda, personaj mitologic → andromedidă

Anglia → angleză, anglie

Angora, vechea denumire a orașului Ankara → angora

Ångström, Anders Jonas (1814–1874), fizician și astronom suedez → ångstrom

Antihrist, personaj biblic → antihrist

Anton sau Antonie (251–356), călugăr ascet egiptean → antonică

Apache, trib războinic de amerindieni din America de Nord → apaș

Apollo, zeu din mitologia greacă → apolinic

Arab, popor → arabesc

Aragon, regiune din Spania → aragoneză, aragonit

Arauco, provincie din Chile → araucaria

Arcadia, provincie din Grecia antică → arcadic

Ardeal → ardeleana, ardelenească

Ardeni, masiv muntos din Franța, Belgia și Luxemburg → ardenez

Ares, zeu din mitologia greacă → areopag

Argo, corabie din mitologia greacă → argonaut

Argus, monstru din mitologia greacă → argus

Arhiloh (Archilochus) (712–c.664 î. H.), poet antic grec → arhiloc

Aristarh din Samothrace (c.215–145 î. H.), celebru critic sever și filolog grec → aristarh

Armean, popor → armeneasca

Armenia, regiune istorică din Asia Mică → hermină (hermelină)

Artois, provincie din Franța → arteziană

Asclepiade din Samos, poet antic grec (sec. al III-lea î. H.) → asclepiad[2]

Asclepios (Asklepios), zeu din mitologia greacă → asclepiad[1], esculap

Ashkenaz, unul din urmașii lui Noe → așkenazi

Aspirin, denumire comercială → aspirină

Assurbanipal (668–626 î. H.), rege al Asiriei → sardanapalic

Astra Română, societate română → aragaz

Astrahan, oraș din Rusia → astrahan

Atena, zeiță din mitologia greacă → ateneu

Atica, peninsulă din Grecia → atic, aticism, (frumusețe) atică, (sare) atică

Atlas, titan din mitologia greacă → atlas[1], atlas[2], atlant

Atropos, una dintre cele trei zeițe ale sorții în mitologia greacă → atropină

Augustus, Octavianus (63 î. H.–14 d. H.), primul împărat roman → august

Austen, Sir William Chandler Roberts (1843–1902), metalurgist englez → austenită

Avella – v. Abella

Avram, nume propriu → avramă

Axel Rudolph Paulsen (1855–1938), patinator norvegian → axel

Babbitt, Isaac (1799–1862), inventator american → babit

Babeș, Victor (1854–1926), medic și bacteriolog român → babesii, babesioză

Babilon, oraș antic din Mesopotamia → babilonie (vavilonie)

Baccarat, localitate din Franța → bacara

Bachus, zeu din mitologia romană → bacanale, bacantă, bahic

Badakhshan, regiune din Afganistan → balaș

Badminton, oraș din Marea Britanie → badminton
Baedeker, Karl (1801–1859), editor german → baedeker
Baekeland, Leo Hendrik (1863–1944), chimist american → bachelită
Bagdad, oraș din Irak → bagdadie, baldachin
Balboa, Vasco Núñez de (c.1475–1517), explorator și conchistador spaniol → balboa
Baldacco, vechiul nume italienesc al orașului Bagdad → baldachin
Banat, regiune din România → banatit
Bangla – v. Bengal
Bantam, district din insula Java → bantam
Baptiste de Cambrai, țesător din sec. al XIII-lea din Franța → batist, batistă
Barbara, prenume feminin → barbituric
Barbotin, Benoît, căpitan de vas francez → barbotină
Barèges, localitate din Franța → bariș
Barrême, Bertrand François (1640–1703), matematician francez → barem
Basan, regiune din Palestina → bazalt
Basci, populație din țara Bascilor → bască
Basedow, Karl Adolf von (1799–1854), medic german → basedow, basedowian
Bastet, zeiță din mitologia egipteană → alabastru
Battos I (631–599 î. H.), rege al vechiului oraș-stat grec Cirene → batologie
Baudot, Émile Maurice Jean (1845–1903), inginer și inventator francez → baud
Baux-de-Provence, Les, sat din Franța → bauxită
Bayonne, oraș din Franța → baionetă, maioneză
Bazna, localitate din județul Sibiu → Bazna
Bărăgan, zona estică a Câmpiei Române → bărăgan
Bârsei, țara, regiune din Transilvania → bârsană
Béchamel, marchizul Louis de (1630–1703), economist francez → beșamel
Becquerel, Henri Antoine (1852–1908), fizician francez → becquerel, becquerelit
Bégon, Michel (1638–1710), intendent general al coloniei franceze Saint-Domingue → begonie
Belin, Edouard (1876–1963), inginer și fizician francez → belinograf, belinogramă
Bell, Alexander Graham (1847–1922), inventator și fizician american → bel, decibel
Belot, F., numele unui francez → belotă

Bemberg, Kaufmann Johann Peter (începutul sec. al XIX-lea), negustor german → bemberg

Bendix, Vincent Hugo (1882–1945), inginer și inventator american → bendix

Benedict de Nursia, sfânt italian → benedictină

Bengal, regiune din India → (foc) bengal, bengali, bungalow

Benjamin, personaj biblic → benjamin

Benton, Fort-, oraș din SUA → bentonit

Beoția, regiune antică din Grecia → beoțian

Berenike, vechi oraș din N Africii → vernis, vernisaj

Bergama, oraș din Asia Mică → bergamotă[2]

Bergamo, oraș și provincie din Italia → bergamotă[1], bergamotă[2]

Bergius, Friedrich (1884–1949), chimist și tehnolog german → berginizare

Berkeley, oraș din V SUA → berkeliu

Berkshire, comitat din Mariea Britanie → berk

Berlin, capitala Prusiei → berlină

Bermude, insule din Oc. Atlantic → bermudă

Bernard de Menthon (923–1008), sfânt creștin → bernardin, Saint-Bernard

Berthe, prenume feminin francez → bertă

Berthon, Edward Lyon (1813–1899), reverend englez → berton

Bertillon, Alphonse (1853–1914), criminolog francez → bertilonaj

Bethleem (Bethlehem), oraș din Israel → vicleim

Bich, Marcel (1914–1994), baron francez → bic

Biedermeier, personaj fictiv → Biedermeier

Bignon, Abbé Jean-Paul (1662–1743), bibliotecar francez → bignonie

Bikini, atol în Oc. Pacific → bikini, monokini

Bilharz, Theodor (1825–1862), parazitolog german → bilharzie, bilharzioză

Biot, Jean-Baptiste (1774–1862), fizician și astronom francez → biot, biotit

Birmania, stat din Asia → birmaneză

Bissell (scris și *Bissel)*, Levi (c. 1800–1873), inginer american → bisel

Bizanț – v. Byzantium

Blakey, John (sec. al XIX-lea), producător englez → blacheu

Bodoni, Giovanni Battista (1740–1813), tipograf italian → bodoni

Boemia, vechi stat din Europa centrală → boem

Bogdan, prenume masculin → bogdan

Bohr, Niels (1885–1962), fizician danez → borium

Bolívar, Simón (1783–1830), general și om politic sud-american → bolivar, boliviano

Boole, George (1815–1864), matematician și logician englez → (algebră) booleană

Bordeaux, oraș din Franța → bordo

Boreas, zeu personificând vântul de nord în mitologia greacă → boreal

Borneo, insulă din Indonezia → borneol

Bosco, Bartolomeo (1793–1862), prestidigitator italian → boscar

Bose, Satyendra Nath (1894–1974), fizician indian → boson

Boston, oraș din SUA → boston[1], boston[2], boston[3]

Bougie, oraș din N Algeriei → bujie

Bourbon, comitat din SUA → burbon

Bourgogne (Burgundia), regiune din E Franței → bulughină

Bovary, Emma, personaj literar → bovarism, bovaric, bovariza

Box, Joseph (sec. al XIX-lea), cizmar englez → box

Boycott, Charles Cunningham (1832–1897), căpitan și proprietar irlandez → boicot, boicota

Bradford, oraș din Marea Britanie → bradford

Brahmaputra, fluviu din Asia → brahma

Braille, Louis (1809–1852), profesor și inventator francez → Braille, braillogramă

Brandenburg, oraș, land și veche provincie istorică din Germania → bandraburcă, brandenburg

Brandt, Edgar (1889–1960), fabricant de arme francez → brand

Brașov, oraș din România → bra-șoavă, brașoveancă, brașovenie

Braun, Kammerath (1790–1872), mineralog și naturalist german → braunit

Brăila, oraș din România → brăileanca

Breaza, oraș din județul Prahova → breaza

Bretoni, populație ce ocupă Peninsula Bretagne din Franța → breton

Brewster, Sir David (1781–1868), fizician scoțian → brewster

Bristol, oraș din Marea Britanie → bristol

Bromel, Olaf (1639–1705), botanist suedez → bromeliacee

Brown, Robert (1773–1858), botanist scoțian → (mișcare) browniană

Browning, John Moses (1855–

1926), constructor american de arme de foc → browning

Bruce, James (1730–1794), călător și explorator scoțian → brucină

Bruce, Sir David (1855–1931), medic scoțian → bruceloză

Brundisium (actualul Brindisi), oraș din Italia → bronz

Bucephalus (Bucefal), vestitul cal al lui Alexandru cel Mare → ducipal

Buhara, oraș din Uzbekistan → buhur

Bulgari, popor → bulgărie, bulgăreasca

Burse (Buerse, Borsa), Van der (sec. al XVI-lea), familie din Brugge în Belgia → bursă

Byblos (Bublos), oraș fenician antic → biblio-

Byzantium (Bizanț), capitala Imperiului Bizantin → bizantin, bizantinism

Cabotin (sec. al XVII-lea), comedian ambulant francez → cabotin

Cadmea, citadela orașului Teba → cadmie, cadmiu, calamină

Cadmos (Cadmus, Kadmos), prinț din mitologia greacă → cadmie, cadmiu, calamină

Caesar, porecla ginții Iulia căreia îi aparținea Iulius Caesar (sec. I î. H.) → cezar, kaizer, țar

Caiafa, personaj biblic → caiafă

Calaveras, comitat din SUA → calaverit

Calicut, oraș din India → calico

California, Universitate din Berkeley, SUA → californiu

Calvados, departament din Franța → calvados

Calvarium, colină de lângă Ierusalim → calvar

Cambrai, oraș din Franța → chembrică

Cambria, numele latinizat al țării Galilor → cambrian

Camellus – v. Kamel

Camembert, localitate din Franța → camembert

Campania, regiune istorică din Italia → campanilă, campanulă, cumpănă

Canada → canadiană

Canarias, arhipelag din Oc. Atlantic → canar

Caniba, populație de amerindieni → canibal

Canicula, alt nume al stelei Sirius → caniculă

Canopus, vechi oraș din Egipt → canopă

Cantal, regiune din Franța → cantal

Cantalupo (Cantaluppi), vilă papală în apropiere de Roma → cantalup

Canterbury, oraș din Marea Britanie → canter

Caragiale, Ion Luca (1852–1912), dramaturg și prozator român → caragialesc

Cardano, Gerolamo (1501–1576),

om de știință italian → cardan, (suspensie) cardanică

Cardigan, James Thomas Brudenell, al 7-lea conte de (1797–1868), ofițer englez de cavalerie → cardigan

Carioca, denumire comercială → cariocă

Carlo (zis Carlin) Bertinazzi (1713–1783), actor italian → carlin

Carmagnola, oraș din Italia → carmaniolă

Carmel, munte din Palestina → carmelit

Carnall, Rudolf von (1804–1874), inginer german al minelor → carnalit

Carnot, Marie Adolphe (1839–1920), chimist și inspector general francez al minelor → carnotit

Carron, localitate din Marea Britanie → caronadă

Carter (d. 1903), J. Harrison, mecanic englez → carter

Cartesius, Renatus, numele latinizat al lui René Descartes (1596–1650), om de știință francez → (coordonate) carteziene, (produs) cartezian

Caryae, oraș din Grecia → cariatidă

Casanova, Giovanni Giacomo, de Seingalt (1725–1798), aventurier italian → Casanova

Cassandra, personaj mitologic → casandră

Cassiopeia, personaj mitologic → casiopeiu

Castanea, două orașe din Grecia → castană

Caterina, prenume feminin → caterincă

Catilina, Lucius Sergius (c.108–62 î. H.), om politic roman → catilinară

Cato, Marcus Porcius (234–149 î. H.), om politic și scriitor roman → catonic

Catrina, prenume feminin → catrință

Caudium, orășel din Italia → (furcile) caudine

Celsius, Anders (1701–1744), astronom și fizician suedez → Celsius

Centauri, ființe din mitologia greacă → țintaură (centaură)

Cenușăreasa, personaj de poveste → cenușăreasă

Cepheus, rege al Etiopiei din mitologia greacă → cefeidă

Cerasus (Cerasos), vechi oraș din Pont, la Marea Neagră → cireș

Cerberus (gr. Kerberos), monstru înfricoșător din mitologia greacă → cerber

Ceres, asteroid → ceriu

Ceres, zeiță din mitologia romană → cereale

Cerreto, sat din Italia → șarlatan

Certosa, denumirea italiană a mănăstirii La Grande Chartreuse din Franța → certozin

Ceva, Giovanni (1648–1734),

matematician italian → ceviană

Chalcedon, oraș antic din Asia Mică → calcedonie

Champagne, regiune din Franța → șampanie

Chardonnay, sat din Franța → chardonnay

Charles, (King), rasă de câini → șarlă

Charles I (1625–1649) și II (1660–1685), regi ai Angliei → șarlă

Charleston, oraș din SUA → charleston

Charlotte, prenume feminin francez → șarlotă

Chartreuse, La Grand, mănăstire în inima masivului Chartreuse în Franța → chartreuse

Chasselas, sat din Franța → șasla (ceasla)

Chateaubriand, François-René, viconte de (1768–1848), scriitor francez → chateaubriand

Chauvin, Nicolas, soldat francez semilegendar → șovin, șovinism

Chedde, sat din Franța → ședită

Cheviot Hills, provincie din Marea Britanie și Scoția → șeviot

Chianti, regiune din Italia → chianti

Chihuahua, oraș și stat din Mexic → chihuahua

China → chinezărie, crepdeșin, sinie

Chinchón, Ana de (1576–1639), contesă spaniolă → cinconină

Chiov, vechiul nume al orașului Kiev din Ucraina → chiovean

Chippendale, Thomas (1718–1779), ebenist și designer de mobilier englez → Chippendale

Chiril (827–869), sfânt grec → chirilic

Chivuța, prenume feminin → chivuță

Chorier (sec. al XIX-lea), inventator francez → maillechort

Christiania, numele mai vechi al capitalei norvegiene Oslo → cristiană

Christos – v. Hristos

Cicero, Marcus Tullius (106–43 î. H.), om politic, orator, filosof și scriitor roman → cicero, cicerone

Ciclopi, personaje mitologice → ciclopic

Cinzano, Carlo Stefano și Giovanni Giacomo (sec. al XVIII-lea), doi frați italieni → Cinzano

Cipru – v. Cyprus

Cistercium, forma latinizată a localității Cîteaux din Franța → cistercian

Clarke, Frank Wigglesworth (1847–1931), geochimist american → clark

Claude (1499–1524), regină a Franței → renglotă

Clément, Vincent Rodier (1829–

1902), preot francez → clementină

Clotho, una dintre cele trei zeițe ale sorții din mitologia greacă → clotoidă

Cochinchina, vechea denumire dată de francezi părții de S a Vietnamului → cochinchina

Cognac, oraș și regiune din Franța → coniac

Colhida – v. Kolchis

Cologne, numele francez și englez al orașului Köln din Germania → colonie, odicolon

Colon, Cristobal, numele spaniol al lui Cristofor Columb (1451–1506), celebru navigator genovez → colon

Colophon, oraș din Asia Mică → colofoniu

Colt, Samuel (1814–1862), inginer american → colt

Columb, Cristofor (1451–1506), celebru navigator genovez → columbit, columbiu

Columbaci, numele românesc al localității Golubac din Serbia → (muscă) columbacă

Columbia, denumirea poetică a Statelor Unite ale Americii → columbit, columbiu

Congo, stat din Africa → conga

Constantin cel Mare (a domnit între 306–337), împărat roman → costandă

Conté, Nicolas-Jacques (1755–1805), chimist și mecanic francez → conte

Corasan (Horasan), provincie din Persia → corasan

Córdoba, Francisco Fernandez de (c.1475-c.1525), soldat și explorator spaniol → cordoba

Cordoba, oraș din Spania → cordovan

Corint, oraș-stat din Grecia antică → corintic

Cornwall, peninsula în SV Marii Britanii → cornwall

Coson (sau Koson) (c. 30 î. H.), rege dac → coson (koson)

Cotnari, comună din județul Iași → cotnari

Coulomb, Charles-Augustin de (1736–1806), fizician francez → coulomb

Courtonne, două toponime din Franța → creton

Covelli, Niccola (1790–1829), mineralog italian → covelină

Cowper, Edward Alfred (1819–1893), inginer englez → cauper

Cracovia, oraș și regiune din Polonia → cracoviană (cracoviac)

Cremona, oraș din Italia → cremonă

Cresus (gr. Kroisos) (c. 560–546 î. H.), rege antic al Lidiei → cresus

Creta, insulă din Marea Mediterană → sincretism

Creton, sat din Franța → creton

Cristofor (sec. al III-lea), sfânt și

martir creștin → cristofor (cristoforiță)
Croat, popor → cravată
Curaçao, insulă din Marea Caraibilor → curaçao
Curie, Marie (1867–1934), fiziciană și chimistă franceză → curiu
Curie, Pierre (1859–1906), fizician și chimist francez → curie, curiu
Cutter, Charles Ammi (1837–1903), bibliotecar american → cuterizare
Cydonia, vechi oraș din Creta → gutui
Cyprus, insulă în Marea Mediterană → cupru
Dacia, vechiul teritoriu ocupat de geto-daci → daciadă, dacian, dacit, dacită, dagă
Dafne (Daphne), nimfă din mitologia greacă → dafnie
Daguerre, Louis Jacques Mandé (1787–1851), artist francez → dagherotip, dagherotipie
Dahl, Andreas (1751–1789), botanist suedez → dalie
Daiquiri, district din Cuba → daiquiri
Dalila, personaj biblic → Dalilă
Dalmația, regiune muntoasă de pe litoralul estic al Mării Adriatice → (țărm) dalmatic, dalmatică, dalmațian
Dalton, John (1766–1844), fizician și chimist britanic → dalton, daltonism
Damasc, oraș din Siria → adamască, damasc, damaschinaj, mischiu
Dan Dumitrescu (sec. al XX-lea), enigmist român → rebo
Danaide, cele 50 de fiice ale lui Danaos, rege din mitologia greacă → danaidă
Dandy, hipocoristic masculin englez → dandy
Darcy, Henri Philibert Gaspard (1803–1858), fizician francez → darcy
Darmstadt, oraș din Germania → darmstadtiu
Darwin, Charles Robert (1809–1882), naturalist englez → darwin, darwinism
Dayton, oraș din SUA (Ohio) → delco
Debrețin, oraș din Ungaria → debrețin
Debye, Petrus Josephus Wilhelmus (1884–1966), fizician și chimist olandez → debye
Decauville, Paul (1846–1922), industriaș francez → decovil
Dedal (Daedalus), personaj mitologic → dedal
Derby, Edward Smith Stanley, al 12-lea conte de (1752–1834), conte englez → derby
Descartes, René (1596–1650), om de știință francez → (coordonate) carteziene, (produs) cartezian
Devon (sau Devonshire), comitat

din Marea Britanie → devon, devonian

Diana, zeiță din mitologia romană → sânziene, zănatic, zână

Diels, Otto (1876–1954), chimist german → dieldrin

Diesel, Rudolf Christian Karl (1858–1913), inginer și inventator german → diesel

Diofant (Diophantus) (325–409), matematician grec → (ecuații) diofantice

Dionysos, zeu din mitologia greacă → dionisiac

Dioscorides Pedanios (c.50–c.90), medic și botanist grec → Dioscorea

Ditrău, comună din județul Harghita → ditroit

Dixieland, denumire populară dată în sec. al XIX-lea Statelor din Sud ale SUA → dixieland (dixie)

Dobermann, Friedrich Ludwig (1834–1894), numele unui german → doberman

Dobos, Jozsef C. (1847–1924), cofetar maghiar → doboș

Dolby, Ray Milton (n. 1933), inginer american → dolby

Doll, hipocoristic feminin englez → dolly

Dolomieu, Déodat de Gratet de (1750–1801), geolog și inginer francez → dolomită

Don Juan, personaj legendar din cronicile spaniole medievale → donjuan, craidon

Don Quijote, personaj literar → donquijotism

Donatus, Aelius (sec. al IV-lea), gramatic latin → donată

Doris (Dorida), vechi district din Grecia → doric

Dorothy, prenume feminin englez → dolly

Douglas, David (1798–1834), explorator și botanist scoțian → duglas

Doxa, denumire comercială → doxă

Dracon (sec. al XVII-lea î. H.), legiuitor din Atena antică → draconic

Dragomir, prenume masculin → dragomir

Drais, Karl Friedrich, baron von Sauerbronn (1785–1851), inginer silvic din Baden → drezină

Drujba, denumire comercială → drujbă

Dubna, localitate din Rusia → dubniu

Ducipal, vestitul cal al lui Alexandru cel Mare → ducipal

Dulcinea del Toboso, personaj lite-rar → dulcinee

Dum-Dum, oraș din India → dum-dum

Dumitru, pustnic din sec. al XII-lea → dumitriță

Dun, munți din Noua Zeelandă → dunit

Dunărea, fluviu → dunăre

Du Pont de Nemours, Eleuthère Irénée (1771–1834), chimist și industriaș francez → duco

Duralumin, denumire comercială → duraluminiu

Düren, oraș din Germania → duraluminiu

Durham, oraș din Marea Britanie → durham

Eastman, George (1854–1932), inventator și industriaș american → eastmancolor

Écosse, numele francez al Scoției → ecosez, ecoseză

Edam, localitate din Olanda → edam

Egeria, nimfă din mitologia romană → egerie

Egipt → egipțiene, gitană

Egir (Aegir), zeu la vechii islandezi → egirin

Einstein, Albert (1879–1955), faimos fizician german → einstein, einsteiniu

Eldorado, țară imaginară din America de Sud → Eldorado

Elisabeta I (1558–1603), regină a Angliei și a Irlandei → (stil) elisabetan

Elzevir (Elzevier), vestită familie de tipografi și librari olandezi din sec. al XVI–XVII-lea → elzevir

Eol (gr. Aeolus, Aiolos), zeu din mitologia greacă → eolian

Epicur (341–270 î. H.), filosof grec → epicurian (epicureu)

Esculap (în lat. Aesculapius), zeu din mitologia romană → esculap

Esop (c.620-c.560 î. H.), fabulist grec → (stil) esopic

Esperanto, pseudonimul medicului și filologului polonez Lejzer Ludwik Zamenhof (1859–1917) → esperanto

Euclid (sec. al III=lea î. H.), matematician grec → (geometrie) euclidiană, neeuclidiană

Eugeniu de Savoia-Carignan (1663–1736), feldmareșal austriac → eugenol

Euphȏrbus, medic din antichitate → euforbie

Euphues, personaj literar → eufuism

Europa → euro, europiu

Faenza, oraș din Italia → faianță

Fahrenheit, Gabriel Daniel (1686–1736), fizician german → Fahrenheit

Falernus, vechi ținut din Italia → falern

Fanar (Fener), cartier din Constantinopol → fanariot, fanariotism

Faraday, Michael (1791–1867), fizician și chimist englez → farad, faraday, (curent) faradic, faradizare

Fata, zeiță din mitologia romană → fata morgana, feerie

Fauna, zeiță din mitologia romană → faună

Faust (Faustus sau Dr. Faustus) (c.1480-c.1540), medic, alchi-

mist și astrolog german → faustic

Fermi, Enrico (1901–1954), fizician american → fermi, fermion, fermiu

Ferodo, denumire comercială → ferodou

Fès, oraș din Maroc → fes

Fetești, sat din județul Iași → fetească

Fiacre (Fiaker) (c.610-c.670), sihastru irlandez → fiacru

Figaro, personaj literar → figaro

Filip II, rege al Macedoniei (382–336 î. H.) → filipică

Filisteni, popor → filistin, filistinism

Flaimuc, personaj burlesc → flaimoc

Flandra, regiune din Europa → felendreș, flamenco

Flora, zeiță din mitologia romană → floră

Florența, oraș din Italia → florentină

Forster, Adolarius Jacob (1739–1806), naturalist și colecționar de minerale englez → forsterit

Forsyth, William (1737–1804), horticultor și grădinar scoțian → forsiția

Fostat – v. Fustat.

Fox, Harry (1882–1959) → fox-trot

Franc, popor → franc[1], franc[2], franciscă

Frankfurt am Maine, oraș din Germania → frankfurter

Franklin, Benjamin (1706–1790), fizician, filosof, economist și om politic american → franklin

Franța → franciu, franzelă, frențe (sfranț, malafranță)

Freese, Friedrich Heinrich Theodor (1795–1876), medic german → frezie

Friedrich (Frederic) II, rege al Prusiei (1740–1786) → frideric

Frigia, regiune istorică din Asia Mică → friză[1]

Frigidaire, denumire comercială → frigider

Frisia, regiune istorică din Europa → friză[3]

Frisice, insule din Marea Nordului → friză[2]

Fritz, hipocoristic masculin german → frițe

Frood, Herbert (sec. al XX-lea), numele unui englez → ferodou

Fuchs, Leonhart (1501–1566), botanist și medic bavarez → fucsie

Fuchs, traducere în limba germană a numelui industriașilor Renard („Vulpe") → fucsină

Fuller, Richard Buckminster (1895–1983), inginer și arhitect american → fulerenă

Fustat (Fostat), vechi oraș din Egipt → fustă

Gablonz, numele german al localității Jablonec-nad-Nisou din Cehia → gablonz

Gabor, nume masculin → gabor
Gabrovo, oraș din Bulgaria → gabrovean
Gadolin, Johann Gotlieb (1760–1852), chimist și fizician finlandez → gadolinit, gadoliniu
Gaeta, oraș din Italia → găitan
Gagai (Gagas, Gages), oraș din Asia Mică → gagat, jais
Gagarin, Iuri (1934–1968), cosmonaut rus → gagarinit
Gaius, prenume masculin latin → gaie
Gal, popor → galoș
Galați, oraș din România → gălățene
Galenus, Claudius (129–201), medic și filosof din Roma antică → galenic
Galilea, provincie romană din Palestina → galerie
Galilei, Galileo (1564–1642), celebru fizician și astronom italian → gal, (sateliți) galileeni
Gallé, Émile (1846–1904), sticlar, ceramist și ebenist francez → gale(u)
Gallia, denumirea latină a Franței → galiu
Gallus, traducerea în latină a numelui chimistului francez Lecoq („cocoș") de Boisbaudran (1838–1912) → galiu
Galvani, Luigi (1737–1798), fizician și medic italian → galvanic, galvanism, galvaniza, galvano-
Gambetta, Leon (1838–1882), avocat și om politic francez → gambetă
Gaoling, munte din China → caolin
Garamond, Claude (1480–1561), gravor și creator de caractere tipografice francez → garmond
Garden, Alexander (1730–1791), medic și botanist scoțiano-american → gardenie
Gargantua, personaj literar → gargantua
Garnett, nume propriu → garnetă
Garnier, Jules (1839–1904), geolog și inginer al minelor francez → garnierit
Gascon, locuitor din Gasconia, provincie istorică din Franța → gasconadă
Gaspar, numele popular tradițional al unuia dintre cei trei crai de la răsărit → gașper
Gauss, Karl Friedrich (1777–1855), matematician, fizician și astronom german → gauss
Gaza, oraș din Palestina → gaz
Geneva, oraș din Elveția → gin
Genova – v. Janne(s)
Gentius (c.180–168 î. H.), rege din Iliria → gențiană
Georgi, Johann Gottlieb (1729–1802), botanist și profesor rus → gherghină
Gerber, Traugott (?–1743), naturalist german → gerberă
Germania → germaniu
Geysir, numele unui izvor fierbinte din Islanda → gheizer

Gheorghe (c.270–303), martir și sfânt creștin → georgițe
Gherla, oraș din Transilvania → gherlă
Ghetsimani, grădină în apropiere de Ierusalim → ghisman
Ghetto, veche insulă de lângă Veneția → ghetou
Giard, Alfred Mathieu (1846–1908), biolog francez → giardia, giardiază
Gib, prenume masculin englez → gibon
Gigas, ființe uriașe din mitologia greacă → gigant
Gila, râu din SUA → gilă
Gilbert, William (1544–1603), fizician, filosof și medic englez → gilbert
Gillot, Firmin (1820–1872), litograf și fotogravor francez → gilotaj
Gleditsch, Johann Gottleib (1714–1786), botanist german → glădiță
Glycon, poet antic → gliconic
Gobelin, familie de vopsitori de lână din Paris din sec. al XVI–XVII-lea → goblen
Godin, Jean Baptiste André (1817–1888), industriaș francez → godin
Golgota, colină de lângă Ierusalim → golgotă
Goliat, personaj biblic → goliat
Gomen, localitate din Noua Caledonie → gomenol
Góngora y Argote, Luis de (1561–1627), poet spaniol → gongoric, gongorism
Gordion, capitala Frigiei în Antichitate → (nod) gordian
Gordius, rege mitic → (nod) gordian
Gorgonzola, localitate din Italia → gorgonzola
Got, popor → gotic
Graham, Sylvester (1794–1851), pastor american → graham
Gram, Hans Christian Joachim (1853–1938), bacteriolog danez → gram, gramnegativ, grampozitiv
Gray, Louis Harold (1905–1965), fizician englez → gray
Grec (din Grecia) → grizu, hrișcă
Gregorius (Grigore) al XIII-lea (1502–1585), papă → (calendar) gregorian
Grégorius (Grigore) I cel Mare (c.540–604), papă → (cânt) gregorian
Grève, Place de la, piață din Paris → grevă
Grifon, monstru din mitologia greacă → grifon
Grobianus, personaj literar → grobian
Grog, Old, porecla amiralului englez Sir Edward Vernon (1684–1757) → grog
Guarani, populație din America de Sud → guarani
Gueridon (Guelidon), personaj literar → gheridon
Guillaume, numele sau prenu-

mele unui tipograf francez din sec. al XVI-lea → ghilimele

Guillaume, prenume masculin francez → guilemotă

Guillotin, Joseph Ignace (1738–1814), medic francez → ghilotină

Guineea, regiune din Africia → guinee

Guppy, Robert John Lechmere (1836–1916), funcționar și naturalist din Trinidad → guppy

Guyot, Arnold Henri (1807–1884), geolog și geograf american → guyot

Hades, zeu din mitologia greacă → hadal, hades, iad

Hafnia, formă latinizată a orașului Copenhaga, capitala Danemarcei → hafniu

Hahn, Otto (1879–1968), chimist și fizician german → hahniu

Halima, carte populară și personaj literar → halima

Hall, (Schwäbisch), oraș din Germania → haler

Hamburg, oraș din Germania → hamburger

Hamilton, Sir William Rowan (1805–1865), matematician irlandez → (drum) hamiltonian

Hamlet, personaj literar → hamletiza, hamleți

Harpagon, personaj literar → harpagon (arpagon)

Harpii, creaturi din mitologia greacă → harpie

Hashishin, sectă musulmană → asasin

Hassan bin Sabbah (c. 1034–1124), misionar ismailit → asasin

Hassia (Hessen), land din Germania → hasiu, hessian

Hatai, China de N → hataia

Hațeg (sau țara Hațegului), depresiune în Transilvania → hațegana

Haüy, René Just (1743–1822), mineralog și cristalograf francez → hauyn

Havana (sp. La Habana), capitala Cubei → habaneră, havan, havană

Havers, Clopton (1650–1702), medic și anatomist englez → (canale) haversiene

Hawaii, arhipelag din Oc. Pacific; formează un stat al S.U.A. → havaiană

Heberlein, Georg Philipp (1805–1888), comerciant elvețian → helancă

Helanca, denumire comercială → helancă

Helmholtz, Hermann Ludwig Ferdinand von 1821–1894), fizician și fiziolog german → helmholtz

Henry, Joseph 1797–1878), fizician american → henry

Hercule, erou din mitologia greacă → herculean

Hercynia silva, regiune muntoasă din Europa → hercinic

Hereford, oraș din Marea Britanie → Hereford

Herla, rege mitic → arlechin

Herlequin (Hellequin), conducătorul unei cete legendare de călăreți demonici nocturni → arlechin

Hermaphroditos (Hermafrodit), personaj mitologic → hermafrodit

Hermes Trismegistus, zeu din miturile grecești → ermetic

Herod – v. Irod

Herostrat, personaj obscur din antichitate → (renume) herostratic

Hertz, Heinrich Rudolph (1857–1894), fizician german → hertz, (unde) hertziene

Hesperides, nimfe din mitologia greacă → hesperidă

Himera, monstru din mitologia greacă → himeră, himeric

Hinnom, ben, nume propriu → gheenă

Hipocrat din Kos (c.460-c.377 î. H.), celebru medic și filosof grec → hipocratic (jurământ, corpusul, deget), hipocratism (digital)

Hippocrene, izvor legendar → hipocren

Hispania (= Spania) → spaniel

Hobin, nume englez de cal → hobby

Holland, numele german al Olandei → holender, holendru

Holmia, numele latinizat al orașului Stockholm → holmiu

Holstein, vechi principat german → alestâncă halastâncă, holstein

Homer, poet epic grec → homeric

Hooligan (Houlihan), Patrick, hoț și tâlhar de origine irlandeză → huligan

Horasan – v. Corasan

Hormuz, insulă iraniană → hurmuz

Horodenka, oraș din Ucraina → horodincă

Hortense Lepaute (1723–1788), matematiciană și astronom fran-cez → hortensie

Hristos, Iisus → antihrist crâsnic, cretin, cristelniță, lacrima-Christi

Hugues Besançon (c. 1491–1532), lider politic elvețian → hughenot

Huracan, zeu din mitologiile maya și quiché → uragan

Huțuli, populație → huțul (huțan), huțulca, huțulinca

Iacob (Iacobus), sfânt creștin → iacobin

Ianus, zeu din mitologia romană → ianuarie

Ieremia (c.650-c.580 sau 570 î. H.), unul dintre cei patru mari profeți evrei → Arminden/Armindeni, ieremiadă

Iesus (Iisus) Hristos → iezuit

Ignatie Teoforul (?-c.110), episcop al Antiohiei → ignat

Ileana, prenume feminin → ileană
Ilmen, munte din Urali → ilmenit
Immelmann, Max (1890–1916), aviator german → imelman
India → indian, indiană, indigo, tamarin
Ioan, sfânt creștin → sânziene, si
Ionia, regiune istorică din Asia Mică → ionic
Iordan (Jordan), fluviu din Orientul Apropiat → iordan
Irod (Herod) cel Mare (73–4 î. H.), rege al Iudeii → irozi
Isabella Clara Eugenia (1566–1633), fiica regelui Filip II al Spaniei → izabel
Isabella I Catolica (1451–1504), regină a Castiliei → izabel
Iscariot (Iscarioteanul) Iuda (d. c. 30 d. H.), unul dintre apostoli → Scaraoțchi
Istanbul – v. Stambul
Iisus – v. Iesus
Italia → italic
Iuda Iscarioteanul (d. c. 30 d. H.), unul din apostoli → iudă
Iuda, personaj biblic → ciufut, jidan
Iulius Caesar (100–44 î. H.), gene-ral și om de stat roman → (calendar) iulian, iulie
Iuno, zeiță din mitologia romană → iunie
Iupiter, zeu din mitologia romană → joi, jovial, juglandacee
Ivan, prenume masculin rus → ivan
Jack, prenume masculin englez → geac, jac
Jacquard, Joseph Marie (1752–1834), mecanic francez → jacard
Jacques, prenume masculin francez → jachetă, jacquerie
Jacuzzi, familie de italieni (sec. al XX-lea) → jacuzzi
Jaeger, Gustav (1831–1917), profesor german de zoologie și fiziologie → egări
Jalapa (Xalapa), oraș din Mexic → jalapă
Jamaica, stat din America Centrală → jamaică
James Blake, firmă americană → geamblac
Jan Kaas, poreclă dată olandezilor → yankeu
Janke, diminutiv din Jan, prenume olandez → yankeu
Janne(s) (= Genova), oraș din Italia → blugi, jeanși (ginși)
Jansky, Karl Guthe (1905–1950), inginer american → jansky
Japonia → japon
Java, insulă din Indonezia → benzină
Javel, vechi sat de lângă Paris → (apă de) javel, javelizare
Jeanne, prenume feminin francez → damigeană
Jeep, Eugene the, personaj de benzi desenate → jeep

Jena, oraș din Germania→ (sticlă/vas de) iena
Jersey, insulă britanică → jerseu
Jiu, râu → jiana (jianca, jieneasca)
Joachimstal, Sankt, oraș din Boemia → dolar, taler
Jobin (sec. al XIX-lea), pălărier francez → joben
Jockey, prenume masculin scoțian → jocheu
Joffre, Joseph Jacques Césaire (1852–1931), mareșal francez → jofră
Jonathan Hasbrouck (d. 1846), jurist și grădinar american → ionatan
Jordan – v. Iordan
Joule, James Prescott (1818–1889), fizician britanic → joule
Juana, prenume feminin mexican → marijuana
Julien, prenume masculin francez → julien
Julieta, personaj literar → julietă
Jupiter – v. Iupiter
Jura, masiv muntos din Europa → jurasic
Kadmos – v. Cadmos
Kalașnikov, Mihail Timofeevici (n. 1919), inginer rus și constructor de arme → kalașnikov
Kamel (Camellus), George Joseph (1661–1706), farmacolog și botanist austriac → ca-melie
Kamerijk, numele flamand al orașului Cambrai din Franța → chembrică
Karagöz, personaj comic din teatrul popular turc → caraghios
Karakul, nume de loc din Asia Mică → caracul
Karl (Carol) cel Mare (747–814), rege al francilor (768–814) și împărat al Occidentului (800–814) → crai, craidon
Karnabat, localitate din Bulgaria → carnabat
Karst, numele german al unei regiuni din Slovenia → carst, carstic
Kashmir, regiune din India → cașmir
Katiușa, hipocoristic rus → catiușă
Kelvin, Sir William Thomson, lord (1824–1907), fizician și inventator englez → kelvin
Kerberos – v. Cerberus
Kevlar, denumire comercială → kevlar
Kieser, Dietrich Georg von (1779–1862), președinte al Academiei din Jena → kieserit
Kimaira (Himera), monstru din mitologia greacă → himeră, himeric
Kimberley, oraș din Africa de Sud → kimberlit
Klaxon, firmă americană → claxon
Kobold, spiriduș în superstițiile germane → cobalt
Kocs, localitate din Ungaria → cocie

Kolchis (Colhida), ținut din Caucaz → colchicină
Koson - v. Coson
Krakau, numele german al Cracoviei, regiune din Polonia → cracauer
Kroisos - v. Cresus
Kwolek, Stephanie (n. 1923), chimistă americană → kevlar
Kydonia - v. Cydonia
Kyrgali, localitate din Pen. Balcanică → cârjaliu
La Palice, Jacques de Chabannes, senior de (1470–1525), mareșal francez → lapalisadă
La Vallière, Louise François de La Baume Le Blanc, ducesă de (1644–1710), amanta regelui Ludovic al XIV-lea → lavalieră
Labrador, peninsulă în Canada → labrador
Lache, prenume masculin → lache
Laconia, regiune istorică din Grecia → laconic
Lambert, Johann Heinrich (1728–1777), om de știință german → lambert
Lambl, Wilhelm Dusan (1825–1895), medic ceh → lamblie, lambliază
Landau, oraș din Germania → landou
Landel, district din Austria → ländler
Langley, Samuel Pierpont (1834–1906), astronom și fizician american → langley
Laplace, Pierre Simon, marchiz de (1749–1827), matematician, astronom și fizician francez → laplacian
Lawrence, Ernest Orlando (1901–1958), fizician american → lawrențiu
Lazarus (Lazăr), personaj biblic → lazaret
Leah (polonez) → lișiță
Lee (sec. al XIX-lea), comerciant american → tobralco
Leghorn, numele englez al orașului Livorno din Italia → Leghorn
Leishman, William Boog (1865–1926), medic militar britanic → leishmanie, leishmanioză
Lek Dukagjin, legiuitor și senior feudal → lek
Lempira (1497–1537), șef de trib indian → lempiră
Lemures, spirite ale morții în mitologia romană → lemurieni
Léon (Leonius) (sec. al XII-lea), poet francez → leonin
Leone, Sierra, stat în Africa → leone
Lesbos, insulă din Marea Egee → lesbiană
Levant, denumire dată în trecut litoralului răsăritean al Mării Mediterane → levantin
Levi, personaj biblic → levită
Leviatan, monstru biblic → leviatan
Lewis, Winford Lee (1878–

1943), chimist și căpitan american → levizită (lewisită)
Liberty, Arthur Lasenby (1843–1917), comerciant englez → liberti
Liguria, provincie din Gallia Cisalpină în Antichitate → leuștean
Lilliput, țară imaginară → liliput(an)
Limerick, oraș și comitat din Irlanda → limerick
Limousin, provincie istorică din Franța → limuzină
Linden, Teunis van der (n. 1884), chimist olandez → lindan
Linotype, denumire comercială → linotip
Lipizza (Lipica), oraș din Slovenia → lipițan
Lipka, nume vechi al Lituaniei → lipcan
Lipsca, vechiul nume românesc al orașului Leipzig din Germania → lipscan, lipscănie
Lister of Lyme Regis, Sir Joseph, baron (1827–1912), chirurg britanic → listerioză
Litva, vechiul nume al Lituaniei → liftă
Lobel, Matthias de (1538–1616), botanist și medic flamand → lobelie, lobelină
Lolita, personaj literar → lolită
Lombardia, regiune din Italia → lombard
Lotru, râu din România → lotrit
Lucifer, căpetenia îngerilor răzvrătiți împotriva lui Dumnezeu, în *Biblie* → luciferic
Ludlow, Washington I. (începutul sec. al XX-lea), inventator american → ludlow
Ludovic al XIII-lea și al XIV-lea, regi francezi → ludovic
Lugoj, oraș din România → lugojana
Lugol, Jean (1786–1851), fizician francez → (soluție) lugol
Lutetia, vechi oraș de pe teritoriul actual al Parisului → lutețiu
Lutz, Alois (1898–1918), patinator austriac → lutz
Lycia, veche regiune din Asia Mică → liceu
Lydd, oraș din Anglia → lidită
Lykeios (Lukeios), Apollo, zeu din mitologia greacă → liceu
Lynch, William (1742–1820), căpitan american → linșa
Mac Farlane, nume propriu englez → macferlan
Macabei (Maccabei) (sec. al II-lea î. H.), familie de patrioți evrei → macabru
Macao, oraș și teritoriu portughez din China → maca
Macassar, oraș din Indonezia → macasar
Mach, Ernst (1838–1916), fizician și filosof austriac → mach
Machiavelli, Niccolò di Bernardo dei (1469–1527), om poli-

tic, scriitor și istoric italian → machiavelic, machiavelism, machiaverlâc

Mac-Mahon, Edme Patrice, conte de (1808–1893), mareșal și om politic francez → macmahon

Madaapolam, suburbie a orașului Narsapur din India → madipolon

Madeira (Madera), insulă din Oc. Atlantic → madera

Madeleine, prenume feminin francez → madlenă

Madison, oraș din SUA → madison

Madras, oraș din India → madras

Maecenas – v. Mecena

Maenius, Caius (sec. al IV-lea î. H.), cenzor roman → meniană

Magellan, numele anglicizat al lui Fernão de Magalhães (c. 1480– 1521), faimos explorator portughez → (nor) magelanic

Magenta, oraș din Italia → magenta

Magnesia, vechi oraș din Asia Mică → magnet, magnezie, magneziu, mangan, maniță

Magnol, Pierre (1638–1715), medic și botanist francez → magnolie

Magog, personaj biblic → magot

Mahmud II (1784–1839), sultan otoman → mahmudea

Mahón, (Port-), oraș spaniol → maioneză

Maia, zeiță din mitologia romană → mai

Maiandros – v. Meander

Maillot (sec. al XIX-lea), inventator francez → maillechort

Maiolica, fostul nume al insulei Mallorca → majolică

Malaga, oraș din Spania → malaga, malaguena

Malagamba, Sergiu (sec. al XX-lea), baterist român → malagambist

Malakov, fortăreață din Crimeea → malacof

Malamuc, localitate din România → balamuc

Malta, insulă din Marea Mediterană → maltez

Malvasia, numele italian al orașului Monemvasia din Grecia → marmaziu

Manaf (Manah) Ibrahim (începutul sec. al XIX-lea), căpetenie turcă → manaf

Manila, capitala Republicii Filipine → manila

Manilov, personaj literar → manilovism

Manisa, oraș în Turcia → maniță

Mansart, Franșois (1598–1666), arhitect francez → mansardă

Maranti, Bartolommeo (sec. 16), botanist venețian → marantă, marantacee

Maraton (Marathon), localitate din Grecia → maraton

Marghiloman, Mihail (sec. al

XIX-lea), prefect al poliției din București → marghiloman

Maria Evreica, alchimistă din vechime → bain-marie

Maria Tereza (1717–1780), împărăteasă a Imperiului Roman de națiune germană → mariaș

Maria, mama lui Iisus → marionetă, măriuță

Maria, prenume feminin → marijuana, măriuță

Marie, prenume feminin francez → marionetă, marotă

Marina, sfântă mucenită → mărin (mărină)

Marino, Giovanbattista (1569–1625), poet italian → marinism

Marion, diminutiv din Marie, prenume feminin francez → marionetă

Marionette, diminutiv de la Marion, prenume feminin francez → marionetă

Maritorna, personaj literar → maritornă

Marivaux, Pierre Carlet de Chamblain de (1688–1763), scriitor francez → marivodaj

Maroc, stat din Africa → marochin, marochinărie

Mars (Marte), zeu din mitologia romană → martie, marți, marțial

Marsilia, oraș din Franța → Marseilleza

Martens, Adolf (1850–1914), metalurgist german → martensită

Martigues, oraș din Franța → martingală

Martin (c.315–397), sfânt creștin → martin, (Moș) Martin

Martinez, oraș din SUA → martini

Martini & Rossi, firmă italiană → martini

Martinica, insulă din arhipelagul Antilele Mici → martinică

Masoch, Leopold von Sacher- (1836–1895), romancier austriac → masochism

Matusalem, personaj biblic → matusalemică

Mausol (377–353 î. H.), rege din Grecia antică → mausoleu

Max Graetz (1851–1937), inventator german → petromax

Maxwell, James Clerk (1831–1879), fizician britanic → maxwell

Mazagran, localitate din Algeria → mazagran

Mazuria, regiune din Polonia → mazurcă

Măriuța, diminutiv din Maria → măriuță

McAdam, John Loudon (1756–1836), inginer scoțian → macadam

Meander (gr. Maiandros), râu din Turcia → meandru

Mecca, oraș din Arabia → siminichie

Mecena (Maecenas), Caius Cilnius (c.69–8 î. H.), om politic

și istoric roman → mecena, mecenat

Medusa, ființă fabuloasă din mitologia greacă → meduză

Megara (lat. Megaera, gr. Megaira), una dintre cele trei Furii din mitologia greacă și romană → megeră

Megiddo, oraș din Palestina → Armagedon

Meitner, Lise (1878–1968), fiziciană suedeză → meitneriu

Mendeleev, Dmitri Ivanovici (1834–1907), chimist rus → mendeleeviu

Mentor, personaj mitologic → mentor

Mercer, John (1791–1866), țesător și chimist englez → mercerizare

Mercur, planetă → mercur

Mercur, zeu din mitologia romană → mercur, mercurial, miercuri

Merini, Beni, trib berber → merinos

Messalina, Valeria (c.18–48), soția împăratului roman Claudiu → mesalină

Milano, oraș din Italia → milaneză

Miller, William Hallowes (1801–1880), mineralog englez → millerit

Minerva, zeiță din mitologia romană → minervă

Minnesota, stat din SUA → minnesota

Miriam, personaj biblic → bain-marie

Mirmidoni – v. Myrmidones

Mirobolan, personaj literar → mirobolant

Misir, denumirea turcească a Egiptului → misir

Mitică, nume propriu și personaj literar → mitică, miticism

Mitilene, insulă din Marea Egee → mitilizâu

Mitridate VI (132–63 î. H.), rege antic din Pont → mitridatizare

Mocha (Moka, Mocca), oraș din Yemen → moca

Moehring, Paul Heinrich Gerhard (1710–1792), botanist, ornitolog și medic german → me-rinană

Moguli (Mughal), dinastie de conducători din India → mogul

Moka – v. Mocha

Moldau, numele german al râului Vltava din Cehia → moldavit

Moloh, divinitate din mitologia feniciană → moloh

Molossia, regiune din Grecia antică → molos

Monadnock, muntele din SUA → monadnock

Moneta, epitet al zeiței romane Iuno → monedă

Mongolia → mongolism

Montbret, A. F. E. Coquebert de (1780–1801), botanist francez → montbreția

Montgolfier, Joseph Michel

(1740–1810) și Étienne (1745–1799), industriași și inventatori francezi → montgolfier

Montmorillon, localitate din Franța → montmorillonit

Moog, Robert Arthur (1934–2005), fizician, inginer și electrician american → moog

Morfeu (Morpheus), zeu din mitologia greacă → morfină

Morgan, Thomas Hunt (1866–1945), biolog american → morgan, centimorgan

Morgana, vrăjitoare malefică din legendele cavalerești ale Evului Mediu → fata morgana

Morse, Samuel Finley Bresse (1791–1872), pictor și inventator american → morse

Mosc, nume arhaic al Moscovei → muscal

Moscova, capitala Rusiei → muscovit

Mosul, oraș din Irak → muselină (muslin)

Mughal – v. Moguli

Mussolo, vechiul nume italienesc al orașului Mosul → muselină (muslin)

Muze, nouă surori din mitologia greacă → mozaic, muzeu, muzică

Myrmidones (Mirmidoni), popor din Grecia antică → mirmidon

Nagyag, denumirea maghiară a localității Săcărâmb din Transilvania → nagyagit

Nanking (Nanjing), oraș din China → nanchin

Napier (sau Neper), John (1550–1617), matematician scoțian → neper, (logaritmi) neperieni

Napoleon I Bonaparte (1769–1821) și Napoleon al III-lea (1808–1873), împărați francezi → napoleon

Napoli, oraș din Italia → napolitană

Narcis, personaj mitologic → narcis, narcisism

Nastratin Hogea, personaj legendar → nastratinesc

Nazaret, Santa Maria di, biserică din Veneția → lazaret

Nemți, popor → nemțească, nemțesc, nemțișor, nemțoaică, nemțoicuță

Neper – v. Napier

Neptun (Neptunus), zeu din mitologia romană → neptunic (neptunian)

Neptun, planetă → neptuniu

Nereide, fiicele zeului Nereus în mitologia greacă → nereide

Nero Claudius Caesar (a domnit între 54–68), împărat roman → neronian

Nestlé, Henri (1814–1890), chimist și farmacist german → nes (sau nescafe)

Nestor, rege din mitologia greacă → nestor

Neutitschein, numele german al orașului Nový Jièín din Moravia (Cehia) → nadiceancă

New Orleans, oraș din SUA → new orleans

Newton, Sir Isaac (1642–1727), fizician, matematician și astronom englez → newton, (mecanică) newtoniană

Niagara Falls, cascade la granița dintre SUA și Canada → niagară

Nickel, mic geniu demonic german → nichel

Nicol, William (c. 1770–1851), geolog și fizician scoțian → nicol

Nicot, Jean (c.1530–1600), ambasador francez → nicotină

Nil, fluviu din Africa → vernil

Nimfe (lat. Nympha, gr. Numphe), divinități din mitologia greacă → nimfă

Niobe, personaj mitologic → niobiu

Nobel, Alfred Bernhard (1833–1896), chimist și industriaș suedez → nobeliu

Nunez (zis și Nonius), Pedro (1492–1578), astronom și matematician portughez → nonius

Oblomov, personaj literar → oblomovism

Obsius, numele unui roman → obsidian

Odiseu, personaj mitologic → odisee

Odiseea (Odusseia), titlul unei epopei antice → odisee

Oersted, Hans Christian (1777–1851), fizician și chimist danez → oersted

Ohm, Georg Simon (1787–1854), fizician german → ohm, ohmic

Okeanos, divinitate din mitologia greacă → ocean

Olanda → olan, olandă, olandeză, olandină

Olimp (în gr. Olympos sau Olimbos), munte din Grecia → olimpian

Olimpia, oraș din Grecia → olimpiadă, (jocuri) olimpice

Onan, personaj biblic → onanie (onanism)

Opus (Opuntis), oraș din Grecia antică → opunția

Orange, oraș din Franța → oranj

Ordovices, popor din țara Galilor → ordovician

Orfeu (Orpheus), personaj mitologic → orfeon, orfic, orfism

Ormuz, insulă iraniană → hurmuz

Osman (Utman, Uthman) I, Ghazi (1258–1326), sultan turc → Aliotman, osmanlâu, otoman, otomană

Ourania, epitet al zeiței Afrodita din mitologia greacă → uranism

Oxford, oraș din Anglia → oxford

Pagliaccio, personaj de teatru → paiață

Paian, epitet al zeului grec Apollo → pean, peon

Palatinum, colină din Roma → palat

Pallas, asteroid → paladiu[1]

Pallas, epitet al zeiței Atena din mitologia greacă → paladiu[2]

Palmer, Jean-Louis (sec. al XIX-lea), inginer mecanic francez → palmer

Pamphilus, personaj literar → pamflet

Pan, zeu din mitologia greacă → panică

Panama, stat din America Centrală → panama[1], panama[2]

Pandele, nume propriu → pandelaș

Pandemonium, loc imaginar → pandemoniu

Pantagruel, personaj literar → pantagruelic

Pantaleone (Pantalone), sfânt creștin din sec. al IV-lea → pantaloni

Paparazzo, personaj de film → paparazzo

Paraschiva, prenume feminin → chivuță, părăscuță

Paris, capitala Franței → parizer

Parker, familie de americani (sec. al XIX–XX-lea) → parcherizare

Parkinson, James (1755–1824), chirurg și paleontolog englez → parkinson, parkinsonian, parkinsonism

Parma, oraș din Italia → parmen, parmezan

Parnas (în gr. Parnassos), munte din Grecia → Parnas, parnasie

Pascal, Blaise (1623–1662), matematician, fizician, filosof și scriitor francez → pascal, PASCAL, pascalină

Pasteur, Louis (1822–1895), chimist și biolog francez → pasteurizare, pasteureloză

Pathé, Charles (1863–1957) și Émile (1860–1937), ingineri francezi → patefon

Pattinson, Hugh Lee (1796–1858), chimist metalurgist englez → patinsonare

Paulus, Iulius (sec. al II–III-lea), pretor roman → (acțiune) pauliană

Pava, denumirea dialectală a orașului Padova din Italia → pavană

Pavia, oraș din Italia → pavăză, pavoaz

Pazvan-Oglu (Pazvantoglu) (1758–1807), german turcit ajuns pașă de Vidin → pazvangiu (pazvantoglu, pazvant, pazvante, pazvantlâu)

Pedro, prenume masculin spaniol → peruș

Pegas, cal înaripat din mitologia greacă → Pegas, pegas

Pekár Imre (1838–1923), inginer, tehnician și inventator maghiar → pecarizare

Peking, vechea denumire a capitalei Beijing a Chinei → pechinez, peching

Pelusium, vechi port pe Nil din Egipt → bluză

Penini, Alpii, culme muntoasă din Italia și Elveția → penin

Penteleu, masiv muntos din Carpați → penteleu

Pepelea, personaj popular → pepelea

Pergam, vechi oraș din Asia Mică → pergament

Perico, nume propriu spaniol → peruș

Perm, regiune și oraș din Rusia → permian

Pero, prenume masculin spaniol → peruș

Perseu, erou din mitologia greacă → perseide

Persia (actualul Iran) → persan, persiană, piersică

Pêtre (Petru), sfânt creștin → petrel

Phaeton, fiul lui Helios, zeu din mitologia greacă → faeton

Pharos, veche insulă lângă Alexandria, în Egipt → far

Phasis, râu din Caucaz → fazan

Piemonte, regiune din Italia → piemont

Pieride, fiicele regelui Pierus din mitologia greacă → pieride

Pindar (c. 518/512-c. 438 î. H.), poet antic grec → pindaric, pindariza, pindarism

Pinzgau, vale din Austria → Pinzgau

Pistoia, oraș din Italia → bisturiu, pistol

Pitagora (Pythagoras) (c.580–c.500 î. H.), matematician, om politic și filosof grec din antichitate → (numere) pitagoreice

Planck, Max (1858–1947), fizician german → planck

Platon (427–347 î. H.), filosof grec din antichitate → platonic

Pleiades, fiicele lui Atlas cu Pleione în mitologia greacă → pleiadă

Plessis-Praslin, César de Choiseul, conte de (1598–1675), mareșal francez → pralină

Pluto, planetă → plutoniu

Pluto, zeu din mitologia greacă → plutonic

Plymouth, oraș din Marea Britanie → plymouth

Poiseuille, Jean-Louis (1799–1869), fiziolog și fizician francez → poise

Polaroid, denumire comercială → polaroid

Polonia → madipolon, polcă, poliș, polonez, poloneză, poloniu

Pompadour, Jeanne Antoinette Poisson, marchiză de (1721–1764), aristocrată franceză → pompadour

Poni, Petru (1841–1925), chimist și mineralog român → ponit

Poperinghe, oraș din Flandra → poplin

Portland, peninsulă din Anglia → portland

Porto, oraș din Portugalia → porto

Portugalia → portocală

Potemkin, Grigori Aleksandrovici (1739–1791), cneaz, om de stat și ofițer în armata rusă → potemkinadă

Poubelle, Eugène René (1831–1907), prefect din Paris → pubelă

Pozzuoli, localitate din Italia → puzzolană

Priapos (Priap, Priapus), zeu din mitologia greacă → priapism

Priessnitz, Vinzenz (1799–1851), medic ceh → prișniț

Procust (Procrustes), personaj mitologic → procusta

Prometeu, personaj mitologic → prometeic (prometeian), prometiu

Proteus, zeu din mitologia greacă → proteic, proteu

Prusia, vechi stat din Europa → (acid) prusic

Pullman, George Mortimer (1831–1897), industriaș și inventator american → pulman

Pupin, Michael Idvorski (1858–1935), fizician și inventator american → pupinizare

Pygmaios, rasă legendară de pitici → pigmeu

Python, șarpe fabulos din mitologia greacă → piton

Quisling, Vidkun Abraham (1887–1945), om politic norvegian → quisling

Rachel, numele de scenă al actriței franceze Élisa Félix (1821–1858) → rașel

Raffles, Sir Thomas Stamford (1781–1826), guvernator englez în Sumatra → raflesie

Raglan, Fitzroy James Henry Somerset, baron (1788–1855), mareșal englez → raglan

Rauwolf, Leonhard (1535–1596), botanist german → rezerpină

Rayleigh, John William Strutt, al treilea lord (1842–1919), matematician și fizician englez → rayleigh

Récamier, Jeanne-Françoise-Julie-Adelaide Bernard, Madame de (1777–1849), franțuzoaică ce deținea un salon la Paris → recamier

Redi, Francesco (1626–1698), om de știință, medic, naturalist și literat italian → redie

Rha, vechiul nume al fluviului Volga → rubarbă

Rhenus, denumirea latină a fluviului Rin → reniu

Rhesus, rege din mitologia greacă → rhesus, (factor) Rh

Rhode Island, stat din SUA → rhode-island

Ricketts, Howard Taylor (1871–1910), patolog american → rickettsie, rickettsioză

Rimmel, Eugene (1820–1887), comerciant francez → rimel

Robin, prenume masculin → hobby, robinet

Robinson Crusoe, personaj literar → robinson, robinsona, robinsonadă

Robinson, John „Jack" (1870–1931), portar internațional englez → robinsonadă

Rocambole, personaj literar → rocambolesc

Rodomonte, personaj literar → rodomontadă, rodomonte

Roman, popor → roman, romantic, romanță

România → relon, relin, relontex, relotin, rolan, romanit, rumanit

Romeo, personaj literar → Romeo

Röntgen, Wilhelm Conrad (1845–1923), fizician german → röntgen, röntgeniu, rem

Roquefort-sur-Soulzon, localitate din Franța → roquefort

Rottweil, oraș din Germania → rottweiler

Rugby, localitate din Anglia → rugbi/rugby

Rus, popor → ruscă

Rüstem, nume propriu turcesc → rustemul

Rutenia, vechea denumire latină a Rusiei → ruteniu

Rutherford Nelson, Sir Ernest, primul baron (1871–1937), fizician englez → rutherford, rutherfordiu

Sabar, râu din România → săbărel

Sabini, populație antică → sabină

Sade, Donatien Alphonse François, conte (zis și marchiz) de (740–1814), scriitor francez → sadic, sadism

Safo (Sappho) (c. 625–580 î. H.), poetă greacă din antichitate → safic, safism

Sahara, deșert din Africa → sahară, sahariană

Sakiz, numele turcesc al insulei Chios din Marea Egee → sacâz

Saksa (Saxonia), regiune din Germania → sacsie

Salmon, Daniel Elmer (1850–1914), veterinar american → salmonelă, salmoneloză

Saluq (Saluk), vechi oraș din Arabia → saluki

Samaria, provincie palestiniană → samaritean

Samarski-Bykhovets, Vasili Efrafovici (1803–1870), colonel rus → samarskit, samariu

San Severo, Raimondo di Sangro (1710–1771), prinț de, aristocrat italian → sansevieria

Sandomir, oraș din Polonia → sandomircă

Sandow, Eugen (1867–1925), culturist ruso-german → sandou

Sandwich, John Montagu, al al IV-lea conte de (1718–1792), diplomat englez → sandvici

Sanford Lockwood Cluett

(1874–1968), inventator american → sanforizare

Santoni, popor antic → santonină

Sardanapal, rege legendar al Asiriei → sardanapalic

Sardinia, insulă în Marea Mediterană → sardea, sardonic, sardonix

Satan, spirit al răului în creştinism şi iudaism → satană, satanic

Saturn, planetă → saturnin, saturnism

Saturn, zeu din mitologia romană → Saturnalii

Satyri, divinităţi din mitologia greacă → satir, satiriazis

Saud, Abdul-Aziz Ibn (1880–1953), emir şi rege al Nejdului → saudit

Savarin, Anthelme Brillat- (1755–1826), magistrat, gastronom şi scriitor francez → savarină

Savart, Félix (1791–1841), fizician francez → savart (savar)

Sax, Antoine Josephe zis Adolphe (1814–1894), creator de instrumente muzicale belgian → saxhorn, saxofon, saxotrombă

Săcărâmb, localitate din Transilvania → săcărâmbit

Sârbi, popor → sârba

Scandia, numele latin al Scandinaviei → scandiu

Schwaben (Suabia), fost ducat din Germania → şvab

Schweiz, numele german al Elveţiei → şvaiţer

Schwyz, oraş şi canton din Elveţia → schwiz

Scopoli, Giovanni Antonio (1723– 1788), medic şi naturalist italian → scopolamină

Scoţia → scotch

Seaborg, Glenn Theodore (1912–1999), chimist şi fizician american → seaborgiu

Seibel, Albert (1844–1936), viticultor francez → zaibăr

Sem, personaj biblic → semit, semitism, antisemitism

Sequoyah (c.1770–1843), amerindian din tribul Cherokee → sequoia

Serendip, vechea denumire persană a insulei Ceylon → serendipitate

Seres (seri), popor oriental → sarică, serj, sericicultură

Sham (Al) - v. Şam

Shandong (Shan-Tung), provincie din China → şantung

Sherard Osborn Cowper-Coles (1867–1936), chimist englez → şerardizare

Shetland, insulele Scoţiene → shetland

Shrapnel, Henry (1761–1842), ofiţer de artilerie englez → şrapnel

Siam, alt nume al Thailandei → siameză, (fraţi) siamezi

Sibaris, oraş antic din Italia → sibarit

Sibir (= Siberia), regiune din Asia nordică → siberie, sibir
Sibiu, oraș din România → sibiaș
Sibylla, profetesă la vechii greci și romani → sibilic (sibilin, sibili-nic)
Sicilia, insulă din Marea Mediterană → siciliană
Siemens, Ernst Werner von (1816–1892), inginer și industriaș german → siemens
Sievert, Rolf Maximilian (1898–1966), fizician suedez → sievert
Silenus, semizeu din mitologia greacă → silen
Silfide (sau Silfe), duhuri feminine din mitologia celtică și germanică → silfidă
Silhouette, Étienne de (1709–1767), om politic francez → siluetă
Silliman, Benjamin (1779–1864), chimist și mineralog american → silimanit
Siluri, vechiul nume al celților → silurian
Simmental, vale din Elveția → Simmenthal
Simmer, Walther (sec. al XX-lea), inginer austriac → simering
Simon Magul, personaj misterios, vrăjitor din sec. 1 → simoniac, simonie
Sion, colină din vechiul Ierusalim → sionism
Sipylus, personaj mitologic → sifilis
Sirene, ființe fabuloase din mitologia greacă → sirenă, sirenieni
Siria, regiune din Asia → sorg
Sisal, localitate din Mexic → sisal
Sisif, rege din mitologia greacă → sisific
Skanderbeg, porecla lui George Castriota (1405–1468), patriot albanez → skanderbeg
Slav, popor → sclav
Smithson, James Lewis Macie (1765–1829), chimist și minera-log englez → smithsonit
Sodoma, vechi oraș biblic → sodom, sodomi, sodomic, sodomie, sodomit, sodomiza
Soloi, oraș din Cilicia → solecism
Solomon, rege biblic → solomonar (șolomonar), solomoni, solomonie
Someș, râu din România → someșana
Sorby, Henry Clifton (1826–1908), metalurgist și geolog englez → sorbită
Sosia, personaj literar → sosie
Spania → pandișpan, spancă, spaniel
Sparta, oraș-stat din Grecia antică → spartan
Spartacus, gladiator din sec. I î. H. → spartakiadă
Spencer, George John Spencer,

al II-lea conte de (1758–1834), politician englez → spenţer
Spessart, masiv muntos din Germania → spessartin
Sphinx, monstru fabulos din mitologia greacă → sfinx
Spinetti, Giovanni (sec. al XVI-lea), creator de instrumente muzicale italian → spinetă
Stambul, vechea denumire a oraşului Istanbul din Turcia → stamboală, stambol
Stan, prenume masculin → Stan-Păţitul
Stanca, prenume feminin → stăncuţă
Stentor, erou din mitologia greacă → stentor
Stephan Franz Victor de Habsburg-Lorena (1816–1867), director de mine austriac → stefanit
Stiria, land din Austria → ştaier
Stokes, Sir George Gabriel (1819–1903), fizician şi matematician englez → stokes
Stradivari, Antonio (1644–1737), lutier italian → Stradivarius
Stras, Georges Frédéric (1700–1773), bijutier francez → stras (ştras)
Strasser, Josef (sec. al XVIII-lea), bijutier german → stras (ştras)
Strontian, sat din Scoţia → stronţiană, stronţianit, stronţiu
Sucre, Antonio José de (1795–1830), general venezuelian → sucre
Sussex, regiune din Marea Britanie → sussex
Syene, veche regiune şi oraş din Egipt → sienit
Sylvius, Franciscus (1614–1672), medic şi chimist danez → silvină, (scizura) silviană
Syphilis, personaj literar → sifilis
Şam (sau Al Sham), numele turcesc al oraşului Damasc → şam
Tafilalet (Tafilet), oază din Maroc → filaliu
Tanagra, sat din Grecia → tanagră
Tanger, oraş din Maroc → tangerină
Tantalus, rege din mitologia greacă → tantal, (chin) tantalic
Tarabulus, alt nume al celor două oraşe Tripoli din N Africii → tarabulus
Taranto, oraş din Italia → tarantelă, tarantulă
Tartarin, personaj literar → tartarinadă
Tartarus, regiune subpământeană în mitologia greacă → tartor
Tartuffe, personaj literar → tartufism (tartuferie)
Tarzan, personaj literar → Tarzan
Tătari, popor → tartan, (sos) tartar, tărtăcuţă, tătarcă, tătarnică, tătăresc

Tătari, popor → tartan, (sos) tartar, tărtăcuță, tătarcă, tătarnică, tătăresc

Teba, oraș din Egiptul antic → tebaidă, tebaină

Tequila, oraș din Mexic → tequila

Ternate, insule din Indonezia → tarlatan

Teroson, denumire comercială → terosonare

Tesla, Nikola (1856–1943), inginer și inventator american → tesla

Theodor Ross, comerciant german → terosonare

Thermos, denumire comercială → termos

Thor, divinitate nordică → toriu

Thule, insulă mitică → tuliu

Thuringia, regiune din Germania → turingit

Tibet, regiune din Asia → tibet

Tibur, vechi oraș din Italia → travertin

Tilbury (sec. al XIX-lea), producător englez → tilbury

Timothy Hanson (sec. al XVIII-lea), fermier american → timoftică

Tirol, regiune din Austria și Italia → tiroleză

Titan, uriaș din mitologia greacă → titan[1], titan[2], titanic, titanism

Tobralco, denumire comercială → tobralco

Tokaj, orășel din Ungaria → tokai

Tolu, oraș din Columbia → toluen

Tonti, Lorenzo (1635–1690), bancher napolitan → tontină

Tootal Broadhurst, Henry (sec. al XIX-lea), comerciant american → tobralco

Topazos, insulă din Marea Roșie → topaz

Topinambous, populație din Brazilia → topinambur

Torricelli, Evangelista (1608–1647), fizician și matematician italian → torr

Tracy, Margaret, americană → bacitracină

Tradescant, John (1570–1638), botanist englez → tradescanția

Trafalgar, cap din Spania → trafalgar

Traian (Traianus), Marcus Ulpius (53–117), împărat roman → troian

Tramin, numele german al orașului Termeno din Italia → traminer

Transilvania → silvanit

Trappe, La, mănăstire și localitate din Franța → trapist

Tremola, vale din Elveția → tremolit

Tripoli, două orașe din N Africii → tripoli

Triton, divinitate din mitologia greacă → triton

Troia, cetate din Grecia antică → (cal) troian
Trudgen, John Arthur (1852–1902), înotător englez → trudgen
Tulare, regiune din California → tularemie
Tulle, oraș din Franța → tul
Turcia → turcoaz, turcoază
Turkestan, regiune din Asia Centrală → turchestan
Tweed, râu din Scoția → tweed
Tymff, Andreas (Andrzej) (sec. al XVII-lea), fabricant de monede german → timf
Tyndall, John (1820–1893), fizician irlandez → tindalizare
Tyr, oraș din Fenicia antică → tarlatan
țigani, grup etnic → țigan, țigancă, țigănaș, țigănească, țigăni, țigănie, țigănos, țigănuș
Ubu, personaj literar → ubuesc
Ulster, provincie irlandeză → ulster
Unguri, popor → ughi, unguraș, ungurean, ungurească
Ural, munți din Rusia → uralit
Uranus, planetă → uraniu
Urganch, oraș din Uzbekistan → organdi
Utopia, titlu de roman → utopie, utopic
Uvarov, Serghei Semenovici (1785–1855), conte rus → uvarovit
Uziel Gal (1923–2002), inventator și ofițer din armata izraeliană → Uzi
Valencia, oraș din Spania → velință
Valentin, Basile (sec. al V-lea), călugăr și alchimist francez sau german → valentinit
Valeria, provincie romană → valeriană
Valerius, numele unui roman → valeriană
Vanadis, epitet al zeiței Freya din mitologia scandinavă → vanadiu
Vandalii, trib germanic → vandal, vandalism, vandaliza
Vasile, sfânt creștin → vasilcă
Vau-de-Vire, vale din Franța → vodevil
Veneția, oraș din Italia → vânăt, venetic[1], venetic[2]
Vengria, numele rusesc al Ungariei → venghercă
Venturi, Giovanni Battista (1746–1822), fizician și inginer italian → venturimetru
Venus, zeiță din mitologia romană → veneric, Venus, vineri
Vermorel, Victor (1853–1927), inventator francez → vermorel
Vernier, Pierre (1580–1637), matematician francez → vernier
Verona, oraș din Italia → veronal
Veronica, sfântă creștină → veronică
Vespasianus, Titus Flavius (9–

79), împărat roman → vespasiană

Vesta, zeiță din mitologia romană → vestală

Vezuviu, vulcan din Italia → vezuvian

Victoria, regină a Angliei între 1837–1901 → victorian

Vidura, oraș din India → beril, beriliu, briliant, briant, bria, briantină

Vitleim – v. Betleem

Vlaanderen, numele danez al Flandrei, regiune din Europa → flamenco

Volta, Alessandro (1745–1827), fizician italian → volt, voltaj, voltmetru, (pila) voltaică, (arc) voltaic, voltolizare, devoltor, supravoltaj ș.a.

Vulcanus, zeu din mitologia romană → vulcan, vulcaniza

Walkman, denumire comercială → walkman

Watt, James (1736–1819), inginer și inventator scoțian → vatman, watt

Weber, Wilhelm Eduard (1804–1891), fizician german → weber

Wellington, Arthur Wellesley, primul duce de (1769–1852), general și om politic englez → Wellingtonia

Willem I (1772–1843), rege al Olandei → willemit

Wyandotte, oraș din SUA → wyandot

Xalapa – v. Jalapa

Xantipa, soția filosofului antic grec Socrate → xantipă

Xeres, oraș din Spania → xeres

Xerox, denumire comercială → xerox, xeroxa

Ximenes, Francisco (sec. al XVII-lea), călugăr spaniol → Ximenia

Yale jr., Linus (1821–1868), lăcătuș american → yală

Yemen, stat din Peninsula Arabia → iminei

Yorkshire, fost comitat din Marea Britanie → york

Ypres, oraș din Belgia → iperită

Ytterby, localitate din Suedia → erbiu, terbiu, yterbiu, ytriu

Zagara, oraș din Macedonia → zagara

Zair, fosta denumire a statului Congo → zair

Zaitun, vechi oraș din China → satin

Zarzuela, La, reședință a familiei regale spaniole → zarzuela

Zeiss, Carl (1816–1888), mecanic și optician german → țais

Zeppelin, Ferdinand von (1838–1917), conte german → zepelin (țepelin)

Zinn, Johann Gottfried (1727–1759), botanist și medic german → zinnie

Zinnwald, localitate din Cehla → zinwaldit

Zoil (Zoilos) (c.400–320 î. H.), retor și gramatic antic grec → zoil

Bibliografie selectivă

AVRAM, Mioara, **Formațiile deonomastice în lexicografia românească**, în **Studii și cercetări lingvistice**, XLVII, 1996, nr. 1–6, p. 9–31.

BALACI, Anca, **Mic dicționar de mitologie greacă și romană**, ediția a II-a, Ed. Mondero, București, 1992.

BERG, I., **Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre**, Ed. Vestala, București, 2003.

BARBORICĂ, Elena, **Nume proprii devenite apelative**, în **Limbă și literatură**, vol. I, 1978, p. 75–77.

CIOBANU, Fulvia, **Substantive proprii devenite comune**, în **Limbă și literatură**, XII, 1966, p. 283–293.

CIORĂNESCU, Alexandru, **Dicționarul etimologic al limbii române**, Ed. Saeculum I.O., București, 2001.

COTEANU, Ion, SALA, Marius, **Etimologia și limba română**, Ed. Academiei RSR, București, 1987.

***, **Dicționar cronologic al științei și tehnicii universale**, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1979.

***, **Dicționar enciclopedic, vol. I-V (A-Q)**, Ed. Enciclopedică, București, 1993–2004.

***, **Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)**, Univers Enciclopedic, București, 1998.

***, **Dicționarul limbii române moderne (DLRM)**, Ed. Academiei, București, 1958.

DIMITRESCU, Florica, **Dicționar de cuvinte recente**, ediția a II-a, București, 1997.

DOOM, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Univers Enciclopedic, București, 2005.

DRIMBA, Vladimir, **Cercetări etimologice**, Univers Enciclopedic, București, 1999.

DUBOIS, J., MITTERAND, H., DAUZAT, A., **Dictionnaire étymologique et historique du français**, Paris, Larousse, 2002.

DUMISTRĂCEL, Stelian, **Până-n pânzele albe: expresii românești**, Institutul European, Iași, 2001.

FLAVELL, Linda și Roger, **Dictionary of Word Origins**, Kyle Cathie Limited, Great Britain, 1995.

FRÂNCU, Cătălina, **O nouă posibilitate lexicală a limbii române: formarea de verbe din nume proprii**, în **Profesorul Gh. Ivănescu la 70 de ani. Omagiul elevilor și colaboratorilor**, Iași, 1983, p. 163–178.

FREEMAN, Morton S., **A New Dictionary of Eponyms**, Oxford University Press, 1997.

GERMA, Pierre, **Du nom propre au nom commun, dictionnaire des éponymes**, Éditions Bonneton, Paris, 1993.

GRAUR, Alexandru, **Alte etimologii românești**, Ed. Academiei, București, 1975.

GRAUR, Alexandru, **Dicționar de cuvinte călătoare**, Ed. Albatros, București, 1978.

GRAUR, Alexandru, **Etimologii românești**, Ed. Academiei, București, 1976.

GRAUR, Alexandru, **Nume de persoane**, Ed. Științifică, București, 1965.

GRAUR, Alexandru, **Nume de locuri**, Ed. Științifică, București, 1972.

HASDEU, Bogdan Petriceicu, **Etymologicum Magnum Romaniae**, vol. I-III, Ed. Minerva, București, 1972–1976.

HRISTEA, Theodor, **Probleme de etimologie**, Ed. Științifică, București, 1968.

KERNBACH, Victor, **Dicționar de mitologie generală**, Ed. Albatros, București, 1995.

***, **Larousse: Dicționar inventatori și invenții**, Ed. Tehnică, București, 2001.

MANSER, Martin H., **Dictionary of Eponyms**, Wordsworth Editions Ltd, Hertfordshire, 1996.

MARCU, Florin, **Marele dicționar de neologisme (MDN)**, Ed. Saeculum I.O., București, 2002.

MENONI, Gabriella, **Ces noms propres qui sont devenus communs...**, în **Les revues pédagogiques de la Mission Laïque Française Connaissance du français**, nr. 35, ian. 1999.

***, **Mic dicționar enciclopedic**, ediția a III-a, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

***, **Micul dicționar academic (MDA), vol. I-IV**, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2001–2004.

MIGLIORINI, Bruno, **Dal nome proprio al nome comune. Studi semantici sul mutamento dei nomi propri di persona in nomi comuni negl'idiomi romanzi**, Geneve, Olschki, 1927.

MIGLIORINI, Bruno, **Dal nome proprio al nome comune. Suplemento all'omonimo volume del 1927**, Firenze, Olschki, 1968.

NUȚĂ, Ion, **De la nume proprii la nume comune în terminologia viticolă**, în **Limba română**, XXX, 1981, nr. 3, p. 201–210.

ROOM, Adrian, **The Cassell Dictionary of Word History**, Cassell Publishers Limited, London, 1999.
RUSU, Valeriu, **Nume proprii care au devenit substantive**, în **Viața Medicală**, 2004, nr. 29, 30.
SALA, Marius, **Aventurile unor cuvinte românești**, Univers Enciclopedic, București, 2005.
SĂNDULESCU, Al. (coord.), **Dicționar de termeni literari**, Ed. Academiei RSR, București, 1976.
SCHWEICKARD, Wolfgang, **«Deonomastik»; Ableitungen auf der Basis von Eigennamen im Französischen (unter vergleichender Berücksichtigung des Italienischen, Rumänischen und Spanischen)**, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1992.
SCRIBAN, August, **Dicționaru limbii românești**, Institutul de arte grafice „Presa bună", Iași, 1939.
SKEAT, Walter W., **Etymological Dictionary of the English Language**, London, Oxford University Press, 1991.
STATI, Sorin, **Cuvinte românești (O poveste a vorbelor)**, Ed. Științifică, București, 1964.
ȘANDRU, Tudora, **Gentilicios transformados en apelativos en el español**, în **Bulletin de la société roumaine de linguistique romane**, IX, 1973, p. 61–80.
ȘĂINEANU, Lazăr, **Semasiologia limbii române**, Editura de Vest, Timișoara, 1999.
TAGLIAVINI, Carlo, **Divagazioni semantiche rumene**, în **Archivum Romanicum**, XII (1928), p. 161–231; XVI (1932), p. 332–383.
TOHĂNEANU, G. I., **Dicționar de imagini pierdute**, Ed. Amarcord, Timișoara, 1995.
VOLCEANOV, Anca, VOLCEANOV, George, **Dicționar de argou și expresii familiare ale limbii române**, Ed. Livpress, București, 1998.

[illegible] CĂRȚI Nr. [illegible]
31.563

Cuprins

Cuvânt înainte. Ce sunt eponimele? **7**
Abrevieri **13**
Indice de nume proprii **263**
Bibliografie selectivă **300**

NOUTĂȚI EDITORIALE

- *Cristiana Aranghelovici,* **Îndreptar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române,** Cf. DOOM, ed. a II-a, 2005, 464 p.
- *G. Popa-Lisseanu,* **Dacia în autorii clasici,** 416 p.
- *Teodor T. Burada,* **Datinile poporului român la înmormântări,** 208 p.
- *N. Iorga,* **Istoria românilor din Ardeal și Ungaria,** I–II, 496+320 p.
- *N. Iorga,* **Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească,** 448 p.
- *Tony Brill,* **Tipologia legendei populare românești,** I–II, 656+576 p.
- *A. Schullerus,* **Tipologia basmelor românești și a variantelor lor,** 176 p.
- *Iordan Datcu,* **Dicționarul etnologilor români,** 976 p.
- *Fl. Popescu,* **Nicolae Labiș,** 324 p.
- *I. Oprișan,* **La hotarul dintre lumi. Studii de etnologie românească,** 560 p.
- *I. Oprișan,* **Cariatide literare. Studii de istorie a literaturii române,** 688 p.
- *Octavian Sinu,* **Lumea teatrului japonez,** 352 p.
- *D. Nimigeanu,* **Însemnările unui țăran deportat din Bucovina,** 176 p.
- *L. Vălenaș,* **Cartea neagră a României,** 1940–1948, 528 p.
- **Corpusul receptării critice a operei lui M. Eminescu,** vol. VI–IX, 384+400+368+400p.
- *Liviu Grăsoiu,* **Emil Giurgiuca, sub povara vremurilor,** 160 p.
- **Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc. 1970–1995,** 800 p.
- *B. P. Hasdeu,* **Omul de Flori. Basme și legende populare românești,** 400 p.
- *Iuliu Dragomirescu,* **Ideile și faptele lui B. P. Hasdeu,** 240 p.
- *Madeleine Lazard,* **Eva în oglindă. Viața femeii în Renaștere,** 416 p.
- *Gala Galaction,* **Jurnal. 1947–1953. Pagini inedite cenzurate,** 272 p.
- *Iulia Hasdeu,* **Cugetări,** 160 p.
- *Dr. Rodica Percian,* **Tratamentul diabetului zaharat. Ghid practic,** 192 p.
- *Ovidiu Drimba,* **Studii și eseuri de literatură universală,** 464 p.
- *I. Oprișan,* **Opera lui Mihail Sadoveanu,** 448 p.
- *Tudor Pamfile,* **Sărbătorile la români,** 432 p.
- *Gh. F. Ciaușianu,* **Superstițiile poporului român,** 336 p.
- *I. Oprișan,* **Basme fantastice românești,** V–VII, 384+368–368 p. (există și vol. I–IV, 352+400+368+448 p.)
- *Iulia Hasdeu,* **Oeuvre poétique/Opera poetică,** 784 p.
- *Leon Cassu,* **Rusia și Bazinul Dunărean,** 240 p.
- *Nic. Densușianu,* **Istoria militară a poporului român,** 464 p.
- *Dan Oltean,* **Religia dacilor,** 480 p.

ÎN CURS DE APARIȚIE

- *Ovidiu Drimba,* **Geniul Spaniei,** 384 p.
- *B. P. Hasdeu,* **Dacii. Elemente dacice în limba și cultura română,** 368 p.

Octavian Laiu-Despău

DICȚIONAR DE EPONIME
De la nume proprii la nume comune

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRȚI NR. 31.563